DAMAR

ISSN 2303-7326

Glasilo Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH • Godina X• Broj 41• April 2024. godine • Izlazi periodično

Ukoliko želite da podržite projekat časopisa „Damar“, svoje donacije možete uplatiti na transakcijske račune Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka:

Račun u konvertibilnim markama:
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO
1011010000129531

Devizni račun:
SWIFT: PBC CBA 22
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO
OBALA KULINA BANA 18, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA
IBAN: BA39 1011010000129531

PRIMAOC: UDRUŽENJE GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA
NOVA 2, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA

E-mail: udruzenjesandzak@bih.net.ba

Umjesto uvodnika

Abdulah Sidran o Sandžalijama prije tridesetak godina

RASPRAVA O SANDŽAKLIJAMA

Šta su, i ko su - naši Sandžaklije?

"Oni u vidnjakama, nalik jedan drugom, ko jaje
jajetu. Uoči rata, od njih se ulicom nije moglo
proći, za rukav čupaju: devize, devize! - Daleko
im lijepa kuća, i njima i njihovoj raboti uličnoj!"

Tristo je dvadeset i sedmi dan
kako pod opsadom živimo, brojeći mrtve, danju i
noću,
brojeći mrtve. Pomelo se sjećanje, pomutila pamet,
brojeći mrtve. Da li je na to mislio đeneral, s'početka
pakla kazujuć komandu: "Velušiće tuci, tamo nema
srpskog življa mnogo! Baščaršiju tuci,
Predsjedništvo,
i Skupštinu tuci - da im razvučemo pamet"!

Ko su, i šta su - naši Sandžaklije?

"Oni što nam unakaziše grad, na divlje zidajuć kuće,
unaokolo, kud god okom pogledaš".

"Ko čita smrtovnice i razumije se u nauku o imenima,
lahko je mogo izračunat:
OD PETORO POGINULIH U ODBRANI GRADA,
BAREM SU DVOJICA SVAKOG DANA NAŠI SANDŽAKLIJE.

A ovaj prsten oko Sarajeva, koji nas štiti, od njihovih je
kuća napravljen. Ni jedno još naselje nije palo ako su ga
štitili oni, naši Sandžaklije. Gdje njihovih kuća nije
bilo otuda nas, danas, tuku vukodlaci".

Šta su, i ko su - naši Sandžaklije?

Kad požele da sebe hvale, Grci će reći:
"Ovakve naš narod rađa", misleći na vas.
Tako velike biće njihove hvale.

Tako velike biće naše hvale,
njima, našim Sandžaklijama
- sad, evo, znamo ko su i šta su.
Njima,Bošnjacima što krvavo
i preskupo plaćaju svoj ulazak - u Bošnjake.

Abdulah Sidran

IMPRESUM

DAMAR

Glavni urednik:
Ekrem Lekić

Redakcija:
Ismet Dedeić, prof dr Halid Kurtović, prof dr Hana Korać, prof dr Rifat Škrijelj, mr Muharem Hamzić, prof dr Selmo Cikotić, prof dr Duljko Hasić, prof dr Izet Šabotić, Zakira Mahmutović - Škrijelj, mr Anes Ličina, Dževdet Nikočević, dr Šemsudin Hadrović, Ekrem Ferhatović, diplecc Firdus Hamzagić, prof dr Azem Kožar, prof dr Enes Hašić, prof dr Ismet Kurtagić, prof dr Ramo Kurtanović, akademik prof dr Šefket Krcić, akademik prof dr Hasnija Tuna Muratagić, mr iur Hakija Kurtović, mr sci ecc Ferid Šabotić, mr Erol Ramusović, prof Zijah Bihorac, prof Samir Kurtanović, književnik, eseista Faruk Dizdarević, književnica Šefka Begović-Ličina, književnica Sabrija Račić-Hadžimurtezić, književnica Sanela Karišik-Begović, msr Hasna Ziljkić- Novi Pazar, mr sci Ismet Latić - Petnjica, Muharem M Mutabdžija - Prijepolje, Vukoman Kljajević - Bijelo Polje, Edin Jadadić Plav, Mirza Luboder - Rožaje Lejla Silajdžić, sekretar

Tehnički urednik:
Adnan Hadžić

Izdavač:
Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u BiH

Adresa:
Nova 2, 71000 Sarajevo
Tel/fax: 033/ 220-995
E-mail:
udruzenjesandzak@bihnetba

Štampa:
Unioninvestplastika Sarajevo

Transakcijski račun:
1011010000129531
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO DD SARAJEVO

FORUM ŽENA UDRUŽENJA GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA U BIH PONOVO AKTIVAN

Dugogodišnje članice Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka odlučile su ponovo aktivirati Forum žena, kako bi unaprijedile svoje individualne i grupne aktivnosti u cilju zaštite prava i položaja žena u društvu.

Povodom toga, dana 10.03.2024. godine, na incijativu Edite Turković, članice su se okupile u hotelu "Hollywood" Sarajevo i razgovarale o sljedećim temama:

- Predstojeći projekti u tekućoj i narednoj godini,
- Planovi o uvezivanju članica na području cijele BiH i šire,
- Humanitarni projekti
- Obilježavanje mjeseca Ramazana te iftarska druženja unutar Udruženja

Sastanak je upriličen u prostorijama Hotela Hollywood Sarajevo te se članice Udruženja ovom prilikom zahvaljuju na gostoprimstvu i saradnji uposlenicima i menadžmentu hotela.

Također, izabrane su potpredsjednica i predsjednica udruženja jednoglasnom odlukom, a to su Ajla Gredić kao potpredsjednica i Elda Pijalović kao predsjednica istog. Koordinatorica aktivnosti unutar Udruženja bit će Edita Turković.

Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u BiH, a posebno Forum žena, primjer je pozitivne prakse koju građani i građanke mogu implementirati.◆

109-ta godišnjica Bitke na Čanakkalama u kojoj je poginulo više od 16.000 Bošnjaka

109. GODINA ČANAKALSKE BITKE

U martu ove godine tačnije, 18. marta, navršava se 109. godina od Čanakalske bitke, u nekim historijskim i vojnim udžbenicima poznate kao Bitka na Galipolju.

Na tjesnacu Dardanelskog moreuza u martu 1915. godine, sudarile su se dvije skoro najveće vojne sile, Engleska udružena sa drugim silama Antante i Osmanska carevina, koja je u to vrijeme bila znatno oslabljena.

Naime, krajem XIX i početkom XX vijeka Osmansko carstvo je prolazilo kroz najveću krizu od svog postojanja. Iscrpljeni ratovina, bunama i unutrašnjim neprilikama, nad carstvom su se nadvile tame zla sa neizvjesnim ishodom, tim više što je ekomomsko, vojno i državno uređenje bilo na rubu propasti, zbog čega su ovo vjekovima najmoćnije carstvo u to doba nazivali Anadolijskim smrtnim bolesnikom.

U želji da obezbijedi što povoljniji status u nadolazećem ratu, Osmanska carska administracija je pokrenula inicijativu približavanja članicama Antante. Tu inicijativu je ignorisalo Rusko carstvo što je uticalo na uspostavljanju savezništva sa Njemačkom, te je početkom avgusta 1914. godine potpisan sporazum o savezništvu između Njemačke i Osmanske države.

Radi vlastite sigurnosti, sedmicu kasnije, Osmanska carevina proglasila je vojnu neutralnost. Jedino je dozvolila njemačkim ratnim brodovima Goeben i Breslau, koji su bježali pred engleskom flotom, da prođu kroz Dardanele i Bosfor, potom su ih, shodno odluci o neutralnosti, zatvorili za prolaz svim stranim brodovima. Ovaj događaj izazvao je podizanje tenzija kod članica Antante. Potom je Osmanska država objelodanila da je ta dva broda uzela umjesto brodova koje je naručila od Engleske, koje nije preuzela i pored činjenice da ih je unaprijed platila, te da su brodovi pod imenima Javuz i Midili priključeni carevinskoj mornarici.

Piše: Prof. Sahudin Kačar

Kada je krstarica Javuz krajem septembra 1914. godine bombardovala ruske luke Sivastapol i Novorosisk u Crnom moru, Rusi su početkom oktobra 1914. prešli granicu na Kafkazu i zvanično započeli rat. Na taj način je Osmanska država direktno uvučena u Prvi svjetsi rat.

Mramorno more sa svoja dva prirodna moreuza Bosfor i Dardaneli, bilo je od posebnog strateškog, vojnog i geopolitičkog značaja a zbog geografskog položaja posebno važno Evropljanima. Zauzimanjem Dardanela i Bosfora stekli bi se uslovi za zauzimanje Istanbula čime bi u konačnici, pored fizičke i duhovno, trajno porazili Osmanlije. Takođe, po omjeru vojne moći zapadnih zemalja predvođenih Engleskom bilo je izvjesno da se konačno ukazala prava prilika za ostvarenje sna i osvete ‘vjekovima sakupljane u njedrima Evropljana, kako je kazao general Hamilton, zanesen veličinom flote kojom je komandovao.

I dok je Osmanska carevina grčevito tražila izlaz iz nadolazećeg pakla, ostale države su kovale planove o potpunoj podjeli njene teritorije. Rusija se spremala zauzeti moreuze Bosfor i Dardanele te se tako spustiti toplim morima, Engleska je željela zauzeti Palestinu radi osiguravanja Sueckog kanala i nesmetanog puta prema

Indiji a Francuska je sanjala o zauzimanju Libana i Sirije. Nezadovoljni kolonijalnim podjelama Nijemci su željeli širiti svoj politički i ekonomski utjecaj prema Istoku, dok su Italijani željeli zaposjesti Antaliju.

Osvajanjem Dardanela i Bosfora snage Antante spriječile bi dostavljanje neophodne vojne opreme i druge pomoći Osmanlijama od Njemačke. Mnoge zemlje koje su neutralne ne bi ostale ravnodušne naspram tog uspjeha i brzo bi objelodanile svoje priključenje savezu Antante. Uz to, taj uspjeh bi učvrstio vlast nad muslimanskim i drugim kolonijama u Aziji i Africi. Time bi u potpunosti utvrdili već uspostavljeni kolonijalni sistem.

Vođeni tim idejama, Engleska je početkom januara 1915. godine odlučila krenuti u rat protiv Osmanlija. Dobila je podršku od Francuske, koja joj se odmah priključila. Englezi su bili uvjereni da im je za osvajanje Dardanela i Bosfora dovoljna samo pomorska flota, što je podržao i Churchil, uvjeren da će Engleska pomorska flota, koja u svojoj historiji nikad nije doživjela poraz, zajedno sa Francuskom flotom, u potpunosti ostvariti vojni cilj. Poraz nije bio opcija, pogotovo ne od Osmanske vojske koja je bila pred raspadom.

Duboko svjesni stanja u kojem se našla Osmanska carevina, te obavještajnih podataka s kojima su raspolagali, vojni vrh carevine je znao dimenziju opasnosti koja se nadvila nad carevinom. Iscrpljena carska vojska, demoralisana predhodnim porazima, vojno neopremljena, nije bila ozbiljan protivnik snagama koje su pripremale pakleni ratni plan protiv Osmanlija. Suočeni s činjenicom opstanka ili nestanka, s dubokim patriotskim osjećanjem i snažnim nacionalnim nabojem kakav skoro niko na svijetu nema kao Turci, crpeći posljednje atome fizične snage i snažnog duhovnog nadahnuća, uzdigli su se iz ponora odlučni da štite domovinu, naciju i čast, prije svega opstanak.

Upućen je javni poziv za opštu mobilizaciju svih i svega što može pomoći u odbrani države. Kako je ranijom odlukom vrhovni vjerski vođa muslimana (Halifa) bio sultan Osmanskog carstva, upućen je poziv svim muslimanima da se uključe u rat i odbrani Halifata, što je dalo značajne rezultate.

Zaključivanjem Berlinskog mirovnog ugovora 1878. godine Bosna je pripala pod Austougarskom vlašću dok je područje današnjeg Sandžaka ostalo u sastavu Osmanskog carstva sve do Balkanskih ratova kada su osmanlije protjerane sa Balkana, ali i dalje je Sandžak formalno bio sastavni dio Carevine, kako su to i doživljavali stanovnici Sandžaka Prije svega Bošnjaci.

Pozivom na opštu mobilizaciju Bošnjaci Sandžaka su to prihvatili kao obavezu te su se u velikom broju odazvali pozivu. Značajan dio Bošnjaka iz BiH također se odazvao pozivu. Više od 20 hiljada Bošnjaka iz Sandžaka i BiH učestvovali su u bitki na Galipolju.

Snažnu podršku Osmanskom carstvu u naoružanju, odjeći, municiji, opremi ali i u vojno obavještajnim podacima pružila je Njemačka. Ta pomoć je bila izuzetno važna. Bez nje nije postojala nikakva mogućnost pružanja otpora, pogotovo pobjede, koja je uz veoma velike ljudske žrtve u konačnici ostvarena.

Operacije na moru počele su 19. februara 1915. godine i trajale do 13. marta te godine. Englesko-savezнички brodovi tukli su topovima turska utvrđenja. Za to vrijeme, brodovi za pretraživanje mina neprestano su čistili more od minskih polja. Kad su napadači bili uvjereni da će gotovo na juriš proći kroz Dardanele, susreli su se sa snažnim otporom. Bilo je jasno da ovaj posao i nije nimalo lak, kako su to engleski i francuski komandanti pretpostavljali. Ni nakon mjesec dana neprestanog granatiranja iz svih raspoloživih oruđa i oružja nije ostvaren ozbiljniji pomak na bojnom polju...

U skladu sa izmijenjenim ratnim planom u jutarnjim satima 18. marta 1915. godine, ubijeđeni da su se stekli uslovi za osvajanje, savezn̈ička flota pojavila se na ulazu u Moreuz. Neki od brodova ušli su unutar Moreuza. Za cilj napada odabrana su utvrđenja na obalama. Nakon uspostavljanja linije napada, u Moreuz su ušle i francuske krstarice.

S osmanlijskog utvrđenja Kumkale dolazila je jaka vatra, koja je remetila plan savezničkih snaga.

Usred snažnog otpora i nadljudskih napora osmanlijskih artiljeraca, svjesni da ako ne uspiju danas, da će od sutra svijet drugačije izgledati, iz pepela, neočekivano, uspjeli su onesposobiti nekoliko brodova, dok je francuska krstarica Bouvet potonula za samo tri minute, noseći sa sobom na dno mora oko 600 članova elitnih pomorskih jedinica i posade. Savezn̈ički komandanti s nevjericom su posmatrali događaje u zaljevu. Događaji koji se odigraše ovog 18. marta bijahu uzrok zbunjenosti i straha kod saveznika.

S druge strane, odlučni hrabri branioci osnaženi potapanjem franuske krstarice i jednim brojem neprijateljskih brodova, znajući da je to bitka opstanka što je u konačnici i prozvaše „Bitkom svih bitki“, predvođeni veoma odlučnim komandantima, nadahnuti samopouzdanjem nakon ostvarenih uspjeha na moru osjetili su da je pobjeda pred njima, zbog čega su još odlučnije pružali otpor.

Neuspjeh pomorske flote u bitki za Čanakkale usmjerio je nade prema kopnenim operacijama. Na čelu onih što su branili mišljenje da je sudjelovanje kopnenih snaga neminovno nalazio se Lord Fisher. Međutim, zadnju riječ imao je Lord Kitchener, engleski ministar rata. Grčka je takođe vidjela priliku da se uključi u kopnene operacije s ciljem zauzimanja Istanbula, čemu se snažno protivila Rusija.

Narednih dana Galipolje je bilo mjesto na kojem je okupljeno preko milion vojnika iz svih krajeva svijeta. Na polju smrti kako su ga nazvali borbe su se odvijale svim sredstvima a nerijetko i prsa u prsa. U konačnici i kopnene operacije saveznika su doživjele neuspjeh.

Osmanlije su porazile superiorne savezničke snage i izvojevale pobjedu iz koje je nastala današnja Republika Turska.

Turski narod je bitku na Čanakale platio sa 253.000 poginulih, ali da nije bilo takvog otpora današnji svijet bi mnogo drugačije izgledao.

Među žrtvama (šehidima Čanakala) bio je i veliki broj Bošnjaka iz Sandžaka i Bosne i Hercegovine. Po zvaničnim podacima na Čanakale je poginulo 15.600 Bošnjaka, dok neka istraživanja ukazuju da je taj broj veći od 18.000, međutim, zbog okolnosti događaja i teško vođena tačne evidencije teško je govoriti o tačnom broju poginulih.

Nakon Čanakalske bitke preživjeli Bošnjaci su prešli u Anadoliju gdje su se priključili Osmanlijskim oslobodilačkim snagama i nastanili se boriti u raznim dijelovima zemlje. Tek mali dio njih uspio je vratiti se u Sandžak.

U znak sjećanja na poginule Bošnjake iz Sandžaka i BiH, na Galipolju je podignut spomenik poginulim Bošnjacima. Snažan doprinos podizanju spomenika dala su udruženja i NVO organizacije Bošnjaka u Turskoj. Bez njihove inicijative nažalost nebi svjedočili ovom plemenitom činu, gdje se s velikom zahvalnošću i poštovanjem odaje počast i sjećanje na čanakalske heroje, koji svojim tijelima i životima odbraniše čast, dostojanstvo i opstanak, koji svojom krvlju zališe temelje današnje Republike Turske.

Svakog 18. marta, prilikom obilježavanja Čanakalske bitke, na Galipolju prisustvuje veoma veliki broj građana iz svih krajeva Turske i cijelog svijeta. Na proslavi pobjede Čanakalske bitke neizostavno prisustvuju gosti iz Sandžaka i Bosne i Hercegovine.

2022. godine iz novogradskih boračkih udruženja 50 demobilisanih pripadnika Armije RBiH, uz podršku Općine Novi Grad Sarajevo učestvovali su pomenutoj proslavi.

Ovim tekstom želio sam podsjetiti sebe i vas poštovani čitaoci na 18. mart 1915. godine, Dan bitke na Galipolju, dane kada je na jednom mjestu za slobodu poginulo više od pola miliona ljudi, mjesto gdje je poginulo više od 16.000 Bošnjaka o čemu se do skoro veoma malo znalo.

Znajući važnost pobjede na Čanakale zasigurno možemo kazati da su Čanakale mjesto upute ali i opomene, mjesto koje svjedoči da sloboda, opstanak i dostijanstvo nemaju cijenu, da odlučnost, vjera i istrajnost na univerzalnim vrijednostima nemaju alternativu.◆

JA NISAM BOSANAC I HERCEGOVAC!

Bošnjaci su zreo narod, ali se mnogi ponašaju veoma nezrelo kada je u pitanju olahko prihvatanje nasilno nametnute terminologije vezane za identitet i historiju svog naroda i svoje domovine.

Uvjeren sam da nećete naći nigdje na svijetu narod kome su u toku samo tridesetak godina (od početka Austro-Ugarske okupacije):

- Promijenili naziv države (Bosna u Bosna i Hercegovina)
- Oduzeli pravo na izjašnjavanje kao Bošnjaci
- Ukinuli naredbom upotrebu svog bosanskog jezika
- Otkinuli 15% teritorije (današnji Sandžak) a da pri tome nisu gotovo ni trepnuli.

To je bio kompletan kulturološki i nacionalni etnocid.

Godine 1993. je vraćen u upotrebu i naziv naroda "Bošnjak" i naziv jezika "bosanski". Međutim, propuštena je historijska prilika da se istovremeno vrati naziv države "Bosna", uvede državno-nacionalna odrednica "Bosanac" za građane države Bosne pa čak i da se makar formalno ne prizna otcjepljenje dijela Bosne.

No ovdje ću se osvrnuti na veoma izražen fenomen upotrebe državno-nacionalne odrednice Bosanac i Hercegovac.

Ovaj termin je (prema mojim saznanjima) ušao na mala vrata u upotrebu u okviru popisa stanovništva iz 1991. god. Kažem, na mala vrata, jer niko i nigdje (niti u ustavu niti u nekom zakonu) nije donio odluku da se Bosanac i Hercegovac definira kao nacionalna odrednica za građane Bosne, odnosno Bosne i Hercegovine. Bosanac i Hercegovac je prećutno usvojena (prećutno nametnuta)

Piše: Džavid Begović, Mr.sci.

odrednica za građane Bosne, a ne ustavna kategorija.

Od tada pa do danas pritisak da se građani Bosne nacionalno (ne etnički) izjašnjavaju isključivo kao Bosanci i Hercegovci sve više raste do nivoa da se izostavljanje termina "Hercegovac" smatra heretičkim ponašanjem i neoprostivom greškom. Došli smo do stanja u kojem se novinari i urednici u medijima, a posebno neki političari i državni zvaničnici utrkuju ko će snažnije naglasiti da je on Bosanac i HERCEGOVAC ili ona Bošnjakinja i Hercegovka.

Ne znam da li igdje u svijetu postoji prihvaćena ovako rogobatna konstrukcija koja apsolutno nema utemeljenje ni u historiji ni u Ustavu a posebno ne u zdravoj logici.

Ja ne prihvatam da sam Bosanac i Hercegovac. Prije ću biti Bosanac i Sandžaklija ili Bosanac i Crnogorac (kao državljanin Crne Gore), jer je prirodnije, nego Bosanac i Hercegovac, no ipak, ja sam samo Bosanac.

Uzmimo primjer Srbije. Prirodno bi bilo da se građani Srbije nazivaju Srbijancima, granice srbijanske, srbijanski pasoš i srbijanska reprezentacija. Međutim, oni mrtvi ladni nazivaju sve građane Srbima, a granice, pasoše, reprezentaciju…. srpskim. Čak su to gotovo u potpunosti prihvatili i Bošnjaci u Sandžaku. Mi u Bosni i van nje sve to takođe nazivamo bosanskim (bosanski pasoš, bosanska marka, bosanska granica, bosanske tablice…). Sve, osim naziva nacije??? Zašto?

Zato što se niko nije pozabavio time da, sistematskom upotrebom, odrednicu Bosanac prećutno vrati u život, tamo gdje joj je mjesto – u historijske okvire.

Iznenadi me kada neki Bošnjak brani tezu da smo Bosanci i Hercegovci jer nam se država zvanično zove Bosna i Hercegovina. Zamislite da se građani Sjedinjanih Američkih država zovu "Sjedinjenoameričkidržavljanci", građani Velike Britanije "Velikodbritanci" ili građani Sjeverne Makedonije "Sjevernomakedonci". Potpuni besmisao.

Međutim, posebno mi je neshvatljivo kada Bošnjak kao argument da se trebamo izjašnjavati kao Bosanci i Hercegovci navodi situaciju da mu je neko negdje prigovorio da uz Bosanac treba dodati i Hercegovac. Mi znamo šta ti neki sve

ne vole kod nas. Ne vole da se mi uopšte zovemo Bošnjacima, ne vole da nam se jezik zove bosanski, ne vole ni Bosnu pa makar se zvala Bosna i Hercegovina.

Da li mi trebamo da se ponašamo prema tome šta oni vole, a šta ne vole, ili ćemo izabrati svoj put koji mi volimo i koji je u interesu svih Bošnjaka u Bosni i svijetu?

Ja sebe smatram Bosancem i Bošnjakom u Bosni, ali i Bosancem i Bošnjakom u Sandžaku.

Zašto?

Sandžak je do Austro-ugarske okupacije bio sastavni dio Bosne. Do tada su građani u Sandžaku bili Bosanci u nacionalnom smislu i Bošnjaci u etničkom smislu, a jezik im je bio bosanski. Nasilnim povlačenjem granice kroz Bosnu na ivici Sandžaka, građani Sandžaka koji su se sutradan probudili u drugoj državi nisu odjednom prestali biti ni Bosanci ni Bošnjaci, niti im je preko noći jezik postao srpski odnosno crnogorski.

Iako se moramo ponašati u skladu sa faktičkim stanjem, ne moramo ničije nasilje prihvatiti kao svoju volju. Budimo ono što jesmo, a ne ono što nam drugi kažu da treba da budemo.

Moramo probuditi svoju svijest i graditi svoju budućnost na snažnim temeljima nekada moćne, najstarije države na Balkanu, Kraljevine Bosne. ◆

BOŠNJAK

List za politiku, zanate i zabavu.

BRATIMLJENJE OPŠTINA BAR I STARI GRAD SARAJEVO

■ **Piše:** Mirza Luboder

„Sarajevo i Bar su kosmopolitski gradovi, a potpisivanje Sporazuma o saradnji, čiji je uvod izložba „Iz Sarajeva s ljubavlju“, označiće čvršće i konkretnije povezivanje na svim poljima, prije svega ekonomskom, jer je kvalitet života građana naš primarni zadatak“, kazao je predsjednik Opštine **Dušan Raičević**, koji je, zajedno sa Branimirom Jukićem, ambasadorom Bosne i Hercegovine u Crnoj Gori, otvorio postavku.

Izložba fotografija Esada Lukača „Iz Sarajeva s ljubavlju“, koja je u tu čast otvorena u Arhiepiskopskoj palati u Starom Baru, bila je uvod u potpisivanje Sporazuma o saradnji dva grada, koja su oličenje multikulturalizma i zajedništva, čulo se na otvaranju izložbe. Potvrđuju to i fotografije koje su našle svoje prirodno mjesto u drevnom starobarskom zdanju – riznici kulture, istorije i arheološkog blaga naših prostora.

Mirza Luboder, predsjednik NVO Karika koja je inicijator izložbe

Uvod u izložbu najavio je, naracijom stihova autora Ćamila Sijarića „Sarajevo kakav je to grad?“,

Mirza Luboder, predsjednik NVO Karika koja je bila inicijator događaja.

Ambasador Bosne i Hercegovine **Branimir Jukić** istakao je na otvaranju da nije slučajno što je izložba otvorena u Baru, Starom gradu i Arhiepiskopskoj palati.

„Ova postavka jasno odražava multietničnost i multireligioznost Sarajeva, sa predstavljenim crkvama, katedralama, džamijama i drugim vjerskim objektima. Otvara se u gradu koji je, tradicionalno, kroz vjekove,

multivjerski i multietničan. Nema ljepše večeri i ljepšeg načina obilježavanja saradnje između dva grada, jer ove fotografije šalju upravo takve poruke – simbolizuju harmoniju, ljubav i povezivanje ljudi“, kazao je ambasador Jukić.

„Želimo da sklapamo prijateljstva sa gradovima koji liče na naš, a od najavljenog Sporazuma očekujemo konkretne projekte i saradnju“, poručio je načelnik Opštine Stari Grad Sarajevo Irfan Čengić.

Načelnik općine Stari Grad Irfan Čengić

On je naglasio da Bar liči na sarajevski Stari Grad, jer oba imaju zadivljujuću istoriju, budućnost, ali što je najvažnije, imaju prijateljski suživot naroda svih vjera. Pozvao je građane da uživaju u fotografijama Esada Lukača, na kojima je prikazana ljepota Starog Grada – bisera Sarajeva, kako je kazao, i Sarajeva – bisera BiH.

Gradonačelnica Sarajeva Benjamina Karić

U nadahnutom i posebnom emocijom obojenom obraćanju, gradonačelnica Sarajeva, **Benjamina Karić**, istakla je da su ovdje kako bi pružili dio duše, srca i ruku prijateljstva Baru.

„Bar i Sarajevo imaju prekrasnu arhitekturu i istoriju, ali ono što je najvažnije, jesu naši ljudi, dobri, kvalitetni, uvijek nasmijani i otvoreni. Sarajevo je dalo Baru ono najbolje što ima

Gradonačelnica Benjamina Karić i hafiz Sulejman ef. Bugari

- hafiza naših srca – hafiza **Sulejmana Bugarija**. Takvi ljudi ni iz čega stvaraju sve, a od onoga što je lijepo, stvaraju još ljepše. Večeras vidimo kako je Esad Lukač očima ljubavi napravio najljepše snimke našeg grada. Naši mladi očekuju da, osim saradnje u kulturi i umjetnosti, uspostavimo i jake privredne i ekonomske veze. To je mnogo lakše kada oko sebe imamo uspješne preduzetnike, a još je važnije kada takvi uspješni privrednici nisu izgubili dušu. Takav je naš večerašnji sudomaćin **Hajriz Brčvak**, čovjek dobrog srca koji povezuje Sarajevo i Bar na najbolji mogući način“, kazala je gradonačelnica Karić, koja je podsjetila da je Brčvak u Sarajevu sagradio zgradu za građane u stanju socijalne potrebe.

„Rodno mjesto multikulturalizma, po kojem je Bar prepoznat, jeste Stari Bar, zato je sasvim logično bratimljenje sa sarajevskim Starim Gradom, koje će produbiti prijateljske, ali i poslovne veze“, kazao je predsjednik Opštine Bar, **Dušan Raičević**, koji je istakao da je posebno ponosan na saradnju dva grada od aprila prošle godine.

Načelnici općina Bar i Stari Grad, Dušan Raičević i Irfan Čengić

„Tada je, na inicijativu gradonačelnice Karić, kreirana prva mreža gradova, kako bi udruženim snagama koncipirali projekte za opšte dobro naših zajednica i dobili podršku evropskih institucija. Jedan takav projekat već je podržan sa 1,3 miliona eura, od čega će za Opštinu Bar biti opredjeljeno 300.000“, podsjetio je Raičević i obećao da će kroz najavljenu Povelju o saradnji, biti unaprijeđen i turizam, jer kako je naglasio, vjeruje da Sarajlije prepoznaju i cijene izuzetne potencijale koje Bar ima, kao biser ovog dijela naše obale.

Inicijativa o bratimljenju dva grada potekla je prije tri godine od **Damira Saračevića**, kopredsjedavajućeg Opštine Stari Grad Sarajevo.

„Kada sam u vrijeme korone posjetio Bar, bio sam očaran njegovom ljepotom. Vidio sam bogatstvo, ali i sličnost sa našim Sarajevom i predložio predsjedniku Dušanu Raičeviću da se povežemo i čvršće sarađujemo. Neophodno je da pružimo priliku Sarajlijama da vide Bar u punom i pravom smislu, kao i Baranima da dožive naš grad, njegov neponovljivi duh i ambijent. Možemo biti ponosni na ono što imamo i baštinimo, a potrebno je da mladi naraštaji to usvoje, budu svjesni toga i prenose budućim generacijama. Turizam može biti prva tačka saradnje, volio bih, na primjer, da organizujemo Dane masline (na koju su Barani posebno ponosni) u Sarajevu, a u Baru Dane Ramazana i slično“, kazao je za Radio Bar i Bar info Saračević, koji je istakao da se Sarajevo, nakon dugogodišnjeg teškog perioda potpuno oporavilo i da je sada u tom gradu “življe i ljepše nego što je ikada bilo”.

Povodom posjete delegacije BiH opštini Bar i najavljenog potpisivanja Sporazuma o saradnji, izložba „Iz Sarajeva s ljubavlju“ stigla je posredstvom NVO „Karika“ iz Rožaja, čiji je predsjednik Mirza Luboder.

Izjava za medije Damira Saračevića

„Fokus naše nevladine organizacije je na mladima. Pokušavamo da kroz nauku, obrazovanje i kulturu rušimo granice, da se povezujemo i upoznajemo što je dokaz i večerašnja izložba koju smo inicirali u čast bratimljenja opština Bar i Stari Grad Sarajevo, za koje me vežu posebne uspomene. Prije godinu, sproveli smo projekat podržan iz evropskih fondova, a koji je podrazumijevao edukaciju devedeset mladih ljudi u umjetničkim radionicama. Ova izložba je nastavak naših nastojanja da povezujemo ljude i gradove, da se predstavimo jedni drugima na najbolji način, jer upravo to je ono što nam nedostaje – međusobno upoznavanje i dijalog, a kultura je istinska kapija svakog daljeg dijaloga i komunikacije“, kazao je za naše medije **Mirza Luboder**.

Ambasador BiH u Crnoj Gori Branimir Jukić

Sudomaćin ove važne posjete bio uspješni biznismen Hajriz Brčvak koji je širom otvorio vrata svog savremenog resorta „Stara Čaršija“, jedinog te vrste u Crnoj Gori gdje su sklopljena nova poznanstva i suradnje koje će se nastaviti u budućnosti. Samoj izložbi, svečanoj večeri i ceremoniji svečanog potpisivanja sporazuma o Bratimljenju, uz g-dina Brčvaka, prisustvovao je i hafiz Sulejman ef. Bugari.

Postavku fotografija „Iz Sarajeva s ljubavlju“ publika može vidjeti u narednih deset dana u Arhiepiskopskoj palati u Starom Baru, nakon čega će biti prezentirana u Podgorici i na Cetinju. ◆

Detalj sa izložbe

ŠTA NAM DONOSI OTVARANJE PRISTUPNIH PREGOVORA SA EVROPSKOM UNIJOM

Piše: Prof. dr. Duljko Hasić

Otvaranjem pristupnih pregovora s Evropskom unijom Bosna i Hercegovina ulazi u najzahtjevniju fazu na putu prema punopravnom članstvu u EU-u, koja traži velike napore ali donosi i brojne benefite.

Pregovori s Evropskom unijom zapravo i nisu pravi pregovori budući da svaka zemlja koja želi ući u EU mora u potpunosti preuzeti evropske pravne stečevine, tzv. acquis communautairea, ali se u nekim poglavljima dopuštaju duža ili kraća prijelazna razdoblja za potpuno usklađivanje. Zapravo se pregovara uglavnom o vremenskim rokovima u kojima će zemlja prihvatiti pojedine dijelove acquis communautairea. Jedini pregovori vode se dakle oko privremenih ili trajnih izuzeća.

Rijetko je moguće dogovoriti trajno odstupanje od evropskih pravila. Pregovara se zapravo o tome kako će i kada zemlja kandidatkinja prihvatiti, primijeniti i osigurati nadzor provedbe zakonske regulative. Prijelazna razdoblja najčešće traži zemlja kandidatkinja, puno rjeđe Evropska unija. Pregovori s Bosnom i Hercegovinom vodit će se po poglavlja. U pregovaračkom okviru neka od poglavlja biće podijeljena na više njih kako bi se lakše vodili pregovori. Nakon otvaranja pristupnih pregovora na bilateralnoj međuvladinoj konferenciji EU-Bosna i Hercegovina, Evropska komisija i bh pregovarački tim dogovaraju kada će se krenuti sa screeningom-dubinskom analizom usklađenosti bh zakonodavstva s evropskim.

Ovdje ima jedna dilema, kod ranijih proširenja u zadnjem krugu proširenja najprije se čekalo da se screening obavi za sva poglavlja i tek se onda kretalo u pregovore po pojedinim poglavljima. U hrvatskom slučaju, pregovori o pojedinim poglavljima mogli su se otvarati čim se za njih završi screening, ne čekajući da se to obavi za sva poglavlja.

Kroz screening zemlja koja pregovara dobije preliminarne naznake o pitanjima koja će se najvjerojatnije pojaviti u pregovorima. Prije početka konkretnih pregovora o pojedinom poglavlju obje strane utvrđuju svoje pregovaračke pozicije.

Od čega zavisi brzina pregovora

Brzinu pregovora određuje korektno usvajanje i provedba acquisa. Prije samog početka pregovora o pojedinom poglavlju, Komisija predlaže kriterije koje treba ispuniti da bi se to poglavlje privremeno zatvorilo. Te kriterije, koji su novost u odnosu na prethodni krug proširenja, mora usvojiti Vijeće EU-a. Pregovori će se voditi u sklopu Međuvladine konferencije, gdje se odluke donose jednoglasno.

Pregovarački sastanci održavaju se na nivou ministara ili stalnih predstavnika zemalja članica s evropske strane i ambasadora ili glavnih pregovarača zemlje kandidatkinje. Sastancima predsjeda predstavnik zemlje koja trenutačno predsjeda Unijom.

Uloga Europske komisije tokom pregovora jeste da priprema prijedloge pregovaračkih pozicija te da bude u tijesnom kontaktu sa zemljom kandidatkinjom kako bi olakšala traženje rješenja za probleme koji nastaju tokom pregovora.

Brzina pregovora zavisi o stupnju pripremljenosti zemlje kandidatkinje i o složenosti problema koje treba riješiti. Iskustva iz zadnjeg kruga pregovora govore da među najteža poglavlja acquisa spadaju zaštita okoliša, poljoprivreda,

tržišna konkurencija, finansijska pitanja, sloboda kretanja robe, kapitala te radne snage. Zaštita okoliša je osjetljivo područje jer traži golema finansijska sredstva. Pregovori o poljoprivredi teški su i zahtjevni a oko 45 posto ukupnog acquisa otpada na poljoprivredu. Kod tržišne konkurencije najosjetljivije je usklađivanje sistema državne pomoći.

Nakon završetka pregovora o pojedinom poglavlju, pregovori se privremeno zaključuju. Ta privremenost ostaje sve dok se na završe pregovori o svim poglavljima i dok se ne potpiše pristupni sporazum. Pristupni sporazum mora biti ratificiran u svim zemljama članicama i u zemlji kandidatkinji i tada se stiču uslovii za punopravno članstvo.

Rizici u postupku pregovora

Bosna i Hercegovina će proći do sada najzahtjevniji i najsloženiji put pregovora sa Evropskom unijom. Naime, jedna dimenzija ovog složenog procesa je to što će hiljade ljudi konkretno, dugo i naporno raditi na ispunjavanju preporuka EU i usklađivanju pravnog okvira sa standardima EU, odnosno izgradnji institucionalnih i demokratskih kapaciteta bh društva. Ali, druga, podjednako važna dimenzija jeste što će se paralelno svi građani i građanke Bosne i Hercegovine, polako ali sigurno, kretati ka razumijevanju i prihvatanju konteksta koji će oblikovati pregovori po svim poglavljima, a što će pratiti učinkovite reforme. Poglavlja su kreirana po društvenim oblastima i cijeli proces biće vrlo precizno razrađen da prvo skenira stanje društva koje treba da postane punopravni član EU, kroz bilateralne sastanke, nakon kojih se kroz napredak i realizaciju akcionih planova dolazi do mjerila za otvaranje pojedinih poglavlja koje prati dalji napredak i efikasnost i efektivnost realizacije utvrđenih zadataka do dostizanja mjerila za zatvaranje pojedinih poglavlja.

Ova procedura pregovora može asocirati i na pravila neke društvene igre. Ko prođe sve baze na koje naiđe pobijedio je. Lijepo bi bilo da su pregovori igra, ali oni su najzahtjevniji i najizazovniji proces sa kojim se bosansko-hercegovačke institucije sistema, pa i društvo u cjelini suočavaju. Dešava nam se da stavljamo svoje kapacitete na provjeru na način koji nam do sada nije bio svojstven. Provjeravamo mogućnosti pune izgradnje institucionalnih kapaciteta, istražujemo sopstvene demokratske potencijale, suočavamo se sa razbijanjem tabua i predrasuda, otvaramo se prema drugima, postajemo spremni da preuzmemo odgovornost. Možda se nekom čini da smo ovo nekada ili makar nešto od ovoga već radili. Pokušaja jeste bilo, ali sistemskog pristupa izgradnji funkcionalne demokratije i nečega što kratko možemo definisati kao evropeizaciju društva zasigurno nije bilo.

Danas i Unija ima brojne probleme, a posebno su izraženi problemi ekonomske prirode. Sumnjičavi bi mogli postaviti pitanje da li je uopšte opravdano kretati se ka evropskim integracijama, da li su iste možda prevaziđene? Kvaliteta evropskih integracija je upravo u tome što je Unija uspjela da izgradi mehanizme demokratskog rješavanja svih pitanja. A ta kvaliteta je vrlo potrebna na ovim prostorima. EU nije samo uspješna ekonomska priča, ona je prije svega uspješna demokratska priča. Sve i da, hipotetički gledano, Bosna i Hercegovina odustane od evropskih integracija, ona ne bi imala budućnost funkcionalne i prosperitetne demokratije bez pretresanja i izgradnje društveno-političke i ekonomske osnove na vrijednosnoj osnovi izgrađenoj u Uniji.

Benefiti koje možemo očekivati

Najvažnije prednosti otvaranja pregovora su tehnička, finansijska i politička podrška za sustizanje potrebnog nivoa pripremljenosti za članstvo u EU. Druga, kakva-takva sigurnost da bi zemlja u roku od pet do najviše deset godina mogla postati punopravna članica EU.

To bi pokrenulo mehanizme i ujedno dale okvir i cilj javnoj upravi i vladi, te sa sobom nosile veće strane investicije i osjećaj da se zemlja kreće u pravom smjeru. I stvari su se zaista i pomjerale u pravom smjeru (primjer Hrvatske). U slučaju Srbije, ali i Crne Gore, nažalost, nije se mnogo desilo.

Također, ima prilike za tehničku pomoć u prilagodbi EU standardima, jača transfer novca kroz bespovratna sredstva i jeftine kredite. Donio bi BiH unutar političku stabilnost i to bi bio veliki iskorak posebno za građane BiH koji su izmoreni i iznureni svakodnevnim političkim trvenjima. Otvaranje pregovora zahtijeva i ozbiljan rad, ukoliko on izostane onda će se pregovarati godinama pa i decenijama

Živimo u umreženom društvu, politički, ekonomski i društveno međuzavisnom. U takvim okolnostima maloj zemlji poput Bosne i Hercegovine, kakve god probleme trenutno imala, dugoročno samo može koristiti pridruživanje Evropskoj uniji, globalno važnom igrača u koji uz sve svoje manjkavosti predstavlja i odgovor europskih zemalja na učinke globalizacije, zajedno ih čineći jačima.◆

ŠAHOVIĆI 1924-2024

STO GODINA SRAMOTE

Bošnjaci se nažalost navikavaju da "slave i obilježavaju" datume svog stradanja. Da li je ovo dobro i normalno, moglo bi se danima raspravljati. Ali ono oko čega ćemo se vjerovatno složiti je činjenica da se nažalost, tek nakon posljednjeg stradanja Bošnjaka u ratu 1992-1995, drastično promijenila "kultura sjećanja" i potreba da se opiše kolektivno stradanje naroda. Odgovor na pitanje "Zašto"? je jednako složen, da na njega nema pravog odgovora, osim onoga da su za to "krivi oni drugi" što je, uglavnom teško osporiti. Ali suština nije u tome. Suština je u činjenici da oni "drugi" nikada nijesu radili nešto za šta se nije znalo, bilo iz bliže ili dalje prošlosti. Logikom istorije, da će to raditi i dalje. Logikom razuma, radit će ono što misle da je najbolje za "njih". Ako pri tome ne misle i na "nas", ne treba njih kriviti, nego "nas", koji ne mislimo na sebe. Dakle, "kultura pamćenja" postoji samo kod naroda koji misle o sebi i ona je pouzdan pokazatelj njegove kulture. Izgovor, nijesmo "mogli", "smjeli", "htjeli" može biti kratkoročno objašnjenje ali ne rješava problem. Prvo zbog toga, što se iza onoga "nijesmo smjeli" po pravilu sakriva intelektualni kukavičluk i mjera (ne)znanja, pogotovu ako nema, dokaza da je takva "namjera" konkretno sankcionisana. Ovdje mislim na period "komunizma" ili bolje reći jednopartijskog poretka u kojem je veoma malo ljudi platilo "danak istini" dok je trajao, dok je ogroman broj tako nešto naglašavao, nakon što je komunizam pao. Umjesto, da se nakon toga, pojave na hiljade knjiga i dokumenata koji su bili "zabranjeni" ostala je samo priča u pojedinim biografskim crticama o tome. Šta želim da kažem? Upravo to, da je postojao licemjeran konsenzus o tome, da se ne priča o nekim "traumama" istorije. Jedni su to pravdali "strahom",

■ **Piše:** Akademik Šerbo Rastoder

drugi "zabranom" treći potrebom da "sačuvaju djecu od zla" kao da je priča o zlu, "propaganda zla". Ovdje, nije riječ o tome, koliko o potrebi da se zaboravi, nešto što nikada nije ispričano. Normalno je, da se nakon toga, pojavi šokantna upitanost o tome: kako to nijesmo znali, čuli ili pročitali? Odgovor je zapravo u tome, da nijesmo imali potrebu da znamo, čujemo, pročitamo. Zato sve priče o stradanju Bošnjaka izgledaju kao "nove i nepoznate" iz razloga, što su se skoro navikli da je to neumitna normalnost u njihovoj istoriji. A, da li je baš tako? Pogledajmo to na primjeru Šahovića, na stogodišnjicu od tog nesvakidašnjeg genocida. Genocid u Šahovićima izvršen novembra 1924.godine je samo jedna od brojnih "tužnih i teških" priča XX vijeka. Zašto je ova "priča" teža od drugih, sličnih priča, kojih nažalost ima više, nego je to normalno. Pa zbog toga, što se nje "stide i dželati i žrtve". Prvo su je negirali prećutkivanjem, potom "branili" lažima, uporno odbijajući da jednom zauvijek skunu "grijeh" sa potomaka, umišljajući da je tako nešto moguće "zaboravom". ***No, onaj ko je spreman praštati, ne smije i nema pravo, zaboraviti***. Posebno, ako ima na umu onu veliku misao najvećeg srpskog pisca Dobrice Ćosića - "Laž je srpski patriotski interes".

Zbog svega toga i nakon sto godina od događaja novi besmisleni paradoksi. Kao da se u međuvremenu nije ništa promijenilo, iako se sada, više niko ne poziva na osnovnu "laž". A to je ona, da je Boška Boškovića, navodno ubio Jusuf Mehonjić. Paradoks je, tim veći, što se znalo odmah, nakon genocida da je to "laž", koja je služila kao inicijalna kapisla za "osvetu nad Turcima". Takva "laž" je odgovarala naročito onima, koji su smatrali da se genocid nad nedužnim narodom može pravdati, navodnom "osvetom". Pri tome, nije bilo toliko važno, što je čin "osvete" u najzaostalijim društvima podrazumijevao "osvetu" nad ubicom ili najbližim srodnicima ubice, a ne nad nevinim narodom, ženama i djecom. Da paradoks bude veći, sve se to desilo u miru, u navodno pravno uređenoj državi koja je imala kralja, vladu, skupštinu, ustav i zakone. I u takvim uslovima tvrdnja da je toga "bilo" je još jedna velika laž. Jednostavno, nema sličnog primjera. Ili ga bar, autor ovih redova, ne zna. Svako poređenje u tom smislu sa Pivom, Jasenovcem, Velikom ili Srebrenicom postaje besmisleno, jer su to događaji i zločini učinjeni u vrijeme rata. Ubijeno, poklano i protjerano stanovništvo Vraneške doline, daleko od zavičaja i svojih rodnih domova, nastavilo je svoje "živote", njegovanjem "zaborava" kao mentalnog lijeka za svoje traume. Oni koji su bili "pozvani" da sa toga skinu oreol zaborava su licemjerno i šapatom tvrdili da "sjećanje" i "istina" mogu da izazovu nove sukobe. Sa intelektualnim i političkim licemjerstvom ovoga stava sam se prvi put susreo kao tek svršeni student i asistent na fakultetu, krajem osamdesetih godina XX vijeka. Naime, sjećam se da je u Beogradu 1987.godine objavljena

obimna monografija Bijelog Polja (978 strana) sa "respektabilnim" autorima teksta: dr Vujadin Rudić, dr Ž. Šćepanović, Milutin Popović, dr Novica Rakočević, Emin Dobardžić, dr Petar Vlahović i urednicima: Bogdan Gledović, redaktor, Branko Popović, dr Vujadin Rudić, dok je glavni urednik bio Milan Novaković. Tada su "promocije" knjiga, naročito onih iza kojih je stajala komunistička vlast, bile brojne i masovno posjećene. Imao sam privilegiju da primjerak monografije dobijem od meni dragog i čestitog kolege, prof.dr Žarka Šćepanovića. Odmah sam je isčitao i zapazio da se u njoj skoro i ne pominje "genocid u Šahovićima". Pošto je bio autor onog dijela monografije u kojem bi morao biti obrađen ovaj događaj, a pošto su recenzenti za taj dio teksta bili: dr Jovan Bojović, dr Novica Rakočević, Batrić Jovanović i Mirko Ćuković, sve afirmisana "istoriografska imena, toga vremena" nijesam mogao da suzbijem mladalačku radoznalost i upitam autora Žarka Šćepanovića, zašto tu nema ništa o događaju u Šahovićima, o kojem su tek rijetki ponešto znali i to uglavnom oni, koji su pročitali "Besudnu zemlju" Milovana Đilasa. Profesor Šćepanović, zapanjen i zatečen pitanjem, me očinski zagrlio i šapatom sa izraženim strahom mi kazao "ćuti i ne spominji to, molim te. *To je previše opasna tema o kojoj se ne smije govoriti."* Iako mi, kao svakom mladom nadobudnom naučniku uopšte nije ulazilo u glavu da ima "*opasnih tema"* i da se o njima treba i mora "ćutati", očigledno je, da sam se baš tada "*inficirao*" ovom "*opasnom temom*" i negdje zacrtao sebi da moram istražiti šta je tu "opasno". Kasnije sam shvatio, a naročito nakon što sam objavio knjigu "*Kad su vakat kaljali insani, Šahovići 1924"Almanah, Podgorica 2011,* da je u svemu tome, jedino opasna "**ISTINA**". Šta je u stvari "istina"? Konstrukcija činjenica? A šta je činjenica? Postoji li ona izvan istraživača? Ne! Ako je tako, da li je ona promjenljiva?

Činjenice su nepromjenljive, ali se mijenja samo mišljenje o njima. Ono "što je bilo" nije moguće promijeniti, zato što ono bivstvuje i mimo našeg mišljenja. Promjenljivo je samo tumačenje "*onoga što je bilo"*. Ćutanjem se ne može promijeniti prošlost ("ono što je bilo") ali se, prividno i kratkotrajno, može učiniti konfornijom "sadašnjost" i produžiti iluzija, jer sve što je izgrađeno na lažima u konačnom je samo obična ruševina. Polazeći od navedenih premisa u višedecenijskom istraživanju i traganju za izvorima o događaju u Šahovićima 1924. uočio sam i patološku potrebu žrtava da "zaborave", odnosno nevjerovatnu potrebu da svoju "kulturu pamćenja" svedu na tek nekoliko svjedočanstava. Šta je razlog tome? Strah? Skloniji sam tvrdnji da je u pitanju: nemoć i stid. Nemoć se može donekle razumjeti kao iskaz opšte kulture unutar koje ne postoji potreba da se "svjedoči". Tu "kulturu" je razorio posljednji rat u Bosni, nakon kojeg se pojavilo na hiljade knjiga koje "svjedoče" o onome "što je bilo". I zato je, to razdoblje, uz Arhiv u Hagu, najveće deponovano "pamćenje" u istoriji ovih naroda u njihovoj cjelokupnoj istoriji. U takvoj situaciji nije moguće bilo što "sakriti", ali još manje "zaboraviti". Ima događaja u istoriji koji su se zbili, ali o tome "šta je bilo" ili ne znamo, ili ne znamo koliko treba, zato što nije ostalo svjedočanstava (mi kažemo istorijskih izvora) o onome "što je bilo". O dešavanjima u Šahovićima, najmanje svjedočanstava su "ostavili" oni koji su tu nekada živjeli? Paradoks? Ne! Odsustvo svijesti o potrebi zapisivanja i svjedočenja. U svakom slučaju, ako analiziramo sve raspoložive i dostupne izvore, uočit ćemo da su najubedljivija i najdokumentovanija svjedočanstva o tome ostavili sami dželati ili njihovi potomci. Počev od Milovana Đilasa, čiji je otac Nikola (iako je to "izbačeno" iz najnovijih izdanja "Besudne zemlje" bio aktivni učesnik pokolja) do svjedočanstava koje je nastalo spontano a koje je u cjelosti demistifikovalo svaku spekulaciju o "onome što je bilo". Ne znam, čemu mogu da zahvalim, na činjenici da sam došao u posjed svjedočanstva, koje čine osnovni sadržaj uvjerljivosti ove priče! A priča počinje ovako: znajući oblast mog interesovanja, prijatelj i saradnik u brojnim djelatnostima, akademik Zuvdija Hodžić mi je jednog dana, donio neki dokument od desetak lista, rekao da ga je poslala neka "daktilografkinja" sa molbom da me pita, da li sam spreman da to objavim. Pogledao sam dokument, zatečen i šokiran sadržajem. Pošto nijesam raspolagao tada komforom koji bi mi tako nešto brzo omogućio da ispunim obaveze prema vlasniku, vratio sam taj dokument. No, kako sam iz sadržaja shvatio, da se radi o tome, da je general Danilo Jauković 28.avgusta 1973.godine, u Domu kulture u Mojkovcu, sakupio grupu staraca,

učesnika pokolja u Šahovićima, i sa njima napravio razgovor, koji je snimao tadašnji direktor Doma kulture Branko Španjević, koji je, po naredbi generala Jauковića, odmah nakon toga, sa magnetofonske vrpce "skinuo" sadržaj razgovora i diktirao Stanki Anđelić koja ga je prekucala. Kako sam poznavao sina, generala Jauковića, prof. dr Novaka Jauковića odmah sam ga potražio i rekao mu, šta je Danilo radio, i tražio da mi ustupi zapisnik tog razgovora. Dr Novak Jauković mi je tada kazao da nema pojma o tome, ali da će me odvesti u radnu sobu generala Jauковića (stare zgrade pod Goricom) "*pa ti traži, jer ja nemam vremena za to*". Ušavši u prostoriju prepunu knjiga i ostavštine generala Jauковića, sreća me poslužila i vrlo brzo sam pronašao traženi dokument. Mojoj istraživačkoj sreći nije bilo kraja. Izučavajući dokument, koji sam više puta integralno objavio, shvatio sam o čemu se radilo i šta je motivisalo generala Jauковića, da uradi, to što je napravio. Naime radilo se o sljedećem. Legendarni partizanski komandant, je negdje pri kraju rata (21.avgusta 1945.) bio postavljen za komandanta Pete sandžačke udarne brigade. Kako je kasnije, postalo uobičajeno, da se pišu monografije o partizanskim jedinicama (brigadama posebno) general Jauković je negdje krajem šesdesetih i početkom sedamdesetih godina XX vijeka riješio da napiše monografiju o brigadi kojoj je bio komandant, koju su činili borci sa područja Sandžaka. Istražujući, postavio je sebi sljedeće pitanje: *Zašto muslimani nijesu u broju koliko i pravoslavci išli u partizane?* Tragajući za odgovorom na to pitanje, počeo je da istražuje međunacionalne odnose idući unatrag. Tako je došao do 1924. i Šahovića. Smatrajući da će tu pronaći odgovor na pitanje koje ga je zanimalo, naredio je da mu se dovedu "svjedoci", po mogućnosti učesnici pokolja. Tako je 28.avgusta 1973 u Domu Kulture u Mojkovcu okupio: **Jovana Pejovića** iz Polja, starog oko 90 godina; **Milića Španjevića**, iz Gojakovića starog oko 82 godine; **Rada Ašanina** iz Stevanovca, starog oko 90 godina; **Vukašina Marjanovića** iz Bjelojevića, starog preko 80 godina; **Novaka Vukovića** iz Štitarice, starog preko 95 godina; **Panta Bogavca**, iz Žari, starog oko 70 godina; **Nikolu Jakšića**, iz Žari, starog oko 85 godina; **Milisava Radevića** iz Bjelojevića, starog preko 95 godina; **Jovana Gvozdenovića** iz Bijelog Polja, starog oko 60 godina. Prisutni bili tokom snimanja: **Filip Vukadinović** iz Lepenca, star oko 80 godina; **Milorad Bakoč** iz Polja, nosilac "Spomenice 1941", star oko 65 godina; **Maksim Blažević**, predsjednik Skupštine opštine Mojkovac.

Šta ovdje moramo imati na umu:

Prvo, da se razgovor vodio nepunih 49 godina nakon događaja. Da su učesnicu u razgovoru, tada bili ljudi u poznim godinama, koji su u vrijeme događaja mogli imati između 30-40 godina, izuzev Jovana Gvozdenovića, koji je mogao imati tada dvadesetak godina. Drugo, akteri događaja su bili neobično iskreni u svojim iskazima, posebno ako se ima na umu autoritet generala Jauковića koji je bio hroničar, a ne istražitelj. Treće, broj sakupljenih učesnika (devet) bio je dovoljan da podsjećaju jedni druge i po potrebi preciziraju iskaze, što se vidi iz analize transkripta razgovora. Četvrto i najvažnije: iako njihov iskaz ima mnogo elemenata kajanja on je istovremeno bio i slobodan i bez straha od eventualnih posljedica. U cjelini njihov iskaz je u komparaciji sa drugim raspoloživim dokumentima ***ubjedljiv, vjerodostojan i pouzdan***. Nijesmo našli niti jedan razlog koji bi nas uvjerio da ne vjerujemo riječima učesnika. Sve to mu daje poseban značaj i nakon njegovog prvog javnog objelodanjivanja (2011) spekulacije oko eventualnih događanja postale su besmislene. Još dva događaja vezanih za ovu priču, zaslužuju pažnju. Kada se pojavila knjiga "*Kad su vakat kaljali insani,* Šahovići 1924", nakon nekog vremena javio mi se telefonom književnik, Jevrem Brković, saopštavajući da je pročitao knjigu i da će njome naročito biti oduševljen "Španjo". Ne znajući, ko je "Španjo" a uopšte i ne sanjajući da je taj čovjek uopšte među živima, Jevrem Brković mi je saopštio da se radi o njegovom prijatelju Branku Španjeviću, mislim da mi je dodao i "liberalu" kojeg spominjem u knjizi kao osobu koja je snimala razgovor. Zatečen takvom informacijom, odmah sam tražio od Jevrema da ga zamoli da se pojavi kao učesnik na promociji knjige u Bijelom Polju koja se upravo pripremala. Jevrem Brković mi je na tu molbu odgovorio u svom stilu: "*Evo ti broj telefona, zovi ga ti, znam da te simpatiše, pa vidi sa njime"*. Nazvao sam gospodina Španjevića, kojeg nijesam znao i sa kojim sam se neposredno pred promociju našao na terasi bjelopoljskog hotela "Rada" u neposrednoj blizini Doma kulture, gdje je

planirana promocija. Ozbiljan i kulturan gospodin sa šeširom mi je detaljno ispričao sve što me zanimalo u vezi sa nastankom dokumenta. Rekao mi je da se magnetofonski snimak razgovora čuvao u arhivi Doma kulture u Mojkovcu, ali da je mišljenja, sobzirom da se radi o plastičnoj vrpci, da je više neupotrebljiv, jer je imao problema već kod "skidanja" teksta razgovora koji je izvršio dan-dva kasnije. Nije imao kopiju prekucanog teksta, ali je bez dileme potvrdio autentičnost onoga kojeg sam objavio i čiju kopiju sam mu pokazao. Odbijao je, na moje veliko razočarenje, da bude jedan od učesnika promocije, pravdajući to činjenicom da mu je jedan od najbližih srodnika bio predsjednik neke od partija u B.Polju (mislim da je spomenuo radikale). Rekao sam da mi je veoma žao, ali da neću, niti mogu, da se miješam u porodične odnose. Dosta tužan sam otišao u salu na promociju. Prepuna sala, neki čudan naboj u vazduhu, dom kulture okružen policijom naoružanom dugim cijevima (neki tvrde da je preko 20 policajaca u civilu bilo u sali) su bila obilježja ove promocije koje se danas sjećam. Negdje, uoči samog početka (mislim da je najava baš krenula) u salu ulazi, čovjek sa šeširom i ja ushićeno pronalazim mjesto za Branka Španjevića za stolom za promotore. Samo mi je kratko rekao "*obraz i savjest su bili jači od svega*". Za promocije knjiga, čuveni intelektualac, Bogdan Bogdanović je moguće s pravom rekao: "*Promocije ti liče na sahrane, o mrtvacu (autoru) sve najj…. a ako ima što da se pojede i popije nakon toga onda još bolje"*. I zaista, ova promocija je bila sve ali ne i "sahrana". Prvo, različitost mišljenja među promotorima, od kojih je mr Tadija Bošković, potomak bratstva Boškovića iskazao korektan i kritički stav oblikovan ustaljenim mišljenjem među njegovim sunarodnicima. Burno negodovanje publike "utihnulo" je paljenjem svijetla u sali. Govornici na promociji su ipak ostali u sjenci nastupa gospodina Španjevića, koji je ponovio cijelu priču oko snimanja razgovora, transkripcije i ostalog dodavši na kraju: "*Kada se završio razgovor, general Jauković je gledajući u starine koji su sagnuli glave, istima oštro poručio:* ***Sram Vas bilo, nikada ranije, a ni poslije; veća rđa nije pala na Crnu Goru i crnogorsko oružje."*** Po Španjeviću, starine su se, među kojima je bio i njegov otac, pognute glave i tiho razišli, bez ikakvog komentara. U svakom slučaju, navedeno svjedočanstvo, koje je ostalo, zahvaljujuci generalu Jauковiću iz pobuda kojima nije bio primarni cilj ono što se zbilo u Šahovićima te novembarske noći, i sjutra dan do mraka, nego traženje odgovora na jedno drugo pitanje pokazuje na posljedice "ćutanja".

Drugi, ne manje bitan detalj se odnosi na period neposredno pred promociju knjige. Naime, nakon što je knjiga izašla, zvali su me iz Islamske zajednice Berane, kazavši im da im je tek sada jasno, zašto je nepoznata žena, starica, svratila u mešihat, ostavila poveću sumu novca i otišla. Na pitanje, čemu to i zašto to radi, jer se radilo o osobi druge vjere, ona je samo kazala "*onaj gore sve vidi i sve zna i da je to "dug" njene porodice.* Kasnije smo saznali da se radi o kćerki Nikodima Cemovića (jednog od glavnih podstrekača na zločin) unuci Avra Cemovića, i da je živjela u Beogradu (mislim da je rečeno da se zvala Angelina). Treći detalj, bitan pomena je susret sa predstavnikom bratstva Boškovića, koji je došao iz Beograda u Bar, da me potraži. Uljudan i obrazovan gospodin, kojem nažalost nijesam zapamtio ime, našao me je u kafani, gdje ja redovno ispijam kahvu, tada je to bio restoran "Soho", i rekao mi je da je došao da mi se zahvali u ime bratstva Boškovića. Pitao sam ga*: Zašto?* Odgovorio mi je: *zato što ste otkrili istinu?* Pitao sam ga na šta misli, a on mi je odgovorio: *Na to, što ste dokazali da su Boška ubili Bulatovići a ne Jusuf Mehonjić?* Pa zar vi to nijeste znali, pitao sam radoznalo. *Jesmo, odmah nakon zločina!* bio je odgovor. *Pa zašto ste ćutali ovoliko godina? Prijatelju, da se to odmah objelodanilo, pitanje je, koliko bi nas preživjelo međusobno istrebljenje od osveta.* Rekao sam cinično: *Blago Vama, kada ste se mogli "svetiti" nad nevinim ljudima. Ali to su "Turci", pa nema štete.* Gospodin je vrlo uljudno iskazao žaljenje optuživši prokletu "*sudbinu*", dok je mojoj sujeti prijao ipak jedan ljudski gest iskazan na ovaj način.

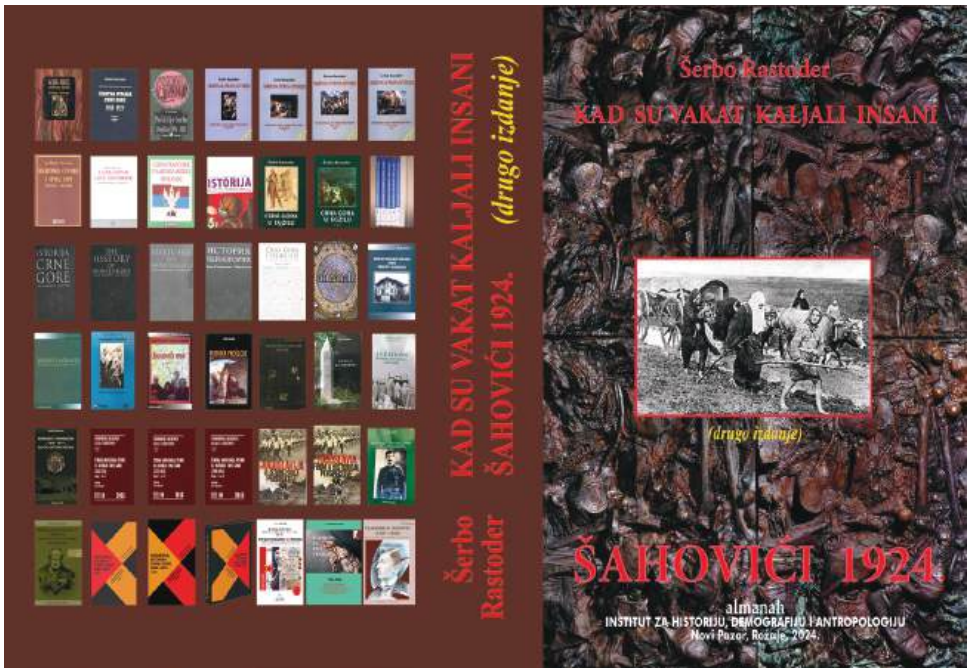

Sto godina kasnije, 2023-2024 se nije mnogo promijenilo. Zbog toga je, 19.juna 2023g. u Rožajama osnovan Organizacioni odbor za obilježavanje 100 godina od genocida u Šahovićima: Predsjednik: Rifat Fejzić, reis Islamske zajednice Crne Gore; Potpredsjednik: akademik Šerbo Rastoder; članovi: dr Mevlud Dudić, mešihat IZ u Srbiji,

Ervin Ibrahimović, predsjednik BS, Abaz Dizdarević, potpredsjednik DPS, Samir Agović, predsjednik opštine Petnjica, Rahman Husović, predsjednik opštine Rožaje, Ervin Spahić, akademik Zlatko Glamočak, Emil Kolić, predsjednik Kluba mladih istraživača Bijelog Polja, Ermin Čindrak, predsjednik Kluba mladih istraživača Rožaja, dr Izet Bralić, Šefkija Nurković, Jasmin Ćorović, kao i predstavnik potomaka i porodica Teufik Tule Drndar. Saglasno zaključku s prve sjednice, na kojoj je jednoglasno izabran predsjednik Odbora, dogovoreno je da se Odbor, po potrebi proširi, kako bi mogao da realizuje namjeru da se podigne spomen obilježje u Šahovićima. Namjera Odbora je da se sve ovo obavi na miran civilizovan i dostojanstven način i u tom smislu mi je pripala obaveza da obiđem te krajeve i ljude u njemu. Potaknut, humanim gestom, porodice Boja Joksimovića, koja je u selu Stožer, "*vratila*" groblje, porodici Drndar, krenuo sam u obilazak toga kraja upravo otuda, odnosno od posljednjeg sela do kojeg su stigli "osvetnici", koji su se na pojavu vojske na tom mjestu razbježali. Dva dana, sam potrošio u obilazak tih krajeva i susreta se sa uglednim pojedincima. Utiske sa toga puta i boravka po tim krajevima mogu svesti na nekoliko bitnih činjenica: Radi se o potpuno zapuštenom kraju, o kojem niti jedna vlast nije vodila mnogo računa. Pošteni i čestiti seljani toga kraja, teško mogu razumjeti da oni nemaju nikakvu "krivicu" za ono što se dogodilo, niti ikom pada na pamet da ih za to optužuje. Tužno je, što malo njih ima svijest i potrebu da se stavi "tačka" na ono što je bilo, činom iskazivanja pijeteta, podizanjem spomen obilježja. Na predočavanje želje i namjere Odbora da učini tako nešto na stogodišnjicu, svi danas osuđuju ono što se dogodilo, danas svi znaju ko je ubio i zašto Boška, tvrde da u zločinu nijesu učestvovali "starosjedioci" koji su i danas "pod brdo ili gore visoko", da su svi redovno "*kupili i platili zemlju*" na kojoj žive. Naravno da o tome niko nema potvrdu (mislim na one koji su se naselili nakon zločina), niti je mogao imati s obzirom na okolnosti pod kojima je *"zemlja promijenila vlasništvo"*. U svakom slučaju, iako tako nešto, niko ne dovodi u pitanje, što sam jasno saopštavao u ime Odbora. Traganje za pogodnom lokacijom za podizanje spomen obilježja se pokazalo daleko složenijom, nego što je iko mogao i sanjati. I pored toga, što mještani osuđuju pokolj, i s pravom naglašavaju da je bilo i svijetlih primjera solidarnosti i spašavanja "komšija" (bilo ih je, istina malo i oni su uglavnom poznati i opisani), te da domocilni žitelji nijesu učestvovali u tome (horda koljača je krenula od crkve u mojkovačkim poljima u večernjim satima). Na traženje da nam neko, bar, "proda" 500 kvadrata zemlje, radi podizanja spomen obilježja, uglavnom smo naišli, ne na odbijanje, koliko na "strah", kako će to drugi protumačiti". Na kraju sam otišao kod aktuelnog predsjednika opštine Petra Smolovića. Pristojan, mladi gospodin, *bjelopoljsko dijete poraslo kod džamije*, (kako sam navodi) i pored uobičajene političke priče ("*teško je, ne znate vi njih, mora se biti oprezan, opština nema tamo zemlju")* bio je razborit i ljubazan sagovornik, kome sam imao potrebu da objasnim, da niti tražimo, niti radimo bilo što, što bi bilo ko mogao da protumači neprihvatljivim i da samo tražimo dozvolu i parče zemlje, na kojem ćemo postaviti spomen obilježje, uz znak pijeteta i kulture sjećanja primjerenog civilizovanom narodu. Na moju tvrdnju da na području Vraneške doline, postoje 34 muslimanska mezarja (groblja), od kojih sam mnoga i obišao i da osim pominjanog mezarja u Stožeru kojeg su Drndari ogradili, sva ostala su zarasla u šipražje, o njima se "brinu" mještani, od kojih su mnogi ukazivali na potpunu nezainteresovanost IZ u B.Polju za njihovu sudbinu. Znajući da su, po tom osnovu, nažalost u pravu, podsjetio sam predsjednika opštine, da su po važećem zakonu, groblja u nadležnosti opštine a da se po važećim pravilima islama ista nijesu mogla "prodati" te samim tim, niko ih nije ni mogao "kupiti". Predsjednik Smolović je obećao da će osnovati "mješovitu" komisiju, koja će identifikovati (sva groblja, ne samo muslimanska) i da će potom tražiti način da udovolji zahtjevu za traženje potrebne lokacije za spomen obilježje. Naviknut da ne "vjerujem" stoprocentno obećanjima političara, otišao sam u katastar, tražio posjedovne listove i otkrio da se parcela 269/1 vodi na ime opštine i da je na njoj groblje. Time je čitava "priča" prenijeta na opštinu i njene buduće poteze. No, naravno, to ni približno nije bilo dovoljno, jer očigledno opština B.Polje, da je htjela nešto učiniti, imala je do sada bezbroj prilika. Osim lijepih riječi i licemjerne empatije prema žrtvama, nema ništa od neosnovane želje da se shvati da ovo nije pitanje "dostojanstva Bošnjaka" koliko potreba savremene Crne Gore da se ogradi i iskorači iz najprimitivnijih dionica svoje istorije. Zato su predstavnici Odbora ovo pitanje predočavali predsjedniku Skupštine (gosp. Andrija Mandić, politički zagovornik tzv "pomirenja" u Crnoj Gori) jasno mu predočavajući da je tako nešto moguće samo na "istini", potom kod ex premijera dr Dritana Abazovića, koji osim "obećanja" da će pomoći oko dobijanja placa za spomen obilježje, nije uradio ništa. Na kraju smo se odlučili da Skupštini Crne Gore predamo "Rezoluciju o genocidu u Šahovićima" sa dvojakim motivom. Prvim, da su takve rezolucije donijete za Pivu i Veliku, događajima koji se ne mogu uporediti sa ovim. Prvo zbog toga, što su ovo događaji iz drugog svjetskog rata i zločini koje je počinila okupatorska nacistička vojska. Drugo, i danas u Pivi i Velici žive potomci žrtava, dok u Vraneškoj dolini danas nema "turskog uva". I najvažnije, genocid u Šahovićima je zločin počinjen u miru u državi koja je formalno imala sve organe vlasti, ali je problem u tome, što je to bio i "njen zločin". To najbolje dokazuje činjenica, da za njega nije niko odgovarao.

Posmatrajući cjelokupan proces konstituisanja "kulture pamćenja" kod Bošnjaka, i uopšte kulture "pomirenja "na istini" ostaje još mnogo prepreka koje treba premostiti crnogorsko društvo ukoliko želi da se razlikuje od regiona. Pitanje i dalje ostaje, da li je nešto tako moguće? ◆

ZLOČIN U ŠTRPCIMA 31. GODINU POSLIJE:

DA SE PAMTI I PRENOSI

■ **Piše:** Dr. Dženis Šaćirović, predsjednik Odbora za obrazovanje na bosanskom jeziku BNV

Zločin u Štrpcima ostaje jedan od najtragičnijih događaja u novijoj historiji Balkana, duboko urezan u kolektivnom sjećanju civiliziranog svijeta. Ovaj zločin dogodio se 27. marta 1993. godine, kada su pripadnici paravojne formacije tzv. VRS oteli i brutalno ubili 20 putnika iz voza 671 koji je na relaciji Beograd-Bar prolazio kroz Štrpce, malo mjesto na granici između Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Među ubijenima je bilo 18 Bošnjaka, jedan Hrvat i jedno neidentificirano lice. Grupa naoružanih ljudi zaustavila je voz, izvela putnike iz voza, a zatim ih odvela u obližnju školu gdje su ih mučili i na kraju ubili. Svi među njima su bili sasvim obični ljudi koji su se vraćali svojim kućama, noseći svojim porodicama namirnice i potrepštine i ubijeni su samo zato što su nesrpske nacionalnosti, odnosno Bošnjaci i ostali. Mnogi od preživjelih su preživjeli zahvaljujući hrabrosti i solidarnosti putnika u vozu, ili su imali sreće da su uspjeli pobjeći u trenucima haosa. Njihova svjedočenja o detaljima zločina, o mučenju i strahu koje su doživjeli, oslikavaju surovu stvarnost ratnih strahota kojima su bili izloženi bošnjački civili na prostoru Podrinja tijekom opsade, etničkog čišćenja i masovnih ubijanja tijekom čitave četiri godine.

Postoje dokumenta koja sugeriraju da je otmica u Štrpcima bila pažljivo planirana i sprovedena, te da su ŽTP, MUP Srbije i Vojska Jugoslavije bili upoznati s namjerom srpske paravojske s teritorija općine Rudo da zaustave voz i odvedu putnike. Nakon što je voz krenuo iz Beograda, kondukter je, prateći dva policajca, provjerio karte i evidentirao imena putnika, navodno zbog mogućeg šverca, što je bio izgovor za pripremanu akciju otmice i ubistava. Kada se voz približio granici s Bosnom i Hercegovinom, policija i vojska su počeli provjeravati identitet putnika u hodnicima, izdvajajući Bošnjake, dok su ostale svrstali u kabine. Voz je neplanirano zaustavljen u Štrpcima, gdje su oteti civili izvedeni iz voza. Po svjedočenjima, situacija koja je prethodila otmici, izgledala poput scenarija iz filma. Voz je stao zbog crvenog svjetla na ulazu u tunel. Otmičari su bili uniformirani, osim jednog koji je imao bradu i crnu šubaru sa četničkom kokardom. Prilikom zahtjeva za lične karte, sve je djelovalo rutinski i nije bilo dojma da traže nekoga određenog sve dok nisu počeli odvoditi ljude. Bilo je izjava da traže bjegunce, a neki su jasno prepoznali da su ciljani Bošnjaci. Jedan putnik, obučen u majicu kratkih rukava, je iskočio iz bifea, vikajući: *'Koljite balije'*. Štoviše, nije bilo nasilja ili prigovora, sve je proteklo u tišini. Sve se odigralo za manje od pola sata. Na čudo, voz je nastavio putovanje kao da se ništa nije dogodilo.

Svjedočenja putnika sugeriraju da je postojala suradnja između vojnika u vozu i onih koji su ga zaustavili u Štrpcima. Nakon što su kidnapovani, civili su prevezeni u selo Prelovo kod Višegrada, gdje su bili postrojeni u fiskulturnoj sali škole, pretreseni, opljačkani, i zatim pretučeni. Zatim su bili vezani žicom, ubačeni u kamion i odvezeni prema Višegradu, gdje su na kraju likvidirani u jednom selu blizu rijeke Drine. Dakle, iz navedenog, jasna je uloga tadašnjeg režima u Beogradu da ubijanjem Bošnjaka na terotoriji gdje žive, a gdje se ne izvode ratna agresivna dejstva, postigne efekat zastrašivanja i

isjeljavanja sa teritorija općina Priboj, Prijepolje, Nova Varoš, Pljevlja i Bijelo Polje, ali i iz cijelog Sandžaka, s obzirom da Štrpci dolaze nakon slične otmice iz autobusa u Sjeverinu četiri mjeseca prije, a 18. februara je bilo granatirano bošnjačko selo Kukurovići gdje je ubijeno troje ljudi i uništene sve kuće i komunikacije sa svijetom. Posle Sjeverina i Kukurovića, Štrpci su bili dio istok projekta – zapadni Sandžak bez Bošnjaka. S druge strane, pripremala se zloglasna akcija *Lim* u Crnoj Gori i montirani sudski procesi mučenja i ubijanja Bošnjaka u Crnoj Gori u suradnji sa istim onim egzekutorima koji su otimali, ubijali i spaljivali sve bošnjačko, kako živo, tako i neživo.

Istraga ovog zločina bila je dugotrajan proces, obilježen političkim pritiscima i opstrukcijama, ali i hrabrošću pojedinaca koji su se zalagali za istinu i pravdu. Godine 2019. konačno je donesena presuda kojom su neki od počinilaca osuđeni na zatvorske kazne, ali mnogi su i dalje na slobodi, dok je 30. novembra sramno ukinuta prvostepena presuda kod Apelacionog suda u Beogradu, zbog tzv. *bitnih povreda krivičnog postupka*, čime je iskazano još jedno odsustvo volje da se i posle preko trideset godina riješi ovaj zločin pred nekim sudom u Srbiji.

Zločin u Štrpcima podsjeća nas na potrebu da se suočimo s prošlošću, da se priznaju zločini i da se posvjetimo izgradnji društva koje poštuje ljudska prava i vrednuje mir. To je dugotrajan proces, ali je neophodan da bismo izbjegli ponavljanje sličnih tragedija u budućnosti. Žrtve zaslužuju pravdu i sjećanje, kako bi njihova patnja i stradanje nikada ne bi bili zaboravljeni, ali ni ponovljeni novim pokoljenjima i bilo kome ko zaboravlja, negira ili slavi zločine.

Bošnjaci i porodice žrtava ubijenih, ne odustaju od zahtjeva za priznavanje civilnih žrtava rata, koje stradalima i njihovim porodicama pripadaju po lisi prava i civiliziranih zakododavstava, pa i po srbijanskom. Druga stvar je da se svi više uključe u pronalasku ostataka ubijenih lica, jer do sada su sasvim slučajno pronađeni ostaci samo četiri, dok se porodice i svi mi nadamo da će svoj vječni smiraj na mezarjima pronaći i ostale duše.

Ubijeni u Štrpcima su: Esad Kapetanović, Ilijaz Ličina, Fehim Bakija, Šećo Softić, Rifat Husović, Halil Zupčević, Senad Đečević, Jusuf Rastoder, Ismet Babačić, Tomo Buzov, Adem Alomerović, Muhedin Hanić, Safet Preljević, Džafer Topuzović, Rasim Ćorić, Fikret Memović, Fevzija Zeković, Nijazim Kajević, Zvjezdan Zuličić i jedna neidentifikovana osoba.◆

DJECA U FOKUSU AKTIVNOSTI ŽENSKOG AKADEMSKOG CENTRA

■ **Piše:** Anida Aljović

Tribine o mentalnom zdravlju djece

Godina 2023. je u Ženskom akademskom centru bila u znaku djeteta i njegovog mentalnog zdravlja i zdravog razvoja. Edukatorice ŽAC-a održale su nekoliko tribina, predavanja za roditelje i radionica sa roditeljima na temu „**Emocionalni razvoj djece s posebnim akcentom na empatiju**“, „**Ekranizam i razvoj govora kod djeteta**“ te „**Digitalno nasilje među djecom**“. Edukatorice: psiholozi, pedagozi, defektolozi i logopedi gđe Denisa Curić, Dajana Senrić, Farisa Kavazović, Mejra Gusinac, Bisera Jašarević Faković ponudile su svoja znanja i iskustva brojnoj publici koja je pratila ove tribine imajući u vidu aktuelnost tema jer je „virtualni svijet na žalost uzeo primat ovom realnom. Želimo da kažemo roditeljima da taj virtualni svijet može da izazove velike probleme u razvoju djece. Također, važno je da djeca od rođenja budu usmjerena na igru i zabavu, a ne da žive u tom virtualnom svijetu“., kazala je defektolog Denisa Curić. Razgovor sa djecom je neizostavan dio svakodnevice, složili smo se. „Moramo svaki slobodan trenutak koristiti da razgovaramo s djecom, kako bi dijete bilo slobodno da se uključi u životnu sredinu.“, istakla je Denisa. Ovo su teme o kojima se mora mnogo razgovarati i pričati i u školi i van nje. Ne smije

se prekinuti lanac zdrave komunikacije sa djecom, bili su zaključci ovih tribina.

Konferencije, prijemi, nagrade i uspjesi...

Sretnima su nas i ove godine učinile sve naše članice koje su ostvarile brojne individualne uspjehe, a od kolektivnih izdvajamo uspjeh naše dizajnerice i istaknute članice Ismihane Leković koja je napravila dvije sjajne revije - u Sarajevu i Novom Sadu. Posebno je dirljiv trenutak bio kada je u Novom Sadu na Serbia Fashion Week izašla na pistu u haljini/Palestinskoj zastavi i izazvala brojne pozitivne reakcije publike. Ta fotografija je nakon par dana uklonjena sa zvanične stranice Serbia Fashion Weeka, ali je obišla region i mi je s ponosom prenosimo i ovdje.

Naš osnivač i predsjednica Sara Sabri je u Sarajevu primila prestižno priznanje udruženja „Naš koncept“ pod nazivom „Žene koje osnažuju“ za sav svoj skoro dvije decenijski rad sa ženama i djevojkama na putu obrazovanja, emancipacije, napretka i ličnog razvoja, na svečanosti koja je posvećena prepoznavanju i slavljenju nevjerovatnih žena koje svojom snagom, predanošću i inspiracijom čine značajan uticaj u svojoj zajednici i šire. One su svjetionici pozitivnih promjena. Njihova strast, hrabrost, i predanost nas nadahnjuju i podsjećaju da svaka od nas ima moć da ostvari značajne rezultate i pozitivne promjene u svijetu oko nas. Kroz različite sfere djelovanja takve žene su uzori koji potiču, motiviraju druge da slijede svoje snove, rade na ličnom razvoju i rastu i daju svoj doprinos boljem društvu.

HUMA
ŽENSKA MEDIJSKA MREŽA

Priznanje joj je dodijelila gradonačelnica grada Sarajeva, gđa Benjamina Karić.

ŽAC je osnovao regionalni ženski portal HUMA

Ono što nas posebno čini posebnima i

što izdvajamo u 2023.godini je da smo 11. maja, simbilično, osnovale i registrirale Regionalnu žensku medijsku mrežu HUMA. „Huma“ je za malo više od godine dana objavila preko 100 tekstova na svojoj web stranici Bošnjakinja iz Srbije, BiH, Hrvatske, Kosova, Makedonije, Crne Gore i dijaspore koje je vide upravo onako kako je i zamišljena – kao prozor Bošnjakinje u svijet kroz koji će ona puštati ono najvrijednije od sebe, a iz sfere ličnog rasta i razvoja, svih grana umjetnosti, svoje aktinosti po cijelom svijetu, i sve ono što nije sočno i zanimljivo senzacionističkim portalima i žutoj štampi, a za čim društvo vapi.

Huma (hatun-plemenita) Kosača, po kojoj portal nosi naziv je Bošnjakinja koja je spojila dva svijeta. O njoj se u bosanskoj historiografiji zna malo, s obzirom da nikada nije došlo do ozbiljnijeg proučavanja svih okolnosti prihvatanja islama od strane bošnjaškog plemstva u 15. i 16.vijeku, a još manje su se u tom kontekstu isticale pojedine ličnosti.

Njena pojava je bila posebna i krajnje simbolična s obzirom da je bila prva bošnjačka plemkinja koja je rođena kao muslimanka. Ono što je posebno iteresantno je da Huma Kosača objedinjuje u svojoj ličnosti evropsko plemićko porijeklo od strane oca i osmansko od strane majke što je jedinstven slučaj u historiji.

Navodimo njeno rodoslovlje: Huma-hatun Kosača je kćer Ahmed paše Hercegovića Kosače i princeze Hindi hatun. Otac joj je dao ime po Humu (Hercegovini). Njen djed sa očeve strane je bio Herceg Stjepan Kosača, a sa majčine sultan Bajazid II, a pradjedovi knez Vukas Kosača i sultan Mehmed Fatih.

Baka sa očeve strane bila je kneginja Barbara Bavarska, a sa majčine strane Bulbul sultanija. Tetka sa očeve strane bila je Katarina Kosača, a sa majčine princeza Seldžuka, majka Gazi Husrev-bega.

Njen daidža je bio sultan Selim. Prvi rođaci: Ishak beg Kotromanić, Katarina mlađa Kontromanić, Gazi Husrev beg, Skender beg Crnojević, sultan Sulejman idr.

Huma Kosača se udala za Mehmed-bega Adilbegovića s kojim je živjela do kraja života u Mostaru gdje je podigla brojne vakufe. Interesantno je spomenuti da je imala tri brata od kojih je Ali beg bio prvi bošnjački pjesnik na orijentalnim jezicima a drugi brat Ahmed, prvi bošnjački hafiz.

Na žalost, danas ni jedna ustanova ili ulica u BiH ne nosi ime Hume Kosače niti je život ove Bošnjakinje ozbiljnije istraživan u našoj historiografiji. ◆

Jusuf Bajramović je rođen 1963.godine u Novom Pazaru. Potiče iz radničko zanatske porodice.

Otac je bio vrstan krojač u konfekcijskoj firmi i u privatnoj radinosti.

Majka je bila domaćica, sa puno talenata i žena sa harizmom, znanjem i praksom u vjerskom duhu.

Osnovnu školu i Gimnaziju završava u Novom Pazaru.

Studirao je na Falultetu strojarstva i brodogradnje u Zagrebu stekavši diplomu i zvanje diplomiranog inženjera strojarstva.

Svoj radni i životni vijek provodi u rodnom gradu. Oprobao se je u više poslova u struci a bio je i društveno-politički aktivan.

Pored stručne aktivnosti i posvećenosti, ljubitelj je književnosti i pisane riječi kao i dobre besjede na teme koje dotiču čovjeka kao pojedinca ali i čovjeka kao pripadnika zajednice, lokalne, političke, društvene ili vjerske.

Iz te znatiželje za dobrom i jakom, lijepom riječju negdje se pojavila želja, potreba i nagon da i sam po nešto pretoči u pisani tekst kroz formu proze ili poezije.

Tako je nastala i ova priča - Sjećanje na majku. U njoj, kroz hronologiju jednog događaja predstavlja majku, kao i dio porodičnog, kulturološkog i socijalnog miljea tog vremena.

IZ SJEĆANJA

MAJKA

Prvi dio

Zemaljski mjereno aršinima ljudskim a Bogme i metafizičkim, kopča, veza, usmjerenost srca, pameti i onoga što zovemo dušom, najjača je prema majci. Kada bi sva ova osjećanja za majke od početka ljudskoga roda pa naovamo bila sakupljena na jedno mjesto, vjerujem da bi svijetlila jače od najveće i najsjajnije galaksije! Koliko je stihova i proza na tu temu ispisano i eto još se sve te emocije i sva ta proživljavanja i dalje opisuju.

Najranije sjećanje mi seže do perioda kada sam sa tri-četiri godine bio šćućuren iza naše kuće, sklonjen od majstora, mobe, cigli, betona, maltera, raznih dasaka i koječega još, dok se dograđivala još jedna soba naše skromne kuće. Majka, Fatima, doziva me, traži a ja pokušavam da se javim. Puštam glas ali izgleda nemere da prebaci preko zida i krova, da dobaci do ulazne strane kuće, do avlije odakle me majka doziva. Iza kuće je međa prema tetkinoj kući i avliji. Ta izakućnica ima nešto jače od pola metra i taj uzani prostor mi je i kasnije bio oaza za bjekstvo od iskežene svakodnevice. Svakako bi bilo bolje da je izakućnica šira, no kako se tada a i vazda živjelo po sistemu uharice, tako je i ovdje sebetom bar malo većeg prostora za avliju i obavezni vrt i cvijetnjak okolo kuće, ostavljeno je taman toliko da se može obići, omalterisati i ograda postaviti.

Majka je bila prvi i glavni oslonac u svemu, za sve potrebe i želje, za strahove i treme, utočište, gdje se i bez riječi pričalo šta je u malom srcu i duši a majka bi opet, često i bez riječi, rukama, naslanjanjem na svoju vječitu toplinu, potirala sve te muke i zadovoljavala svaku moju poru, u tijelu i duši. Druga linija zaštite i oslonca bila mi je ona uska izakućnica, posebno u trenutcima nekih muka, iskušenja, sekiracije. Iza kuće bih vazda imao neki trupac, neiscjepkanu oblicu od ogrevnih drva i uz nju komad neke ljepše daske. Dasku naslonim uza zid, fiksiram je trupcem i to mu dođe ka' stolica sa naslonom. Tu bih zasjeo sa uprtim nogama na donju letvu taraba, a leđima i glavom uz dasku, uza zid. Tako sjedeći, prekrštenih ruku i naročito blendiranog pogleda, usmjerio bih misli i pamet ka svijetu i prostoru koji je ovdje, iza kuće, imao tajni ulaz i tajnu putanju. Bježao bih od iskeženog dunjaluka u bajkovite predjele gdje je sve bilo sušta suprotnost, čista, lijepa i precizna ljepota i sklad svega što mi je trebalo, što sam putujući tom svemirskom čarolijom usput stvarao sve što mi treba. I ljude i životinje, i biljke, i naprave, i letilice i staze nebeske! Nikom nisam pričao o tim svojim izakućnim putovanjima. Ni mojoj dragoj majci.

Majka je bila starija djevojka kad se udala. Njena ženska dobrota bila je cijeloj familiji, braći i sestrama, mojim dajidžama i tetkama dobro poznata. Taj produženi djevojački staž je njenu dobrotu činio vidljivijom i očiglednijom a njoj vjerovatno donosio svojevrsnu muku djevojačkog trajanja, pojačavao je i brigom začinjavao. Majčina snaha, žena najstarijeg brata, u dvadest šestoj godini, na porođaju trećeg djeteta, preseli na Ahiret. Muško dijete ostade posmrče. Bila su tu još dva djeteta, ćerkica od četiri i sinčić od dvije godine, od najstarijeg brata joj Abita i snahe Hajrije. Osta troje sitne djece na ruke i hizmet Abitu i sestri mu, našoj majci, Fatimi. Imala je tada dvadest jednu godinu. Potrajalo je to njeno djevovanje još sedam-osam godina.

Moj otac Faik, porijeklom s Kosova, iz Lipljana, došao je u ove sandžačke krajeve poslije II svjetskog rata. Bio je vrstan krojač. Najprije je boravio u Tutinu. Tamo je bio oženjen i obrodio sa tom ženom troje djece. No, žena mu preseli a on sa troje djece ostane udovac, ostane u nečare.

Kako je došlo do kontakta sa mojom majkom, malo sam tu besjedu i zaboravio ali se sjećam da je jedan babov zemljak, Kosovar, bio pašonog sa drugim po redu mojim dajidžom, Himćom.

Čin udaje za mog oca uz prihvatanje troje djece bez majke, bio mi je čudesan i nedokučivi čin dobrote, junaštva, hrabrosti, požrtvovanosti i posvećenosti dobroti, dobroti koja nije bila zemaljskog porijekla. Moja, naša dva brata, Bajram i Alija i sestra Dževahira-Džeka, bili su dosta stariji od nas, saznao sam tek u osmom razredu da ih nije rodila moja majka. Dakako, sazna se to iz ulično tračarskih izvora. Neko iz ulice je pokrenuo tu besjedu. Bio sam prilično zapanjen tim trenutkom i tom činjenicom. Ponajviše stavom, življenjem i odnosom majke prema svima nama. Znao sam i u tom dobu za slučajeve maćeha i pastoraka, ali moja majka to nije bila, kao što ni sestra i dva brata, stariji, nikada nisu bili pastorci. Vazda su nam to bili starija braća i sestra.

Prvorođeno majčino dijete je bilo mrtvorođeno. Rođeno i odmah sahranjeno. Dali su mu ime Ibrahim.

Poslije je majka imala nas trojicu, sve godina za godinom. Jusuf, Ismet i Izet.

Do polaska u školu, sjećam se odlazaka kod dajidža u Selakovcu i Pobrđu i do tetke Emire u Jaklji. Ova tetka izakućna, Nedžiba, nekako je imala drugačiji tetkinski status. Ona je bila najstarija od sestara. Pošto smo bili i kapi komšije, to rodbinstvo je bilo drugačije spram ostale rodbine, više kao proširena familija nego kao svojte. Najmlađa tetka je bila Hasiba, udata u Tetovu. Imala je dva sina i dvije kćeri i, nekako naprečac umrla, a sva djeca su ostala sitna, sasvim maloljetna siročad. Hasibin brz i dramatičan odlazak na Ahiret, u mladim i jedrim joj godinama, bio je trajna boljka u mojoj majci.

Majka je za svu familiju bila čudesan magnet. Mnogo je rodbine, i one daljnje, prodefilovalo kroz našu kuću. Kao djetetu bilo mi je interesantno to otkrivanje srodničkih, krvnih veza koje su ljude pretvarale u svojte. Često bi i noćijevali kod nas zbog sutrašnjeg dana ili više dana, da bi posvršavali neke poslove. Ja l u opštini ili bolnici, ili bi ranim jutrom ili kasno navečer imali autobus za Beograd, gdje su završavali još veće i važnije poslove. Tu majčinu širinu za svojte babo je muški i domaćinski prihvatao i nosio. Ponekad bih primjetio i njihovu, babovu i majčinu tenziju tim povećanjem broja ukućana. Bilo nas je sasvim dosta u skromnoj kući i bez tih svojti na konak. No, vazda je majka, uz babovu pomoć i podršku, nalazila rješenje i formulu i za jelo i za smještaj, za raspored obaveza i svačijih potreba i naravi.

Sem za rodbinu, majka je imala jaku harizmu i za cijelu ulicu. Oko nje su vazda bile žene sa raznim temama i potrebama. Majka je bila vjernik, klanjala je redovno sabah i akšam. To je znanje i naviku stekla u djetinjstvu pohađajući mejtef i kroz kućni ambijent u kom je odrastala. Znala je arapsko pismo i povremeno bi četvrtkom poslije akšama ili jacije, učila Jasine umrlima. To joj je bila posebna i uzvišena radnja u koju je unosila i strogu formu s kojom smo se svi morali sviknut. Kada započne Jasin, ona ni sa kim ne progovara dok ne završi tu odabranu Kur'ansku suru. Često smo je u tim sesijama imali štošta pitat i konsultovat a ona bi nam odgovarala išaretom, stegnutih usana, samo pokretima ruku i glave. Bilo je tu baš teških i mučnih epizoda sporazumijevanja a pogotovu nerazumijevanja. I više njenih različitih pokušaja često je ostajalo neodgonetnuto. Ne bi nam tad bilo druge nego sjednut, ne ometat je i ne prekidat je a sve navijajući i nadajući se da je blizu završetka Jasina.

Sem učenja Jasina, majka je lila i stravu i učila na vodu. To su bili dodatni potencijali njene harizme i važnosti za cijelu nam ulicu, a bogme se vremenom to širilo i stiglo čak do podgolijskih hladnih padina. To livenje strave rastopljenim olovom u kašiki koje se prospe u čašu s vodom, a čaša stoji u ćasetu na nečijoj glavi pokrivenoj maramom, liječenog djeteta ili momka, djevojke, vazda mi je bila metafizička enigma. Kao dobar đak socijalističke nam države, oslonjene na naučni progres a otklonjene od religije, imao sam svoje tumačenje da je to samo inicijacija jake autosugestije kod vidanog bića, da je to zapravo placebo efekat, termin koji sam spoznao mnogo godina kasnije.

Drugi dio

Sve je tako bilo do jednog utorka, inače pijačnog dana u našem gradu, kada nam u avliju ušetaše dvije starije žene, u crnini. Sve starije pravoslavne žene su vazda bile u nekoj crnini. Slabo se sjećam neke u odjeći drugih boja. Bile su to majka i tetka neke djevojke koja je zapala u problem, a sve su sa Golije, kako to u potonjem razgovoru saznadosmo.

Majka izađe iz kuće, dočeka ih, ispitaše se.

Prisluškivao sam tu ispovijest protkanu užasima i sekiracijom o toj utučenoj djevojci, ćerki, sestričini.

Čuli su, eto, za moju majku da je hasijetli. Planirali, htjeli da je dovedu da lije stravu, učenje na vodu i gašenje ugljevnja, no djevojka neće ni da čuje za te ‹bapske procesije›. Majka ih je slušala. S početka razgovora majka gleda i zagleda u sagovornika a ubrzo potom samo sluša, oborenog pogleda i blago sagnute glave, sluša i analizira. Uvijek je nosila šamiju, uglavnom sa ojicama. Kada bi bila podvezana tako da desni kraj šamije završava na lijevoj a lijevi na desnoj strani lica, bilo je to zvaničniji stav i ozbiljnija komunikacija. Takva, podvezana, uvijek je lila stravu, učila na vodu ili učila Jasin. Kada je šamija odvezana i krajevi vise niz lice i prsa, tad je opuštenija atmosfera i sagovornicima se nekako skidao uzao sa jezika. Lakše pričaju i lakše pretvaraju misli u riječi.

Naslušala se tih manje ili više iščašenih naravi, ispadanja iz kolosjeka dunjalučkih, strahova i nesnalaženja u životu, spram drugog pola, raznih tjeskoba, nesretnih ljubavi, neostvarenih ljubavi, proganjanja od tamo nekakvih.

Sasluša ih majka pa im veli:

- Sljedeći tornik, ako silazite, donesite mi jednu njenu košulju i jednu suknju, ali to dvoje poslije mora nositi heftu ili barem pet dana. Morate smislit kako da je navedete da to dvoje nosi ovoliko dana. Ja ću cio postupak obaviti na tu košulju i suknju sa nijetom da je ona tu, u toj odjeći i bit će neki hair, inšallah.

Ozariše se lica ove dvije bake. Sve su mi u tom dobu iole starije žene u crnini bile bake.Obradovaše se ka' da je više no pola posla već obavljeno. Ta nepremostivost da djevojka neće ni da čuje a kamoli da dođe, sa ovim rješenjem njene košulje i suknje preporodi ih kao i, inače, kad se insanu nešto mnogo važno i lijepo dogodi u životu.

Sretne i zadovoljine, dugo držahu majku za ruke, svaka za po

jednu. Bješe to i čudno i podugačko rukovanje, zahvaljivanje rukama i očima koje poslije utučenosti ponovo svijetlo i s nadom progledaše.

Otidoše hitrije nego kad su došle. Očas stigoše do avlijskih vrata. Kao da zajahaše tu heftu koja treba da prođe do sljedećeg utorka pa je kasom poćeraše.

Ovaj događaj je postao vanserijski zbog onog što slijedi. I zato je i ovako pocrtano i upamćen..

Dođe i sljedeći tornik. I ja jedva dočekao. Mnogo važna epizoda treba da se nastavi. Svaki čas izvirujem na hodnik, otvorena su ulazna vrata od kuće, i pogledujem ka avlijskim vratima. Prošlo je devet sati i trebalo bi da se pojave. Rečeno je da ne treba ranit, treba da malo Sunce odskoči na nebu. Čuše se avlijska vrata. Ja hripih. Izvirujem s pola glave na hodniku. Jesu, one su. Hitro javih majci i ona krenu napolje u avliju. Stigoše majka i tetka one djevojke koja se povukla u sebe, izbjegava svijet, vazda nevesela. Ispitaše se sa mojom majkom veselo i razdragano, k'o sa svojtom. Donijele braonkastu suknju i bijelu košulju po planu i dogovoru. Ispred ulaznih vrata kuće bila je cimenta, betonirana kao terasa, trem, natkrivena, i tu bi se sjedilo kad bi htjeli boravit izvan kuće.

Uz muhabet, majka krenu sa pripremama za livenje strave, ugljevlje i učenje na vodu. Meni pomenu stolicu. Ja žurno do u sobu, donijeh drvenu stolicu koja je bila poput školskih stolica, ali cijela je drvena konstrukcija, sa ovalnim drvenim naslonom i mekanim, crvenim tapaciranim sjedalom.

Tu je i mangal sa žarom na kome će se rastapat olovo u povećoj kašiki i mistično ulivat u čašu s vodom. Majka postavi stolicu, uz muhabet sa obje bake, na sjedalo postavi onu suknju kao da suknja sjedi, a oko naslona stolice zakopča košulju. Donje dijelove rukava položi po desnom i lijevom kraju sjedala, kao da su same ruke te djevojke tu i oslanjaju se na crveni tapacir. I sve to radi tako osjećajno i blago kao da je baš ta djevojka prisutna u toj odjeći, pa je pažljivo namješta u stolici. Preko kragne i ramena košulje majka završno postavi crvenu, tanku providnu mahramu, kao da je pokri po glavi. Krenu i potraja livenje olova, strave, ulivanje rastopine u čašu. Nekoliko puta iznad glave, pa još nekoliko puta iznad stomaka, onog dijela gdje je košulja preklapala vrh suknje. U čaši se svaki put kad bućne rastopina olova, uz bogme čujan i počesto i strašan prasak, izlije čudesna skulptura. S početka su sve to nekakvi rakljasti, šiljati oblici a poslije počinju da bivaju zaobljeniji glatkiji i za oko ljepši i prihvatljiviji.

Skulpture olovne se kašikom vade iz čaše, svi elementi olova, majka ih pretura po rukama, nešto ih zaglejuje i potom ponovo u kašiku pa u žar.

Kad se dobije oblik poput grančice koja iz tankog raste u deblji presjek i na vrhu naglo proširuje u sferu, glavu; e to je oblik za kojim se livenjem teži i kad se dobije, strava je slivena. I sve tako dok se ne izlije ta 'glava' strave koja joj treba. Jedna se izlije iznad glave a jedna iznad stomaka. Najviše me ta konačna, izlivena strava podsjećala na butnu kost sa onom glatkom kuglom na vrhu, s tim što sa suprotne strane od glave strave, lučni štapasti dio se završava u oštriji ili tuplji šiljak. Dok se u kašiki olovo grije, topi, majka po jedan mali grumen žara dohvati mašama, primakne ustima i nešto uči na taj žar. Potom ga bućne u ćase sa vodom. Zagasi taj žar, ugljen. Bude tih ugljena sigurno više od deset a ne znam koliko tačno.

Ove dvije bake, u mrtvoj tišini to gledaju, ne pitaju i ne progovaraju ništa. Majka im je to i nagovijestila na početku, da je ne pokušavaju šta pitati ili muhabetit dok ona ovo radi. A vala i da im nije rekla, sjedele su i gledale tako kao da su zaboravile i da imaju i usta i jezik. Samo oči i uši, i tijelo koje povremeno jače strekne kad rastopljeno olovo bučno prasne u vodi. Ja sam to pratio i promišljao sa to malo znanja i to malo životne spoznaje pokušavao da odgonetnem koja je to fizika i hemija i biologija koja se ovdje, sada, dešava a o kojima nema ništa u našim školskim knjigama koje ja zdušno iščitavam i naučavam.

Izliše se dvije strave, majka ih odloži u maramicu. Pogasi planirano ugljevnje u vodi u ćasetu. Ovu vodu procijedi kroz bijelu krpu nalivajući je u staklenu flašu. Složi suknju nekim svojim preklapanjem, pa poslije košulju složi ka' ono nove u prodavnici što se slažu, košulju na suknju pa sve to u providnu kesu sa preklopom. Vazda je imala tih providnih kesa sa preklopom. One strave, jednu pa drugu, će ranim jutrom baciti u neku tekuću vodu, u rijeku, ili u potok pošto one nemaju rijeku. Bacajući stravu izgovaraju - ne bacamo olovo nego strah i muku od Milice - nisam siguran da se djevojka tako zvala - i to treba izgovorit za obje strave. Onu vodu gdje se gasilo ugljevlje, po malo joj sipat u vodu koju će pit, po gutljaj-dva, a veći dio sipat u vodu kojom će se okupat prije oblačenja one suknje i košulje, pa poslije, nošnja sedam ili barem pet dana, koliko me sjećanje služi vezano ovo za kupanje. Svakako je dio ove učene vode trebalo sipat u vodu za kupanje.

Bake sve to saslušaše, ponešto i dvaput ponoviše, brižno i uzbuđeno preuzeše kesu sa odjećom, smotuljak sa stravama i onu flašu vode. Pričaše još kako sa djevojkom postupiti, kako je privoljet na to nošenje suknje i košulje, kako je navest na to kupanje. Sve to mora bit zaštićeno da se ne izucnu da joj one tu nešto mute i navode je. Na kraju, majka od te djevojke zavuče ruku u njedra i izvadi komad tkanine u obliku džepa sa preklopom. Krenu sa otvaranjem tog preklopa. Nazirahu se crvene i plavkaste novčanice. Pita majku koliko treba da joj plate.

Treći dio

E tu se majčino lice promijeni, dobi izraz zbunjenosti i nelagode. Uvijek sam to gledao na njenom licu kada bi joj htjeli 'platiti' za stravu, za Jasine, za učenje na vodi.

Veli im, kao i inače, da ona nema cijenu za to, da nikada ne izgovara cifru, da je njen glavni nijet pomoći osobama ili umrlima, a da to ostavlja njima, koliko hoće, a najbolje bi bilo ništa parama. Mogu donijeti nešto od njihovih proizvoda, neku teglu meda i slatkog od kupina il čega već imaju.

- Uuu, -vele, - kako ništa, donijet ćemo mi i od toga al, Boga mi i nešto ovako, parama. Koliko to bi, ne znam, neke crvene i neke plave novčanice biše izdvojene.

Ne dadoše one majci da ih odvraća. Hoće da je časte parama. Kad tako bi, majka veli, spustite ih tu, pokazujući na jedno šilte (jastuče za sjedenje). Bila je to neka procesija gdje ona nije preuzimala rukama pare iz nečijih ruku. Tako i učiniše. Spustiše neke na pola savijene novčanice na to šilte.

Uz prigušen muhabet moje majke i ove dvije bake, ispratismo

ih do avlijskih vrata. Zakoračiše na ulicu i sa nekom čudnom mirnoćom skoro usporenim hodom te dvije siluete iščiliše u pravcu pijace i čaršije.

Prošao je sljedeći utorak, bake ne dođoše. Očito da nisu silazile u Pazar, na pijac. A zapravo je i trebalo i cijela sedmica za onaj proces pijenja i kupanja učenom vodom.

Vjerovatno će se pojaviti sljedeće sedmice. Nadao sam se i iščekivao. Prolazili su dani a uz svakodnevne sadržaje škola, kuća, ulična okupljanja gdje smo sve više raspredali o koječemu a manje se bavili igrarijama. Nisam zaboravljao na onaj čin livenja strave i učene vode i tamo te djevojke. Zamišljao sam je u tim jakim prirodnim predjelima, tih sela i seoskih kuća. Volio bih da sa njom šetam tim padinama, da razgovaramo o svemu i svačemu. Da saznam šta je nju namučilo i udaljilo od svijeta. A imala se itekako od čega udaljiti. No, koliko god bilo objašnjivo, to odustajanje ne može biti i opravdano, život nemere stati. Smisao se nemere dosegnuti. Može se samo za njim tragati, otkrivati ali uvijek samo kretanjem i djelanjem. U knjigama sam pročitao, spoznao, da uslov postojanja materije jeste kretanje. Ako bi materija stala, sve do nivoa atoma i elektrona, sva materija bi momentalno nestala, iščezla. Tako i mi, jer data su nam tijela koja su presudno dinamična, krećemo se zahvaljujući cijeloj muskulaturi i skeletu od kojih smo sazdani i kreirajući tom muskulaturom svakakve naprave i objekte. A sve zahvaljujući mozgu, pameti, svijesti. To dvoje, pamet ili intelekt i dinamično tijelo uzdigli su čovjeka na tron ove planete Zemlje. Mora insan promišljati i djelati, a katkada se i pogubi na toj sceni akcije i mudrovanja pa zapadne u spiralu pitanja čemu sve to, zašto, šta na koncu ostaje poslije nas. E, taj odgovor se ne nalazi lako. Tu scenu, pozornicu zemaljsku, ogromnu, na kojoj je milijardama aktera ljudskih, a plus uređenje te scene svim predjelima prirode, biljaka i životinja, ipak nismo postavili mi, ljudi, te je ne možemo psihom ni obuhvatit ni spoznat. Ko shvati i spozna Kreatora zemaljske i nebeske scene, lakše izlazi iz te spirale smisla, uzroka i posljedice. Nađe način i odgovor da ima ulogu na ovoj sceni do roka određenog i ne treba roniti previše duboko u morske i okeanske dubine mudrovanja i filozofije. Pošto je ovo sve oko nas primarno materijalno, kako ga čulima i doživljavamo, onda neka ta materijalnost ne biva zapostavljena. Svakako, da se i intelektualna i duhovna dimenzija ne smiju zapostavljat ili, još pogubnije, zaboravit. Cijelo bivstvovanje na Zemlji je pravljenje najboljeg balansa između duhovne i materijalne komponente čovjeka. E u tom 'vozilu' balansa su jedino mogući smisao i sreća ljudska na dunjaluku. Ako ne baš sreća, a ono ljudska izdržljivost na dunjaluku.

Nakon dvije hefte, u utorak, pojavi se majka one Milice, ušeta u avliju drukčije, nekako mirnije. Ne bješe one hitrine i užurbanosti. A jasan mi je bio uzrok tih pređašnjih, skoro pa nemirnih pokreta. Predosjetih da se nešto izdešavalo.

Sa majkom se ispita k'o po običaju, sad nekako još prisnije i lakše, nekako kao što su nam svojte dolazile i lako se pitali i bez grčeva i mjerenja riječi.

Priča baka a više k'o da se hvali. Veli, kako je sve urađeno po planu, fala Bogu, pa pogleda u nebo, krene šakom ka čelu pa kao da odustaje od nečeg, spusti ruku i priča i priča. Dobro je Milica, nije više utučena, izlazi do rodbine i nekih drugarica, vesela je i pričljiva. Nije više nevoljna i šutljiva, ni hič kakva je bila. Dakako, sve se ovo pripisuje stravama, onom ugljevnju i učenoj vodi koju je pila i kojom se okupala.

Bilo je ovo presudno u mom odnosu prema metafizici koju sam ja prilično sumnjičio a kojom se moja mila majka bavila. Spoznao sam da tu ima nečega. Da ova majčina metafizika djeluje, radi, hajt na živom insanu na kom se proces izvede, nego čak i na odsutnoj osobi a preko odjeće i preko ko zna kojih talasa i kojih entiteta, o kojima smo ponešto načuli a skoro ništa ne znamo.

Majka mi je docnije, kad sam poodrasto, pričala o tome šta uči uz livenje strave, učenja na vodu. Ključna je bila jedna dova. Jednom prilikom, davno, sanjala je kako šeta Velikim grobljem sa onom na porođaju umrlom snahom Hajrijom. Zeleni se mezarje, kad najednom ispred njih se pojavljuje kao neka parcela otprilike dva sa jedan metar, i taj dio kao ulegnut, spušten u dubinu k'o jedan pedalj. Zastale one i čude se kako je ova pravougaona površina ovako upuštena spram okolnog terena. U tom se zetrese zemlja, k'o da je priličan zemljotres. Posebno se tresla i vibrilala ta upuštena pacela. Utom se zemlja te parcele krene otvarat i iz nje se ispravi čovjek. Prestravljene su toliko da se nisu mogle ni mrdnut, ni glas pustit. Taj ustali iz zemlje u sjedećem položaju trupom je bio toliki koliko neki insan kad stoji. Taj uspravljeni i ustali ih umiruje da se ne plaše, prouči im neku dovu. One je ponoviše. Kad se majka probudila iz tog teškog sna, ovu dovu je znala napamet.

E tom dovom je bila hasijetli na livenju strava i učenju na vodi. Kasnije, osvojen ovim događajem sa djevojkom sa Golije kojoj je pomogla a da djevojka nije ni znala, zainteresovao sam se za taj proces. Pitao sam majku da zapišem tu dovu, da je znam i da ja budem od pomoći ljudima. Objasnila mi je da je to nemoguće. Da se to ne može prenositi na drugog, i da bi čak i ona izgubila tu čarobnu moć pomaganja narodu. Jaahh, prihvatio sam to. Bilo mi je to baš i logično. To nije zanat. To je svojstvo, stanje duha ili duše koje Tvorac nekom dodijeli a ono što je od Njega, ne nasljeđuje se.

Samo se direktno Dobija.

ESEJ

PSOVKE,
pogani jezik u punoj raskoši

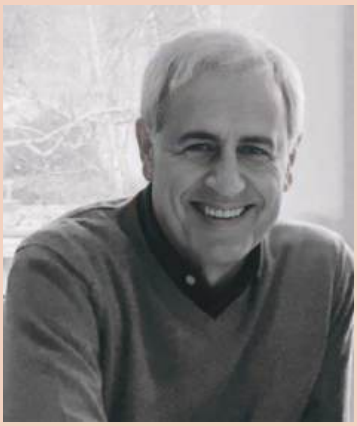

Piše: Ramiz Hadžibegović

Prag, mjera neuljudnosti koja se u našim prilikama i životima podrazumijeva, postaje nepodnošljiva... Ispunjeni smo do vrha uvredama, prazninom, osornošću, ohološću i žestinom nepovezanih nagona. Niko nije sa druge strane ove neljudskosti, pa ni oni koji je ne trpe. Izgubili smo mjeru i ravnotežu. Masovna nekultura jača, oblikuje javni život i ponašanje; svijet je izgubio putanju i pravac svog toka. Njen plijen su, manje- više, svi društveni slojevi i generacije. Zdrav razum je ustuknuo pred ogromnim talasom planetarne gluposti, u kojoj mnoge stvari liče na pohlepu, prevaru, mržnju, otimačinu, prinudu. Ponor savremene civilizacije slio se u tačku na kojoj čovjek više nije u mogućnosti da ovlada svojim potrebama niti da traži smisao u svom postojanju.

Ovo je priča o destruktivnim vremenima, o čovjekovom otuđenju, maskiranom prividom normalnosti, o ružnim riječima i (ozbiljnim) psovkama, koje imaju svoj temelj u ozbiljnoj dimenziji koju smo naslijedili. Na sceni je predstava nesigurne, zamućene i prljave sadašnjosti i globalnog duhovnog pada, gdje je civilizacija psovki potisnula civilizaciju reda, uljudnosti i pristojnosti. Nismo ni slutili kakvo nas srozavanje čeka, pojedinačno i kolektivno, materijalno i duhovno. Ni na šta se više ne može računati; sva opredeljenja se mijenjaju preko noći, sva uvjerenja se prodaju na slobodnom tržištu primitivizma. Živimo u dramatičnoj stvarnosti, u vremenu paradoksa, besmisla i manifestacije nereda, gdje su sve vrijednosti i autoriteti itekako devalvirani i poljuljani. Tehnologija napreduje, haotičan svijet se guši; čovjek nazaduje – svi varaju i lažu, jer su varani i lagani; moralni sunovrat i mračni primitivizam pod ruku sa nasiljem psovki, uvreda...

Tradicija psovki postoji od nastanka čovjeka. To spada u nešto što se naziva tipičnim ljudskim ponašanjem. One su neodvojive od nas i gotovo da nisu stvar izbora već nekog patološkog stanja i osjećanja stvarnosti. Kao društveni i jezički fenomen, psovka je nepristojna, uvredljiva i neprikladna rečenica. Etimologija psovke se vezuje za praslovenski glagol pbsovati, čije značenje je povezano s riječju pas. Vremenom se značenje tog glagola proširilo na sve izraze koji se danas smatraju psovkama. Ovaj jezički konstrukt ima veoma širok raspon značenja, kako u metaforičnom, ironičnom, tako i u simboličkom smislu. Danas je psovka postala sasvim uobičajena pojava u socijalnoj komunikaciji u kojoj se prelamaju mnoge gluposti. U funkcionalnom smislu, svrha svake psovke je da naruši društvenu i jezičku normu i konvenciju, i da generiše banalnost potpunog besmisla.

Istorija čovječanstva i svih civilizacija, uključujući i period u kojem živimo, neprestano su ispunjeni psovkama, koje, bez dileme, danas postaju ogledalo našeg života. Kao najstarija iracionalna i opsesivna ljudska tvorevina, one su i globalna forma agresivnosti. Formom i sadržajem iskoračile su iz svih poznatih kulturnih klišea, čime je ovaj žargon dobio svoju objektivnu legalnost. Mnogi ga smatraju i elementom književnog jezika, sa čim se ne bih složio – govorna forma da, književna ne. „U literaturi se psovka nerijetko spominje kao izraz agresivnosti, pa i straha, a iz antropoloških je istraživanja poznato da su upravo kao ekspresija tih emocija nastali prvi, makar i neartikulirani glasovi u razvoju čovjeka, te nije nezamislivo da upravo ono što danas karakteriziramo kao psovku, kletvu ili vulgarnost, zapravo, predstavlja začetke prajezika“.

U svojoj objektivnoj i „legalnoj“ psovačkoj aktivnosti, Balkan je oduvijek prednjačio. Ako bi se za neku društvenu pojavu na Balkanu moglo reći da je brend, onda su to, bez sumnje, psovke. Taj psovački vokabular i vulgarizam, utkani u njegovu tradiciju i kontinuitet, ne manjkaju ni jednom balkanskom narodu; to je reprezentativna, neodvojiva tačka njihovog društvenog i privatnog života. Svaki od njih ističe kako su baš oni u tom žargonu neprevaziđeni. „Osobenost naših psovki je raznovrsnost, koju ne možemo naći na drugim slovenskim, a pogotovu evropskim prostorima“. Ova društvena činjenica egzistira kao njihov temelj i oslonac, jednako koliko i egzistencijalno uporište. To je naša sinergija, mjera i razmjera, koji se lako prepoznaju kao istina balkanske karakterologije. Moglo bi se slobodno reći da nas više spaja zajednička nekultura, nego zajednica kulture, sistema vrijednosti i socijalnosti. Uostalom, priznali ili ne, pitanje je šta bi mnogi od nas bili bez svojih arhaično sočnih psovki.

Kako smo stigli u ovo u čemu jesmo, i šta je lakše: razumjeti ili tolerisati? Da bi se ovaj fenomen potpuno objasnio, mora se ući u ozbiljnu i zahtjevnu analizu kakva je, po pravilu, namijenjena književnim djelima visoke vrijednosti, koja bi ponudila mogućnost novih sociooloških, psiholoških, filozofskih, kulturoloških i drugih tumačenja. Naša svijest može da prihvati određene razloge, uzroke i objašnjenja, ali ako ih ima mnogo, onda to treba da bude predmet istraživača društvenih tokova i pojava. Kad se dobro razmisli i razborito pogleda, uzroci mogu biti duboko ukorijenjeni u naše nasljeđe, počev od neobrazovanja,

nevaspitanja, nekulture, morala, dokonosti, sujete, ljubomore, neostvarenosti, zavisti, mržnje... Štaviše, mogu li se današnje etičke konfuzije posmatrati izolovano od čovjekove prirode, generisane kao puke posljedice? Nedostatak opšte kulture je evidentan, jer većina radi ono što ne bi trebalo, i na taj način utiče da ova vječita borba duha i banalnosti traje i dalje.

Kao djelo čovjekove kulture, psovke imaju uporište u realnom životu. Njima treba dati samo stabilnu tačku oslonca i one u potpunosti odmah pokažu svoj talenat. Bez unutrašnje snage, psovka posjeduje patološko agresivnu proizvoljnost i haotično agresivno značenjsku neodređenost. Sve što se ne može dobrotom i djelom, ovde se može jezikom, onim poganim, kako bi se unio mrak u obična poznanstva, u dugogodišnja prijateljstva, ali i u živote onih sa kojima dijele postelju. Odsustvo argumenata za svoje stavove kompenzuje se verbalnim argumentima agresije, izraženim arhaičnim formama, kakve jedino postoje na ovim našim prostorima.

Tematski okviri ovog narativa su mnogobrojni i raznovrsni. U silnoj raskoši mini tvorevina, psuje se sve: dijete, otac, majka, sestra, slava, krst, vjera, duša, post, hljeb, pamet, profesija, obraz, čast, potomstvo, krv, Bog, sunce, ime. Psovke se upućuju prema najdragocjenijim ljudskim vrijednostima. Najčešće se psuje majka, a u Crnoj Gori otac. Koliko god da se gospodstven rodio, ipak ne postoji ni jedan čovjek koji nije bar jednom opsovao. To je jedina jezička forma koja je srušila granicu između privatnog i javnog. Jedna psovka, izrečena u tri različite situacije, ima isto toliko značenja i poruka. Kako god, misao pritajena u duši, i riječ odvojena od tijela i sa vrha jezika, ne zna za sebe. Zato i postoje psovke zavisti, licemjerja, ljubomore, mržnje, inata, kazne, istine, muke, pobune, kritike, straha, štimunga, poniženja, afekta, posrnuća, panike... Kada je riječ o ovom narativu, valja napomenuti da postoje i samopsovke. One imaju svrhu kao „ispusni ventil“ da oslobode i relaksiraju osobu od straha, ljutnje, agresije, greške, bijesa, ljubomore. Ovo emocionalno stanje najviše se manifestuje kod žena i djevojaka. Samopsovkama su bliske i tzv. katarzične psovke, koje imaju funkciju da organizam zaštite od neke jake i neprijatne emocije.

Jedina energija kojom svako živo biće raspolaže jeste energija gluposti i zaglupljivanja. Ono razorno i samorazarajuće nikad nije iz čovjeka izgnano, a jezik može svašta, i nerijetko, ide preko mjere daleko. Jeftino i brzo psujemo; izgovoreno se lakše zaboravi od onoga što se prećuti. Oblikovana u jednoj kratkoj, odsječnoj rečenici proizvodi varnicu i prazninu; djelatna retorika minimalizma. Plitko je naše uzajamno povjerenje - mnogima su usta puna ljubavi, a srce ispunjeno mržnjom. Svakodnevno opažamo takve groteskne neskladnosti. Nažalost, to je naša sociopatološka životna i međuljudska stvarnost. Odnos prema drugom izgubio je na vrijednosti i gotovo je lišen svakog smislenog sadržaja. Izgubili smo osjećanje međusobnog povjerenja i iskrenosti, a samim tim i milost, blagost, ljubaznost i prisnosti. Danas niko nikoga ne voli, ne zanima, ne razumije, a razumijevanje za drugog su samo lukave riječi utjehe. Teže nam je da prevaziđemo sopstvena ograničenja, nego da povjerujemo u čovjekovu iskrenost. Zbog toga je danas teško čovjeka gledati u oči, jer tamo, najčešće, ništa lijepo nema da se vidi. Ovo neprirodno ponašanje se nametnulo kao prirodno. Uglavnom, svaki čovjek koji psuje pokazuje tačno šta ne želi, ali ima problem da definiše šta želi. Za nevolju mnogih, nevažne stvari postaju veoma važne u ljudskom životu.

Psovke imaju različite slojeve svijesti, podsvjesti, stvarnosti i asocijacije. One nam onemogućavaju zdravorazumski odnos prema svijetu i životu. Svaka psovka je prelaz iz svjetlosti u tamu, iz svjetkovine u tugovanku. Iz uzavrele komedije globalnog besmisla, pulsiraju kao sam život; dokidaju isti, kidišu na sebe. Ili, što bi rekli umjetnici: „Psovke modeliraju umetničku sliku svakodnevice“; pogani jezik u punoj raskoši. Zlurade, beščasne, i sebi su nerazrješiva zagonetka postojanja. Upravo zbog toga one nas prokazuju i ponižavaju, time što iz sebe oslobađaju istinu. Ponekad govore više nego što je čovjek u stanju da kaže – gnusne, gadne, prizemne, vulgarne; one su tokovi ljudskog posrnuća. Nažalost, nisu tek poza, već gorki šum nekulture koja razara. Pobjeći se od njih ne može – iza vrata su vrata, iza rešetaka rešetke, iza zidova zidovi; prostrano carstvo banalnosti. Što bi se reklo: one nas relaksiraju od svake ozbiljnosti i reda.

Shodno svojim pravilima i vrijednostima, svaka kultura modeluje svoje običaje i rituale. Da li je svijet pristojniji ili samo diskretniji, najbolje se vidi kako pulsira na svojim marginama, odnosno kad nepristojnost nadjača kulturu. U momentima kada unutrašnja pobuna traži svoj ljudski izraz, ali bez dovoljno argumenata, snage i duha, počinju psovke. Tada one plivaju iz inata da ne bi potonule, degradirajući čovjeka kao svjesno biće. U takvim situacijama, normalan čovjek, pristojan, vaspitan, osjetljiv, saosjećajan, dobar, častav, vrijedan, obrazovan, u stanju je svašta da izgovori, ali se brzo pokaje i zdušno izvini. Takav momenat se definiše kao afektan, a psovanje kao slabost dobrih ljudi. Ali to je, svejedno, slabost savjesti, u kojoj se ogledamo i pokazujemo.

Međutim, kod psovki se najbolje snalaze dokoni ljudi niskog morala i najnižih motiva, kojima je ovaj običaj svakodnevni vokabular. Kada vlada besmisao, bijes se izlijeva kroz psovku kao izopačenost, brutalna i destruktivna ostrašćenost. Kod većine takvih progovaraju zatravljeni nagoni, tjelesnost, sebičnost, frustriranost, sanjarska ambicioznost lenjih i nedarovitih ljudi. Taj svijet razuzdanog demonskog pira, iz sumnjivog znanja i sumnjivog vaspitanja, iza kojeg čuči ogoljelo, osujećeno i poharano biće, svojom vulgarnošću i primitivizmom razara svaku rječitost, razum i emociju. Smanjujući osjećanje svoje tamne praznine, takvi su riskantno radikalni, gotovo da idu na sve ili ništa, i u stanju su da kroz psovke izmišljaju i krivotvore sopstvene i tuđe živote. Oni psuju i u dobru, u vrlini, i u radosti, zlu i posrnuću. Takve psovke razaraju svaku normalnost u svim aspektima društvenog, porodičnog i međuljudskog odnosa. Nažalost, danas su na maloj cijeni velike vrijednosti.

Kakve god po funkciji, obliku, značenju i svrsi bile, one su, preuzevši mjesto cinizmu, kao podrazumijevajućoj i poželjnoj formi izražavanja, prisutne u svim slojevima društva. Kao prostrano carstvo banalnosti, ne mogu se odvojiti, kako od onih koji psuju, tako i od onih koji su u ambijentu takve običajnosti. Što se više koriste, to više postaju svakodnevna navika. U takvoj okolini, pristojnosti gotovo i da nema. Ako je moderan čovjek sklon raznim zavisnostima, onda su psovke porok modernog čovjeka. Ovo svojstvo ne pripada polovima, uzrastu, ugledu, profesijama, već svima, odnosno biću koje ih koristi. Iako je u prošlosti ova pošast bila svojstvena muškarcima, u današnje

vrijeme psuju i žene i muškarci, stariji, mlađi, i nažalost, i najmlađi, od tri godine pa naviše. Čim progovore –psuju. Psovke mogu biti kratke i jednostavne, duže ili u obliku složene rečenice, ili više njih. Karakter i ozbiljnost psovke zavisi od tona i jačine same rečenice. Jak i prodoran glas šalje ozbiljnu poruku onima kojima je upućena. Pored toga, i gestikulacijom se šalje poruka. Ako se psovka izgovara uz neprikladnu i prijeteću gestikulaciju, onda to govori o stresnom i negativnom osjećanju psovača. U tom kontekstu treba reći da osobe starije dobi teže prihvataju svaku psovku, a posebno ako se njome spominju članovi porodice, slava, crkva, Bog.

Ova tema zavređuje i jedno kraće dodatno razmatranje iz drugačije perspektive. Naime, porodica i kućno vaspitanje su kod nas uvijek bili metafora dobrog vaspitanja i kulturnih korijena. Porodice u kojima je vaspitanje bilo uzorno, bile su pravi dar tradicije naših prostora. Takva patrijarhalna organizacija života imala je višedecenijsko pozitivno iskustvo, na čijem se razboju plela narodna kultura, moral, dostojanstvo, vaspitanje, etička vrijednost, navike, bliskost, srodnost, prisnost, najljepše šare u odgoju potomstva i očuvanju mnogih običaja. Da se poštujemo, sabiramo i volimo, bila je svakodnevna poruka babe, dede, majke i oca. Kako je moguće da se napravi tako radikalan i dubok, skoro nepromostiv, jaz između takvog ambijenta i svega onoga što nam se danas dešava i u čemu su psovke najbolji dokaz? Nažalost, kućno vaspitanje je davno zaboravljena životna tema i obaveza, a naša kultura zastaje u pukotini usporene morfologije.

Čovjek je biće problema, koje ne može da opstane a da ne problematizuje život i svijet u kome živi. Današnji ljudi se sve manje pridržavaju pravila i normi koje konkretizuju najviše vrijednosti. Moralna principijelonost, kao najveća ljudska vrijednost, izgubila je svoj nekadašnji značaj. Biti pošten, moralan i častan u društvu u kojem se sve više cijene suprotne karakteristike, znači biti marginalizovan, često i izigran. U doba upitnih istina, kad se nema kud iz sebe, dovoljno je da pojedinac samo jednom iskorači iz sfere pristojnosti i časnosti, i tako dopusti da prevari i sebe, a onda, to još lakše učini s drugima.

Do samo prije nekoliko decenija kod nas se nije toliko psovalo, a još manje klelo. Kako god, bilo je to vrijeme sa više skromnosti, uljudnosti, čednosti. Istina, mnogi će reći kako se i ranije dosta psovalo. Ipak, psovke su se rijetko čule u javnom životu – opstajale su u privatnoj sferi. Sve je bilo ispunjeno smislom i skromnošću, odvažnošću i dubokom zagledanošću u čovjeka, u njegovu radost, muku i rad, s mjerom i mirnoćom. Vremenom, masovni upliv psovki u javni prostor i govor postaje mračni primitivizam, blizak nasilju. Mislioci najrazličitijih naučnih usmjerenja psuju: akademici, glumci, profesori, slikari, pisci, piloti, doktori, novinari, političari... Naše etablirane institucije - političke, kulturne, društvene, akademske, sportske, umjetničke, književne, kao i mediji, primaju posljednju infuziju ljudskosti, kulture i obzira. Takve psovke, utkane u aktuelne tokove života i u hijerarhiju političko-institucionalnih vrijednosti, su najopasnije. U toj poplavi patoloških odnosa, izgubila se mjera, ravnoteža, granica, svaki prag pristojnosti, a monopol na nekulturu imaju instance moći. Praksa nedolične psovke i zapanjujuće količine prostakluka i svakojakog omalovažavanja prelazi u masovno proizvedenu dosadu. Za neke, koje je obuzela manija psovanja, nemoguće je postaviti bilo kakav zabran.

Najneprizorniji oblici psovki, kroz žestoko utonuće ukusa i pameti, estetičkog i moralnog osjećanja, divljaju na društvenim mrežama.Takve psovke se šire jednostavno, globalno i brzo. Bez stida, srama, obraza i časti, milioni ljudi izgovaraju samozadovoljne psovke i kletve, u kojima se ispoljava najveći stepen mržnje. Po svemu sudeći, govor mržnje postaje nova dimenzija vrijeđanja. Obogaljeni karakteri, niskog morala i najnižih motiva, sa manje ili više zdravog razuma, kroz zlo koje nema savjesti, minimalizuju sve što im se ne dopada. Dok žare, pale i kažnjavaju, mobilišu svoje pristalice, praveći (budale) i predstave od sebe. Miješajući konfliktno i tragično, dobija se mutni talog iz kojeg niču najniži ljudski porivi, puni mržnje i zla. Život u ovakvoj okeanskoj banalnosti, kao igri koju je teško do kraja prozreti, i u kojoj se ispoljava tamna strana ljudske prirode, u novim uslovima uzima maha, bez naznake da će to ikada prestati.

Psovke egzistiraju kao reprezentativna društvena pojava o jednom vitalnom segmentu našeg interaktivnog i kulturnog sistema. Kao trajno nasljeđe ljudske istorije i delatna metafizika nerazrešivih pitanja čovjekovog prisustva u svijetu, one predstavljaju mnogo više od pukog čina razbijanja banalnosti trenutka. One su iskustvo u kojem se najbolje pokazujemo onakvima kakvi smo. Ima li kraja ovoj tjeskobi? Zamislite da se godinu dana živi bez psovki, svađa i uvreda; da se poštuje tuđe mišljenje i da svako ima svoje. Da li je za zdrav život neophodna distanca od realnosti?

Ako je toliko laži i licemjerja u riječima, šta je onda u ćutnji, odnosno u podsvijesti?

Vrhunsku pristojnost uvijek sam razumio kao sposobnost da se iz života otrgne najbanalniji gest svakodnevice, te da se od nje načini univerzalna lozinka svih nas. Nažalost, danas su oaze pristojnog i kulturnog toliko rijetke da nam je teško da povjerujemo u njihovu istinitost i iskonsku dobrotu. Ono zbog čega su se ljudi stidjeli, danas se ponose. Gdje se dede sve ono što je dobro, lijepo, uzvišeno? Da li se može reći da je došlo vrijeme u kojem je kultura na izdisaju?◆

SANDŽAČKE OPŠTINE U REPUBLICI SRBIJI POPIS 2022. GODINE

Piše: Fehim Ličina

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2022. godine u Republici Srbiji sproveden je od 1. do 31. oktobra 2021, na osnovu Zakona o Popisu stanovništva, domaćinstava i stanova 2022. godine („Službeni glasnik RS“, br. 9/2020, 35/2021). Podaci su prikupljani neposredno od građana, metodom intervjua. Za razliku od prethodnih popisa, popisivači su umjesto papirnih popunjavali elektronske upitnike. Izuzetno, građanima koji zbog straha od zaražavanja koronavirusom nisu željeli da prime popisivača u stan, ili su u svom domaćinstvu imali oboljela lica, omogućeno je da, u dogovoru sa svojim popisivačem, zakažu termin telefonskog popisivanja, pri čemu su popisivači odgovore ispitanika također unosili u elektronske upitnike.

STANOVNIŠTVO PREMA NACIONALNOJ PRIPADNOSTI

U Republici Srbiji ima šest opština koje pripadaju Sandžaku: Priboj, Prijepolje, Sjenica, Nova Varoš (Zlatiborski okrug), Novi Pazar i Tutin (Raška oblast).

U šest sandžačkih opština ima ukupno 233.091 stanovnika što je 3,51% od ukupnog broja stanovnika Republike Srbije. Najviše stanovnika ima u opštini Novi Pazar 106.720 (koja ima status grada). Od ukupnog broja stanovnika u svih šest opština (233.091) opština Novi Pazar čini 45,78% (106.720) stanovnika.

U tabeli 1 predstavljeno je šest sandžačkih opšina, gdje je prikazano stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti.

Opština	Ukupno	Srbi	Albanci	Bošnjaci	Bugari	Bunjevci	Vlasi	Goranci	Jugosloveni	Mađari	Makedonci	Muslimani	Njemci
Priboj	23.514	16.909	2	4.144	1	-	-	2	46	4	4	914	-
Prijepolje	32.214	14.961	10	12.842	5	-	-	4	64	2	3	1.945	-
Sjenica	24.083	3.861	26	17.665	-	-	1	15	12	-	2	1.069	-
Nova Varoš	13.507	11.901	4	673	1	-	-	7	40	3	4	308	2
Novi Pazar	106.720	14.142	200	85.204	6	1	1	255	72	9	5	1.851	1
Tutin	33.053	704	16	30.413	-	-	-	52	13	-	1	340	1
Ukupno	233.091	62.478	258	150.941	13	1	2	335	247	18	19	6.427	4

Tabela 1: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti po opštinama (prvi dio)

Opština	Romi	Rumuni	Rusi	Rusini	Slovaci	Slovenci	Ukrajinci	Hrvati	Crnogorci	Ostali	Regionalna pripadnost	Nisu se izjasnili	Nepoznato
Priboj	19	4	4	-	-	1	2	13	47	25	16	214	1.143
Prijepolje	199	-	16	1	2	1	1	7	37	24	11	379	1.700
Sjenica	1	-	1	-	-	-	-	3	3	42	26	249	1.107
Nova Varoš	3	1	7	-	-	1	1	4	9	10	-	179	349
Novi Pazar	486	3	16	-	1	1	3	9	34	161	60	408	3.791
Tutin	29	-	3	-	-	-	-	5	1	17	12	40	1.406
Ukupno	737	8	47	1	3	4	7	41	131	279	125	1.469	9.496

Tabela 1: Stanivništvo prema nacionalnoj pripadnosti po opštinama (drugi dio)

Nacionalna pripadnost u šest sandžačkih opština: Bošnjaci 65%, Srbi 27%, Muslimani 3%, Nepoznato 4%, Nisu se izjasnili 1%, a ostale nacionalnosti su ispod 1%. Ostale nacionalnosti su: Albanci 258 stanovnika, Bugari 13, Bunjevci 1, Vlasi 2, Goranci 335, Jugosloveni 247, Mađari 18, Makedonci 19, Njemci 4, Romi 737, Rumuni 8, Rusi 47, Rusini 1, Slovaci 3, Slovenci 4, Ukrajinci 7, Hrvati 41, Crnogorci 131, Ostali 279 i Regionalna pripadnost 125, što ukupno iznosi 2.280 stanovnika.

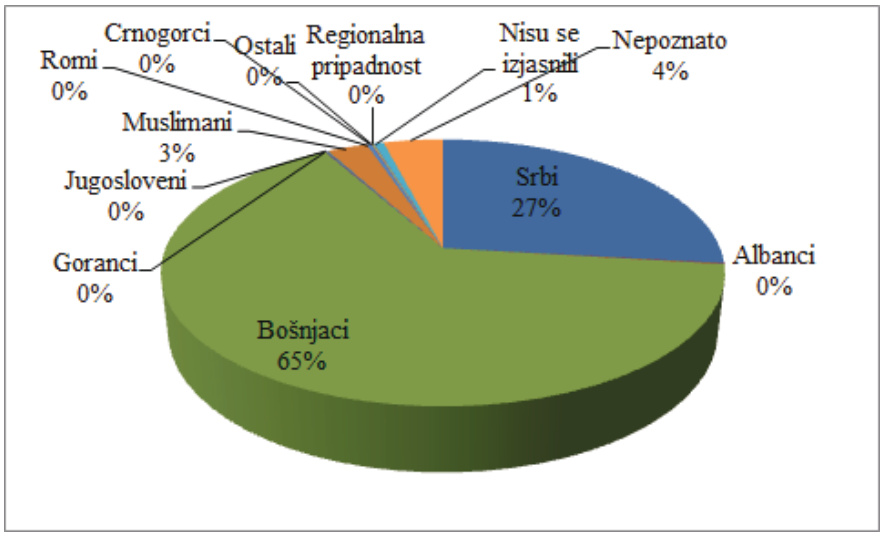

Grafikon 1: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u šest sandžačkih opština

Za bosanski jezik izjasnilo se u svih šest opština 143.656 (61,64%) stanovnika a za srpski jezik 77.051 (33,06%) stanovnika.

OPŠTINA PRIBOJ

U opštini Priboj ima 23.514 stanovnika. Prema nacionalnosti stanovništvo se izjasnilo: Srbi 72% (16.909), Bošnjaci 18% (4.144), Muslimani 3% (914), Nepoznato 4% (1.143) i Nisu se izjasnili 1% (214). Sve ostale nacionalnosti zastupljene su ispod 1%.

U tabeli 2 prikazane su sve nacionalnosti koje su prisutne u opštini Priboj.

Opština	Ukupno	Srbi	Albanci	Bošnjaci	Bugari	Bunjevci	Vlasi	Goranci	Jugosloveni	Mađari	Makedonci	Muslimani	Njemci
Priboj	23.514	16.909	2	4.144	1	-	-	2	46	4	4	914	-

Tabela 2: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u opštini Priboj (prvi dio)

Opština	Romi	Rumuni	Rusi	Rusini	Slovaci	Slovenci	Ukrajinci	Hrvati	Crnogorci	Ostali	Regionalna pripadnost	Nisu se izjasnili	Nepoznato
Priboj	19	4	4	-	-	1	2	13	47	25	16	214	1.143

Tabela 2: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u opštini Priboj (drugi dio)

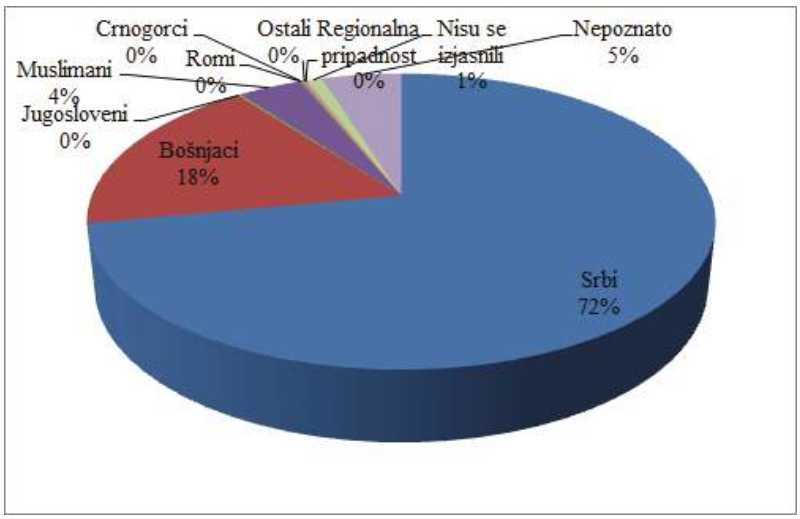

Grafikon 2: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti opštine Priboj

U opštini Priboj za bosanski jezik opredijelilo se 15,13% (3.558) stanovnika, a za srpski jezik 78,72% (18.510) stanovnika.

OPŠTINA PRIJEPOLJE

U opštini Prijepolje ukupno ima 32.214 stanovnika. Prema nacionalnosti najviše ima Srba 48% (14.961), zatim Bošnjaka 41% (12.842), Muslimana 6% (1.945), Nepoznato 4% (1.700) i Nisu se izjasnili 1% (379). Ostale nacionalnosti su zastupljene u malom broju.

Opština	Ukupno	Srbi	Albanci	Bošnjaci	Bugari	Bunjevci	Vlasi	Goranci	Jugosloveni	Mađari	Makedonci	Muslimani	Njemci
Prijepolje	32.214	14.961	10	12.842	5	-	-	4	64	2	3	1.945	-

Tabela 3: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u opštini Prijepolje (prvi dio)

Opština	Romi	Rumuni	Rusi	Rusini	Slovaci	Slovenci	Ukrajinci	Hrvati	Crnogorci	Ostali	Regionalna pripadnost	Nisu se izjasnili	Nepoznato
Prijepolje	199	-	16	1	2	1	1	7	37	24	11	379	1.700

Tabela 3: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u opštini Prijepolje (drugi dio)

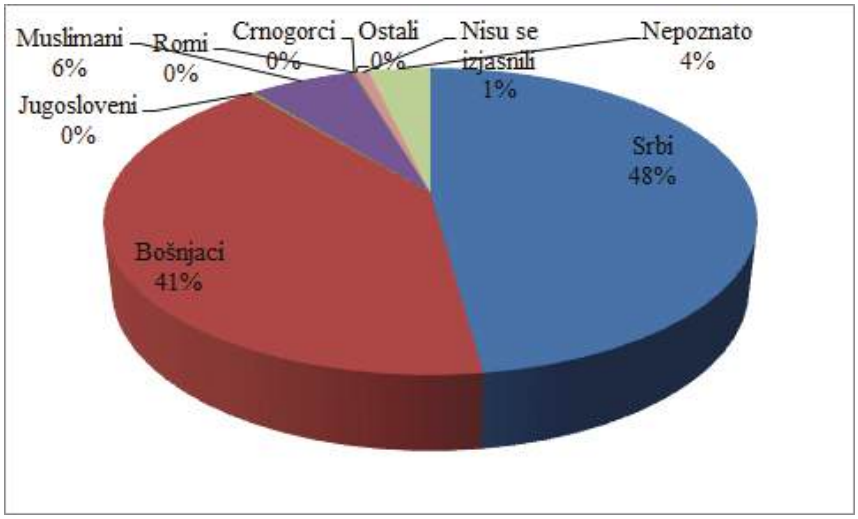

Grafikon 3: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti opštine Prijepolje

Za bosanski jezik izjasnilo se 11.357 (35,25%) stanovnika a za srpski jezik 18.618 (57,79%) stanovnika.

OPŠTINA SJENICA

U opštini Sjenica ima 24.083 stanovnika. Prema nacionalnosti najviše je Bošnjaka 74% (17.665), zatim Srba 16% (3.861), Muslimana 4% (1.069), Nepoznato 5% (1.107), Nisu se izjasnili 1% (249) i u neznatnom broju zastupljeno je još nekoliko nacionalnosti.

Opština	Ukupno	Srbi	Albanci	Bošnjaci	Bugari	Bunjevci	Vlasi	Goranci	Jugosloveni	Mađari	Makedonci	Muslimani	Njemci
Sjenica	24.083	3.861	26	17.665	-	-	1	15	12	-	2	1.069	-

Tabela 4: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u opštini Sjenica (prvi dio)

Opština	Romi	Rumuni	Rusi	Rusini	Slovaci	Slovenci	Ukrajinci	Hrvati	Crnogorci	Ostali	Regionalna pripadnost	Nisu se izjasnili	Nepoznato
Sjenica	1	-	1	-	-	-	-	3	3	42	26	249	1.107

Tabela 4: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u opštini Sjenica (drugi dio)

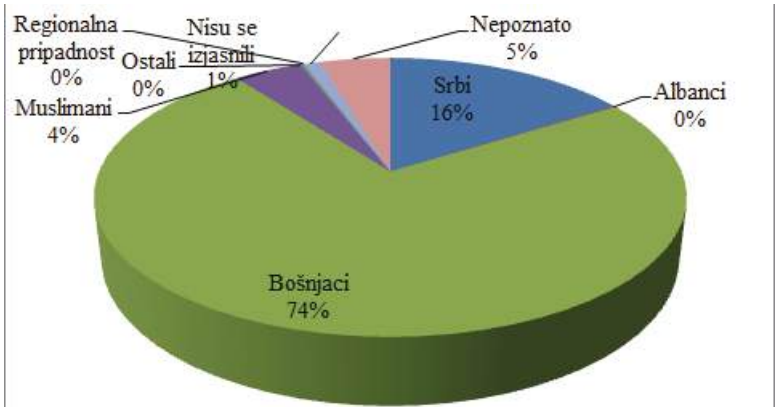

Grafikon 4: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti opštine Sjenica

Za bosanski jezik izjasnilo se 70,95% (17.086) stanovnika a za srpski jezik 23,16% (5.577)

OPŠTINA NOVA VAROŠ

U opštini Nova Varoš ima 13.507 stanovnika. Prema nacionalnoj opredijeljenosti Srba je 88,11% (11.901), Bošnjaka 4,98% (673), Muslimana 2,28% (308), Nepoznato 2,58 (349), Nije se izjasnila 1,32% (179) a ostale nacionalnosti su neznatno zastupljene.

Opština	Ukupno	Srbi	Albanci	Bošnjaci	Bugari	Bunjevci	Vlasi	Goranci	Jugosloveni	Mađari	Makedonci	Muslimani	Njemci
Nova Varoš	13.507	11.901	4	673	1	-	-	7	40	3	4	308	2

Tabela 5: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u opštini Nova Varoš (prvi dio)

Opština	Romi	Rumuni	Rusi	Rusini	Slovaci	Slovenci	Ukrajinci	Hrvati	Crnogorci	Ostali	Regionalna pripadnost	Nisu se izjasnili	Nepoznato
Nova Varoš	3	1	7	-	-	1	1	4	9	10	-	179	349

Tabela 5: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u opštini Nova Varoš (drugi dio)

Za bosanski jezik se opredijelilo 3,06% (413) a za srpski jezik 93,02% (12.565).

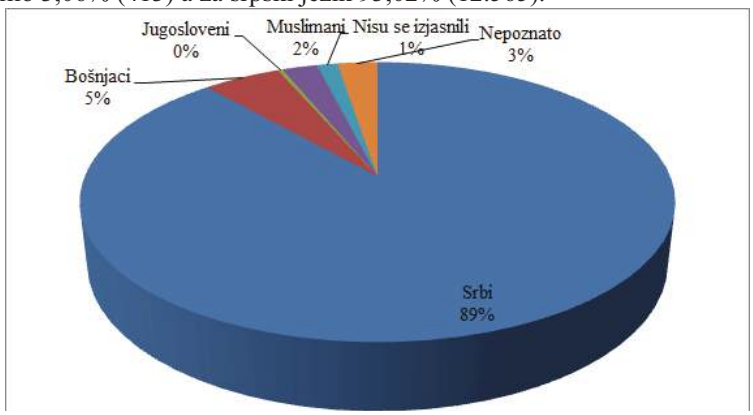

Grafikon 5: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti opštine Nova Varoš

GRAD NOVI PAZAR

Novi Pazar ima 106.720 stanovnika. Prema nacionalnosti najviše je Bošnjaka 80% (85.204), Srba 13% (14.142) Muslimana 2% (1.851) Roma 1% (486) i Nepoznato 4% (3.791). Albanaca ima 200, Goranaca 255, Jugoslovena 72, Crnogoraca 34, Ostalih 161, Regionalna pripadnost 60 i još neke nacionalnosti su zastupljene u malom broju.

Opština	Ukupno	Srbi	Albanci	Bošnjaci	Bugari	Bunjevci	Vlasi	Goranci	Jugosloveni	Mađari	Makedonci	Muslimani	Njemci
Novi Pazar	106.720	14.142	200	85.204	6	1	1	255	72	9	5	1.851	1

Tabela 6: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u Novom Pazaru (prvi dio)

Opština	Romi	Rumuni	Rusi	Rusini	Slovaci	Slovenci	Ukrajinci	Hrvati	Crnogorci	Ostali	Regionalna pripadnost	Nisu se izjasnili	Nepoznato
Novi Pazar	486	3	16	-	1	1	3	9	34	161	60	408	3.791

Tabela 6: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u Novom Pazaru (drugi dio)

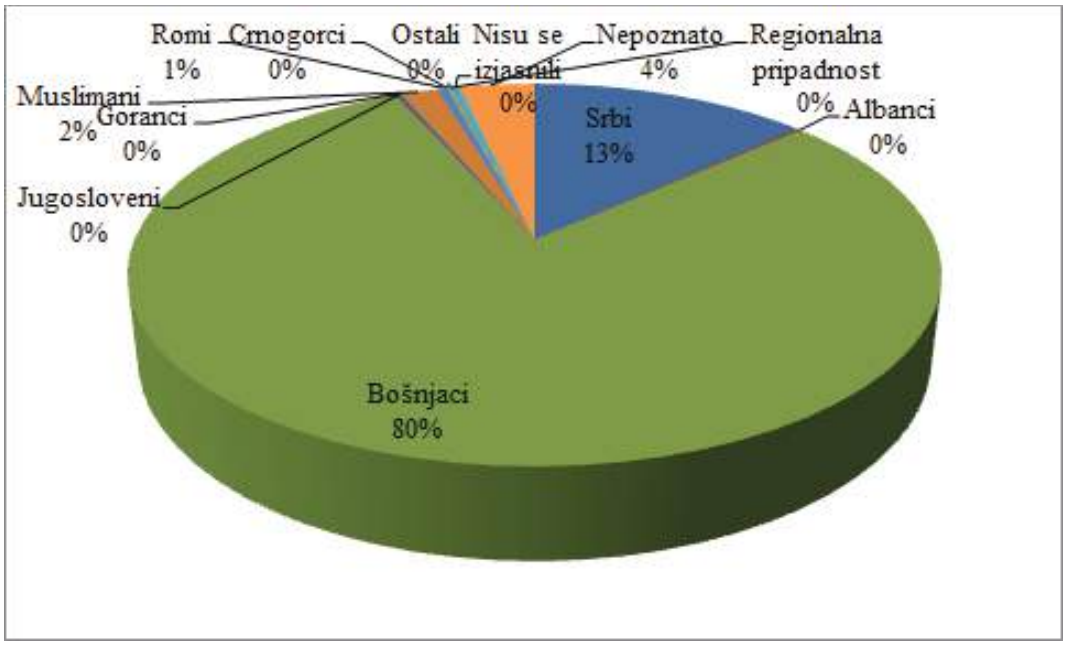

Grafikon 6: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti opštine Novi Pazar

Za bosanski jezik opredijelilo se 76,23% (81.352) a za srpski jezik 18,90% (20.168) stanovnika

OPŠTINA TUTIN

Opština Tutin ima 33.053 stanovnika. Prema nacionalnosti 92% (30.413) stanovništva su Bošnjaci, Srba je 2%, Muslimana 1%, Nepoznato je 5% a ostale nacionalnosti su zastupljene u neznatnom procentu.

Opština	Ukupno	Srbi	Albanci	Bošnjaci	Bugari	Bunjevci	Vlasi	Goranci	Jugosloveni	Mađari	Makedonci	Muslimani	Njemci
Tutin	33.053	704	16	30.413	-	-	-	52	13	-	1	340	1

Tabela 7: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u opšini Tutin (prvi dio)

Opština	Romi	Rumuni	Rusi	Rusini	Slovaci	Slovenci	Ukrajinci	Hrvati	Crnogorci	Ostali	Regionalna pripadnost	Nisu se izjasnili	Nepoznato
Tutin	29	-	3	-	-	-	-	5	1	17	12	40	1.406

Tabela 7: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u opštini Tutin (drugi dio)

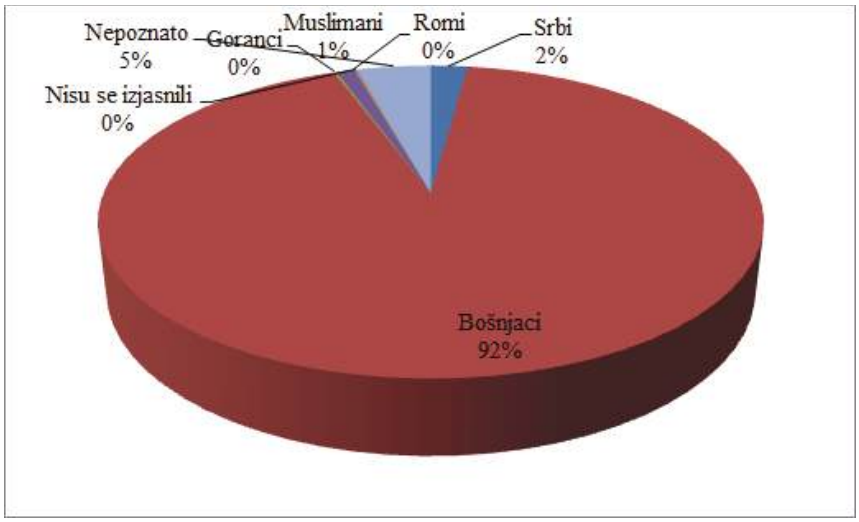

Grafikon 7: Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti opštine Tutin

Za bosanski jezik opredijelilo se 90,43% (29.890) a za srpski jezik 4,88% (1.613) stanovnika.

STANOVNIŠTVO PREMA VJEROISPOVIJESTI

Prema vjeroispovijesti u svih šest opština za islamsku vjeroispovijest se izjasnilo 68% (159.516), svega za hrišćanske vjeroispovijesti 27% (od toga za pravoslavnu vjeroispovijest 98,47% a za ostale hrišćanske vjeroispovijesti 1,53%), Nepoznato 4% i Nisu se izjasnili 1%. Od ostalih vjeroispovijesti još su u manjem broju: Katolička 91, Protestantska 3, Istočnjačke vjeroispovijesti 3, Ostale vjeroispovijesti 8 i Agnostici 28 stanovnika.

Opština	Ukupno	Svega hrišćanska	Pravoslavna	Katolička	Protestantska	Ostale hrišćanske	Islamska	Istočnjačke vjeroispovijesti	Ostale vjeroispovijesti	Agnostici	Nisu vjernici (ateisti)	Nisu se izjasnili	Nepoznato
Novi Pazar	106.720	14.090	13.690	29	-	371	88.493	1	5	6	47	351	3.727
Priboj	23.514	16.959	16.687	24	-	248	5.119	1	-	9	28	220	1.178
Prijepolje	32.214	15.038	14.941	11	-	86	15.066	-	-	5	29	406	1.670
Sjenica	24.083	3.873	3.808	6	-	59	18.860	-	-	-	5	235	1.110
Nova Varoš	13.507	11.807	11.742	13	3	49	1.069	1	3	8	51	184	384
Tutin	33.053	700	646	8	-	46	30.909	-	-	-	2	37	1.405
Ukupno	233.091	62.467	61.514	91	3	859	159.516	3	8	28	162	1.433	9.474

Tabela 8: Stanovništvo prema vjeroispovijesti po opštinama

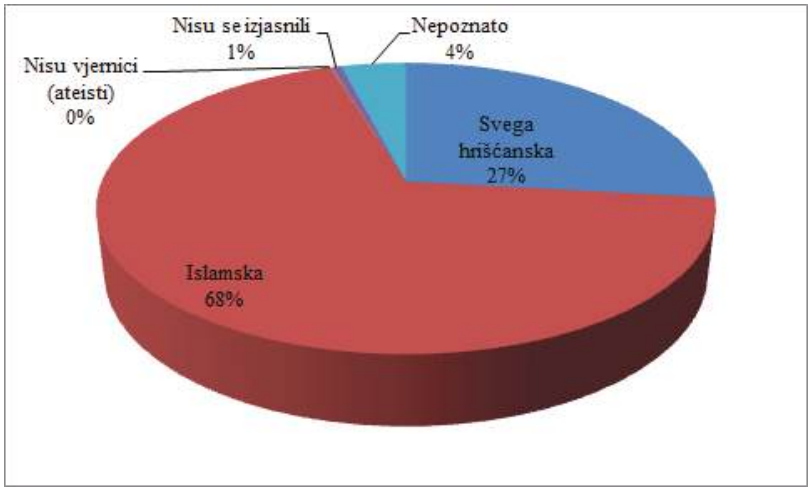

Grafikon 9: Stanovništvo prema vjeroispovijesti u šest opština

Zaključak

U opštini Priboj nacionalno izjašnjavanje: Srbi 72%, ***Bošnjaci 18%, Muslimani 3***%, Nepoznato 4% i Nisu se izjasnili 1%. Sve ostale nacionalnosti zastupljene su ispod 1%.

U opštini Prijepolje nacionalno izjašnjavanje: Srbi 48%, ***Bošnjaci 41%, Muslimana 6%***, Nepoznato 4% i Nisu se izjasnili 1%. Ostale nacionalnosti su zastupljene u malom broju.

U opštini Sjenica nacionalno izjašnjavanje: ***Bošnjaci 74%***, Srbi 16%, ***Muslimana 4%***, Nepoznato 5%, Nisu se izjasnili 1% i u neznatnom broju zastupljeno je još nekoliko nacionalnosti.

U opštini Nova Varoš nacionalno izjašnjavanje: Srbi je 88,11%, ***Bošnjaci 4,98%, Muslimani 2,28%***, Nepoznato 2,58, Nije se izjasnilo 1,32% a ostale nacionalnosti su neznatno zastupljene.

U opštini Novi Pazar nacionalno izjašnjavanje: ***Bošnjaci 80%,*** Srbi 13%, ***Muslimani 2%,*** Romi 1%, i Nepoznato 4%.

U opštini Tutin nacionalno izjašnjavanje: ***Bošnjaci 92%,*** Srbi 2%, ***Muslimana 1%,*** Nepoznato je 5% a ostale nacionalnosti su zastupljene u neznatnom procentu.

Prema tome najviši procenat Bošnjaka + Muslimana ima u Tutinu 93%, zatim u Novom Pazaru 82%, Sjenici 78%, Prijepolju 47%, Priboju 21% i Novoj Varoši 7%.

PIŠMAN PROLJEĆE JE OTPOČELO S VJETROM

Piše: Prof. dr. Esad Kučević

Sve ima, nešto svoje.

Izuzetak nije ni Sandžak što je tradicionalno strasno i vatreno, primio k srcu filozofiju palanke. Oduvijek u zauvijek, bez zastajkivanja, baš onako naški.

- "Laganica", što bi rekli moji istomišljenici iz Novog Sada.

Na tromeđi, vakat se promijenio, ali je odnos prema kulturi i dalje anahron. Naizgled, čudna slova, ne mogu da objasne da kultura ima više od 160 definicija jednog od najstarijih fenomena, što poput hijeroglifa ili nakazne nastranosti ljudske prirode, drže Sandžak u niskom naponu. Među fenjerdžijama, na začelju kulturnih dešavanja.

Numra znači i preb(r)ojava. Kolokvijalno rečeno: „Što je glava praznija, to je bezobraznija". Nakon martovskog dremeža, poslije ubitačnog zimskog sna, na sve strane, kočoperna opozicija uprkos žeđi i gladi, opet s glogovim kocem vodi u proljeće pišman uzaludnosti. Nezasićeni bi da mogu kupili malo mladosti za prethodnike i počeli život ispočetka, odnosno kaparisali bi blažene minute dječijih osmijeha.

Makar, za one, što dugo pamte, ono vrijeme. Kad još nisu znali, što ih čeka, kao i nepogrješivi Arsen Dedić, naše gore list i vokalni instrumentalista, u mornarskom kaputu. Čim je Kseniji Erker, djevojci iz njegovog kraja, pomalo šeretski govorio o mladosti, s kišobranom u desnoj rucu, simultano je apostrofirao refren: "Proljeće je otpočelo s vjetrom, kao da je znalo da nas djeli, i dok drugi zajedno su bili, mi se nismo pogledati smjeli".

Kad bi svi ljudi na svijetu, što čekaju sabah sa šejtanom. Naslućivali da ovo stilsko iskakanje ne izaziva nikakve potrese. Jaram koalicione potčinjenosti većini odlično pristaje, a ni sedlo nije ugroženo. Javno samoohrabrivanje je maratonska disciplina i naručeni imperativ, bez kojeg nema balkanske demokratije. Prema već skrojenom scenariju, uloge su podijeljene a glavne pozicije rezervisane za pišman glumce, čija nadrealna vizija sadašnjeg Balkana asocira na slike Marka Šagala, sa njegovim lebdačima i letačima beskrajnog plavog prostora, na Pikasa koji crta jabuku i kavez za jednu pticu ili na scene iz Felinijevog „Amarkorda".

U susret 9.maju Danu pobjede, prazniku nad praznicima. Ako je vedar, sunčan i prozračan dan, eto prilike da se po vašarima sabira silni narod. Razdragana mladež, staro i mlado, a svi dobre volje. Mozaičko šarenilo, podno blistave zvjezdane staze, što razliva žagor i veselje, tradicionalnog zajedništva koje ne može da utihne, niti da prohuji sa vihorom. Tamo gore, nedaleko od nebeske sohe i izvora Ibra, plavi se nebo nad rožajskom Pišman mahalom, ali ovdje, glas dobija široku akustiku, baš kao u stihovima Fridriha Šilera: "Nek ječeći kroz naš do ubavi, skupi narod k slozi i ljubavi".

Sve, od Peštera do Bihora.

Zvuči, optimistički, ali djeluje dozirano. Bezmalo i ograničeno, jer drugačije ne može. Što bi narogušeni rekli:

- To je to, ali zadnja se broji.

Onda naše halakanje uđe u prtinu, onih što prate predsjedničko ruho „hodajućeg apaurina“ i dobrovoljno njeguju šizofrenu strategiju. Inadžijska podjela je okupirala njihove male mozgove, neuporedivo veće od centrale, decenijama vjerne afirmaciji kontinuiteta političkog kukavičluka i dezorijentisanosti. Neki s molitvama, a drugi s kukumavkama. Iznose sofru i prizivaju pišman adet, zavedeni državnom mapom iz devedesetih, koja čuva kartografske portrete krajina i autonomnih entiteta. Ljubimci iz školskih čitanki postali su ideolozi rata, o čijem karakteru i projekciji najbolji uvid daje sastav Aleje velikana, na palilulskom Novom groblju.

Balkansko priželjkivanje bolje budućnosti nema kraja. Besparica je uzela najveći danak i srozala naš ugled. Više čak i od ideoloških omraza, podjela i poharčenog vakta, u kome su osjećajne osobe izabrale defanzivu. Povlače se u svoju intimu, sklanjaju i navodno preziru močvaru neljudskosti. Zbog onih što su bliži vlasti, bili i ostali, bliži parama.

Da naplate svoju javnost.

Makar i lažima, koje više nisu loš pojam, već sastavni dio životarenja. Onda socijalno i kolektivno broje posljednje dane, osuđeni da preživljavaju u ovodunjalučkom otrovu – nuklearne energije i genetski modifikovane hrane, koju sami proizvodimo. Za novac, koji može sve da kupi, osim života.

Na planeti koja nema zamjenu, pišman bahatošću ubijamo biljke, životinje i sebe.

Poslije svega, dobrodošla je šolja zelenog čaja. U sred zavičaja, jer kod nas, više od decenije, proljeće ne najavljuju laste, ni pešterski lejleci, već domaće grabljivice. Zato što izbjegavaju da se prekomanduju u kontejner, ugradnjom čednih silikona rekonstruisana je Vlada, od koje se očekuje više razumijevanja i davanja za sandžačke potrepštine. Ali, stara je istina da Vladin razum vlada samo dok manjina nešto ne poželi. U suprotnom, Sandžaklije nemaju pravo na potrebe, koje koštaju državnu kasu, u dugoročnoj igri svjetlosti i sjenki, s pokušajem da se obezbijedi ravnopravnost s metuzalemskim pišman bratstvom.

Sad i iznova na tromeđi, bivši osjećaj zajedničke radosti zamijenila je pišman pravda. Za zbunjene ukoričena pravu u beogradskoj Palati pravde ili Zabeli, na požarevačkoj periferiji. Onih što priznaju samo sud svoje partije. Što su im omiljene sudije Kurta i Murta, a idealno pravosuđe zasnovano na obrazloženju: Ni po babu, ni po stričevima – već po dubokom džepu. Jer, u malom džepu je knjiško mini izdanje o najdražoj životinji „Jazavac, pred sudom“. Međutim, ako pamet stane, izmisliće ono što vide. Zato u oskudno vrijeme i hudi vakat, kad na začaranoj tromeđi svako gleda u drugom pravcu, treba činiti i vjerovati. Da je vođa najistureniji dio biračkog tijela.

Službeno, svaki vođa, pored ostalog, ima pišman podršku. Najmanje bar po jednu hit – pjesmu, kao muzički dar najostrašćenijim biračima. Estradne zvijezde i zvjezdice prednjačile su po amanet pjesmama posvećenim Titu, Kralju Petru, Miloševiću, Karadžiću, Arkanu, kapetanu Draganu, Mladiću, Vuku Draškoviću, Martiću, Babiću, Tuđmanu, Izetbegoviću...

...Karadžiću u tebe gledamo,
Srpsku Bosnu nikome ne damo,
Krajišnika ima na sve strane,
Kad zatreba, zovi Radovane...

Pjevao je, sav ustreptao. Kantautor narodnog melosa Borislav Zorić Ličanin, poput estradnog kameleona, najplodniji stvaralac pjesama posvećenih političkim vođama. Bivši trgovački putnik Jugo-diska intonirao je najprije Titu i Jovanki. Zatim je po Beogradu, Kninu, Vukovaru i Bosanskoj krajini pjevao Miloševiću, pa Martiću, Babiću i Arkanu, ali je najviše ovacija, upravo u vrijeme kad se skućio na novobeogradskoj Bežanijskoj kosi, doživio uz gromoglasne aplauze, povodom sljedećih stihova:

... Ameriko, ne diraj Srbiju,
Zar još ne znaš kako Srbi biju,
Srpski narod, Bil Klintona pita:
Što Tuđmana i Aliju skita,
Oj Alija i Tuđmane,
Krivi ste zbog rata,
Sudbina vas čeka ko Murata ...

Znači, ponovo, pišman akcija. Vrijeme je za uranke. Oriće se, ako bude sreće, na Topčideru, u Košutnjaku, na Fruškoj Gori, Zlatiboru, ispod Avale...Na Trebeviću, pod Bijelim brijegom, na Humu i Fortici, po Šehitlucima, na tuzlanskom Kicelju, pod Goricom, pored Kantride i Rujevice, iznad Biokova, Marjana, Sljemena i pod Bežigradom.

U pišman duhu. Ili u prijevodu s turskog – pokajnički. Na krilima islamskog, katoličkog i pravoslavnog ekstremizma. Bosna i Hercegovina posta(je) meki trbuh Balkana.

Nije, pametno. Relativizacijom odgovornosti za Prvi svjetski rat i suptilnom revizijom Velikog-Drugog svjetskog rata. Postoje dva Dana pobjede u Drugom svjetskom ratu. Većina zapadnih zemalja slavi 8. maj. Države koje su podnijele najveće žrtve u tom ratu, Rusija, Bjelorusija, neke druge bivše republike SSSR-a, Bosna i Hercegovina, Srbija i Izrael obilježavaju 9. maj.

U sjenci najnovijeg ruskog imperijalizma, nuklearnog prizivanja, samohodnih haubica po Ukrajini i na Crvenom trgu parade, za odlikovane i golobrade.

Politička iznenađenja (ni)su moguća.◆

Piše: Prof. Zijah Bihorac

Zapis o historijskim ličnostima

KO JE, ZAPRAVO, MEHMED-PAŠA SOKOLOVIĆ

Nedavno je ponovo na „Hepi TV“ aktuelizirano pitanje autentičnosti nekih historijskih činjenica iz perioda kada je cijeli balkanski prostor pripadao Osmanskom carstvu. U okviru diskusije ponovo je aktuelizirano pitanje porijekla i života velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića. U ovom kratkom osvrtu, posvećenom historijskoj ličnosti Mehmed-paše Sokol(ovića), prezentiraju se podaci o njemu koji su pronađeni u knjizi „Mehmed-paša Sokolović“, turskog historičara, hroničara i autora Ahmeda Refika Altinaja, te još nekim dokumentima iz historijskih arhiva.

Ovo je, zapravo, kratak osvrt na stvarna događanja oko ove ličnosti i kontraverze u vezi sa njom. Kontraverzni pojavni oblici su rezultat različitih tumačenja historijskih činjenica. Pojavljuju se, dakle, i kada su u pitanju historijske ličnosti, te otuda i pitanje ko je, zapravo, Mehmed-paša Sokol(ović). Sokol je prezime koje je u turskim historijskim arhivima tako zapisano, a povezano je sa toponimom Sokolovići, mjestom Mehmedovog rođenja. Ako znamo da su Turci došli na prostor Balkana krajem četrnaestog stoljeća i tu ostali sve do početka druge decenije dvadesetog stoljeća, sasvim je sigurno da su se događali veoma brojni i raznovrsni oblici kojekakvih činjenja. U dokumentima koji se mogu naći u turskim, bosanskim, hrvatskim, pa čak i austrijskim historijskim arhivima i koji se uzimaju kao relevantni i validni izvori, dobro je izanalizirano i izučeno sve vrijeme turskog boravka na prostoru Balkana. Jedino je još ostalo nerasvijetljeno i nedovoljno istraženo i izučeno šesnaesto stoljeće. To se tek sada postepeno rasvjetljava, a historijske činjenice izbijaju na vidjelo i prezentiraju. Ono što je zanimljivo, jeste stvarnost da se u velikoj mjeri podudaraju podaci o činjenicama pronađenim u sljedećim historijskim arhivima: istambulski, dubrovački, sarajevski i bečki. Jedino se u gotovo svemu razlikuje beogradski historijski arhiv i podaci pronađeni u njemu, a posebno oni o šesnaestom stoljeću. Prepustimo dalja istraživanja i rasvetljavanja historijskih događanja i neoborivih historijskih činjenica historičarima, hroničarima, analitičarima i istraživačima.

Prema pomenutoj knjizi navedenog autora Mehmed-paša Sokol(ović) je cijelim svojim životom vezan za šesnaesto stoljeće. Rođen je 1505/6. godine u Sokolu (turski naziv za naseobinu Sokolovići), koja se nalazi u istočnoj Bosni, limska dolina, u blizini kasabe Rudo, a ubijen 1579. u Istambulu u sedamdeset trećoj (73.) godini života. Ovo je gotovo jedini podatak u kojem se srbijanski historijski arhiv slaže u podacima iz ostalih navedenih historijskih arhiva. Mehmed-paša Sokol(ović) je drugi sin po redu u porodici Dželaludina Sinan-bega Sokol(ovića) iz Sokolovića. Izvor za ovaj podatak nije samo navedana knjiga, koju je na Bosanski jezik preveo Mehmed Remzi Delić. Dakle, po ovom izvoru, i ne samo po njemu, u kojem se rasvjetljavaju neke historijske činjenice iz šesnaestog stoljeća o Mehmed-paši Sokoloviću, on nije porijeklom iz pravoslavne porodice, već iz muslimanske porodice. Sa ostalom izabranom djecom, na dobrovoljnom principu, odveden je prvo u Edrene na školovanje kao veoma bistro i vrijedno dijete, a potom prebačen na dalje školovanje i službovanje u Carski dvor zbog postignutog uspjeha u prethodnom školovanju. Prema turskim izvorima odlazak djece iz Bosne na školovanje zvao se, adžami-oglan (dječaci-adžamije) po naredbi cara Sulejmana Veličanstvenog Zakonodavca. Samo u srbijanskim historijskim arhivima taj čin provođenja carske naredbe zvao se „danak u krvi“ uz dosta proizvoljnih objašnjenja, ili na knjiški način tendecioznih opisa u knjigama nekih autora (Ivo Andrić-Na Drini ćuprija), jer takvih ili sličnih objašnjenja za čin adžami oglan i divširmu nema u drugim pomenutim arhivima. Za vrijeme vladavine ovog Cara, uvedeno je pravilo divširme što je značilo vojno školovanje djece za carski dvor (janjičari). Mehmed-paša je napredovanjem kroz školovanje, te s početka kroz administrativnu službu, a kasnije kroz vojnu službu i privrženost

Arslanagića most

Most na Drini

Most na Žepi

Kozja ćuprija

Caru, napredovao od učenika do Velikog vezira. Na toj dužnosti je ostao po zaslugama, po bespogovornoj odanosti carskom dvoru i potrebi službovanja, služivši pri tom tri cara ovim redom: Sulejmana Veličanstvenog Zakonodavca, Selima II i Murata III. Kao Veliki vezir, pored neprikosnovenosti i stečenom ugledu, stekao je i veliko bogatstvo služeći tri cara. Bez obzira šta je sve i kako stekao, Mehmed-paša je neizmjerno gajio ljubav prema zemlji u kojoj je živio, školovao se i službovao, te imao sve što je za života stekao, dakle, prema Turskoj, ali je jednako toliko njegovao i čuvao ljubav prema zemlji u kojoj se rodio i proveo u njoj rano djetinjstvo, te je nije nikad zaboravio. To je njegova Bosna. Rezultati te činjenice, između ostalog, su: izgrađen veći broj džamija po Bosni, među koje je spadala i ona izgrađena u Sokolovićima. U zadnjem ratu ona je bila do temelja srušena, a sada se ponovo beharom bijeli obnovljena. Dao je i da se sagrade četiri mosta u Bosni i jedan most u Crnoj Gori. Most u Crnoj Gori se nalazi u Podgorici i zove se Vezirov most. Mostovi u Bosni su: Arslanagića most u Trebinju na rijeci Trebišnjici, Most na Drini na rijeci Drini u Višegradu, Most na Žepi na rijeci Žepi u mjestu Žepi i most Kozja ćuprija na rijeci Miljacki na ulazu u Sarajevo sa istočne strane. Arslanagića most spaja obale rijeke Trebišnjice u Trebinju. Međutim, izgradnjom hidroelektrane na toj rijeci, most je trebalo da bude potpuno potopljen, a da se to ne bi dogodilo, potpuno je izmješten i tako spasen potapanja, jer je rijetko lijepo historijsko i arhitektonsko svjedočanstvo kao Mehmed-pašina zadužbina. O dobročinstvu Mehmed-paše Sokol(ovića) napisana je i ispjevana svima dobro poznata sevdalinka „Mehmed-paša tri cara dvorio“ nepoznatog autora.

Na kraju, zapisane su poznate historijske činjenice da je veliki vezir, Mehmed paša Sokol(ović), dao da se izgradi veliki broj hajrata po cijelom Osmanskom carstvu za koje se zna da je u historiji čovječanstva drugo po opstojnosti i trajalo je 644 godine, dok je Habzburško carstvo na prvom mjestu po trajanju i trajalo je 645 godina, dakle jednu godinu duže od Osmanskog carstva.◆

SJENICA IZMEĐU DVIJE KAPIJE

■ **Piše:** Nermin Ramićević

Sjenica krajem 21.vijeka ima dvije kapije Udaljene su jedna od druge 20000 stopa

Za dobrog pješaka koji krene na vrijeme to je 25 minuta hoda ali za vožnju autom to je 7 minuta. Za Sjenicu sasvim blizu, ali za sjeničku mahalu dovoljno daleko da se ne bi gužvali te plaćali 1 ar 1 milion bitcoina. Primjera radi Stambol se prostire u dužini 150 kilometara.

Stambol kapija je na ulazu u Sjenicu kod mjesta Dubinje. Pored kapije je izgrađen apart-hotel HAN za sjeničku dijasporu koja radi u zap.evropi, a živi kad se vrati u zavičaj. U kulama iznad kapije je spomen muzej sjeničkim junacima i velikanima. Ovdje se održavaju poznati festivali muzike a poznato je takmičenje u brzini dronova na pisti sjeničkog aerodroma. Dva puta godišnje održava se festival Sjeničko janje, gdje se za jedan dan ispeče i pojede više od 100 janjadi.

Dubrovačka kapija je na zapadnom kraju Sjenice na putu za Dubrovnik pa prema Veneciji te za Sarajevo, Zagreb, Beč. Tu je izgrađen tržni centar u kojem je smještena pokrivena zatvorena pijaca. Apartmani iznad tržnog centra za gostujuće trgovce i kupce koriste se tokom čitave godine, ali zimi zbog velikih gužvi turista koji dolaze radi skijanja mora se rezervisati 2 mjeseca ranije. Tu je poznati SPA centar koji koristi snijeg i led za tretmane u hamam banjama. Najljepši vatromet se održava za dan grada Sjenice, kada u posjetu dolazi gradonačalnik Dubrovnika i Istanbula.

Jednom u 5 godina grad Sjenica dodjeljuje nagrade svojim zaslužnim građanima koji su porijeklom iz Sjenice, a slavu su stekli u regionu i svijetu, te tad pozivaju potomke čuvenih familija koje su dali veliki doprinos zavičaju. Tih dana održavaju se predavanja uspješnih ljudi u svojim oblastima te se dodjeljuju stipendije darovitim učenicima.

Dolaze i dobri ljudi koji su počasni građani i prijatelji Sjenice i sjeničaka da razmjene svoja iskustva, znanje i donacije. Festival rukotvorina uspješno reklamira sjeničke vunene šalove i kape, a sjenički džemper dostiže cijenu do 1000 bitcoina. Pored ovih kapija nalaze se Vjetroparkovi koji proizvode struju, tako da su kapije uvijek osvjetljene a ostvaruju extra profit. Pored poznatih trka raznih rasa konja održava se i gradski relly između dvije kapije. Najnoviji rekord je 6 minuta i 23 sekunde. Ali je najveća posjećenost kada je trka atletičara koja drži balkanski rekord.

Kada jedna manifestacija završi na jednoj kapiji počinje druga na drugoj kapiji, tako da istok sustigne zapad, a zapad upozna istok.◆

TRGOVINA EMISIJAMA- ISPUŠTAŠ UGLJEN-DIOKSID? PLATI ONOM KO NE ISPUŠTA

Ljudska aktivnost dovodi do povećane emisije gasova staklene bašte (GHG-Greenhouse gas) koji, za razliku od drugih atmosferskih gasova kao što su kiseonik i azot, ostaju zarobljeni u atmosferi, te na taj način jedan dio zračenja umjesto da ode u svemir, ponovo se vraća na Zemlju i povećava njenu temperaturu. Dolazi do poremećaja balansa zračenja u atmosferi.

Ovaj fenomen se naziva efekt staklenika, kod kojeg sunčevi zraci prodiru kroz staklo i zagrijavaju tlo ispod stakla, a tlo emituje zračenje koje ne može proći kroz staklo, nego ostaje zarobljeno unutar staklenika. Glavni staklenički gasovi prisutni u atmosferi su: ugljen dioksid, metan, azot suboksid, ozon, halokarboni i vodena para, od kojih su najvažniji ugljen dioksid i metan.

Klimatske promjene su uzrokovane povećanjem emisija stakleničkih gasova, koje za posljedicu ima globalno zatopljenje. Ovo povećanje temperature ima dugoročne, štetne efekte na klimu i utiče na prirodne sisteme. Dolazi do povećanja učestalosti i intenziteta ekstremnih vremenskih događaja – poplave, suše, šumske požare i uragane – koji utiču na milione ljudi i izazivaju ogromne ekonomske gubitke.

Proizvodnja električne i toplotne energije odgovorna je za preko 40% globalnih emisija CO2 iz sagorijevanja fosilnih goriva. Globalnim emisijama iz sagorijevanja goriva dominirao je ugalj (45%), a zatim nafta (32%) i prirodni gas (22%).

Eksploatacija nafte i gasa, eksploatacija

■ **Piše:** Sabina Šahman – Salihbegović

uglja i deponije otpada čine 55 % emisija metana izazvanih ljudskim aktivnostima.

Emisije azot-oksida izazvane ljudskim dejstvima uglavnom proizilaze iz poljoprivredne prakse. Bakterije u tlu i vodi prirodno pretvaraju azot u azot-oksid, ali upotreba đubriva i oticanje doprinose ovom procesu tako što unose više azota u životnu sredinu.

Evidentno je da će doći do porasta globalne temperature od najmanje 2,7 stepeni u ovom vijeku, osim ako zemlje ne urade mnogo veće napore za smanjenje emisija.

Zemlja je kroz historiju prolazila kroz mnoga razdoblja toplije i hladnije globalne klime, ali koncentracija CO2 nikada nije prelazila granicu od 300 ppm-a (NASA, 2019). Danas, koncentracija CO2 u atmosferi iznosi više od 400 ppm-a.

Emisije GHG moraju biti prepolovljene do 2030. godine, ako želimo da ograničimo globalno zagrijevanje na 1,5°C u poređenju sa predindustrijskim nivoima do kraja vijeka.

Okvirna Konvencija o klimatskim promjenama je potpisana od strane 165 država još 1992. u Rio de Janeiru. Globalni cilj Konvencije i drugih obavezujućih instrumenata jeste da se postigne stabilizacija koncentracija GHG gasova u atmosferi do nivoa koji će prevenirati opasno antropogeno uplitanje u klimatske promjene. Pažnja svjetske javnosti bila je usmjerena na sve veće probleme vezane uz pitanja razvitka i okoliša na lokalnom i globalnom nivou. Jedna od tri konvencije donesene na sastanku o okolišu je Okvirna konvencija Ujedninjenih naroda o promjeni klime (engl. United Nations Framework Convention on Climate Change, UNFCCC). U početku je njena svrha bila omogućiti zemljama zajednički rad na ograničavanju globalnih povećanja temperatura i klimatskih promjena te suočavanju s njihovim učincima.

Na trećem sastanku zemalja članica UNFCCC (COP-3) 1997. godine u Japanskom gradu Kyoto, u organizaciji UNFCCC-a izglasan je Kyoto Protokol. Načela i ciljevi su mu isti kao i UNFCCC-ovi, ali zakonski ima veću težinu, jer su se, njegovim potpisivanjem i ratifikacijom, zemlje zakonski obavezale na samostalno smanjenje emisija pojedinih stakleničkih gasova.

Zbog svega navedenog, čovječanstvo je primorano pronaći načine kako smanjiti emisije štetnih gasova i na taj način zaustaviti ili usporiti klimatske promjene koje su već godinama vidljive.

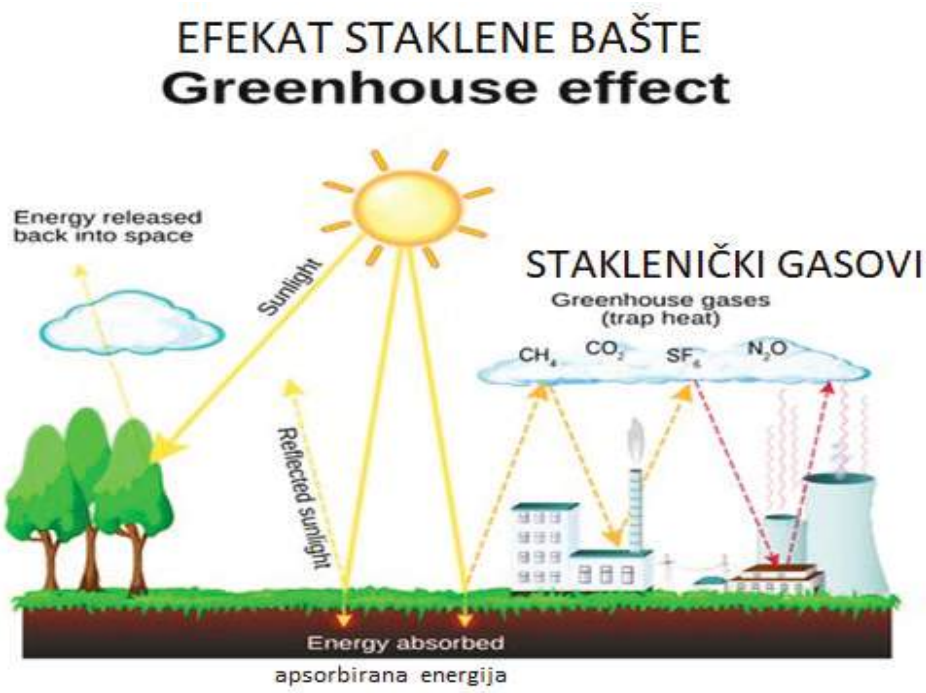

Trgovanje emisijama

Prvi konkrentni koraci biće podsticanje uvođenja ili plaćanja takse na emisiju ugljen-dioksida, razvoj tržišnih modela za korišćenje obnovljivih izvora energije, kao i postupno ukidanje subvencija za ugalj.

Jedan od načina kojim se na lokalnom, regionalnom i globalnom nivou pokušava usporiti i smanjiti štetnost posljedica emisija stakleničkih plinova, a pritom omogućuje kompanijama i državama daljnji privredni razvitak je i sistem trgovine emisijama (engl. Emission trading system, ETS), koji je definisan 17. članom Kyoto protokola.

Bosna i Hercegovina se, između ostalog, obavezala da će u cilju podrške dekarbonizaciji u regiji Zapadnog Balkana raditi na uvođenju mehanizama oporezivanja ugljen-dioksida i na usaglašavanju sa sistemom trgovanja emisijama EU ETS.

U julu 2021, Evropska Komisija je predložila "Mehanizam za prekogranično prilagođavanje ugljenika"-CBAM, kao dio zakonskog okvira za smanjenje neto gasova sa efektom staklene bašte u Evropi do 2030, za najmanje 55% u odnosu na referentnu 1990. godinu.

Elektroenergetski sektor je jedna od industrijskih grana koja će biti uključena u CBAM i njegova primjena će imati uticaj na proizvodnju električne energije iz uglja.

CBAM predstavlja uvoznu taksu na određene proizvode iz zemalja koje nemaju uveden sistem oporezivanja emisija CO2, koji je kompatibilan sa evropskim sistemom trgovine emisijama. EU na ovaj način štiti svoju privredu od nelojalne konkurencije proizvoda koji se uvoze u EU, a dolaze iz zemalja gdje emisije CO2 nisu adekvatno oporezovane.

CBAM je klimatska, a ne fiskalna mjera, i neće se primjenjivati na uvoz iz onih zemalja koje imaju sistem oporezivanja emisija kompatibilan sa EU ETS. U periodu do 2026. godine će se uhodati procedure, uvoznici će se upisti u registar, uspostavit će se mehanizam izračunavanja CO2, sistem monitoringa, verifikacije i izvještavanja.

Emisije nastale u jednom sektoru mogu se kompenzirati smanjenjem emisija u drugom sektoru. Sistem trgovine emisijama stakleničkih gasova (ETS) Europske unije primjer je sistema kompenzacije ugljika.

Mehanizam za prilagođavanje emisija ugljenika na granicama (CBAM), predviđen je da se fazno uvodi za uvozne proizvode pri čijem nastanku se oslobađa velika količina CO2: gvožđe i čelik, cement i klinker, vještačko đubrivo, aluminijum i električnu energiju i određivanje cijene ugljenika na uvezenu robu iz klimatski manje ambicioznih zemalja. On bi trebalo pomoći u sprečavanju istjecanja ugljenika odvraćajući preusmjeravanje proizvodnje u zemlju s manje strogim pravilima o emisijama stakleničkih plinova.

Mehanizam CBAM, u suštini znači carinjenje emisija ugljen dioksida iz uvoznih sirovina i električne energije. Do 2026. se ne predviđa naplata, već samo obračun.

Zemlje mogu da izbjegnu plaćanje poreza na CO2 ako i same uvedu naplaćivanje emisija ugljenika, a prihod koristi za dekarbonizaciju. Evropski parlament želi da prihode od CBAM usmjeri na najnerazvijenije zemlje u prilagođavanju klimatskim promjena.

Pedviđa se da bi se u zemljama Zapadnog Balkana moglo prikupiti 2,8 milijardi eura ukoliko bi se uveo vlastiti mehanizam naplate ugljenika, zasnovano na cijeni od 50 eura po toni emisije.

ETS je međunarodni sistem za trgovanje emisijama stakleničkih gasova u Evropskoj Uniji. Uspostavom ETS-a (zasnovan na EU Direktivi 2003/87/EC). Prvenstveno se želi da države članice ograniče ukupne emisije stakleničkih gasova iz postrojenja obuhvaćenih ETS Direktivom na vlastitom području, te s tom svrhom svakom operateru postrojenja izdati rješenje za emitiranje tačno određene količine emisije u obliku dodjele besplatne emisijske kvote, odnosno određenog iznosa prava na emisiju, pri čemu jedno 'pravo na emisiju' predstavlja dozvolu za emisiju jedne tone CO2eq.

Sistem se implementira u više faza, prva faza je tzv. probno razdoblje (priprema za mehanizam međunarodnog trgovanja emisijama stakleničkih gasova u skladu s Kyotskim protokolom). Zatim se sprovodi druga faza trgovanja. U drugoj fazi operateri postrojenja koja su obveznici sistema trgovanja emisijskim jedinicama stakleničkih gasova podnose zahtjeve za besplatnu dodjelu emisijskih jedinica postrojenjima.

Na nivou EU određena je kvota za sva postrojenja uključena u sistem trgovanja koja je za 21% manja od količine verificiranih emisija koju su ta postrojenja imala 2005. godine. Pri tome jedna emisijska jedinica predstavlja pravo na emisiju jedne tone CO2 eq. Postrojenja koja provedbom nisko-troškovnih mjera ostvare smanjenje emisija ispod nivoa dodijeljenih emisijskih jedinica, mogu ostvareni višak emisijskih jedinica prodati postrojenjima čije emisije prekoračuju dozvoljene kvote.

Sistem trgovine emisijama stakleničkih gasova Europske unije temeljni je alat za smanjenje industrijskih emisija u borbi s klimatskim promjenama. Sistem je uspostavljen 2005. godine i trenutno obuhvaća 41 posto emisija stakleničkih gasova u EU.

Taj mehanizam bi određivanjem cijene ugljika na uvoz određene robe koja dolazi iz manje klimatski ambicioznih zemalja potaknuo dekarbonizaciju industrije, kako unutar, tako i izvan EU-a.

Svi prihodi od ETS-a trebali bi se koristiti isključivo za klimatske akcije.

ETS obvezuje više od 11 hiljada elektrana i fabrika na posjedovanje dozvole za svaku tonu emisija CO2. Postrojenja moraju kupovati dozvole za svoje emisije, ali određen broj dozvola industrija dobiva besplatno kako ne bi premjestila proizvodnju izvan Evrope da izbjegne te troškove (tzv curenje ugljenika).

Prvi i jedini sistem trgovine emisijskim dozvolama osnovan pod otkriljem Kyoto protokola, koji je ujedno i najveći sistem trgovine emisijskim dozvolama, tzv. "cap and trade" sistemi trgovine emisijskim dozvolama, koji su prepoznati kao učinkovit način smanjenja i kontrolisanja emisija stakleničkih gasova, pri čemu se nastavak privrednog rasta ne dovodi u pitanje.

Sa ekonomske strane, umjesto regulacije zagađenja tzv. principom odredaba i kontrole (engl. command-and-control), tržišni mehanizam kao što je trgovanje emisijama postaje poticajni instrument za rješavanje problema zagađenja. Regulacija principom odredaba i kontrole se pokazala izrazito neosjetljivom na geografske i tehnološke razlike te se kao takva pokazala neučinkovitom (Bryner, 1993).

Ista postrojenja koja ispuštaju ugljen dioksid, takođe doprinose i lokalnom zagađenju, a vezano za SO2, Nox i čvrste čestice, koje godinama stvaraju velike, kako zdravstvene probleme, tako i uništavaju ekosisteme. Vrlo malo se uradilo na otklanjanju posljedica ovih polutanata, koji djeluju lokalno. Ugljen dioksid je globalni problem i Bosna i Hercegovina, kao i ostale zemlje u okruženju, su u obavezi da preuzme legislativu EU, te uvede porez na ispuštanje ugljen dioksida ili uvede sistem trgovanja emisijama.

Cilj je i da se potaknu industrije na promjene zastarjelih tehnologija, koje uvelike doprinose kako lokalnom zagađenju, tako i globalnim promjenama, te će rješavanje uzročnika klimatskih promjena, ujedno dovesti i do rješavanja lokalnog zagađenja.

Dozvole ili jedinice za emitiranje mogu se prodavati na nacionalnom ili međunarodnom tržištu po zakonu ponude i potražnje. Shodno tome, dozvolama se može trgovati i između zemalja.

U sistemu trgovanja emisijama, svakom zagađivaču je ponuđen fleksibilan izbor najisplativije, a ujedno i najučinkovitije kombinacije kupnje i prodaje emisijskih dozvola, smanjenja emisija primjenom tehnologije koja emitira manje stakleničkih gasova (engl. cleaner technology) ili smanjenja emisija smanjenjem proizvodnje. Odabir najbolje strategije ovisi o graničnim troškovima smanjenja emisija pojedinog zagađivača i kretanju tržišne cijene dozvola.

Uspjeh američkog programa kiselih kiša

Američka agencija za zaštitu okoliša (US Environmental Protection Agency, EPA) je predstavila Izjavu o politici trgovanja emisijama (engl. Emissions Trading Policy Statement) u kojoj je predstavljena ideja o zajedničkoj provedbi ciljeva smanjenja onečišćenja tj. emisija dvije kompanije kroz tržišni mehanizam. Prema navedenoj Politici, ako jedna kompanija ne može zadovoljiti svoje ciljeve smanjenja emisija, a druga ih je ispunila i ispod zadanog nivoa, može kupiti emisije od druge kompanije, pri čemu obje kompanije u konačnici ostaju u normama koje ispunjavaju zadane ciljeve.

EPA je počela eksperimentirati s fleksibilnim tržišnim elementima tako što je dopuštala kompanijama da svoje emisijske kvote interno prenose unutar svojih postrojenja. Trebalo je dosta vremena da se to načelo proširi tj. da se omogući prijenos odnosno prodaju emisijskih kvota između postrojenja različitih kompanija.

EPA je kroz sistem trgovanja emisijskim kvotama postavljajući ograničenja proizvodnje hlorofluorougljenika uspostavila režim zaštite stratosferskog ozona. Uspjeh ovog programa, u kombinaciji s rastućom potporom trgovanju emisijama u SAD-u, omogućio je Georgeu H.W. Bushu 1990. g. izmjenu Zakona o čistom zraku (engl. Clean Air Act). Temeljem tog zakona 1995. godine pokrenut je Američki program kiselih kiša (engl. US Acid Rain Program) -nacionalno tržište dozvola za emitiranje sumporovog dioksida (SO2) i azotnih oksida (NOx). Ovaj program "kiselih kiša" je postigao značajan uspjeh. Program kiselih kiša donio je značajno smanjenje emisija sumpor-dioksida (SO2) i azotnih oksida (NOX) iz elektrana na fosilna goriva, opsežne ekološke i zdravstvene koristi za ljude i daleko niže troškove od očekivanih.

Emisijske dozvole, prodane na aukciji, izvor su prihoda za vladu, od kojih bi barem 50% trebalo koristiti za finansiranje mjera za rješavanje klimatskih promjena u EU ili drugim državama članicama. Obuhvaćeno je preko 11 000 postrojenja (elektrane i industrijska postrojenja) i vazduhoplovnih kompanija koje pokrivaju više od 45% ispuštenih emisija stakleničkih gasova Evropske unije (European Commission, 2018c)

EU ETS prvi je uspostavljeni sistem trgovine emisijama u svijetu i prema broju sudionika i prema količinama emisijskih dozvola kojima se trguje, te je ujedno i najveći i najintenzivniji i jedini sistem u okviru Kyoto protokola.

EU ETS obuhvaća sljedeće sektore i stakleničke gasove s naglaskom na emisije koje se mogu mjeriti, o kojima se može izvještavati i koje se mogu provjeriti s visokim stepenom tačnosti (European Commission, 2018c):

- ugljikov dioksid (CO2) iz:

proizvodnje energije i topline,

energetski intenzivne industrije uključujući rafinerije, čeličane i proizvodnju željeza, aluminija, metala, cementa, vapna, stakla, keramike, celuloze, papira, kartona, kiselina i velikih količina organskih hemikalija, zrakoplovstva,

N2O iz proizvodnje azotnih, adipnih i glioksilnih kiselina te glioksala,

perfluorougljike (PFC) iz proizvodnje aluminija.

Paralelno s uvođenjem novog sistema za trgovanje emisijama u sektoru cestovnog prometa i zgrada novi **socijalni instrument za klimatsku politiku** će omogućiti namjensko finansiranje državama članicama kako bi se pružila potpora najpogođenijim građanima ili onima kojima prijeti rizik od siromaštva u području energije ili mobilnosti. Energetsko siromaštvo danas pogađa do 34 miliona ljudi u Evropskoj uniji. Navedenim instrumentom pomoći će se ublažiti troškove onima koje će povećanje cijena fosilnih goriva tokom tranzicije najviše pogoditi. Novim instrumentom promicat će se pravednost i solidarnost među državama članicama i u njima te ujedno ublažiti rizik od siromaštva u području energije ili mobilnosti. Njime će se nadograditi i dopuniti postojeći mehanizmi solidarnosti[1]. Za socijalni instrument za klimatsku politiku iz budžeta EU-a izdvojit će se 72,2 milijarde EUR u tekućim cijenama za period 2025.–2032. na temelju novog sistema za trgovanje emisijama. On će državama članicama omogućiti da pruže potporu ranjivim domaćinstvima s niskim ili srednjim dohotkom, korisnicima prijevoznih usluga i mikropoduzećima pogođenima proširivanjem sistema za trgovanje emisijama na zgrade i prijevoz. Obuhvatit će i potporu ulaganjima za povećanje energetske efikasnosti i obnove zgrada te čišće grijanje i hlađenje i uključiti energiju iz obnovljivih izvora tako da se na održiv način mogu smanjiti emisije CO_2 i računi za energiju ranjivih kućanstava i mikropoduzeća. Iz njega će se finansirati pristup mobilnosti s nultim i niskim emisijama. Gdje je to potrebno i koliko god treba, iz instrumenta se mogu pokriti izravne potpore dohotku, dok se provode zelena ulaganja i ostvaruju njihove koristi putem tog instrumenta i, među ostalim, putem Mehanizma za oporavak i otpornost i Europskog fonda za regionalni razvoj.

Zbog svega navedenog, Bosna i Hercegovina se opredijelila da uvede EU ETS model do 2026.godine kako bi izbjegla CBAM mehanizam, što je veoma značajno, obzirom da BiH značajan dio električne energije izvozi u EU. Crna Gora je već donijela Zakon o klimi i uspostavila određeni tržišni mehanizam.

Kao što je već navedeno, iako se radi o emisijama ugljen-dioksida, koji doprinose globalnom klimatskom fenomenu, samo pokretanje ovih tržišnih mehanizama bi indirektno moglo da dovede i do rješavanja lokalnog zagađenja, jer će doprinijeti uvođenju čistijih tehnologija. Važno je što prije prihvatiti ETS sistem i pravilno ga primijeniti, što će za Bosnu i Hercegovinu predstavljati veliki izazov u narednih nekoliko godina.

Oni koji koriste čistije tehnologije i ne emituju gasove, imat će određenu satisfakciju, jer će moći trgovati, odnosno prodati ono što ne ispuštaju, tj povratiti svoje ulaganje.

Zato što je pokazano da pristupi tržišnim dozvolama imaju demonstrativni efekat na uštedu troškova bez žrtvovanja kvaliteta okoliša/životne sredine, očekuje se da će ovaj instrument dobiti adekvatnu upotrebu.◆

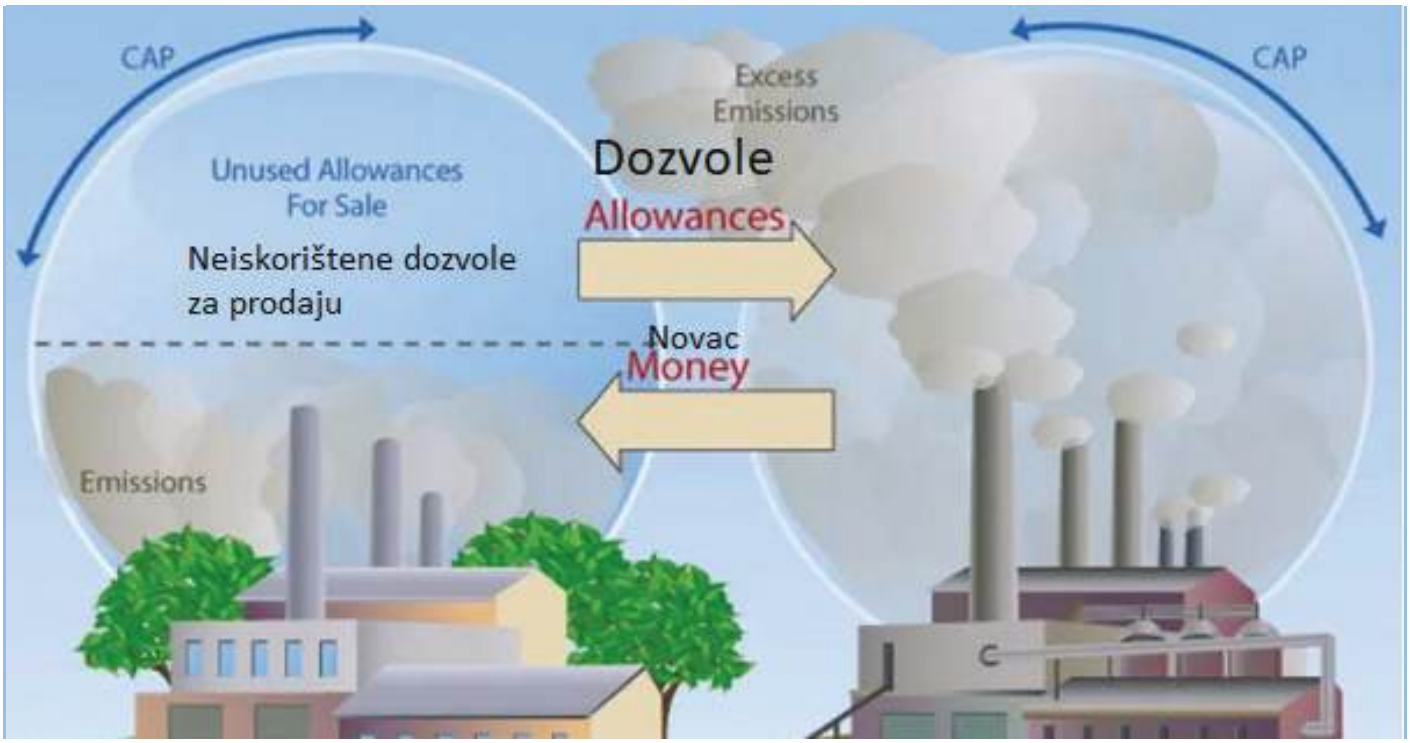

Novac i troškovi postaju centralna tema kapitalizacije i trgovine | CalWatchdog.com

1 Npr. Kohezijski fond, Fond za pravednu tranziciju i Europski socijalni fond plus.

BIJEG IZ FOČANSKE GOLGOTE I SPAS U TITOGRADU

Poseban događaj bio je dolazak dva prenatrpana autobusa sa muhadžirima iz Foče i moj prvi neposredan susret sa teško pojmljivim strahotama oružane agresije na jednu suverenu i nama komšijsku državu, sračunatu po svemu sudeći s ciljem da se istrijebi cijeli jedan narod. Bez sumnje da je to bila agresija koja će neviđenom brutalnošću bošnjački narod dovesti na rub biološkog opstanka.

Autobusi su stigli u ranim poslijeponoćnim satima a njihov dolazak najavili su mi telefonom iz Crvenog Krsta Podgorica, ali i pored upornog insistiranja nisu mogli reći tačan broj muhadžira i vrijeme dolaska, već samo okvirno, dva autobusa negdje poslije ponoći.

Ova, želim da vjerujem, nespretno data izjava: ***dva autobusa,*** me je asocirala na *dvije vreće krompira*, pa ako jedan ili dva ispadnu iz vreće, nikome ništa. To mi bijaše znakovito da pokažemo više opreza, nego obično. Zbog toga sam istrajavao da ih dovezu do Starodoganjske džamije, gdje smo, poznavajući teren, ipak sigurniji. Tu sam ih čekao u jednom skrovitom dijelu džamijske avlije, u društvu prijatelja **Esada Merulića**. Morali smo ući u oba autobusa i u jednom od njih voditi dugi monolog obzirom da ojađeni muhadžiri nisu smjeli riječi izustiti, dok sam ih molio i ubjeđivao da izađu. Strah kod ljudi bio je jači od svih naših obećanja. Trajalo je ubjeđivanje nekih 30-tak minuta, sve dok nam jedan starac, skupljajući molećivo ruke, nije suznim očima išaretom pokazao prema vozaču i suvozaču za čijim pojasevima su bili pištolji, kao poruka da i dalje moraju biti *poslušni* i voditi računa kako se ponašaju. Tada mi i postade jasno. Dao sam starcu ličnu kartu i bukvalno mu naredio da glasno pročita moje ime. Starac je zaplakao. Peku me njegove suze i danas, zbog čega se još uvijek kajem. Mucao je od straha jedva i sričući slova i opet ništa, a u meni lavina emocija, koja nije dobar saveznik, ali to je jače od mene. Ne birajući riječi zatražio sam od vozača - spodoba da napuste autobus. Odbijali

■**Piše:** Abdulah Bato Abdić, Podgorica

su pravdajući se povišenim glasom da su oni odgovorni za autobus i bezbijednost putnika. Povišeni glas kojim su mi se obratili bila je kap koja je prelila čašu. Primitivci koji su uobrazili da su i dalje gospodari života i smrti svih sa kojima dođu u kontakt.

-Jeste, viknuo sam nekontrolisano uz neviđeno vulgarni riječnik koji nikada prije niti kasnije nijesam prevalio preko jezika. Sve što sam tom prilikom u napadu nekontrolisanog bijesa izgovorio ostavljam da potvrdi neko od preko 70-tak prisutnih muhadžira, poput jednog od njih koji je nakon 20-tak godina od ovoga događaja, prenio njihovo zaprepaštenje ovakvim istupom nekog Abdulaha iz Podgorice. Konačno, muhadžiri su pristali izaći tek nakon što sam iz autobusa nebiranim riječima udaljio dvije bradate spodobe koje su ih dovezle a na sebi su imali izanđale maskirne pantalone i poderane crne košulje, koje su sjajile od prljavštine i gliba, poput straha u očima, koji ipak nisu mogli prikriti. Nakon što muhadžiri uđoše u džamijski harem slijedile su suze, riječi hvale i blagosiljanja. Bio je to stravičan susret sa patnjama ljudi. Među njima bila je i trinaestogodišnja djevojčica koju su silovala četvorica manijaka, što je dijete kazalo tek narednog dana. Susret sa ženom koju su nakon što su je izvukli iz neke dvorane zvane „Partizan", 25 noći silovali i po više puta, vodeći je od kuće do kuće. Dok je pričala, lutala je nekim odsutnim pogledom, besciljno zureći kroz nas. Šok za sve bez razlike.

Priznajem da sam tada prvi put čuo i za varoš Miljevina, gdje je držano i prodavano žensko roblje od 20 – 100 njemačkih maraka. Bio je to i susret sa ranjenicima, djecom, ženama i odraslim. Oni slabiji nijesu mogli gledati prostrijelne rane, oguljotine i poderotine na rukama, nogama, ili po grudima, koje su ljudi pokazivali tražeći pomoć. Neke od djevojčica i žena imale su po rukama i nogama tetovaže, sa imenima silovatelja. Sa naše strane imali su iskren nijjet, dobru volju i neviđenu požrtvovanost višeg medicinskog tehničara **Hajrudina Bećovića**, koji je iz KBC-a Podgorica donosio neophodni sanitetski materijal i lijekove, te u granicama mogućeg dezinfikovao i sanirao rane. I dok smo se zgražavali nad time, čudeći se što neljudi čine od ljudi, dotle se najveći broj Fočaka nije mogao čudom načuditi

da su u Podgorici našli spasenje. Bio je to mravinjak ljudi koji su se vrzmali malehnom džamijskom avlijom u potrazi za nečim... Neko se umivao na česmi, drugi su glava oborenih u šake sjedili na stepeništu koje vodi do tadašnje reisove kancelarije, pojedinci su tražili cigarete i pušili, djeca su se igrala. Iznenada, u par minuta avlija je opustjela. Ljudi su žurnim korakom ulazili u džamiju. Majke su suznih očiju povlačile djecu za ruke. Naprečac sve je utihnulo. Ostao sam sa Eskom u džamijskoj avliji sa troje-četvoro djece koja su se igrala.Tek tada primijetih one dvije ljudske spodobe koje sam dvadesetak minuta ranije istjerao iz autobusa, koji su se poput hijena ušunjale u džamijsku avliju i vrzmali među muhadžire. Sve mi puče pred očima. Strah me je samo bilo od eventualno ishitrene reakcije moga prijatelja Eska koji je stajao uz moje desno rame, te ga odgurnuh par metara od sebe, a ja se udaljih nekoliko koraka lijevo, kako se najmlađi Fočaci ne bi našli između nas i spodoba koje se u strahu povukoše i stadoše uz zid džamijske avlije kao uz strelište. Bili su pogubljeni, obzirom da nisu očekivali ovakvu reakciju. Kako bih preduprijedio bilo kakvu neprijatnost, pokazao sam zapovjedno, onako nepristojno kažiprstom dvijema spodobama da priđu, držeći da nisu vrijedni ni izgovorene riječi, a istovremeno bez petlje da pomisle a kamoli se usude posegnuti za oružjem, koje nisu ni pokušali sakriti, jer je i tokom putovanja od Foče do Podgorice valjalo naizmjenično na zadnjem sicu autobusa silovati sirote djevojčice i žene, a nama po svemu sudeći staviti do znanja da su i ovdje upravo oni za sve pitaju. Poslušaše me. Ovog puta bez izgovorene riječi, te glavama duboko uvučenim u ramena, stadoše pred nas. Čini mi se da u životu nisam vidio veći strah od onog koji je izbijao iz njihovih očiju. Istovremeno životinjsku pokvarenost i primitivno lukavstvo. Pravdali su ulazak u džamijsku avliju potrebom da se pozdrave sa svojim komšijama, ali su eto zaboravili da mi jave, kako kaza jedna od spodoba, persirajući mi. Moj prijatelj im naredi da pokriju pištolje. Poslušaše ga opet bez riječi, razvlačeći crne glibave košulje preko drški pištolja. Slijedilo je jedno sočno *mrš,* dok ih je drugar kojem se povrati insanska čehra, požurivao da izađu izgurivajući ih iz avlije. Ne prljaj ruke rekoh!

Novinarka radio Foče, koja je sjedila na stepeništu pozva nas uplašenim glasom i zamoli da skupa zapalimo po cigaretu, te prestravljeno upita da li znam koga smo otjerali? Znam rekoh, obične p..de i jajare. Njihova imena imao sam prilike ponovo čuti kada im je presudom Haškog tribunala izrečena višegodišnja zatvorska kazna zbog gnusnih zločina počinjenih nad civilima u Foči. Novinarki krenuše suze zbog zabrinutosti za sigurnost muhadžira.

-A đe smo danas sigurni i čega bi još trebali da se bojimo? - Odgovorih ljutito i zagrlih izmučeno stvorenje, uz obećanje da ću sa Eskom noć provesti u džamiji.

-Zašto ovoliko rizikujete zbog nas? – Upita ona.

-Sve zbog jednog selama i amaneta da budemo i ostanemo muslimani, odgovorih pomalo tajanstveno, dok me je ona zbunjeno gledala, te nađoh zashodno da joj ispričam nešto sa ranijih reisovih predavanja.

-Znaš, kada je naš Poslanik s.a.v. trebao da preseli na drugi svijet, pozvao je svoju braću i sestre. Pored tebe smo Božji Poslaniče, odgovoriše prisutni. Ne, vi ste ashabi, a moja braća i moje sestre su oni koji će doći poslije vas. Oni koji me nijesu vidjeli, a vjerovaće mi, te njima uputi selame. Noć sam proveo u kancelariji odbora sa Eskom gdje smo se prisjetili vojničkih dana provedenih na straži. S vremena na vrijeme smo naizmjenično izlazili niz okolne sokake za svaki slučaj. Zadugo nakon ovoga zvonio je telefon u reisovoj kancelariji nakon čega su slijedile psovke i užasne prijetnje, a mi smo evo još uvijek živi. Upavo toga dana naš prijatelj **Kadro Toskić** je u svojoj kući upriličio učenje hatme pred dušu svoga rahmetli oca, te sam mu u telefonskom razgovoru prenio da mu je veći sevap hranu donijeti ovdje. Poslušao me je i u ranu zoru je donio velike sahane pilava i kuhanoga mesa za unesrećene ljude, koji su prvi put nakon više mjeseci zatočeništva i mučenja, kojekakve pomije zamijenili hranom. Nakon par dana, oba autobusa su upućena preko Rožaja za Novi Pazar, a siroti stradalnici biće smješteni u Rajčinovića Banji. Sa njima će poći i Sejo Muminović, koji je sjeo blizu vozača od kojeg su fočaci zazirali i nisu pristajali ni po koju cijenu krenuti na put bez policijske pratnje koju im nisam mogao obezbijediti i pored više pokušaja i telefonskih poziva te mučnih razgovora sa sada već pokojnikom sa čovjekom iz svijeta tadašnje političke elite, koji me je drsko i bezočno ubijeđivao da se radi o nemogućoj misiji, vrijeđajući mi intelekt prozirnim pravdanjem. Od tada za mene ovaj čovjek je bio mrtav, premda je još za dugo životario poput zombija i neupućenima prodavao maglu.

U sjećanju mi posebno je ostao onaj užasni podgorički *goropek* s temperaturom koja je uveliko prešla 40+ stepeni i dva prenatrpana autobusa koja su satima stajala na trgu Božane Vučinić,

Skender Čauševa – Starodoganjska džamija u Podgorici

na suncu gdje je temperatura za nekih desetak stepeni veća što je autobuse pretvaralo u užasne limene peći, djeca su vrištala i povraćala, dok su ih majke polivale vodom iz flaša koje su nosile sa sobom pored kesa sa hranom kojom su trebali utoliti glad do Rožaja. Dok sam ih po ko zna koji put bezuspješno pokušavao nagovoriti da krenu, jedna gospođa nekontrolisano se tresući stade na autobuska vrata, neprestano vrišteći i govoreći: ***Ja sam prosvjetni radnik i svu djecu u Foči smatrala sam svojom djecom,*** a zatim dodade: ***mi nismo ovo zaslužili!!!*** Dozvah Eska, da je zajednički iznesemo vani iz užarenog autobusa, posipajući je vodom. Inače, svojim otmenim ponašanjem i držanjem odudarala je od ostalih stradalnika, a karirana crno-bijela suknja, odavala je utisak prave dame. Držali smo je za ruke obzirom da je noge nijesu mogle nositi. Tada se desio *preokret*. Vlasnik obližnje staklorezačke radnje koji mi je dopustio da još jednom kontaktiram Crveni Krst i po ko zna koji put pokušam da obezbijedim pratnju ali bezuspješno. Jeste da mi je podgoričko sunce u genima, ali i za mene to bilo previše. Vlasnici radnje su izašli noseći vodu i sokove. Za njima će doći još dvadesetak žena i muškaraca, kao i vlasnici ostalih radnji noseći hranu, vodu i piće, te papuče i japanke. Interesantno je da su i oni primjetili ljude kako u potrazi za malo zraka bosonogi izlaze iz autobusa krećući se užarenim podgoričkim asfaltom. Za njima je poput otiska prsta ostajao jedinstven trag golgote kroz koju su prošli, ostali su otisci stopala koja su se ucrtavala na vrelom i mehkom asfaltu.

Kemal Đečević koji je slučajno naišao i bio svjedokom ovog užasa, je netom podignutu platu podijelio muhadžirima. Konačno su pristali krenuti kada su shvatili da od policijske pratnje neće biti ništa, a **Sejo Muminović** glasno pred svima, pozivajući se na Allaha, obećao da će poginuti, ali ih niko neće ni mrko pogledati te sjede do vozača, nakon što vukući ga za košulju izvuče sa sjedišta njegovog druga. Kisjelo se osmjehnu Esko, te će konstatovati da je ovaj umislio da je ponovo u ringu. Podigosmo ruke i proučismo bismilu. Autobusi krenuše ka Rožajama, a mi prema džamiji. Nakon četiri-pet sati, Sejo je nazvao i saopštio da su stigli u Rožaje, gdje je tamošnji Merhamet već bio pripravan za njihov prihvat. Morao je i on sa rožajskim merhametlijama spašavati zločince od slučajnih prolaznika, koji su vidjevši jadne muhadžire, vidno isfrustrirani, bili spremni uzeti pravdu u svoje ruke.

Meni interesantan događaj zbio se nekih pola godine nakon ovoga kada sam dobio telefonski poziv iz Norveške. Naime, šest-sedam godina prije ove tragedije kao svršeni student prava, upućen sam na odsluženje vojnog roka u Sarajevo, gdje sam proveo cijelu 1985. godinu, izuzme li se onih 20-tak dana koje sam po kazni bio prinuđen provesti na **Romaniji**, odnosno na **Velikom Žepu**, ispod kojeg se stisnula varošica **Han Pijesak**. Slike tih dana i lica bijahu već uveliko izblijedjele, kada sam preko telefona prepoznao glas Šabana H. jednog od nekadašnjih starješina. Raspitivao se za djevojčicu i dječaka iz Foče, čiji je daidža. Molio je da ih pronađem, jer su negdje u Crnoj Gori i da im pomognem da dođu do Mađarske, gdje će ih u Budimpešti sačekati njihovi zemljaci. Molio je takođe da im obezbijedim autobuske karte, a on će mi to refundirati preko Turske, očeve sada već rahmetli tetke u Istanbulu, obzirom da platni promet sa Crnom Gorom nije funkcionisao i postojala je mogućnost otuđenja novca ako ga na moju adresu pošalje uz pismo u koverti.

-Ama, kakvo moje ime Šabane, tek tada neću ništa dobiti, osim što ću biti dodatno obilježen kao veoma opasan *mudžahedin*, koji ima sve moguće veze od Turske do Norveške, pojašnjavao sam mu. Dječaka sam našao u Novom Pazaru, a djevojčicu u Rožajama, i doveo ih kod sebe, gdje su boravili desetak dana. Kako sam tih godina često putovao do Turske, uvijek bih našao vremena da posjetim rodbinu na Bakirkoyu. Kako me je samo začuđeno i sa strahom u očima posmatrala očeva rahmetli tetka Hanifa, dok mi je zbunjenim glasom na arhaičnom podgoričkom govoru, koji je ponijela sa sobom 1936. godine kada se njena familija nastanila u Turskoj, pojašnjavala da je dobila neku kartu (pismo), za mene iz daleke Norveđie od nekog *kobajagi* Šabana i u karti 300 njemačkih maraka. Govorila mi je da ne vjerujem, upozoravajući me bez prekida da to nije naki Šaban, već *kodoš* koji mi zlo misli i zaplaka. Molila me je kroz suze da se ne vraćam u Jugoslaviju te da pozovem porodicu i ostanemo u Istanbulu. Žao mi je što sam pismo izgubio, jer je propala rijetka prilika da se nakon svega našalim sa Šabanom. Njegova sestrična sada sa mužem i dvoje djece živi u Kozarcu kod Prijedora. Posjetila me je prije nekoliko godina, te prvi puta bez straha prošeta Podgoricom. ◆

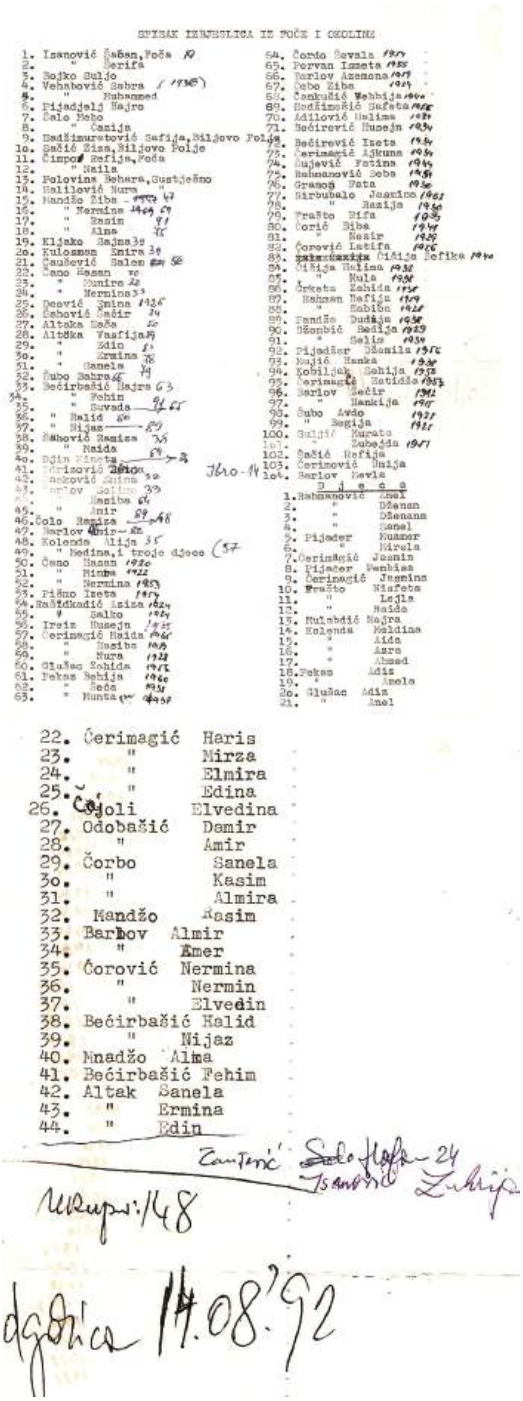

ČITAČ ŠIFRI DNK
Fehim Ličina, jedan među rijetkima na Balkanu

DNK je Božji zapis – jedina istina koju nosimo sa sobom kao našu prošlost, sadašnjost i budućnost. Nevidljiv ljudskom oku, a milioni informacija u toj maloj ćeliji je zapečaćeno. I kada jednog dana budemo došli do saznanja šta sve ona čuva u sebi, bićemo daleko bliži istini i Bogu i shvatit ćemo zašto je neko živio tako i toliko, a ne onako kako smo mi mislili da je trebao, jer u DNK je sakrivena i naša sudbina, naša životna putanja, naš smisao postojanja. Dugo je trebalo da se DNK čovjeka pronađe i donekle razotkrije, da se shvati njena srž, poruka, smisao, moć, jer sve u njoj je precizno izračunato, isprogramirano i neizmanipulisano. Njeno otkrivanje je ipak, možemo reći, tek započeto, jer DNK još uvijek skriva u mnogim sferama zagonetku. I onog dana kada tu zagonetku i njene šifre i kodove posve riješimo, shvatit ćemo da je čovjek čovjeku samo brat, a nikako vuk, razumjet ćemo da je sve na neki način u čovjeku već isplanirano, te da u DNK leži i odgovor našeg smisla na ovoj planeti i ovom svijetu. Znači, sve je zapisano u našemu DNK, ali to pismo je još uvijek tajno i u šiframa i rijetki

■ **Razgovarala:** Dr. Bisera Suljić-Boškailo

znaju da ga donekle i pročitaju i ljudskom rodu polako otkriju tu sakrivenu Božju čaroliju.

Jedan među rijetkima koji godinama proučava na našim prostorima to tajno pismo, koji je postigao na tom polju i velike rezultate je Fehim Ličina.

U ovoj priči saznaćemo ko je on, kako je krenuo tom putanjom novog ljudskog saznanja, te dokle je stigao, odnosno šta je sve do sada otkrio.

Ko je Fehim Ličina?

Fehim Ličina je rođen 1. 12. 1947. godine u Radmancima u Crnoj Gori. Završio je učiteljsku školu, te Višu pedagošku školu smjer fizika i hemija u Novom Pazaru, da bi Fakultet organizacionih nauka nastavio da studira u Beogradu, gdje je stekao zvanje diplomiranog inženjera organizacije rada. S prvom pojavom računarskih tehnologija, usavršava se za informatiku i računarstvo te programske jezike vještačke inteligencije i te predmete predaje u gimnaziji „Bratstvo i jedinstvo“ u Novom Pazaru.

Profesionalnu karijeru zaokružuje upisom postdiplomskih studija na Elektrotehničkom fakultetu u Sarajevu, smjer informatika i računarstvo, koje nastavlja i uspješno završava na Matematičkom fakultetu u Beogradu. Od 2001. godine pa sve do penzionisanja 2010. godine radio je u srednjoj Elektrotehničkoj školi u Sarajevu kao profesor informatike i računarstva. Uz to radi na Učiteljskom fakultetu u Novom Pazaru kao spoljni saradnik na smjeru informatika.

Fehim Ličina se za svo vrijeme njegovog radnog staža aktivno se bavi pisanjem stručnih, naučnih i popularističkih radova iz oblasti genetičke genealogije, genetičke demografije, i demografije. Izradio je više studija o genetičkom porijeklu plemena: Akove, Brčvaci, Ramovići, Rastoderi, Kožari, Ličine, Adrovići, Hazirovići, Murići, Skenderagići, Pite, Ibrahimagići i drugi. Pokretač je i administrator Bihorskog DNK projekta na platformi FamilyTreeDNA Hjuston, Amerika.

Oblast interesovanja mu je pak, praćenje kretanja populacija po Y i X hromozomu, te somatskim hromozomima, ali i analiza, te izrada studija i prema drugim

komercijalno dostupnim genetičkim testovima.

Pokretač je i administrator Bihorskog DNK projekta na platformi FamilyTreeDNA Hjuston, Amerika, te član Internacionalnog udruženja genetičkih genealoga ISGG.

Fehim Ličina je napisao mnoge naučne i stručne radove sa raznim autorima, među njima i sa kćerkom Azrom, doktoricom veterinarske medicine, te magistarom nutricionizma, koje je izlagao na raznim kongresima, simpozijumima gdje su učestvovali i razni dobitnici Nobelovih nagrada.

Fehim Ličina danas živi u Sarajevu i povremeno u Novom Pazaru, oženjen je i otac troje djece i do sada šestoro unučadi.

Otkud Fehim u poljima genetike i geneologije?

Fehim Ličina: Ideja da se bavim genetičkom genealogijom potekala je 2010. godine prilikom istraživanja i rada na Monografiji bratstva Ličina. Pojavila su se neizbježna pitanja: Ko smo? Odakle potičemo? Otkuda smo se doselili i nastanili baš u Radmancima, opština Petnjica, Crna Gora?

O porijeklu bratstva Ličina ne postoje pisani dokumenti koji bi nas uputili i dali nam bliža saznanja odakle potičemo. Naše porijeklo nije zabilježeno ni u jednom dostupnom pisanom dokumentu. Tragajući za historijskim podacima, naišli smo na više različitih teorija o porijeklu bratstva, a koje su prenošene sa koljena na koljeno. Ta usmena predanja donekle mogu pomoći i usmjeriti nas u daljim istraživanjima, ali nam ne mogu dati potpune odgovore na pitanja za kojima tragamo.

Kako historija pomno čuva svoje tajne i kako nema pisanih dokumenata, nauka je našla nove metode istraživanja koje nam mogu ponuditi rješenja i odgovore. Istraživanje ljudske prahistorije tradicionalno je povezano sa arheologijom, historijom, antropologijom, sociologijom i mnogim drugim srodnim granama. Ipak, najnovija naučna otkrića u području genetičke genealogije, odnosno populacijske genetike kako je neki autori nazivaju, uspostavljaju ovo polje nauke kao potencijalno koristan alat u proučavanju kretanja ljudskih populacija kroz vremenska razdoblja.

Genetika je još uvijek enigma za mnoge?

Fehim Ličina: Genetika kao nauka se u zadnjih godina brzo razvija i nalazi primjenu u različitim sferama istraživanja. Zadnjih par desetljeća našla je i primjenu u istraživanju genealogije, pa je genetička genealogija postala jedan novi trend u svijetu prilikom istraživanja genealogije porodice. Genetička genealogija nam je omogućila da, kao produžena ruka nauke, produbimo naša saznanja o porijeklu porodice.

Primjenom i analizom podataka dobijenih savremenim genetičkim ispitivanjima možemo popuniti praznine i utvrditi porijeklo i kretanje naših predaka kroz vremenska razdoblja. Tokom rada i istraživanja za pisanje Monografije bratstva Ličina, uspjeli smo da pronađemo rodbinske veze sa drugim plemenima i bratstvima sa kojima imamo zajedničko porijeklo, a koje su u vijekovima migracija naroda i ratova pokidane i zaboravljene. I to je jedno veoma interesantno polje koje sam zagazio. Želja da se dokuči istina dovodi do osvajanja nemogućeg. I zato se borim godinama da razumijem i naučim zakone DNK.

Šta to možemo saznati iz tog malog dijela skrivenog u našoj ćeliji?

Fehim Ličina: Kao ljudi, odrastamo sa jednom kulturološkom pričom o sebi koju nam pričaju naši roditelji, njihovi roditelji, rođaci, komšije i mnogi drugi, ili koja je zapisana u historijskim spisima. Kultura u kojoj živimo oblikuje nas na neki način. Nasuprot tome, DNK testiranje daje nam našu biološku historiju koja u usporedbi sa kulturološkom daje sasvim drugačiju sliku o nama samima. Dok nas kultura na neki način ograničava, DNK nas otvara ka svijetu i shvatamo da smo mješavina različitih etniciteta i da nas to u stvari čini takvima kakvi smo. DNK ispitivanjem može se utvrditi zajedničko porijeklo sa drugim plemenima i pojedincima koje nismo mogli ni da zamislimo da imamo. Živjeći u sasvim različitim područjima obično smatramo da naše porijeklo potiče iz mjesta u kojem smo rođeni, a zaboravljamo da su nekada davno, vijekovima prije, ljudske migracije mijenjale svijet kao što to i danas čine, jer se migracije ljudi dešavaju svakodnevno, na mnogo načina. Međutim, u davna vremena, migrirale su cijele populacije ljudi naseljavajući nova područja i ostavljajući svoje gene na njima. DNK ispitivanje nam je danas omogućilo da se utvrde ovi jedinstveni zajednički genetički markeri, i na taj način dalo nam sasvim drugu sliku o porijeklu naroda na nekom prostoru.

Šta se sve može saznati o porijeklu neke osobe iz analize DNK?

Fehim Ličina: Pa, zavisno od vrste testa koji se radi, mogu se dobiti različite vrste informacija, ali, u svakoj od mogućnosti u ponudi, njihova količina nije velika – tek u simbiozi s historijom i drugim (sličnim) rezultatima možete otkriti nešto više.

Najčešće se rade tri tipa testova od kojih svaki analizira različite djelove nečije DNK. Ako želite da saznate nešto o svom porijeklu s muške strane, predmet proučavanja će biti Y hromozom koji se nalazi samo kod muškaraca i nasljeđuje se s oca na sina. Ako vas zanima ženska strana, test će se baviti mitohondrijalnom DNK (mtDNK) koju imaju i muškarci i žene, ali se nasljeđuje isključivo s majke na kćerku. Treća vrsta analizira *autosomalnu* DNK koja čini većinu ljudske DNK i sadrži "doprinos" predaka i sa očeve i sa majčine strane.

Svi muški članovi jedne porodice, ili bratstva bi, prirodno, morali imati istu haplogrupu. Ukoliko nije tako, onda je nekad u prošlosti došlo do "prekida linije". Ako ljudi različitih prezimena pripadaju istoj Y-DNK haplogrupi, to znači da su u daljoj, ili bližoj prošlosti imali zajedničkog pretka.

Ono što pouzdano možete zaključiti na osnovu dobijenog rezultata, to jest haplogrupe, jeste da je vaš prapredak pripadao nekoj od starih rodovskih zajednica (sjeverno-afričkih, kavkaskih, južnoevropskih, skandinavskih...) i da je vaša loza *danas*, u ovoj ili onoj mjeri, prisutna na tom i tom prostoru u Evropi, ili bilo gdje drugo, u vidu Germana, Slovena, Kelta, Ilira, Gota, ili nekih manje brojnih ***etno-genetskih*** grupa. I, to je (bez dodatnih, detaljnijih analiza) sve. Ne postoji pak, škotski, italijanski, ili turski "gen", niti srpska, ili grčka haplogrupa.

Šta je to haplogrupa? Kako je najjednostavnije možemo opisati?

Fehim Ličina: Radi boljeg razumijevanja ovog pojma daćemo

pojednostavljeno objašnjenje: kao prezime koje se tradicionalno nasljeđuje s očeve strane, ili pak „djevojačko prezime majke“ ili „djevojačko prezime majčine majke“ i tako dalje, tako se i haplogrupa nasljeđuje. Haplogrupe se označavaju slovima, po abecednom redoslijedu, a podskupine dodatnim slovima i brojevima.

Ko živi u Bosni i Hercegovini? Koja grupa je najzastupljenija?

Fehim Ličina: Sva populaciono-genetička istraživanja u Bosni i Hercegovini, koja se provode, ispitivala su strukturu bosanskohercegovačkoga stanovništva kao populacije. Sva ova istraživanja su ukazala na to da Bosanci i Hercegovci genetički predstavljaju heterogenu populaciju u čijem se genomu mogu vidjeti i naslutiti tragovi velikih, dugotrajnih i intenzivnih migracijskih tokova karakterističnih za prostor koji je milenijumima unazad, a i danas predstavljao raskrsnicu na migracijskim putevima modernoga čovjeka. Ovo genetičko bogatstvo je poslužilo za kreiranje „genetičkoga scenarija“ naseljavanja Bosne i Hercegovine, ali i cijeloga regiona, koje i dalje traži svoju potvrdu ili osporavanje od strane drugih znanstvenih disciplina poput povijesti, arheologije, paleoantropologije… Na kraju, genetika nije tu niti da potvrđuje niti da negira, a posebno ne da kreira nacije, jer genetiku ne zanimaju nacije, već populacije“ kako kaže prof. dr Damir Marjanović.

Šta nam otkiva jedno filogenetsko stablo?

Fehim Ličina: Na filogenetskom stablu haplogrupe nalazimo put razvoja haplogrupe. Naprimjer, razvoj haplogrupe bratstva Rastodera tekao je od R1b-M269, preko L23 koja se razvila prije nekih 6.500 godina na prostoru današnje Prikaspijske nizije (ravnice koje obuhvataju prostore oko Kaspijskog jezera) i južnog Urala, na prostranim ravnicama koje spajaju Evropu i Aziju. Daljni razvoj haplogrupe tekao je preko Z2102, Z2106 Z2109 i td. pa sve do CTS9219, odnosno do PH544, kada su se preci Rastodera nalazili na prostorima Balkanskog poluostrva, na širem području regije Skadarskog jezera.

Filogenetska stabla nisu fiksna jer sa razvojem genetičke genealogije razvijaju i novi komercijalni testovi koji su u mogućnosti da otkriju nove haplogrupe i podgrupe, a i sa sve većim brojem ljudi koji se danas testiraju filogenetska stabla se konstantno mijenjaju.

Na filogenetskom stablu prikazan je put kretanja naprimjer predaka Rastodera, počev od Haplogrupe R-M269 sve do SNP-a CTS9219. Ujedno su predstavljena neka od plemena koja sa Rastoderima dijele zajedničkog pretka, pa i put kretanja im je isti. Plemena Kršići, Kožari, Ličine, Agovići, Muratovići, Hodžići, Durakovići, Ćemani i Hajdarpašići, imaju zajedničkog pretka sa Rastoderima. Sva ova plemena su iz opštine Petnjica, Crna Gora.

Ne postoji ni jedno predanje o zajedničkom porijeklu ovih plemena osim u sporadičnim slučajevima, kao što je predanje o zajedničkom porijeklu Kožara i Muratovića. U Radmancima žive plemena Rastoderi, Ličine i Kožari. Tajna zajedničkog porijekla otkrivena je tek nakon provedenog genetičkog testiranja ovih bratstava.

Znači li to da su predanja starih često netačna? Ili?

Fehim Ličina: Postoji predanje koje je prenošeno s koljena na koljeno da Rastoderi i Nurkovići imaju zajedničkog pretka.

Nurkovići su muslimansko bratstvo iz Seošnice kod Rožaja čiji je rodonačelnik prema predanju Nurko Hrastoder iz Bihora. S obzirom da Rastoderi, pripadaju haplogrupi R1b, a Nurkovići haplogrupi J2a za spomenuto predanje o porijeklu Nurkovića se ispostavilo da je netačno.

Postoji predanje da Rastoderi vode porijeklo od Petrovića.

Tridesetak Petrovića je radilo DNK test i svrstani su u četiri grupe tako da ni svi Petrovići nemaju zajedničko porijeklo. Rastoderi su ciljano testirali Rajka Petrovića jer po predanju sa tim Petrovićima imaju zajedničkog pretka. Test je pokazao da Rastoderi i Petrovići nemaju istu haplogrupu pa prema tome nemaju zajedničkog pretka.

Šta još možemo otkriti DNK testiranjem?

Fehim Ličina: Možemo otkriti i kretanje predaka kroz prostor i vrijeme. Putanja kretanja predstavljena je od Afrike prije 240 000 godina i završava se na prostore Crne Gore prije 110 godina i to haplogrupa kojima pripadaju plemena Rastoderi, Kožari, Kršići, Agovići, Ličine... koja su se iz Crne Gore u različitim vremenskim periodima doseljavala u Novi Pazar. DNK nam pokazuje vrijeme prije koliko godina su pra preci određenih plemena bili na nekom prostoru.

Napomenuli ste da ima raznih vrsta testova koje danas ljudi u Americi šalju da bi otkrili svoju tajnu. Koji su to testovi?

Fehim Ličina: Autosomanli test se koristi ako želite potvrditi vezu s nekim drugim, i ustanoviti koliko vam je neko blizak preporučuje se test za Finder obitelji. Pruža vam se mogućnost da dobijete adresu e-pošte i genealoške podatke osoba s kojima imate rodbinske veze. Moći ćete slobodno komunicirati s njima kako biste pronašli svoje zajedničke pretke.

Za pronalazak obitelji također možete koristiti komponentu koja se zove myOrigins (moje porijeklo). Ova komponenta daje vam raščlambu etničkog sastava prema postocima. MyOrigins uspoređuje vaš DNK s referentnom populacijom širom svijeta koja je testirana znanstvenim istraživanjima. Vaši rezultati o myOrigins mogu se vratiti u prošlost puno dalje od vaših podudaranja.

Mitrohondrijski DNK test pokazuje našu izravnu majčinu lozu - linija koja slijedi majčino porijeklo po majci. Ova se linija u potpunosti sastoji od žena, iako i muškarci i žene imaju mitohondrijsku DNA svoje majke (mtDNA). To znači da očevi ne prenose svoju mtDNA na svoju djecu. Vaša mtDNA može pratiti vašu majku, njezinu majku, majčinu majku i tako dalje i nudi jasan put od vas do poznatog ili vjerovatnog izravnog majčinog pretka.

Ima i zdravstveni test koji će vam pokazati genetske pridspozicije, također će vam dati preporuke o ishrani (jelu i piću), fizičkim aktivnostima, suplementima koje treba da koristite.

Vidimo da DNK mnogo što šta skriva u sebi. Recite nam ko se sve u svijetu danas bavi DNK naukom?

Fehim Ličina: Interesantno je da se genetičkom genealogijom ne bave (ili sporadično bave) stručnjaci iz ove oblasti, već entuzijasti koji žele da saznaju

više o svom porijeklu kao i o porijeklu drugih plemena. U BiH od genetičara ovom oblašću se bavi samo prof. dr. Damir Marjanović, koji je meni i mojoj kćerki Azri Sinanović od samog početka bio podrška i koji nas je uputio da sa svojim radovima idemo na međunarodne kongrese genetičara. Ali moram napomenuti da su naša velika podrška i profesori genetike na PMF-u u Sarajevu: Kasim Bajrović i Izet Eminović, koji su ujedno i recenzenti naše dvije knjige iz oblasti genetičke genealogije.

Iako se kćerka i ja bavimo genetičkom genealogijom preko 10 godina, na našim prostorima ima samo nekoliko osoba koje se bave samo globalno ovom oblašću ne ulazići u dubinu istraživanja plemena i osoba. Da dodam samo da na ovim našim prostorima ima nekoliko DNK projekata: bošnjački DNK prijekat, srpski, albanski, hrvatski i makedonski DNK projekat. Ne postoji još bosansko-hercegovački i crnogorski DNK projekat.

Novom naučnom disciplinom *DEMOGRAFSKOM GENETIKOM* bavim se na našim prostorima samo ja. Nisam naišao u svijetu da je neko na ovu temu nešto napisao. Ja sam za nekoliko opština u časopisima objavio njihovo demografsko genetičko porijeklo: Bijelo Polje (Crna Gora), Rožaje (Crna Gora), Plav i Gusinje (Crna Gora), Petnjica (Crna Gora), Novi Pazar (Srbija), Tutin (Srbija) i Sjenica (Srbija). Sada pišem knjigu DEMOGRAFSKO GENETIČKO PORIJEKLO STANOVNIŠTVA BiH. Prije oko sedam mjeseci pri bosanskoj akademiji nauka formiran je Savjet za demografsku genetiku na čijoj konstituirajućoj sjednici sam prisustvovao i ja.

Mnogo je interesantnih stvari u tom malom putniku kroz vrijeme i prostor. Trebalo bi mjeseci i godine kako bismo sve to razjasnili. Ipak da zaključimo ukratko. Šta je sve najbitnije u tom polju DNK?

Fehim Ličina: Prema svemu navedenom očito je da drevna DNA posjeduje idealna svojstva za rekonstrukciju prošlosti. Mitohondrijska DNA je glasnik koji nas povezuje s našim precima. "Nošena u tijelima naših predaka putovala je od jednog do drugog naraštaja. Svaka njezina poruka svjedoči o nekom putovanju kroz vrijeme i prostor, o dugom putovanju od naših ishodišta - naših pramajki. O tim putovanjima koja su trajala hiljadama godina i u kojima su prevaljene hiljade kilometara, nikad nećemo moći saznati sve pojedinosti, no možemo o njima barem maštati", B. Sykes. Rezultati genetičkih analiza drevne DNA govore o povezanost cijelog svijeta i neutemeljenosti podjele ljudi na rase, koja nema nikakvih bioloških osnova. Svi smo mi potpuna mješavina gena i međusobno smo svi povezani. DNA nam omogućava uvid u prošlost, u naše porijeklo, svaki bi gen mogao vlastitim putem stići do svog zajedničkog pretka. Drevna DNA nam govori o čudesnoj baštini koju smo naslijedili od naših predaka, govori nam da se naši geni nisu rodili s nama, nego su ih prema nama nosili milioni pojedinačnih života tokom hiljade naraštaja. Ako shvatimo važnost drevne DNA i naših predaka koji su nam prenijeli svoje gene, DNA postaje sredstvo koje nas povezuje s tajnama naše duboke prošlosti i potiče naš osjećaj svijesti o samima sebi. Također, osim otkrića o porijeklu nas ljudi, drevna DNA nam nudi odgovore i rješenja brojnih povijesnih misterija. Ostavlja i mjesta novim otkrićima i fascinantnim postignućima do kojih bi mogli doći kad jednog dana u potpunosti shvatimo tajnu koju nosi DNA zapis. Naravno još uvijek malo znamo o drevnoj DNA i postoji još puno toga što tek trebamo otkriti. Što ako je svatko od nas baza podataka koja u sebi sadrži svu prošlost zajedno s djelićem sadašnjosti koji traje koliko naš životni vijek? Svaki čovjek se tokom života zapita odakle dolazi, ko je i naposljetku koji je smisao njegova postojanja? Zar nije obeshrabrujuće smatrati da smo tu bez razloga i cilja, da sve ono što jesmo završava našom smrću, da naše tijelo propada i da sve nastavlja dalje kao da nas nikad nije bilo, da nemamo nikakav doprinos ovome svijetu? Drevna DNA nam je do danas dala odgovor da svatko od nas ima veliku ulogu na ovom svijetu, jer prenosi osnovu života – DNA zapis na svoje potomke. DNA ima još neku dodatnu, veliku ulogu. Svi smo upoznati s činjenicom da koristimo samo 20 posto našeg mozga. Nemoguće je uopšte zamisliti što se krije u onih ostalih 80 posto, kakva znanja, vještine i spoznaje. Što ako svako od nas posjeduje sva znanja koje su njegovi preci ikad imali, ali još uvijek nismo pronašli ključ tajnih odaja našeg mozga u kojim su ta znanja skrivena? Postoji li mogućnost da se sva znanja prenose jednostavnim zapisom u DNA, da je DNA kod zapravo baza podataka koja sadrži sva znanja s ovoga svijeta, od nastanka prvog čovjeka sve do danas?

DNA je genetski materijal svih organizama, to je molekula jednostavne građe, ali vrlo složene zadatke. Nosi uputu o svim funkcijama u našem tijelu, možemo reći nosi „znanja" potrebna za život, jer u sebi sadrži informaciju potrebnu za funkcioniranje svih sistema u našem organizmu. Osim što nam omogućava život, molekula DNA nam prenosi gene naših predaka, zapise stare milionima godina koji odolijevaju zubu vremena i čine se vječni. DNA nas povezije s našom dubokom prošlosti i potiče našu svijest o samima sebi. Također zapis DNA, star milionima godina, nam pruža odgovore na mnoge misterije iz prošlosti koje su ljude mučili dugo vremena. Postoji još mnogo toga što nam drevna DNA može ispričati, što tek trebamo otkriti i spoznati. ◆

Putanja kretanja haplogrupe R-FT198647
(ovoj haplogrupi pripadaju Ličine, Rastoderi....)

TURSKO-BOSANSKO-SANDŽAČKO UDRUŽENJE

STAZAMA BRATSTVA I PRIJATELJSTVA

■ **Piše:** Hilmi Erdem

NASTANAK I RAZVOJ UDRUŽENJA

Osnovano 1989. godine u opštini Bayrampaşa u Istanbulu, naše udruženje djeluje na društvenom i kulturnom polju i ima status "Udruženja koja djeluju u javnom interesu" od strane Vijeća ministara. U našoj 34. godini, naše udruženje je uz odobrenje i odluku Ministarstva unutrašnjih poslova uzelo prefiks "Turkiye" ispred svog imena i ima pravo da "prikuplja humanitarnu pomoć bez dodatne dozvole" sa dokumentom koji nam je dostavljen i ovjeren potpisom predsjednika R.Turske u maju 2023. godine. Naše udruženje je godinama uključeno u brojne humanitarne aktivnosti i nastavit će sa aktivnostima u okviru mnogih projekata u budućnosti.

KOMEMORACIJA I SJEĆANJE NA GENOCID U SREBRENICI

U povodu obilježavanja genocida u Srebrenici, održavali smo razne programe. Želimo upoznati javnost i građane u Turskoj o strašnom zločinu nad Bošnjacima u srcu Evrope, želimo biti sa porodicama žrtava genocida u Srebrenici i da razvijamo kulturu sjećanja. Jedan od tih događaja je i Međunarodna trka sjećanja na genocid u Srebrenici koja je održana po treći put 2023. godine. Nakon trčanja, zajedno sa opštinom Bayrampaşa organizovali smo marš komemoracije. Šetnja, koja je počela od Trga Starog zabavnog parka u četvrti Yıldırım mahale, završena je kod Spomenika srebreničkih šehida u Gradskom parku.

HUMANITARNE AKTIVNOSTI

Zemljores koji se desio 06.02.2023. godine na jugo-istočnom dijelu Turske, organizirali smo akciju pomoći građanima koji su bili žrtve zemljotresa. U okviru akcije, uz veliku podršku naših članova i filantropa, našim građanima pogođenim zemljotresom dopremljeno je 12 kamiona i 2 minibusa neophodnih potrepština, odjeće, hrane i sredstava za higijenu. Uz humanitarnu pomoć udruženje je osnovalo i naselje sa 103 kontejnera za porodice koje su ostale bez domova, ostavu sa 7,5 tona hrane i potpuno opremljenu kuhinju. Osim toga, Upravni odbor Udruženja je ubrzo nakon potresa posjetio naselje kontejnerskih kuća u Kahramanmaraşu i dobio informacije o potrebama naših građana pogođenih zemljotresom.

Ove godine smo održali iftar u Hataju, koji se svake godine tokom Ramazana organizuje u gradovima u kojima gusto žive naši sugrađani. Na iftarskoj večeri, više od 4.000 žrtava zemljotresa dobilo je iftarski obrok. Nakon podjele iftarskih obroka, podijelili smo sahur obroke za 1.000 osoba.

IZGRADNJA BOŠNJAČKE ŠKOLE U GAZİANTEPU

Kao Udruženje Turska Bosna Sancak, ponosni smo što smo partner u naporima za oživljavanje naših gradova koji su pretrpjeli velika razaranja u potresima koji su se dogodili 6. februara 2023. godine, sa centrom u Kahramanmaraşu. U tom kontekstu, pod vodstvom našeg Ženskog ogranka i uz doprinose naših dobrotvornih članova i prijatelja, okupili smo se zajedno sa guvernerstvom Gaziantepa i potpisali ugovor da se škola koja nosi ime našeg udruženja TÜRKİYE BOSNA SACAK izgradi u regionu zemljotresa. Škola, koja će biti izgrađena u okrugu Şahinbey u Gaziantepu, imat će 8 učionica i koristiće se kao osnovna i srednja škola. Zahvaljujemo se svim donatorima koji su nam dali podršku i povjerenje. Želimo da škola bude od koristi našoj zemlji, našem narodu i našoj djeci.

TONA BOSANSKOG PECIVA ZA VRIJEME COVID 19

Tokom pandemije izazvane epidemijom COVID-19, podijelili smo jednu tonu bosanskog bureka zdravstvenim radnicima, policajcima, vatrogascima i drugim javnim službenicima. Mnogi ljudi su predano radili na pripremi 400 tepsija bureka, planiranju njihove distribucije i dopremanju na svoje lokacije. Udruženje je također podijelilo hiljade medicinskih potrepština bolnicama, hranu i vodu, onima koji su bili u potrebi.

POMOĆ ZA POŠUMLJAVANJE I SANACIJU ŠTETE OD ŠUMSKIH POŽARA

Šumski požari koji su se dogodili u Egejskom i Mediteranskom regionu 2022. godine izazvali su uništenje hiljade hektara šumske površine. Udruženje Turkiye Bosna Sancak poduzelo je akciju podrške porodicama i mještanima koji su stradali u ovim požarima, a uz kampanju koju je pokrenulo udruženje osigurano je 12.500 sadnica. Biće potrebno 5-6 godina da se obnove šumske površine u tom regionu. Ovim radom Udruženje Turkiye Bosna Sancak dalo je značajan doprinos ozelenjavanju površina oštećenih požarima. Pored toga, pružili smo i novčanu pomoć porodicama žrtava požara.

ODRŽAN 5. PROGRAM DANI KULTURE

Dani kulture Bosna Sancak koji se ove godine peti put organizuju u saradnji sa Udruženjem Turkiye Bosna Sancak i Fondacijom za akademsku kulturu i historiju Bosna Sancak, održani su u Metrohanu na temu "Sjećate li se Sarajeva?" Počelo je otvaranjem izložbe video arhiva, a potom su se dogodili nezaboravni trenuci u Cemal Reşit Rey-u. Hiljadu ljudi koji su ispunili dvoranu na koncertu Sarajevske filharmonije u Istanbulu "Skup 100. godišnjice osnivanja države Türkiye Cumhuriyeti", na "Danima kulture Bosna Sancak", svjedočila je nezaboravnoj noći. Dok je nastup Sarajevske filharmonije, koju čini 78 lica, fascinirao publiku, jubilarno 10. martovsko iznenađenje na kraju koncerta pobralo je veliki aplauz.

PODRŠKA DJECI OBOLJELOJ OD LEUKEMIJE IZ KLUBA ŽENA I KLUBA OMLADINE

Omladinska organizacija Udruženja Türkiye Bosna Sancak podržala je djecu oboljelu od leukemije prodajom potpisanih dresova u okviru projekta "Jedan dres kupiš, jedan život daš". Oborili smo rekord u istoriji Omladinske podružnice i dostigli najveći iznos donacije. Prihod ostvaren od manifestacije doniran je djeci oboljeloj od leukemije koja su liječena na hematološko-onkološkom odjeljenju bolnice Çapa. Podružnica žena Udruženja Turkiye Bosna Sancak posjetila je djecu oboljelu od leukemije koja se liječe u Bolnici Murat Dilmener, Bolnici Medicinskog fakulteta Çapa i Bolnici Medicinskog fakulteta Cerrahpaşa povodom Sedmice djece oboljele od leukemije od 2. do 8. novembra. Tokom posjete uručena je odjeća i igračke kao pokloni djeci. Osim toga, članice ženskog ogranka provodile su vrijeme sa djecom i davale im moral i podršku.

NOVOGODIŠNJA POMOĆ ŽENSKOG I KLUBA OMLADINE NAŠIM SESTRAMA U MARDINU

Podružnica mladih Udruženja Turkiye Bosna Sancak, kako se bližila nova godina i hladnije vrijeme, posjetili su i pružili pomoć učenicima u Osnovnoj školi Konaklı u Mardinu, kojima je bila potrebna zimska odjeća i školski pribor. Podružnica žena Udruženja Turkiye Bosna Sancak donirala je odjeću, obuću i školski pribor učenicima škola u Konakli i Mardinu koja u veoma teškim uslovima odlaze i pohađaju školu.

NOVČANA POMOĆ NAŠE ŽENSKE FILIJALE ZA IZGRADNJU ŠKOLE U ZONI POTRESA

Tradicionalni bazar Ženskog ogranka Udruženja Turkiye Bosna Sancak počeo je ove godine u ulici Şehit Kamil Balkan u okrugu Yıldırım. Prihod sa našeg bazara, na kojem se po pristupačnim cijenama mogu naći kvalitetni tekstilni proizvodi za sve starosne grupe, bit će iskorišten za izgradnju škole u zoni potresa.

POSJETA ŽENSKOJ ZATVORSKOJ INSTITUCIJI ZATVORENOG ZATVORA BAKIRKÖY IZ NAŠE ŽENSKE FILIJALE

Naš ženski ogranak Udruženja Türkiye Bosna Sancak organizirao je zabavu kako bi uljepšali dane našoj djeci i ženama i uveselili ih u Kazneno-popravnom zavodu za žene zatvorenog tipa Bakırköy Ministarstva pravde Republike Turske.

2014. godine poplava koja je snašla Bosnu i Hercegovinu, Türkiye Bosna Sancak udruženje je brzinski reagovalo kao prvenstveno potrebnim materijalom za poplavu i poslalo šest šlepera pomoći. Na osnovu tog humanitarnog rada udruženje je nagrađeno sa Zlatnom medaljom od strane našeg predsjednika Turske Recepa Tayipa Erdoğana.

PODRŠKA DRŽAVNOJ BOLNICI U TUTINU OD ŽENSKE PODRUŽNICE NAŠEGA UDRUŽENJA

Naša Ženska podružnica Turkiye Bosna Sancak preduzela je akciju povodom žalosnog stanja porodilišta Državne bolnice Tutin, koje je uočila tokom posjete regionu Sandžaka. Prikupljena je sva oprema za kompletno renoviranje porođajne sale i poslata u region. Majke u Sandžaku od sada neće morati da rađaju djecu u drugim gradovima.

SEMINARI I KONFERENCIJE

Provodeći redovne aktivnosti u proteklom periodu organizovali smo više konferencija i seminara, koji su tematski vezani za unapređenje naše kulture življenja i sjećanja. Ovom prilikom ističem neke od naslova:

Prehrambeno ponašanje i zdrava prehrana,
Doživotno samopouzdanje - moji kućni odnosi,
Program obilježavanja Alije Izetbegovića,
Specijalni program za Dan banera...

EDUKACIJE I KURSEVI

U želji da što bolje edukujemo naše članove i njihove porodice za rad i da čuvamo našu kulturu i tradiciju, u sklopu redovnih aktivnosti tokom kalendarske godine organizujemo razne kurseve i edukacije. Takve aktivnosti najčešće počinju u oktobru a neke od njih su:

Tečaj narodnih igara,
Chess Course,
Program obuke za softver,
Kurs Bosanskog jezika...

Ovo su samo neke od bezbroj aktivnosti udruzenja Türkiye Bosna Sancak. Sadašnji projekat udruženja je izgradnja Etno sela bošnjačke kulture. Idejno rješenje Etno sela će izgledati slično Baščaršiji u Sarajevu. Republika Turska nam je već ponudila tri lokacije za izgradnju Etno Bošnjačkog sela i dala mogućnost da biramo jednu od navedenih lokacija. Izgradnjom Etno sela omogućit će nam provođenje brojnih aktivnosti, kulturnih i naučnih skupova, edukacija, sa ustanovama i organizacijama iz Bosne i Sandžaka, ali i cijelog regiona, što će snažno doprinijeti očuvanju našeg identiteta i tradicije. ◆

HRONOLOGIJA VREMENA - ODGOVOR PRAVI (2)

Ovo je izvod iz budućeg pisanog pogleda hronologije života mog Priboja, iz moje perspektive, kao sjećenje na djetinjstvo, školu, život Priboja i njegovih ***dobrih ljudi****..*

■ **Piše:** Muaz Hasanagić

Ovim je prostorom prolazio stari karavanski put koji je najkraće povezivao centralne i istočne dijelove Balkanskog poluostrva sa srednjim dijelom jadranske obale. Iz doline rijeke Lima, u koju se moglo stići iz više pravaca, išlo se preko Sjenice i Rasa-Trgovišta u najvažnije srpske trgove Novo Brdo, Priština, Trepča, a zatim dalje na istok. Od starina, na izvjesnim razdaljinama karavanskog puta bila su putnička svratišta i konaci u kojima su trgovci i putnici, zbog bezbjednosti, isključivo noćivali. Dakle, formiranje naselja Priboj počelo je tako što je u početku bilo karavanska stanica, postaja. Njega treba odvojiti od podgrađa koje je bilo ispod grada na Biću. Sa intenziviranjem prometa ovakve postaje su dobijale na značaju i često se pretvarale u varoši i gradove.

Priboj je imao puno toga u svojoj dugoj istoriji. Jedan dugi period, dio te istorije je obilježila familija Hasanagić. Njen Rodonačelnik je bio Hasan-aga. Bogat, dobrodušan, Hasan-aga je dio svog imetka uvakufio za dobro razvoja i života ljudi u Priboju.

Poznato je bilo da je postojala Vakufnama Hasan-age. Njen značaj, uticaj na razvoj Priboja nije napisan i obznanjen u punom obliku.

Samo je Faruk mogao reći: ***"Ovo ću ja uraditi".***

On reče i uradi.

Tako je nastala knjiga, istorijska monografija, ***„O Hasan-agi i njegovoj Vakufnami"***.

Tu je objedinio sve; istoriju Priboja, razvoj, graditeljstvo, obrazovanje, Priboj kroz 5-stoljeća.

Hasanagići su dobili složen Rodoslov od Hasan-age iz 18-tog vijeka koji je detektovan i složen krajem 20-tog vijeka.

Faruk Dizdarević je knjigom – monografijom ***Vakufnama Hasan-age Pribojca,*** aktivirao svjetionik kulture Pribojskih muslimana koja obilježava važan početak razvoja, obrazovanja, harmonije života Pribojske kasabe. Njegova monografija spada u najveće hairova koje insan (čovjek) može ostaviti u životu. A Faruk uistinu ostavio mnogo toga, napisanog, zabilježenog. O Priboju.

Povoljan strateški položaj donosio je Priboju brz gospodarski razvoj, ali i velika rušenja i razaranja: rušen je u vrijeme turskih osvajanja, rušili su ga Austrijanci u 17. stoljeću, gorio je 1803. 1809. 1816. 1824. 1837. 1848. 1859.1864. 1877. godine kada su ga srpski"ustanici" pljačkali i spaljivali, uostalom kao i cijelo područje od Bugarske do Dubrovnika, od Beograda do Soluna, od Like u Hrvatskoj do Hercegovine, a to znači čitavo područje Bosne Tvrdkove. A Priboj je stradao u vrijeme Balkanskih ratova, kao i u Prvom i Drugom svjetskom ratu.

Ko je stradao? Pa ljudi, najviše muslimani a nisu pošteđeni ni hrišćani koji nisu pristajali na uništavanje života i stvaranja dobara vijekovima, sa svojim komšijama.

TEKST I PRIJEVOD ZAKLADNICE
TEKST I PRIJEVOD HASAN - AGINE VAKUFNAME

M.P.
Gospodaru (Bože), oprosti meni i onome tko mu je dao ime Muhamed.

Original je vjerodostojan
Muhamed

Svaka hvala Bogu, koji je uzvišen iznad svake slike i prilike. Njemu nije ništa slično. On sve vidi i čuje. Njegovo je biće iznad vremena i prostora. Njegova su svojstva iznad svake mane i nedostatka. Djela Njegova svjedoče, da je On svemoćan, da ima život, znanje, moć i govor. Samo Njemu pripada veličina, slava i uzvišenost. Njemu samo pripada svaka hvala, pohvala, zahvalnost i slava; Njemu, koji je uputio na pravi put onog, tko želi uputstvo na ispravan put, i koji ga je uputio da čini dobra djela poradi Sudnjeg dana.

Slava i mir na Njegovog odabranog Poslanika i izabranog pejgambera Muhameda, koji je poslan čitavom čovječanstvu, da kao plameća baklja, razveseljava, upozorava, i da s Njegovom dozvolom poziva Bogu. I (slava i mir) na njegov plemeniti, veliki rod i na njegove dobre i častne drugove (sve) do nastupa određenog časa i časa ustajanja.

Poslije toga: Povod pisanja (ove) šeriatske izprave i uzrok sastavljanja (ove) visoke zakladnice je ovo: Budući da je ovaj svijet prolazan i varljiv, a zagrobni život vječan i stalan, i budući da je Božiji poslanik - Bog ga blagoslovio i spasio ! - naredio u jednoj svojoj častnoj izreci: " čovjek će na Sudnjem danu stajati u sjeni svog dobrog djela sve dok se ljudima ne presudi " , a i u još jednoj častnoj izreci: " Kada čovjek umre, sve se njegove djelatnosti prekinu, osim troje : trajanje milostinje , znanje kojim se drugi koriste ili dobro diete koje za njega moli " - radi toga čuvar palanke Priboja, koja pripada kotaru Stari Vlah, dobročinitelj i plemeniti čovjek, koji voli u učene i dobre ljude, koji pomažu bjednike i slabe, naime, prvi azeban gospodin Hasanaga sin Mustafin - Bog mu olakšao ono što htio i želio ! za ssvog života u potpunom zdravlju i raspolaganju (svojim imetkom) pristupivši pred sjednicu častnog Poslanikova šeriata i užvišenog Ahmedova suda - neka Bog blagoslovi njegova utemeljivača ! - izjavio i objasnio (sliedeće) :

" S visokom dozvolom sagradio sam u spomenutoj palanci jedan mesdžid za džumu i uvakufio ga, da se u njemu obavlja pet snevnih molitava i svakog petka džuma - namaz. I napravio sam i uvakufio jedan mekteb. Neka se u njemu bezplatno siromašnoj muslimanskoj djeci i ostalim učenicima predaje uzvišeni Kur'an, to časno svjetlo, pisanje riječi, gramatika i sintaksa (arapskog jezika) i perzijski. I uvakufio sam godišnje po sedam groša od zakupnine hana, koji je moj mukovni posjed, u blizini spomenute džamije. Isto tako sam uvakufio godišnje dvadeset i pet groša od zakupnine skele na Limu u mjestu Boranovićima u okolini spomenute palanke, kojom ja prema šeriatskoj izpravi i znanju vlasnika zemlje od davnina raspolažem i upravljam. Uvakufio

sam i godišnje po deset groša i od zakupnine jedne druge skele na Limu prema spomenutoj palanci. Od najšistijeg svog imetka i najbolje zarade izdvojio sam i izvadio trideset i šest hiljada kovanih srebrnih zdravih akči, novac koji se nalazi u prometu, i dragovoljno, tražeĆi Njegovo (Božije) zadovoljstvo,..... (nejasno) plaĆa: " Što spremite pred sobom od svojih dobrih djela, naĆi Ćete to kod Boga " izvlastio i uvakufio shodno šeriatu, jasno i izpravno. "

Pošto je tako očitovao, spomenuti legator odredio je ove uvjete :

"Spomenuti (novčani) iznos Će se svake godine, računajuĆi jedanaest i pol na svakih deset (akči), izdavati u zakoniti promet uz jak zalog i imuĆnog jemca, a treba se čuvati od promjese kamate. Neka se ne daje sadatu (potomci Muhameda a.s.) , zapovjednicima , namjestnicima, i pripadnicima kadija, vojske i spahija. I nek se ne daje nikome od smutljivaca , varalica, službenika vojvode i od subaša. Nek se daje ljudima koji obitavaju u spomenutom kotaru. Svake Će godine pomenute akče davati u ponovan promet i (to) dati svake godine zabilježiti u pohranbeni zapisnik. I neka svake godine izvrši valjan pregled tako, ako bi vlastnici spomenutih akči (zajmoprimci) ili njihovi jamci pali pod stečaj , te Će se akče od njih uzeti i dati vriednim ljudima. Ako bi se to zanemarilo i nediglo, pa novac bi propao, ima to mutevelija nadoknaditi. Neka se nikom ne daje uz kakve poklone. Neka pisar ni od kog ne uzima novac. "

Spomenuti legator ovako je (još) spomenuo :

" S dnevnom plaĆom od četiri akče od priploda naznačenog novčanog iznosa i zakupnine skela i hana neka bude imam u spomenutoj džamiji jedan dobar i pobožan čovjek, koji se pridržava šeriata, koji najbolje recitira (Kur'an) i najbolje poznaje sunnet (ono što je rekao , uradio ili odobrio Muhamed a.s.) , i neka bez šeriatom priznate izprike ne ostavlja dužnost. I uz dnevnu plaĆu od četiri akče neka bude jedan dobar, učen i pobožan čovjek hatib, i neka petkom, popevši se na mimber, obavlja hutbu, i neka bez šeriatske izprike ne napušta službu. S dnevnicom od po dvije akče neka budu dva čovjeka, koji imaju dobar glas, mujezini i neka u spomenutoj džamiji vrše mujezinsku službu u pet vremena molitve. Bez šeriatom priznate izprike neka ne izostaju od službe. Neka bude s dnevnicom od jednu akču jedan dobar čovjek ferraš i neka ne ostavlja službu bez zakonite izprike. S dnevnicom od jedne akče neka bude jedan dobar čovjek kajjim i neka u pet vremena molitve na vrijeme otvara džamiju i neka bez šeriatske izprike ne ostavlja službu. Neka bude s dnevnom plaĆom od pet akči jedan dobar i pobožan čovjek, koji se pridržaje šeriata, kalfa u mektebu i neka ne izostaje od službe bez šeriatske izprike. S dnevnicom od dvije akče neka bude jedna pristojna osoba džabija, i neka ne ostavlja službu preko šeriatske izprike. Neka se izdvoje i potroše dnevno po jedna akča za svijeĆe u spomenutoj džamiji, a dnevno po dvije akče za oporavak i popravak spomenute džamije, kada to bude potrebno. Neka bude mutevelija spomenutog vakufa s dnevnom plaĆom od pet akči, i neka poslove uprave obavlja kako treba. "

Spomenuti legator još je postavio i ove odredbe :

" Dok sam živ, poslovi uprave i nadzora biĆe u mojim rukama i razpolaganje svakom zamjenom i promjenom spomenutog vakufa, odpuštanje i postavljanje službenika biĆe izključivo u mojim rukama, i ja Ću po svojoj volji razpolagati svojim vakufom. Poslije moje smrti neka bude mutevelija moj sin Ferhat, i dok bude mutevelijsku službu vršio kako treba, odpuštanje i postavljanje službenika neka bude u njegovim rukama, a poslije njegove smrti neka bude mutevelija jedna osoba od mojih mužkih potomaka, koja je prikladna i sposobna za mutevelijsku službu. Iza njegove smrti neka bude upravitelj naznačenog vakufa dobar i za mutevelijsku službu sposoban čovjek isto tako od mojih mužkih potomaka, i potomaka mojih mužkih potomaka, i potomaka mojih mužkih potomaka, s koljena na koljeno, s generacije na generaciju. Poslije izumrĆa - utječem se Stvoritelju, koji izlijeva milost ! - neka tada njih kadija sa znanjem moje rodbine imenuje mutevelijom jednog pristojna i za mutevelijsku službu sposobna čovjeka iz spomenute palanke ili okoline. Takav mutevelija neka se ne nadmeĆe jedan na drugoga, a neka se natječu jedino po vrstnoĆi. Ako neko od predhodne grupe, po redu, koji je određen propisima uprave, za spomenute dužnosti bude dostojan, ako to bude tražio i svaku službu i dužnost bude na spomenuti način obavljao kako treba, tko god to bude, spomenute Će se službe njima dodijeliti i neka je oni obavljaju. A ako budu nedostojni i u svojim dužnostima pokazivali nemar, olako shvatanje i korupciju, njima se neĆe dati, nego nekim stranim osobama. Kada umrem, tko god bude imam i hatib pomenute džamije, neka bude počastni nadzornik spomenutog vakufa. Osoba, koja bude mutevelija, podnosit Će tadnjem kadiji vakufske račune i knjige na potpis, a kadija neka preko zakona ne uzima za potpis više akči. Ako se u vakufskoj glavnici pokaže manjak, osim od plaĆa mutevelije uztezat Će se (?) još i od plaĆa službenika, dok se vakufska glavnica ne podpuni. Imami, hatibi, učeni i dobri ljudi i sva sirotinja u Priboju i okolini neka ne uzkrate (zažale) svoj nadzor, ali što se tiče miešanja u novac, neka ga ne uzimaju i ne primaju "

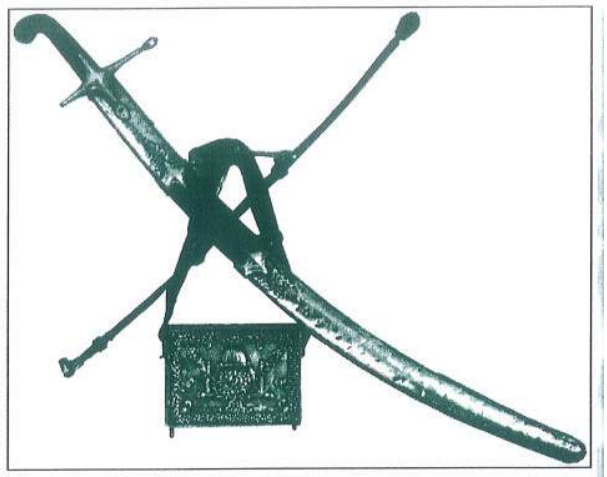

Sablja i čibuk iz porodice Hasanagić

Navedeni legator, pošto je (to) svojevoljno potvrdio i očitovao , spomenuti uvakufljeni imetak i gornji novac izdvojio je i izvadio iz svog mulkovnog imetka i predao ga spomenutom sinu Ferhatu, koga je radi legalizacije postavio mutevelijom. I spomenuti mutevelija je u ime vakufa uzeo imetak i novac, i pošto ga je prihvatio i primio, neka ne bude nikakve zamjene ni promjene.

Budući da zavještanje dirhema i dinara prema pravnim školama trojice imama nije valjano, to se spomenuti legator uztegao od zavještanja spomenutih trideset i šest hiljada akči, i kad je zatražio, da se ponovo povrate u njegov posjed, rečeni mutevelija je na to odgovorio i učinio:

" Ti si spomenuti novčani iznos izvadio i izdvojio iz svog imetka i uvakufio. Mene si postavio mutevelijom i predo (to) meni. Ja sam spomenuti iznos u ime vakufa primio i ne dam. "

Dok su se parničili pred podpisnikom (?) ove šeriatske zakladnice, oni (kadija i mutevelija) su, gledajući na obćenitu korist za šeriat i narod, pretegli na stranu vakufa, i kad je (kadija) prema tradiciji, koju prenosi Imam Ensarija - neka je na njega milost Stvoritelja! - od Imama Zufera - neka je na njega Božija milost! - izdao osudu za valjanost zavještanja, opet se opirao spomenuti legator i učinio:

" Budući, da po mišljenju svjetiljke vjernika, stupa imama i odkrivača tajni, poštovanog Imama Azema, t.j. Ebu Hanife Kufije - neka je na njeg Božija milost! - samim zavještanjem i predajom muteveliji vakuf ne postaje izvršan, a i zbog toga, što je kod Imama Zufera valjanost vakufljenja novca ne povlači za sobom i izvršnost, ustegao se od zavještanja spomenutog imetka i novca, i tražio od (?) spomenutog mutevelije , da se ponovno povrati njegovom imetku. A spomenuti je mutevelija usmeno odgovorio:

" Ti si naznačeni iznos i spomenuti imetak ufakufio i mene imenovao mutevelijom i ja sam (to) u ime vakufa uzeo i primio i ne dam. "

Kad je rekao spomenuti kadija učini:

" Istina, kod uvaženog imama Azema samim zavještanjem i predajom muteveliji ne dolazi i obaveznosti vakufa, a kod imama Zufera još valjanost zavještanja novca ne povlači za sobom izvršenost vakufa . Ali budući da je po mišljenju dvojice uvaženih imama, naime Imama Ebu Jusufa i Imama Muhameda - Bog im se smilovao! - valjanost (zavještanja) nije lišena izvršenosti, kad sam izdao odluku o valjanosti zavještanja i odredaba o novcu i spomenutom imetku, po mišljenju spomenute dvojice uvaženih imama izdao sam i izpravnu, zakonitu i prema mom mišljenju prihvatljivu osudu o izvršnosti zavještanja i stavio (to) u zapisnik. "

Kad je to rekao, postao je cio navedeni mulkovni posjed i naznačeni novac kod naših imama izvršan, vječan, potvrđen i registriran vakuf, koji se ne može uzeti u mulkovni posjed, niti je to moguće ni na kakav način. Nije dozvoljena njegova zamjena ni promjena, niti se smije dogoditi trošenje, niti izmjena. " Pa tko ovo promieni , pošto je ovo čuo, grijeh za ovo pada na one, koji učine tu promjenu. bog sve čuje i sve zna. " Nagrada legatoru pripada na Vječno Živoga, Darežljivoga i Odizkonskoga. To se dogodilo i napisalo početkom zul - kadeta godine hiljadu sto sedamdeset i prve.

S v j e d o c i :

.....(nečitljivo) džamije u Međuriječju - Husein - aga Požegrmčanin - Husejn
četvrti azeban - Nail - spahija - Alibeg
ajan - Mehmed - spahija - Mula Mehmed
pisar šeriatskog suda - Mula Husejn
mutevelija u Međuriječju - Salih - beg (?)
iz kasabe Rudo - Mula Husejn
brat Ahmeda, sina Muratova - Mustafa
novi azeban - Mula Ismail.

Posle Hasan -agine smrti (među njegovim potomcima postoji tradicionalno mišljenje da je doživio duboku starost od 105 godina) njegovi sinovi, veoma imućni ljudi, svoje dijelove vakufskih dobara poklonili su vakufu, tako da je on postao samostalan - serf vakuf, gdje su se svi prihodi objedinili na jednom mjestu.

Tako nas uči **UPUTA**, **KNJIGA** koju svijet (dunjaluk) prepoznaje kao ***ISTINU.***

Zato hvala Faruku. To je samo mali dio priznanja prema njegovom dijelu i onome čime je zadužio Hasanagiće i Priboj.

Zbog poštovanja prema ovoj grandioznoj knjizi, obaveza *Hasanagića* je da je dalje njeguju i razvijaju dopunjavanjem Rodoslova. Tako se mogu odužiti Faruku Dizdareviću.

Radi poštovanja Te knjige i obaveze čuvanja čistoće familije Hasanagić i svih familija Priboja, slijedeće napisane riječi će se dalje i jače čuti jer su ISTINA.

O kome ?!:

O_Priboju.

Ne zna se mnogo i tačno i istinito O Pribojcima, Ljudima Priboja koji su svojim primjerom stoljećima dokazivali suživot, toleranciju, bez obzira što su u mnogim periodima neljudi to narušavali, ali nikad nisu mogli uništili.

Čak ni kataklizmama prema muslimanima u Drugom svjetskom ratu 1941.-'45.

Ni, 1992.-'95.

O_ISTINA

Istorija Priboja je naša istorija, istorija ljudi Priboja. To je **ISTINA**.

Dolaskom Osmanlija - Turaka na ovo područje, dolazi nova civilizacija čiji značaj je nemjerljiv za razvoj mjesta i kraja i života ljudi u njima.

Turci popravljaju stari put i uspostavljanjem *Bosanskog druma* povezuju Dubrovnik i Sarajevo sa Stambolom. Od *karavanske stanice* na tom putu Priboj će se razviti najprije u *trg*, a potom u naselje koje će biti centar kadiluka.

Ogroman potsticaj za dalji razvoj Priboja dao je **Hasan-aga**, predak današnjih HASANAGIĆA.

O_Hasanagićima

Familija Hasanagić, rodoslov Hasanagića je u potpunosti dat u već kultnom pisanom dijelu autora Faruka Dizdarevića, *„O Hasan-agi i njegovoj Vakufnami"*.

Ne zna se tačno koliko se drugih poznatih familija naslanja na familiju Hasanagić. Sigurno je jedno da se radi o familiji Sijerčić -Rogatica/Goražde, Salihbegović, Bilalagić-Varoš, Čengić-Pljevlja, Hašimbegović, Čičić - Prijepolje, Abdagić, Mahmutović -Sjenica, …

Svaki život ima svoju **ISTINU**, i ona je jedna.! Vječna.

Svaki život ima svog uljeza, svako stvaralaštvo ima svog uljeza. Nepotrebne stvari koje se dešavaju u stvaralaštvu bez obzira da li su umni ili u drugom obliku stvaralaštva. To je samo podsticaj za čišćenje kojim se stvara bjelina. Simbol čistoće,

O_ISTINA..

Ovdje govorimo o pisanom stvaralaštvu, *O Priboju*. Uljez je ***ništa.***

Da bi se **ISTINA** pokazala onda i ***ništa*** mora biti detektovan da u budućnosti nebi egzistirao.

Da bi čovjek razmišljao mora imati pamet, da bi čovjek radio mora imati alate i sredstva, da bi čovjek pisao mora biti pismen.

Kako čovjek ***ništa*** odluči pisati kada nema ništa od toga.

Priboj,

naš *Priboj na Limu* je gradić koji kroz istoriju pamti sve, oni koji su ga gradili, rušili, gradili, rušili, gradili i razvijali. Naš Priboj to pamti. Jer su uvijek postojali **Dobri** koji su se brinuli o njemu i hvala **Svevišnjem,** oni su uvijek bili u većini. Ti Pribojci su uvijek bdjeli nad njim, Pribojem, bez obzira koji su bili.

Nepobitna je činjenica da je familija HASANAGIĆ neodvojiva od istorije Priboja. Neodvojiva je u svakom pogledu.

O_Familijama Priboja

Danas kada želimo pogledom potražiti Pribojce, kako neko voli kazivati, autohtone Pribojce napravio bi nepravdu prema mnogim familijama jer su svi davali svoj doprinos razvoju i čuvenju naše čaršije Priboj, njenih obronaka koji su bliže ili dalje; Čitluk, Crnuzi, kasidoli, Milješ, Kalafati, Zabrnica, Međuriječje, Banaj, Bučije, Uvac, Štrpci, ..., a kasnije i Kolonije, Jarmovca, Luke, Mramorija, ... To su:

Abaspahić, Agović, Alajbegović, Alihodžić, Ahmetagići, Ajanovići, Alagići, Alići, Alimanovići, Alispahići, Aljičević, Arnautovići, Aščerići, Avdagići, Atovići, Bajramovići, Bajrovići, Balići, Baždarevići, Bećirovići, Begovići, Bejtovići, Bulutovići, Bunje, Burdžević, Crnčevići, Čauševići, Čarkovići, Čizmići, Ćehovići, Ćelahmetovići, Ćelovići, Ćosovići, Dedagići, Dedovići, Delalići, Delići, Delisi, Dimići, Divalići, Dupići, Dozgići, Đurđevići, Eminići, Eminagići, Gledovići, Gibanice, Gibovići, Godalići, Gojčinovići, Hadžifejzović, Hanići, Hadžiefendići, Hadžovići, Hašimbegović, Halilagić, Helaći, Herići, Hodovići, Homovići, Hajdarevići, Hrlovići, Hrnjići, Hristemovići, Husovići, Ibragići, Islamagići, Isovići, Jahovići, Jusufovići, Kablari, Kaltaci, Karalići, Kokari, Krajine, Krezovići, Kuhinje, Kujundžići, Kulaši, Kulinovići, Kuluglije, Kukići, Kurdije, Kriješterac, Lagumdžije, Ledine, Lugonje, Ljuce, Maglajlije, Malići, Međuselac, Mehići, Memići, Mujanovići, Mujezinovići, Mujovići, Mustafbegovići, Mušovići, Mursel, Nurovići, Omerovići, Osmančevići, Pašovići, Pecikoze, Pekići, Peštovići, Rašidagići, Rizvanovići, Rožajci, Sadikovići, Salkovići, Salkanovići, Sejdići, Sejfovići, Silajdžići, Sipovići, Selimbegovići, Slamotići, Softići, Spahići, Srne, Sulevići, Šarani, Šećeragić, Šeho, Šehovići, Šulovići, Tarandžići, Terzići, Trbovići, Trle, Turkovići, Turkućići, Tuntići, Uzunovići, Verem, Vražalice, Vlahovljak, Zejnilovići, Zildžovići, ….

Priboj nije potpun bez svojih, naših familija pravoslavaca:

Vranić, Stevović, Penezić, Bojići, Andžići, Avramović, Bujišić, Borisavljević, Bukvić, Bracanović, Ćetković, Daničić, Dojčinović, Drobnjaković, Đurović, Janković, Jevđević, Kojadinović, Kostić, Karadžić, Lavrenčić, Lukanović, Lapčević, Moičević, Melentijević, Marić, Nestor, Novaković, Nikolić, Penezić, Pavlović, Pejović, Pešterac, Polić, Papić, Purić, Radović, Roljević, Stevović, Soković, Srbljanović, Stanišić, Stanković, Šaponjić, Tešić, Testeridis, Vuković, Zečević.

(Nastavit će se)

Univerzitet u Sarajevu – Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Udruženje genetičara u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

USPJEŠNO REALIZOVAN TREĆI KONGRES GENETIČARA U BOSNI I HERCEGOVINI SA MEĐUNARODNIM UČEŠĆEM

Pišu: Irma Durmišević, Anja Haverić, Kasim Bajrović

Udruženje genetičara u Bosni i Hercegovini (GENuBiH) već tradicionalno svake druge godine organizuje kongres genetičara sa međunarodnim učešćem. Nakon zapaženog uspjeha prvog (2019) a potom i drugog kongresa u online formatu (2021), 3. Kongres genetičara u BiH sa međunarodnim učešćem održan je u Sarajevu (Hotelu Holiday) u periodu od 2. do 4. oktobra 2023. godine. Primarni ciljevi organizovanja Kongresa genetičara u BiH sa međunarodnim učešćem su prezentacija novih naučnoistraživačkih postignuća i razmjena znanja iz genetike te okupljanje, upoznavanje i povezivanje genetičara u zemlji i inostranstvu, što predstavlja osnovu za udruženi naučnoistraživački rad te pristup nacionalnim, regionalnim i međunarodnim grantovima za podršku naučnoistraživačkim projektima.

Kongres je okupio 191 učesnika iz 13 zemalja širom svijeta (Meksiko, Austrija, Sjedinjene Američke države, Norveška, Turska, Italija, Njemačka, Nizozemska, Mađarska, Sjeverna Makedonija, Srbija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina). Tokom kongresa predstavljeno je 76 referata, uključujući 8 pozvanih predavanja, 16 usmenih te 52 poster prezentacije. Tematski opseg kongresa obuhvatio je područja humane i medicinske genetike, forenzičke genetike, biomonitoringa i toksikologije, bioinženjerstva, biotehnologije, genetike prirodnih resursa te bioinformatike. Posebno treba istaknuti značaj prisustva uglednih naučnika iz različitih dijelova svijeta, uključujući Sjedinjene Američke Države, Norvešku, Tursku, Italiju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu među pozvanim predavačima. Ovaj raznoliki skup stručnjaka pružio je dragocjenu perspektivu i raznolikost u dijalogu i razmjeni znanja tijekom kongresa.

Dugogodišnje uspješno partnerstvo s Institutom za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju Univerziteta u Sarajevu omogućilo je objavljivanje knjige sažetaka svih pristiglih radova u specijalnom izdanju naučnog časopisa "Genetics and Applications". Knjiga sažetaka je dostupna u elektronskom formatu na web stranici Udruženja genetičara u Bosni i Hercegovini (www.genubih.ba) i na zvaničnoj web stranici Kongresa (https://congubih23.ba/).

Važno je naglasiti da jedan od ključnih razloga za organizaciju ovakvih kongresa leži u potrebi za poticanjem razmjene ideja i iskustava među mladim istraživačima i studentima. Kongres je mladim učesnicima omogućio prezentaciju svojih najnovijih istraživanja, stvarajući dinamično okruženje za dijalog i raspravu, a sve to je doprinijelo i njihovoj vidljivosti, povećalo njihovu prepoznatljivost u naučnoj zajednici te izgradilo njihovo samopouzdanje. Iz navedenih razloga, organizatori 3. Kongresa genetičara u Bosni i Hercegovini sa međunarodnim učešćem su željeli posebno potaknuti učešće mladih istraživača i studenata dodiplomskih, postdiplomskih i doktorskih studija, a za najbolje prezentacije obezbjeđene su i prigodne nagrade.

Ponosno ističemo da smo, unatoč izazovima COVID-19 pandemije, sačuvali svoj postojeći kapacitet zahvaljujući podršci predanih kolega, sponzora i partnera koji su se angažirali u organizaciji kongresa. Uz njihovu podršku, uspjeli smo okupiti značajan broj učesnika iz različitih zemalja diljem svijeta. Naš zajednički cilj bio je promovirati nauku i genetiku te smo s ponosom stvorili prostor gdje su se stručnjaci i entuzijasti okupili kako bi dijelili svoje spoznaje i iskustva. Ova međunarodna suradnja svjedoči o snazi zajedništva u promicanju važnosti nauke za globalnu dobrobit. ◆

Prvi dan Kongresa

Predsjednik udruženja prof. dr. Kasim Bajrović uručuje zahvalnicu GENuBiH-a rektoru Univerziteta u Sarajevu, prof. dr. Rifatu Škrijelj

Prof. dr. Kasim Bajrović uručuje zahvalnicu GENuBiH-a Ministarstvu za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo, mr. sci. Azemina Njuhović, pomoćnica ministra

Uručenje zahvalnice GENuBiH-a Federalnom ministarstvu obrazovanja i nauke, dr. sci. Goran Karanović, stručni saradnik u ministarstvu

Predsjednik udruženja prof. dr. Kasim Bajrović i sekretar Udruženja prof. dr. Anja Haverić sa predavačima na Kongresu

Prof. dr. Chun-Mei Zhao, Norwegian University of Science and Technology, Norveška, pozvano predavanje

Prof. dr. Zoran Galić, University of California, SAD, pozvano predavanje

Dr. sci. Marko Gerić, Institute za medicinska istraživanja i medicinu rada, Hrvatska, pozvano predavanje

Prof. dr. Erna Karalija, Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, pozvano predavanje

Prof. dr. Amina Kozarić, Genomenon; International Burch University, Sarajevo, Sekcija za humanu i medicinsku genetiku

Prof. dr. Lada Lukić Bilela, Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sekcija za okolišnu genetiku i ekotoksikologiju

Učesnici Kongresa

Univerzitet u Sarajevu – Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Udruženje genetičara u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

PRIMIJENJENA BIOTEHNOLOGIJA ZA PLAN ODRŽIVOG RAZVOJA DO 2030

Pišu: Lejla Pojskić, Kasim Bajrović

Međunarodna ICGEB radionica pod nazivom Applied Biotechnology Agenda for 2030 (Primijenjena biotehnologija za Plan održivog razvoja do 2030) održana je od 4.-7. oktobra u Sarajevu u organizaciji Univerzitet u Sarajevu - Instituta za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju. Događaj je okupio 75 učesnika, mladih i iskusnih naučnika iz Egipta, Malezije, Indije, Meksika, Hrvatske, Srbije, Sj. Makedonije, Italije, Njemačke, Švedske, SAD i Bosne i Hercegovine. Kao predavači na Radionici su učestvovali priznati stručnjaci iz akademskog sektora, privrede / poduzetništva, vladinih struktura, te lokalnog i međunarodnog nevladinog sektora i organizacija za tehničku i naučnu saradnju (UNDP i ICGEB).

U više od 12 sati teoretskog i 10 sati praktičnog rada, učesnici su educirani o najaktuelnijim temama savremene biotehnologije i njene primjene za potrebe ciljeva Održivog razvoja i Zelenog plana u rješavanju problema dostupnosti i sigurnosti hrane, lijekova, energetske krize i globalnog zagrijavanja. Na konkretnim primjerima naučnih istraživanja koje su prezentirali stručnjaci iz zemlje i inostranstva i primjene naučnih saznanja u poljoprivredi, medicini i biosigurnosnim regulativama, kao i ostalim sferama društva.

Mladi istraživači i stručnjaci su tokom troipodnevne radionice imali priliku razviti konkretne praktične vještine u tehnikama genskog editinga, analize aktivnosti gena odgovornih za optimalnu produkciju u poljoprivredi, te tehnikama analize molekularnih interakcija u razvoju novih lijekova, kao i metodologiji analize biosigurnosnih rizika.

Podršku organizaciji Radionice, pružili su Međunarodni centar za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju (ICGEB) iz Trsta, Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo, Američka ambasada u Bosni i Hercegovini i Udruženje genetičara u Bosni i Hercegovini (GENUBIH). ◆

Galerija slika sa Međunarodne ICGEB radionice "Applied Biotechnology Agenda for 2030"

Prof.dr. ISMET Smajlović (1921.- 2018.)

LJUDSKA I INTELEKTUALNA VELIČINA

Piše: Muaz Hasanagić

Prof.dr. ISMET Smajlović

U život koji je dragi Allah podario svom robu dešavaju se mnogi događaji prepleteni dobrom i zlom, srećom i tugom, smijehom i plaćom, suncem i tamom. Ali Allahov rob nikada ne zaboravlja dobrotu, blagost, znanje, smirenost i ponos koji obilježavaju čovjeka. Tako sam i ja, Muaz Hasanagić u svom životu imao mnogo, mnogo susreta i druženja sa različitom vrstom ljudi, umnih ljudi, ali jednog izdvajam, profesora dr. Ismeta Smajlovića sam upoznao na mnogim sesijama MKD „Preporod" u Banja Luci. I nikada neću shvatiti kako muslimanska – bošnjačka intelaktualna veličina u ličnosti prof. dr. Ismeta Smajlovića nema zasluženo mjesto u istoriji Bosne nakon 70-tih godina 20-tog vijeka.

Prof. dr. Ismet Smailović rođen je 1921. godine u selu Ćehaje, općina Srebrenik kod Tuzle. Osnovnu školu završio je u Tuzli, a realnu gimnaziju u Tuzli i Mostaru. Školovanje je nastavio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu studirajući srpskohrvatski jezik i književnost jugoslavenskih naroda. Poslije diplomiranja radio je kao profesor srpskohrvatskog jezika i književnosti u nekoliko srednjih škola u Tuzli. Najprije je radio u Gimnaziji, zatim u Srednjoj tehničkoj školi, pa u Učiteljskoj školi, a nakon toga ponovo u tuzlanskoj Gimnaziji. Otvaranjem Više pedagoške škole u Tuzli izabran je za profesora srpskohrvatskog jezika i tu je dužnost obavljao do 1969. kada su osnovane pedagoške akademije u Bosni i Hercegovini. Te godine je izabran za profesora Pedagoške akademije u Tuzli za predmet srpskohrvatski jezik, a 1972. izabran je za profesora istog predmeta na Pedagoškoj akademiji u Banjoj Luci. Na toj dužnosti je umirovljen koncem 1985. godine. Za vrijeme rada na Višoj pedagoškoj školi u Tuzli stekao je 1964. naučno zvanje doktora filoloških nauka, odbranivši doktorska disertaciju: Jezik Hasana Kikića na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Do odlaska u penziju prof. dr. sc. Ismet Smailović je pored predavačkog rada obavljao više dužnosti. Bio je zamjenik direktora Više pedagoške škole i Pedagoške akademije u Tuzli, zatim prodekan Pedagoške akademije u Banjoj Luci, šef Katedre za srpskohrvatski jezik i književnost na Višoj pedagoškoj školi u Tuzli, šef Katedre za srpskohrvatsi jezik i književnost na Pedagoškoj akademiji u Banjoj Luci, predsjednik Savjeta Pedagoške akademije u Tuzli, predsjednik Savjeta Pedagoške akademije u Banjoj Luci, viši naučni saradnik Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, član Naučnog vijeća Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, član Savjeta Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, član redakcije časopisa Književni jezik u Sarajevu, član redakcije časopisa Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti u Banjoj Luci, član Savjeta časopisa Putevi u Banjoj Luci, član Komisije za izdavačku djelatnost Univerziteta u Banjoj Luci, te predsjednik podružnice Društva nastavnika srpskohrvatskog jezika i književnosti u Tuzli.

Svoju naučnu popularnost stekao je ne samo po brojnosti i raznovrsnosti svojih stručnih i naučnih radova već i po njihovoj kvaliteti. Prof. dr. sc. Ismet Smailović bio je oženjen, te je imao dva sina i tri unuke.

U opštoj pometnji u našem eteru osporavanja našeg jezika, Bosanskog jezika lijepo je podsjetiti se šta je napisao prof. dr. Ismet Smajlović:

*PRAVA **DOMOVINA** JE ZAPRAVO JEZIK*

Mislim da neću pretjerati ako kažem da niko dosada nije rekao ni napisao ljepše misli o ljepoti bosanskog jezika nego što je napisala prije 65 godina srbijanska književnica Isidora Sekulić. Žao mi je što sada ne mogu citirati više takvih njezinih misli, jer pri pisanju ovog *članka nisam imao pri ruci njezina djela, ali jednu takvu njezinu misao znam napamet pa ću makar nju*

navesti, a ona glasi: ***"Bosanski jezik i književnost to je jedna ogromna livada koja se ruši od rasta, cveća i mirisa. Livada ostaje blizu, zemlju krasi i preliva, u zemlju otresa seme."***

Eto,tako je mislila, govorila i pisala o bosanskom jeziku Isidora Sekulić prije 65 godina kad taj i takav jezik u BiH nije još imao ni svog zvaničnog imena. A kad je taj jezik prije 12.g.dobio i svoje zvanično ime, brzo se pojavio Pravopis bosanskog jezika i svi smo se u BiH tome puno obradovali, nadajući se da će se sad bosanski jezik početi još više usavršavati, bogatiti, a posebno čuvati. Ali, avaj, nije bilo tako! Njegovih čuvara nigdje nije bilo, a ni sada ih nema. U tome nisu ništa pomogle ni njegove gramatike, ni njegov Pravopis, ni njegov Rječnik, pa ni njegove katedre na fakultetima i višim školama. Pa ne samo što se ništa nije usavršilo, ni obogatilo, nego se nije ni sačuvalo ono što bi bilo dobro. Sve je krenulo kako ne treba, i na radiju, i na televiziji, i u novinama i u našem svakodnevnom govoru, a ništa se ne poduzima da se stanje što prije popravi i poboljša.

A što je to krenulo kako ne treba? Evo što, bar u nekoliko najvažnijih primjera. Krenimo najprije od prevelikog i nepotrebnog preuzimanja tuđih riječi koje nisu nikada postojale u bosanskom jeziku i bez kojih bi bosanski jezik bio čistiji, ljepši i razumljiviji.

Otkad postoje BiH i bosanski jezik, hrana se uvijek jela, a piće se pilo. Danas je to našim novinarima i spikerima, pa i nekim drugim, nerazumljivo ili zastarjelo, te se i jedno i drugo konzumira.

U bosanskom jeziku uvijek je ono što se odnosi na grad bilo gradsko, a što se odnosi na selo, bilo je seosko. Danas je i to mnogima postalo nerazumljivo i zastarjelo pa se umjesto gradsko govori i piše urbano, a umjesto seosko kaže se ruralno. Ako se tako nastavi, ne treba se čuditi da će se u bosanskom jeziku jednog dana grad zvati urbs, a selo rus, oboje prema latinskom urbs, urbis i rus, ruris.

Uz ove ružne primjere u današnjem bosanskom jeziku ide i riječ devastiran (a,-o), pa zar je to bolje, ljepše i razumljivije od pravih bosanskih riječi: porušen (-a,-o), oštećen (-a,-o). Takva se riječ prije 20 godina nije mogla *čuti ni u srpskom, ni u hrvatskom jeziku, a kamoli u bosanskom jeziku.*

I latinska riječ koncenzus koja znači saglasnost, sporazum, pristanak sve više nalazi mjesta i u novinama, i na radiju i na televiziji. Koliko je ona jasna i razumljiva, vidio sam iz dijaloga dvojice građana kad jedan kaže: "O tome će se morati postići ili sporazum, ili koncenzus".

Postepeno nestaju i lijepe riječi bosanskog jezika: njive i oranice pa se pretvaraju u agrarne površine, a nestaju i česme i bunarevi pa umjesto njih čujemo i čitamo da su to vodoopskrbni objekti. Ni kuće i zgrade nisu više mnogima drage pa su to stambeni objekti, a crkve i džamije su često sakralni objekti. Za veliko čudo ni snijeg nam više ne pada već se registruje kao i auto, pa u izvještajima o vremenu vrlo često čujemo da je: "U Bosni bilo vrlo hladno, a u Sarajevu je registrovan i snijeg".

U današnjem i u usmenom i u pismenom govoru mnogo je veći broj riječi koje su se uvukle u bosanski jezik iz ruskog i crkvenoslavenskog jezika. Navodim samo nekoliko primjera: čas *(umjesto sat), ubijeden (umjesto uvjeren), obezbijediti (umjesto osigurati), vaspitanje (umjesto odgoj), pasulj (umjesto grah), vazduh (umjesto zrak), inostranstvo (umjesto inozemstvo) i još dr.Tu bi išle i riječi: opšti (umjesto opći), opština (umjesto općina), uopšte (umjesto uopće) i sveštenik (umjesto svećenik) u kojima je glasovna skupina-št iz crkvenoslavenskog, a ne iz bosanskog jezika. U ovu kategoriju nepotrebnih riječi u bosanskom jeziku mogu ići i riječi: jagnje (umjesto janje), jagnjetina (umjesto janjetina) i koleginica (umjesto kolegica). Riječi janje i janjetina nisu nikada u bosanskom jeziku imale glas-g; a nemaju ga ni danas. To potvrđuju i bosanski toponimi: Janja, Janjari, Janjici i dr., kao i žensko vlastito ime Janja i prezimena Janjić i Janjetović. A koleginica nije kolega ženskog spola već kolegina žena, jer format –in najprije određuje ženski rod, kao npr. hasanaginica (=Hasanagina žena), Salkinica (=salkina žena), Stevinica (=Stevina žena) i sl.*

Ali nije jedino zlo što se u današnjem jeziku naše štampe, našeg radija i naše televizije, pa i u našem svakodnevnom razgovornom jeziku nalazi dosta nepotrebnih riječi iz drugih jezika koje ne spadaju u pravi bosanski jezik. Možda je veće zlo što današnji jezik u BiH sam sebe kvari, kvari svoje vlastite riječi i izraze, kvari svoju vlastitu gramatičku strukturu i tako uništava doskorašnju ljepotu. O tome bi se moglo opširnije pisati, i treba o tome pisati, ali za ovu priliku ja ću navesti samo nekoliko najvažnijih primjera.

U cijelom svijetu, pa i u BiH, uvijek su se djevojke i žene udavale, a muškarci ženili. Međutim, danas u bosanskom jeziku, bolje rečeno u jeziku bosanske štampe, bosanskog radija i bosanske televizije, pa sve češće u svakodnevnom govoru, djevojke se žene(?!), pa čitam u „Dnevnom avazu" 3.1.2008.g. na naslovnoj stranici:"Tarik oženio Lejlu" ili čujemo ovakve primjere: „On se s njom zabavljao tri godine i opet je nije htio oženiti", ili „Iako je oženio bogatu djevojku, nije nikad bio s njom sretan u braku". Ovakvih i sličnih primjera nije nikad bilo u bosanskom jeziku otkako bosanski jezik postoji, a danas ih, nažalost, ima sve više.

Ali nije samo ovo jedina besmislica i jedino ruglo u današnjem bosanskom jeziku. Evo još primjera: U cijelom svijetu i kod svakoga naroda djeca su mlada, a u jeziku današnje BiH djeca su stara (?!) pa svakodnevno u našim novinama nalazimo ovakve i slične primjere: "Jučer je na asfaltnom putu nađena beba stara dva mjeseca" (Tek joj je 2 mjeseca, a opet je stara!?). Ili: "Dijete staro 4 g. naučilo čitati i pisati". Djeca su „stara" i kad o njima pišu i govore njihovi učitelji i nastavnici, pa gotovo uvijek čitamo oglase da će se „u prvi razred osnovne škole moći upisati djeca sa 7 g. starosti. Ovakve jezične besmislice nalaze se u tekstovima kad se govori o mladićima i djevojkama u srednjim školama i na fakultetima. Sve je „staro" mada ta omladina nema ni 20.g. Ovoga nije nikada bilo ni u književnom, ni u narodnom bosanskom jeziku.

Do kakve besmislice u kvarenju lijepog bosanskog jezika dolazi u novije vrijeme pokazuje i slijedeci primjer: U BiH i

u bosnaskom jeziku stotinama godina dobro je poznato da je ćevap varivo s govođim mesom, krompirom, lukom, paradajzom i vrlo ukusnim saftom. Danas je takav ćevap u bosanskom jeziku gotovo nestao jer se pretvorio u ćevapčić, pa se sve češće govori: "Naručio sam porciju sa deset ćevapa?!). Kako je to besmisleno, nelogično i smiješno u odnosu na čisti i lijepi bosanski jezik! Pa ako je ćevapčić ćevap, onda bi se radnja u kojoj se prave, peku i prodaju ćevapčići zvala ćevapnica, ali ona se zove ćevabdžinica prema imenici ćevapčić, a ne prema imenici *ćevap.*

Neshvatljivo je da se danas u jeziku naše štampe, radija i televizije gotovo posve izgubila razlika između riječi izvor i izvorište, a u bosanskom jeziku razlika između tih riječi odavno postoji. Mjesto gdje se nešto radi, ili gdje se nešto nalazi, označavaju imenice izvedene od glagolske ili imenske osnove nastavkom-ište, npr: sajmišta, smetljište, kukurizište, krompirište, kupusište, kuć*ište i sl. Nastavkom –ište od radnog glagolskog pridjeva također se tvore imenice istog značenja, npr: radilište, igralište, kupalište, šetalište, odmaralište i sl. Prema tome riječ izvorište ne označava sami izvor, odnosno vrelo odakle nešto izvire, već označava čitav prostor, odnosno zemljište gdje se izvor nalazi. Na jednom izvorištu može biti više izvora, a mnogima to nije jasno, ali je jasno onima koji dobro poznaju i čuvaju pravilnost i ljepotu bosanskoga jezika.*

Isto tako neshvatljivo je kako se ne pravi razlika između glagola odmarati i odmarati se pa se često čujemo i čitamo ovakve primjere: "Što sad radiš" *„Ništa, evo malo odmaram". Ili:"Puno sam se umorio, hoću sada da malo odmaram. Uz ovakve besmislice treba odmah postaviti pitanje: "A što odmaraš", ili: "Koga to odmaraš". Odmarati je prijelazan glagol pa možemo odmarati nekoga ili nešto, npr: konja, motor, noge i dr., a odmarati se je povratan glagol jer označava radnju koja se povraća na njezina izvršioca. Onaj ko je umoran, želi da odmara cijeloga sebe, pa je tada samo pravilno reći: "Evo se malo odmaram", ili: "Hoću sada da se malo odmaram." Ovo je odavno bilo jasno dobrim poznavaocima bosanskog jezika, a danas mnogima nije jasno.*

Čudno je što se danas na području BiH, i u jeziku javnog obavještavanja i u svakodnevnom govoru, jako proširila riječ udes s pogrješnim značenjem saobraćajna nesreća, pa čitamo i slušamo ovakve primjere: "Na putu Sarajevo-Zenica u jednom danu deset udesa", ili "Najviše udesa dogodi se zbog magle i prebrze vožnje." Neki čak povezuju tu riječ s glagolom udesiti (nekoga), pa joj u vezi s tim i daju pogrješno značenje, a riječ udes u svim rječnicima nije „saobraćajna nesreća" već: sudba, sudbina, kob, usud. Slično tome je i s glagolom bitisati. U bosanskom jeziku taj je glagol uvijek značio nestati (prema turskom bitmek=nestati, umrijeti), a i danas znači nestati pa se govori: "Bilo pa bitisalo", ili: "Imal sam jednu lijepu i debelu kokoš pa mi iznenada bitisala." Međutim, oni koji dobro poznaju bosanski jezik, taj glagol izjednačavaju s glagolom biti, postojati pa govore i pišu: "Naše bitisanje na Balkanu traje 14.stoljeća", ili: "Nećemo se iseljavati, nego ćemo i dalje ovdje bitisati".

Pod utjecajem govora iz Srbije u bosanskom jeziku je u posljednje vrijeme poremećena rekcija glagola lagati i slagati, pa se sve češće govori i piše, npr: "Nemoj me lagati" ili: "Nemoj da me lažeš" ili: „On me je slagao", ili: "Neću da te lažem" i sl. Glagoli lagati i slagati u bosanskom jeziku su uvijek imali, a i danas imaju, rekciju prema dativu, a ne prema akuzativu, kao što stoji u navedenim primjerima. Zato navedeni primjeri treba da u bosanskom jeziku i danas glase: "Nemoj da mi lažeš!" "Nemoj mi lagati" "On mi je slagao" "Neću da ti lažem".

Nerazumljivo je također zašto se u današnjem bosanskom jeziku govori i piše dokumenta umjesto dokumenti. Ako sve strane riječi sa svršetkom na –ent imaju u nominativu množine nastavak –i, kao npr: student-studenti, asistent-asistenti, agent-agenti, pacijent-pacijenti, kompliment-komplimenti i sl., zašto bi samo imenica dokument imala u nominativu množine nastavak –a (dokumenta)?. Bosanski jezik takav oblik ne poznaje.

Koliko se današnjem bosanskom jeziku ne posvećuje dovoljna pažnja i koliko se naši jezički stručnjaci i lektori (ako ih ima) ne brinu da u našem današnjem jeziku u BiH bude sve kako treba, pokazuje i činjenica da i svoj sitni novac ne zovemo pravilnim imenom i ne pišemo pravilno njegovo ime. Zovemo ga i pišemo ga fening umjesto pfenig. Čak i na takvom metalnom novcu piše:10 ili 20 ili 50 feninga i niko dosada ne ukazuje na tu veliku grješku. Pa tu nije samo jedna grješka nego dvije. Prva je što na početku nema glasa, odnosno slova p, a druga je što se ta riječ na kraju pogrešno izgovara i piše sa –ing, po uzoru na engleske riječi: trening (training), parking, šoping (shopping), i sl. Ja još nigdje nisam pročitao pfenig (kao što je pravilno), već samo fening (kao što je nepravilno). Iako je to njemačka riječ u bosanskom jeziku, njezino pogrješno izgovaranje i pisanje ne može ničim opravdati, već pokazuje na kakvom je stupnju naša briga ne samo o bosanskom jeziku, već o jeziku uopće.

Bude li se naš bosanski jezik i dalje ovako kvario, a osobito nepotrebnim primanjem tuđih riječi i izraza, onda nam se nameću u sjećanje stihovi *Pavla Štoosa iz 1831.g. koji je zavapio:*

„Vre i svoj jezik zabit Horvati

Hote ter drugi narod postati".

Što na štokavskom dijalektu znači*:*

"Zaista Hrvati hoće da zaborave svoj jezik te da postanu drugi narod".

U ovakvoj današnjoj nepovoljnoj jezičkoj situaciji u BiH bilo bi vrlo korisno da svi naučimo stihove pjesnika Petra Preradovića i da ih nikad ne zaboravimo: „Ljubi rode, jezik iznad svega. U njem živi, umiri za njega! Po njem tebe svijet poznaje živa. Na njem ti se budućnost osniva. Po jeziku dok te bude, i glavom će tebe biti." ◆

Piše: Amela Bjelak, prof.

SINAN-BEGOVA MEDRESA I OVE GODINE UČESNIK FESTIVALA STVARALAŠTVA MLADIH

U petak, 1. marta 2024. godine, na Festivalu stvaralaštva mladih, Sinan-begova medresa predstavila se bogatim programom, koji su učenici i učenice ove škole pripremali uz mentorstvo svojih profesora i profesorica. Prvi put, učešće na Festivalu stvaralaštva mladih, ova škola uzela je prethodne godine, kada je ostvarila solidne rezultate u nekoliko tačaka. Ove godine, Sinan-begova medresa je nastojala predstaviti se sadržajima koje imaju i ostale škole. Međutim, program je bio usklađen tako da ne izlazi iz okvira specifičnosti medrese, nastojeći s druge strane da se ispoštuju propozicije Festivala. Cjelovečernji program sastojao se iz više tačaka. Medresa je ove godine započela svoj program premijernim izvođenjem *Himne medrese,* čiji tekst je napisala profesorica jezika i književnosti u Sinan-begovoj medresi Amela Bjelak, dok je kompoziciju radila Miralda Džanefendić, prof. Hor se predstavio još i izvođenjem ilahije.

Ono što je također bitno naglasiti jeste to da se škola predstavila i autorskom dramom pod nazivom „Prihvatljivost u svijetu neprihvatljivosti“, koju je za ovu priliku pisala i režisirala učenica četvrtog razreda Kadira Leković, uz mentorstvo profesorice jezika i književnosti Maide Ujkanović. Ovim dramskim komadom, učenice su predstavile jasnu sliku mentaliteta neosviješćenog stanovništva, koje kategorički odbacuje i negira obrazovanje ženskog djeteta. S druge strane, predstavljen je spoj tradicionalnog i modernog, koje se odlikuje njegovanjem pogrešnih vrijednosti i preuzimanjem obrazaca zapadne kulture. Dramski zaplet sve vrijeme prožet je komičnim elementima, koji proističu iz lukavstva seoskog stanovništva. Učenice su kostimima i govorom sa našeg područja uspjele prenijeti u potpunosti izgled jedne sredine koja teško prihvata promjene i bilo koji vid napretka.

Dalji tok programa zasnivao se na izvođenju recitala, besjede, sevdalinke, izvođenja instrumentala na električnoj gitari i perzijskom instrumentu naj.

U Foajeu KC-a bili su izloženi likovni radovi medresanata i medresantica, kao i učenički časopis „Medresant“, koji je nekoliko dana prije ovog događaja izašao iz štampe. Ovo je također jedan jako važan projekat, koji su pokrenuli učenici na sjednici Đačkog parlamenta i uz podršku sponzora uspjeli realizirati projekat u potpunosti do dana nastupanja škole na Festivalu stvaralaštva mladih. Nakon programa svih sedam srednjih škola iz Novog Pazara, učesnica Festivala, uslijedilo je finale, gdje su naši učenici ostvarili veoma dobre rezultate.

Naime, hor „Sinan-beg“, u saradnji sa profesoricom muzičke kulture Miraldom Džanefendić, spoljašnje saradnice ove ustanove, osvojio je treće mjesto u finalu u konkurenciji sa Gimnazijom, koja je zauzela prvo, i Ekonomskom školom koja je u ovoj kategoriji zauzela drugo mjesto. Hor „Sinan-beg“ u finalu je izvodio staru ilahiju pod nazivom „Zvao bih te, Gospodaru“ Burhana Šabana.

Pomenuta autorska drama učenice Kadire Leković, rađena pod mentorstvom Maide Ujkanović, profesorice jezika i književnosti, osvojila je treće mjesto na Festivalu. Na drugom mjestu našao se teatar senki Ugostiteljsko-turističke škole pod nazivom „Boks i buket cvijeća“, također autorsko djelo učenice, a prvo mjesto zauzela je Gimnazija sa dramom urađenom po tekstu Enesa Halilovića pod nazivom „Kongres strahova“. Također, autorica dramskog teksta „Prihvatljivost u svijetu neprihvatljivosti“, učenica Kadira Leković, dobila je priznanje za najbolju žensku ulogu na Festivalu.

U okviru oblasti *Kazivanje stihova,* treće mjesto osvojila je učenica trećeg razreda Belkisa Gusinac, kazujući stihove pjesme *Zabranjeno je* Pabla Nerude, također pod mentorstvom Maide Ujkanović.

Kada je u pitanju oblast *Voditelji*, u finale se plasirao voditeljski par – Fatih Jašarević i Lina Pilica, koji su se pripremali uz mentorstvo Amele Bjelak, profesorice jezika i književnosti. Fatih Jašarević osvojio je treće mjesto, dok se voditeljka Lina Pilica izborila za drugo mjesto u finalu.

Za intrumentalna izvođenja – Bakiru Niceviću za melodiju *Misirlou* (Dick Dale) na elektičnoj gitari i Suvejbi Gok za melodiju *Nazende Sevgilim* na perzijskom intrumentu naj, uručena je plaketa od strane Kulturnog centra Novi Pazar.

Koordinatori programa kojim se predstavila Sinan-begova medresa na Festivalu, bili su Rejhan Hoćanin i Amela Bjelak – profesori.

Ovogodišnji festival stvaralaštva mladih, 14. po redu, u kategoriji srednjih škola obuhvatio je 647 učesnika, dok je programe odgledalo preko 3.060 osoba. Ovo je ujedno i prilika mladim ljudima da pošalju poruku društvu, izraze svoj stav i kroz kreativnost – u okviru filma, drame, besjede ili neke druge oblasti u takmičenju, pokažu svoje sposobnosti. Također, kroz rad sa svojim mentorima, u većoj ili manjoj grupi, stiču kompetenciju cjeloživotnog učenja, međusobne saradnje i komunikacije. ◆

Sjećanje: Mr. Hasan PARIPOVIĆ (Berane 1921. - mart 2024. Sion, Švicarska)

TIHI ODLAZAK NAJSTARIJEG INTELEKTUALCA SANDŽAKA

■ **Piše:** Akademik Šefket KRCIĆ

Naše sjećanje na merhuma mr. Hasana Paripovića, koji je preselio u 103. god. života, je izuzetno kompleksno, moglo bi se opisati u jednom romanesknom poduhvatu. Zbog naših cijenjenih čitatelja iznijećemo osnovne činjenice iz njegove sadržajne biografije, ovog znamenitog intelektualca i poliglote, koja je bila prezentirana na promocijama njegovog kultnog i obimnog djela "Više svjetla o islamu" (oko 1.500 strana), koje su obavljene u Plavu, Rožaju i Sarajevu 2017.godine.

Da podsjetimo, Hasan je rođen u uglednoj intelektualnoj, muslimanskoj i Bošnjačkoj familiji, dana 7. avugusta davne 1921. godine u Beranama, kraj daleko čuvenijih Harema (roditelji Arif i Aiša, rođena Pašović). Njegova braća su bili dr. Ramiz (profesor Medicinskog fakulteta Univerzitet u Prištini, koji je iza sebe ostavio sinove dr. Esada i Amera (žurnalista), i kćerku Merimu (bankarski broker). Muharem, profesor u Beogradu i Hivzija. Hasan je imao tri sestre: Zineta, Murata i Munibu (čija su djeca postala značajne ličnosti u Bošnjačkoj kulturi Sandžaka i Bosne: spisateljica Šefka i Džemila i mr. Džavid Begović.

Hasan je u Beranama revnosno učio i završio osnovnu i srednju školu. Na Farmaceutskom fakultetu Univerziteta u Beogradu diplomirao je 15.10.1952. god. sa visokim prosjekom 9,30.

U tom teškom vremenu, uprkos ponudi da ostane raditi pri fakultetu u Beogradu, njegov izbor je bio da živi u rodnom kraju.

Nastanjuje se u Plavu gdje osniva prvu apoteku u ovom gradu na obalama Plavskog jezera. Uz podršku svoje supruge Mare Paripović, rođene Marjanović, koja radi uz njega, Hasan osniva još jednu apoteku u Gusinju, ispod prkosnih Prokletija, te narod Plavsko-gusinjske kotline time dobija neophodnu zdravstvenu pomoć. Ovaj bračni par ostaje u Plavu do njihovog umirovljenja, kad odlaze živjeti u Sarajevo a potom 1991. godine u Švicarsku (Sion), gdje Hasan i poslije Marine smrti nastavlja da živi kod kćerke dr. Mejre (Mekice).

U dubokoj starosti, okružen praunučadima, sve do posljednjeg trenutka prije preseljenja na Ahiret u 103. god. života bavio se intelektualnim radom, čitao literaturu iz istorije na italijanskom, francuskom i njemačkom jeziku, pratio dnevno političke događaje te svoje analize i razmišljanja unosio u računar za buduća pokoljenja.

Ukopan je na mezarju u Sionu (Švicarska) gdje je proveo posljednje tri decenije života.

Ugledna bošnjačka spisateljica Šefka Begović LIČINA, nam je u povodu preseljenja na Ahiret mr. Hasana Paripovića, istaknutog intelektualca, između ostalog izjavila: „...Skrhana sam u bolu ovim događajem. U pitanju je moj dajdža, koji se prema meni očinski odnosio. Ja sam u duši duboko vezana za moje dajdže. Najljepše godine svoga djetinstva i mladosti sam provela u Plavu na jaliji Plavskog jezera. U ovom gradu sam završila više razreda osnovne škole. Sjećam se mojih učiteljica i nastavnika. Život i rad mojih dajdža mr. Hasana i dr. Ramiza je duboko vezan za predio Plava. Izgradili su bolnicu u Plavu te time uspostavili zdravstveni sistem u plavsko-gusinjskom kraju. Veoma sam iznenađena, da nijedna ulica u Plavu i Gusinju nije dobila njihova časna i ugledna imena" - rekla je između ostalog književnica Begović - Ličina.

Njegova kćerka dr. Mejra, ugledni federalni expert za psihijatriju u Švicarskoj, nam je svjedočila prilikom razgovora, da rh. Hasan u posljednjoj hefti nije želio uzimati hranu, već je tražio da razgovara sa najbližima i recitovao im na bosanskom najljepše bošnjačke epske pjesme te na francuskom najljepše besjede filozofa i vojskovođa.

Neka mu dragi Allah podari dženetski smiraj, a rodbini Sabur i selamet.

El - fatiha. Amin. ◆

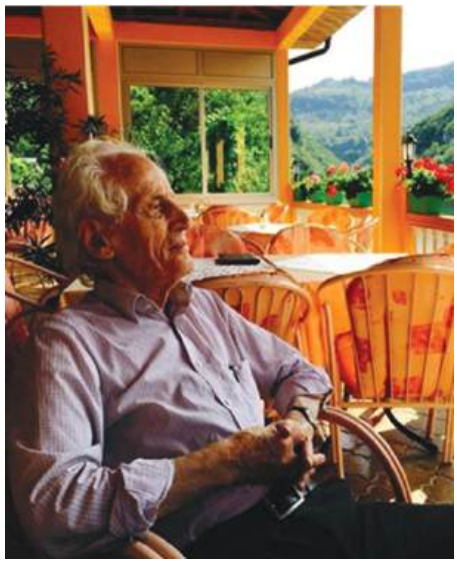

Mr. Hasan Paripović, Sion, Švicarska

■ **Piše:** Saima Kurpejović
OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“, Novi Pazar

NANA I ARABICA I OPOMENE JEDINICA

Kada je moja tetka pošla u prvi razred osnovne, a bilo je to sedam godina nakon što je Tito umro, nije znala ni slovo „A“ da napiše. U predškolskom obrazovanju ih u to vrijeme nisu učili slova, a nije bilo ni kompjutera, ni mobilnih telefona, samim time ni raznih aplikacija za učenje slova.

Učila je u školi redom lekcije: A, M, I, T, O, N, S, E... Stigla je do slova „E“ kada joj se sve pomiješalo. Ispred njenih očiju odvijala se prava drama – mogla je jedino da prepozna prozirnu svjetlost različitih boja u kojoj su slova igrala u krug. I to je bilo sve.

– Biko, biko... Mama i babo neće da mi urade domaći, kažu da to moram sama i da ću samo tako da naučim. A ja ne znam, pa hajd! De mi, molim te, ti napiši lekciju od slova „E“.

Nana ju je veoma voljela i bila je spremna uraditi sve za nju. Ali ovaj put odgovor nije tetki išao u korist:

– Ne znam ti ja to, sine, bogami. Gdje me nađe, ja i ćirilica!

– Kako, biko, ne znaš? Ne znaš da čitaš tekst na ćirilici?!

Tetka joj nije povjerovala. Mislila je da njena nana samo iznalazi razlog da je odbije.

– Biko, a kako čitaš one svoje knjige?

– Koje knjige, dijete? Čitam Kur’an, a to je Allahov govor. I čitam Mevlud, a to... Ne znam šta je. Znam samo da je lijepo da se uči. I ja ga zato učim.

– E, pa to... Kako čitaš Mevlud, koji je na našem jeziku, kad ne znaš ćirilicu?

– Nije Mevlud pisan ćirilicom, a ni latinicom. Ti, bezbeli, još nisi čula za latinicu. A ne znam ti ja ni latinicu.

– Dobro. Al’ kako čitaš? Ili znaš sve napamet, pa knjigu držiš reda radi – vragolasto ju je tetka zadirkivala, ostajući uporna u nadanju da će joj bika ipak uraditi domaći iz srpskog.

– Kur’an je na arapskom jeziku. Ja znam arapska slova i mogu da ga učim, ali ne razumijem šta tamo piše. A Mevlud je pisan našim jezikom, ali arapskim slovima. Istina, nisu sva slova kao u arapskom, neka imaju poneku noktu više ili duredžak uz sebe, pa su tako označena ona slova koja imaju u našem jeziku a nemaju u arapskom.

– To je neko posebno pismo, izgleda. A zašto u školi mi ne učimo to pismo? Sad bi ti meni napisala domaći zadatak očas.

– Ne znam, sinko, zašto vi to ne učite u školi. Bezbeli, sve što ima veze sa vjerom, vi to ne učite. A u životu ti je, sinko, najbitnija vjera. Sve bude i prođe, al’ kad čovjek ima strah od Boga, on i može biti dobar... Nego, završi ti tu osnovnu, to što moraš, pa dalje ne idi više. Uči ti o vjeri, to ti je najbitnije. Uveli su sad da moraju svi u školu; ako ne ide dijete u školu, njegov otac mora u haps. U moj vakat se, kažu, isto moralo, al’ ja nisam išla. Išla sam u mekteb, kao i sva druga djeca. I tamo sam naučila ovo što sad znam.

Tetka će se nakon toliko godina sjetiti ove situacije i uz smiješak je ispričati.

– Pa šta uradi sa domaćim, jesi li ga završila? – upitala sam je znatiželjno.

– Naišao djed nešto kasnije i on mi uradio. Imao je tako lijep rukopis da je učiteljica sutradan u školi upisala 1 preko cijelog lista sveske. Bilo joj je jasno da to nisam ja uradila – priča tetka sada uz još veći osmijeh.

– Ti si dobila jedinicu, pa ne mogu da vjerujem?! Kako završi sve te škole kada si imala jedinicu?

– Ah, nije to bilo ništa. Bila je to samo jedinica opomene. Nije bila u dnevniku. Naučila me je da sama radim domaći zadatak i natjerala da sjednem i naučim slova. Ubrzo sam postala najbolja u odjeljenju. Danas istražujem taj način pismenosti naših bika – to što su znale da čitaju arabicu, kako se inače zove to pismo, a nisu poznavale niti jedno drugo. Sa tim znanjem su odrastale, tako su živjele i tako su otišle sa ovog svijeta. I kao takve su odgojile današnje ljekare, univerzitetske profesore, dekane, rektore, koji su rasuti širom svijeta. To jeste jedan društveni fenomen.

I moja tetka je fenomen. Nju jedinica, koju je dobila u školi zbog domaćeg zadatka, nije okarakterisala i usmjerila joj životni put. Nije otišla kući plačući i nije niko urgirao da joj se popravi ocjena. Danas je uspješna u svom poslu, posjetila je nekoliko kontinenata i objavljuje naučne radove o običajima, kulturi i tradiciji sandžačkog naroda.[1] ◆

1 Ja, Saima Kurpejović, autorica priče „Nana i arabica i opomene jedinica“ ljubazno se zahvaljujem nastavnici srpskog jezika u OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ Novi Pazar Marijani Šiljković, koja me je bodrila tokom nastanka ove priče, kao i urednici programa u Kulturnom centru Novi Pazar Hasni Ziljkić, koja me je pothranila relevantnim informacijama i pojedinim terminima, te izvršila redakturu i lekturu teksta.

TOPLOTNI UDAR

Junsko jutro nad Novim Pazarom je brzo odmicalo i trebalo je pohitati sa ustaljenim kućnim obavezama kako bi se stiglo na vrijeme da se otputuje na izlet. Školska godina tek što je završena i Edin je osjetio potrebu da tog dana ostane u kući i pokuša da se otarasi svega nepotrebnog. A svuda po sobi bilo je papira na kojima su ispisani zadaci i njihova rješenja, flomastera, ali i autića marke Porshe, Audi, Lamborghini i Mercedes, koje je volio da skuplja. Kada bi pravio pauzu od učenja, on bi uzimao autiće u ruke i samo ih gledao, kao da se opraštao od njih za svagda. Sedmi razred mu nije bio naporan, štaviše ostvario je nekoliko uspjeha na polju vannastavnih aktivnosti. Ali nije imao vremena toliko da razmišlja jer je trebalo nekuda ići.

■ **Piše:** Said Kurpejović
OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“
Novi P**azar**

Taj dan je bio rezervisan za viđanje sa rodbinom. Za njegovu mamu i njene tri sestre, od kojih su dvije na privremenom boravku u Srbiji, bio je poseban dan – okupljanje u porodičnoj kući na selu, nedaleko od Novog Pazara. Biće i njihovih sedmoro djece, sva su mlađa od Edina – najstarije dijete ima sedam godina. Čak je i njegov rođeni brat Kerim bio mali, imao je svega tri. Bilo je unaprijed jasno da neće imati sa kim da se druži i zato nije bi o posebno oduševljen zbog susreta sa rodbinom.

Prvi su stigli na selo. Njegova mama je odmah završila u ljetnoj kuhinji, a Edin je sjeo na klupu u dvorištu i odmarao oči posmatrajući šumu naspram, dok je brat kidao cvjetove i bacao ih u širokom polukrugu oko sebe. Kuća nije mnogo udaljena od glavne ceste, a na njihovom imanju, manjem i lijepo uređenom, nije nešto ni brdovito.

Ubrzo su još dva auta bila parkirana u avliji. Čekalo se još na četvrtu sestru. Djeca su našla zanimaciju na livadi berući cvijeće i trčkarajući, dok je Edin ostao da sjedi na klupi, gledajući i dalje u prostor koji mu se nudio pred očima. Zaposlene oko hrane, majka i tetke non-stop su nešto čavrljale.

– Ona je kriva što se on oženio drugom. Da nije bila tako ljutite naravi, on ne bi gledao druge – čuo je kako jedna tetka govori.

– Kako god, loše je što je to uradio. Ima četvoro djece. Zar se to tako radi – rekla je druga.

Mama je ćutala kao da nije imala stav o toj temi. Odnekud se začuo ezan za podne namaz. Bilo je pretoplo, ali krošnje drveća su Edinu bile dobar prijatelj, pa je odlučio još malo da ne napušta njihov hlad.

Kada se ispred kapije pojavio još jedan auto, trebalo je nešto uraditi po pitanju ostalih – preparkirati ih. Jedna tetka je uzela ključeve sva četiri auta kako bi ih izmjestila iz avlije na obližnje brdance. Edinov brat, trogodišnjak, trčao je za tetkom i kroz plač govorio: „Uzmi i mene...“ Tetka ga je dohvatila, u tom zaletu ga zagrlila i poljubila, pa ga smjestila na zadnje sjedište posljednje pristiglog auta.

Polazeći da uzme abdest na vanjskoj česmi kako bi klanjao podne-namaz, Edin je čuo tetku kako se ljutito obraća ostaloj djeci da se sklone od auta. Ali ona su se sve više primicala i bacala na ono auto u koje ona uđe da ga odveze iz dvorišta. Shvatio je da se svi dobro zabavljaju, pa je ušao u kuću da obavi namaz.

Nakon nekih pola sata ponovo je izašao i sjeo na isto mjesto. Majka i tetke su već postavljale sto za ručak na klupi. Opet je čuo dio njihovog razgovora.

- Da sam na njenom mjestu, ja ne bih dozvolila da njegovi roditelji žive sa mnom. Dok je bila nevjesta, oni su joj zagorčavali život, nije im se sviđala.

- Ruku na srce, nije bila za njega. On onako lijep, mogao je i ljepšu da oženi.

- Sve je to sudbina.

- Zar je i to sudbina da ih ona sad služi, stare i bolesne, nema joj mrdanja nigdje iz kuće zbog obaveza koje ima prema njima...

Sto za ručavanje je ubrzo bio postavljen. Majke su pozvale djecu da se okupe, operu ruke i sjednu za sto, što su djeca ubrzo uradila, kao i one same.

I Edin je sjeo. Ali prije nego što se namjestio, čuo je zabrinut glas svoje mame:

- Da li mi je neko vidio Kerima? Nema ga nigdje!

I tetke su ustale i počele da traže dječaka. Zvale su, gledale iza kuće, u kući. Edin je imao osjećaj da će poklopac od šerpe sa hranom da podignu i provjere da nije unutra. Pitao se i on gdje bi Kerim mogao da bude. Sve dok mu nije palo napamet da ga nije vidio od...

- Tetka, povela si Kerima sa sobom kad si htjela da preparkiraš auta.

Tetka je na trenutak zastala, pa zakukala iz sveg glasa, ustala od stola i potrčala prema parkiranim automobilima, na nekih dvadesetak metara iza kuće.

Svi su požurili za njom. Edin također. Vidio je tetku kako otvara zadnja vrata istog onog automobila u koji je ubacila Kerima prije nego što je on ušao u kuću i kako je zgrabila dijete u naručje; malene ruke ostale su da vise u zraku, a tijelo nije davalo znake života. Majka je dotrčala i istrgla joj ga iz ruku. Privijajući ga uz sebe, glasno je jecala i blago ponavljala:

- Kerime, sine, budi se. Mama je došla, sve će biti u redu!

Iako su mu se noge presjekle i mislio na ono najgore, Edin je otrčao do česme, napunio flašu vodom, donio i počeo kvasiti Kerima po tijelu, sipajući mu pomalo vode u usta.

Ručice Kerimove su najednom postale čvršće. Ispustio je slabašne neartikulisane zvuke.

To je bio znak da je dječak živ. Svima je laknulo. Ponijeli su ga u kuću, masirali mu lice, grudi, ruke i noge. Davali mu vodu da pije. Premda je i dalje bio blijed kao krpa, uskoro mu je bilo bolje.

Majka je uzela Kerima u naručje i nije ga više ispuštala toga dana. Samo je brisala suze sa lica, ne progovarajući ni riječ.

* * *

Kada mi je Edin nedavno ispričao ovaj događaj, nisam dugo izdržao a da ga ne pitam šta se zapravo dogodilo toga dana.

- Kada je tetka otišla da preparkira prvo auto i odvezla ga na brdašce, ona je uvela i Kerima u njega. Tada su ostala djeca pritrčala i, igrajući se, udarala u auto, nakon čega je ona ljutito izašla i galamila na njih, govoreći da se sklone, jer može da ih pregazi i trajno povrijedi. Tjerajući njih, ona je zaboravila na malog Kerima unutar, koji je očigledno uživao i ućutao se. Tetka je potom otišla da preparkira ostala tri, također vodeći računa da ne povrijedi neko dijete. Vratila se kući, zanimala se oko ručka, razgovarala sa svojim sestrama. Niko nije primijetio da nema Kerima, koji je ostao zaključan u autu i koji nije znao da izađe. Sjedeo je, možda i plakao, ali ga mi nismo čuli jer smo bili ispred kuće. Ubrzo je i zaspao. Vani je bilo oko 32 stepena, vrelina auta ga je ošamutila i sva je sreća pa se nije tragično završilo.

- Zar nije čudno to što tako dugo niko nije primijetio da nema djeteta?!

- Tako dugo, nažalost... Zanijele su se pričom o drugima i kako bi one da su na mjestu drugih postupile. A ni ja nisam bio ništa bolji. Žaleći sebe jer mi je bilo dosadno, zaboravio sam da učinim neko dobro, makar sam mogao da pazim na mlađeg brata i mlađe rođake.

- Treba i mi da uzmemo pouku iz ove zamalo tragične situacije. A to je da ne brinemo tuđu brigu nego da brinemo svoju – pokušao sam odgovorom da Edinu makar malo olakšam teret krivice, dodajući i to da se sve dešava sa nekim razlogom.

- Tako je, brate moj. Također, treba učiti iz tuđih grešaka, a što manje iz sopstvenih – rekao je, nakon čega smo obojica zaćutali.[1] ◆

1 Autor priče se zahvaljuje urednici programa u Kulturnom centru Novi Pazar Hasni Ziljkić na redakturi i lekturi teksta, kao i svojoj nastavnici srpskog jezika u OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ Novi Pazar Marijani Šiljković na bodrenju tokom nastanka ove priče.

Recenzija zbirke pjesama** Između redova **učenice Tee Selimaj

NA KRILIMA LJUBAVI I MIRA

Poezija Tee Selimaj predstavlja ispovijest mlade poetese prikazanu kroz njene unutrašnje nemire u iščekivanju ljubavi i priželjkivanju mira. Poput Puškinove Tatjane, hrabro, bez iole stida, ona ljubav iskazuje javno. U suprotnom, bila bi samo na gubitku. To je pokazatelj njenog ogromnog srca, jer ona voli ne samo njega već i čitav svijet. Stoga je spremna da oprosti, jer ne želi da bude poražena. Ona sebe daje zarad istinske ljubavi, ostavljajući ljudske tragove za sobom. Svjesna koliko pruža, pokušava da pomogne i drugima da vole i da šire ljubav. Vapeći i izražavajući želju za susretom i zajedničkim životom s voljenom osobom, opstankom čovječanstva, pokazuje da je ljubav neuništiva, da prkosi vremenu, zaboravu i smrti, da su ljubav i mir jedini spas za čovjeka i da pomoću njih možemo ispuniti život i ostvariti pravu sreću. Zbirku pjesama *Između redova* predstavljaju dva ciklusa, koji na lapidaran način prikazuju motivsku strukturu pjesama: *Volim i sanjam* i *Zastava boje mira.*

U prvom ciklusu, pod nazivom *Volim i sanjam*, koji sadrži osamnaest pjesama, pjesme se nižu kao niska od bisera bogate različitim motivima i životnim situacijama. Ljubav, najljepše i najdragocjenije osjećanje koje čovjek može da pruža i prima, pokušava da oslika kroz stihove, ne prezajući od veličine i jačine udarca koji joj zadaje osoba koju voli.

Njoj godi osjećaj da voli i da bude voljena (prikazan u pjesmama *Kao* i *Nijesam vjerovala*) i olako prihvata činjenicu da su prolaznost, zaborav, sjećanje i snovi sastavni dio života, te da nije kraj svijeta ako mora nastaviti živjeti bez osobe do koje joj je stalo. Kod nje ljubav nije strast, to je platonska ljubav, koja ima snagu i moć. Moć koja joj daje šansu da prihvati mane, što razumom ne čini. Moć da čini ono što bez ljubavi nikada ne bi činila: da prašta, čeka, moli, čezne: *Grli je kao mene / Ali daj da ja budem / Ona koje ćeš se sjetiti / (Uvijek); I zamišljam tebe / Tvoj topli zagrljaj / Da smiri čežnju / I nemire moje / (Mjesec).*

■ **Piše:** Senada Đešević, profesor

Ljubav je toliko uzvišeno stanje kod mlade Tee; iako često nije uzvraćena, tu je da se bez uslovljavanja da, pruži, uzvrati, i ništa više. Ona sluša svoje srce, prateći miris iskrene ljubavi, za kojom jedino vapi, a često je neshvaćena. Poput oluje, on se kocka njenim snažnim osjećanjima. Ne vidjevši njihovu čistotu, često ih olako shvata. Bez obzira na sve, čežnja će ostati za njim i nakon njegovog odlaska. Priželjkujući i sanjajući ga, spremna je da mu posveti cio život: *Jer dala sam sebe / (I); Da ću te uvijek voljeti / Da bih voljela da imamo jedan život / (Kad bi znao);*

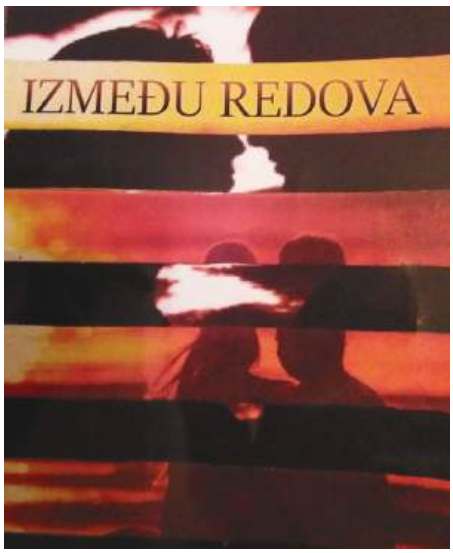

Želim da sa mnom me voliš / I želim da sa mnom dobiješ bore / (Želim da sa mnom), sve dok ne dobije najljepši i najvredniji dar od Boga – ljubav, koja joj udahnjuje toplinu i spokojstvo: *Za mene si sve što imam / Najljepši mi dar od Boga / Ljubav me tvoja smiruje / (Kao).*

Čitalac na tren pomišlja da autorka na momente zaboravlja kada je bila srećna, kada je njegov osmijeh otapao njenu staklenu dušu: *Ne sjećam se / Ko smo bili / (Ne sjećam se),* ne želeći da se sjeća, ni ljudi, ni slika, ni ulice, ni pogleda, ni osmijeha, ni lika, pamteći miris njegove kose i topli zagrljaj: *Vrijeme nas je pregazilo / (Samo da znaš).* Međutim, potreba snažnih ljubavnih osjećanja za šutnjom i mirom je neprocjenjiva, jer bilo kakva izgovorena riječ narušila bi mile trenutke provedene s dragom osobom.

Drugi ciklus, *Zastava boje mira*, sadrži dvadeset i tri pjesme. U njemu često preovladavaju pesimistični tonovi prožeti socijalnim motivima: *Sve nas čeka smrt / (Tuga)*; *Da nije bitno koliko te ljudi okružuje / (Imati sebe*). Ogorčena zbog stanja u svijetu, počinje da gaji nepovjerenje prema ljudima: *Zašto ljudi mrze jedni druge / (Zašto).* Zbog činjenice da patimo svi svijet želi da oboji vedrim bojama *(Ja sam ok, Toliko toga, Shvatiš, Obrati pažnju, Ja sam od onih)*, boreći se protiv nepravde, svjesno poboljšavajući sudbinu drugih. Iako mlada, smatra da su djeca pokazatelji ljubavi, da su najveće bogatstvo na ovoj planeti, da ih je potrebno štititi od društva u kojem dominiraju interesno povezani ljudi. Pažnju posebno privlače dvije pjesme iz ovog ciklusa: *Ne, ja nijesam nestao / Jer ja ovdje nijesam umio da živim / Ja sam nekom drugom zvijezdom / Odavno vođen / (Ne, ja nijesam nestao)* i *(Sirijska djeca).* Potresena smrću dječaka Ognjena, ispoljava lavinu emocija, vjerujući da nije kraj kraju te da se život nastavlja u nekom drugom, nama nepoznatom svijetu. Težeći moralu, tamnim bojama slika ranjenu, ubijenu djecu, djecu koja su izgubila djetinjstvo. Sanjajući rumena jutra, uskraćena za mnoge životne radosti,

smatra da nijedno dijete ne bi trebalo da strada: *I niko ih ne štiti / Zbog naftnih polja / Dok idu u školu / Raznese ih zolja / (Sirijska djeca)*. Različitim čulima ona doživljava realno stanje u svijetu: i vidom i sluhom posmatra uništenje čovječanstva. Te akustičke senzacije daju pjesmi poseban smisao. I kada čitalac pomisli da kroz ispušteni krik nezadovoljstva gubi vjeru u ljude, u život, ona nas optimistički ohrabruje činjenicom da život ipak treba živjeti i ubjeđuje nas da život nadvladava smrt.

Hrabro izlazeći iz svijeta sumornih boja, stvara pjesme obojene vedrijim, humanijim, ljudskim bojama, dajući optimizam i nadu čovjeku *(Ljudi nijesu ptice, Volim, Obrati pažnju, Danas...)*. Posebno u pjesmi *(Ljudi nijesu ptice) Sa bojom zastave / Što pokazuje sreću / Život cijeli/*, u kojoj voli život, trajanje dobra, narastanje snage i radosne širine duše koja doseže do neba.

Ciklus završava zavičajem inspirisanom pjesmom *Lim*. Očarana ljepotom rijeke Lim, ređa pjesničke slike i raspoloženje u pjesmi, prikazujući pejzaž i atmosferu, uz naglašavanje određenih prenesenih značenja u pjesmi. Želeći da pobjegne od ljudskih bolova, uranja u tihu vodu Lima, šaljući miris prijateljstva i sloge među ljude svih boja i vjera, daleko do gorde Drine. Složenim pjesničkim izrazom izbjegava interpunkcijsku konvenciju, te svoje pjesme oslobađa bilo kakvih metričkih stega, osim u pjesmama *Grijeh, Ljudi nijesu ptice, Sirijska djeca, Želim sa mnom, Ne, ja nijesam nestao* i *Zašto*, koje posjeduju rimu. Slobodnim stihom, koji ne isključuje ritmičnost jezika, uspijeva da poetske slike obogati stilskim figurama, koristeći opkoračenje kao čest postupak u organizaciji strofe. Bogatstvo stilskih figura daje posebnu dimenziju zbirci. Istakla bih anaforu: *Toliko puta da se ispravim / Toliko puta da volim / (Toliko toga); Volim miris svoje majke / Volim miris kiše na gradskim ulicama / (Volim)*; polisindet: *I za snove sam živjela / I srećna bila / (I)*; gradaciju: *Toliko da naučim / Toliko da putujem / (Toliko toga)*; poređenje: *I budem lijepa / Ko gorska vila / (Ljudi nijesu ptice)*; kontraste: *dan – noć, život – smrt*; metafore...

Izranjajući iz svijeta nepoznatih i u uzvišenju svojih ciljeva i mladalačkih snova, Tea Selimaj se svojim pjesničkim prvijencem uspjela vinuti baš onako kako to istinska ljubav zna.

Promocija zbirke pjesama "Između redova" Tee Selimaj održana je 17.08.2017. godine u Domu za kulturu "Husein Bašić" u Plavu.

Za potrebe promocije urađen je dokumentarni film po motivima iz Teine pjesme "Lim".

Snimatelj i montažer Adis Pejčinovć profesor informatike

Muziku je birao Alen Čekić, profesor muzičke kulture

Režiser Senada Đešević, profesorica crnogorskog-srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti

U filmu su učestvovali učenici iz JU SMŠ "Bećo Bašić" iz Plava.

Učenici sam zbirku uredila, lektorisala, uradila recenziju i organizovala promociju knjige. ◆

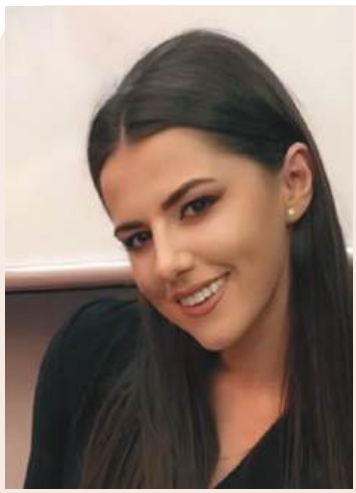

Tea Selimaj

Tea Selimaj je rođena 24. 11. 1998. godine u Beranama. Osnovnu školu „Džafer Nikočević" završila je u Gusinju. Odlična i primjerna učenica je četvrtog razreda JU SMŠ „Bećo Bašić" u Plavu.

Od prvog razreda gimnazije aktivna je u vannastavnim aktivnostima škole. Dugogodišnji je član literarne, dramske i recitatorske sekcije, te kluba filantropa "Solidarnost je naša vrlina". Upravo su joj te aktivnosti doprinijele da kreativno i nadasve profesionalno učestvuje na mnogim manifestacijama u ulozi moderatora, retoričara, humaniste, volontera i filantropa: u obilježavanju Svjetskog dana osoba sa Daunovim sindromom, pod nazivom „Evo ruka", u obilježavanju Međunarodnog dana djece sa autizmom, pod nazivom „Igraj s nama", brojnim humanitarnim i volonterskim akcijama: "Njihov osmijeh vrijedi više", za djecu korisnike JU Dječiji dom „Mladost" u Bijeloj, u prikupljanju pomoći za oboljelu Anđelu Petrović iz Herceg Novog, pod nazivom „Srcem za Anđelu", pozorišnoj predstavi humanitarnog karaktera (za oboljelog Emila Gutića iz Plava) „Đe može jedna, može i dvije", projektu humanitarnog karaktera (za povrijeđenog Dina Pjetrovića iz Gusinja) „Sačuvajmo od zaborava", u organizovanju proslava rođendana: Emine Omeragić i Jasmina Bekteševića, korisnika djece s posebnim potrebama Dnevnog centra „Lipa", u prvom snimljenom amaterskom filmu na teritoriji Plava "Mi djeca sa stanice Zoo", kao jedan od glavnih aktera, u režiji Senade Đešević, prof.

U želji da se afirmiše, kao mlada pjesnikinja učestvovala je na Državnoj smotri recitatora u Beranama pjesmom "Ne ja nijesam nestao", za čije stihove je specijalno pohvaljena, na „Pjesničkoj limskoj regati" u Plavu, predstavivši se pjesmom "Lim".

Zbirka pjesama "Između redova" Tein je literarni prvijenac.

SANDŽAČKI DUKAT

Tuđe poštujmo, svoje čuvajmo - ovaj ostavljeni amanet naših roditelja, nana i djedova u bošnjačkoj svijesti bi trebao vječno pulsirati.

Naša generacija je sretna što smo mi, Bošnjaci, odrasli uz odslušane priče o činjenju dobra, o Allahovoj veličini, o ljubavi prema svakom čovjeku, o grijehu ako mrava ili bubicu zgazimo. U djetinjstvu nas niko nije huškao na neko zlo, nije nas učio da mrzimo, ni tuđe da otimamo.

U našim sevdalinkama nema poziva na boj, ni osvete, pjeva se o ljubavi, o veremu zaljubljenih, o cvijeću, o razigranim leptirima, pjeva se o majci i onoj sofri koja nas je okupljala i povezivala i na kojoj smo ruke u tepsiji pite preplitali.

U ovom vremenu, kada se sve pridošlo sa Zapada smatra modernim, savremenim i „in“, vidimo da većina ljudi sve to objeručke usvaja i prihvata, često se smetne onaj ostavljeni amanet da čuvamo svoje, da bi po toj osobenosti bili prepoznatljivi.

Danas kada svakodnevno zamiru naši adeti i tabijati i polahko gubimo svoj identitet, zadivljujuće je sresti hanumu koja nam onaj davno ostavljeni amanet njeguje i čuva od zaborava.

Ako u rodnom gradu za vrijeme odmora sretnete Pazarku Binasu Ramović Hajrović, nastanjenu u Njemačkoj, bićete počašćeni njenom vedrom čehrom i osmjehom koji plijeni, a mehkoća njene duše će vam i uljepšati dan. Lice joj je ljupko i milo, poput rascvjetale ružice uokvireno prekrasnim hidžabom koji ona sa ponosom odavno nosi. Iz svakog njenog pokreta, pogleda, treptaja, spoznaćete joj ljubav prema rodnom kraju, čežnju za roditeljskom kućom i sokakom gdje je odrasla, žal za majčinim

■ **Piše:** Šefka Begović-Ličina

toplim jemecima i onom vrućom sofrom koja ju je odhranila, ojačala i samostalnu je odaslala u svijet.

U Binasi-Bini živi njena majka, žive sve njene rođake, komšinice, u duši joj titra sve ono što je staropazarsko agar i pripsano. Iako je kao diplomirani politolog pola radnog vijeka bila uposlenik Novopazarskog MUP-a, ona je emerom Božijim obilježena i da svojim umjećem oživi bošjačku sofru, tu našu toplu hranilju koja nas je časne odgojila.

Uz veliku podršku svog supruga Mithata Hajrovića, diplomiranog mašinskog inženjera, svaki Binasin prikaz nekog bošnjačkog jela je predivan dokumentarni film. Uz spremanje slasnih jemeka, ona priča priču, njome miluje sofru na prostrtom sofrabesu, ispod nje se na ćilimu ruže rasvjetaju i pjesma djevojačkih tkalja uz razboj na divanhani veselo odjekuje.

Dok Bina mijesi šećerli lokume i pjevuši staru sevdalinku: „Zaplakala Šećer Đula“ čini se da se vrijeme za desetine godina vraća nazad, pa u viziji vidite malo dijete kako drži pero majčinih dimija, osjećate iz mutvaka one neodoljive mirise šećerli lokuma, koji su nam pisali najljepše djetinje uspomene.

A na sofri, poput vješte vajarke, Binine ruke od tijesta i ostalih životnih namirnica stvaraju bajku. Sofra se pod njenim prstima pretvara u najsjajniji dukat, po njoj od bikine bismile, majčine hairdove, djedovih nasihata i očevog haka, dijamanti svjetlucaju …

U njenim sukanim baklavama, dudovima i ružicama piholji vrela agda, šapuće o vremenu kada su bajrami u Sandžaku imali poseban čar, ljepotu rodbinskog druženja i komšijskih zijareta, kada se babu i djedu ujutru k' ruci prilazilo, kada se musafirima i putnicima namjernicima spremala posebna jela i kada se jednom dušom disalo.

Gledamo kako, na sandžačkoj sofri ispod jagnjeće mahramice, k'o sa prijestola, iz lenđera izviruje Binina vrela jahnija, u sahanu se obrću sitna ćuftad, pored pite u ćasi se bijeli jugurdžijsko mlijeko, u tepsiji i činijama drhte sulpita i hašure, podsjećaju na nezaboravne bajrame, na kolektivnu žetvu pšeničnih njiva, komišanje kukuruza, kosidbu livada.

Dok Bina na sofri od spremljenih jemeka kiti čičeklik i u fildžan sa prsta odlaže majčin prsten od minca, na šamiji joj tretpti zumbul ojica, šuškaju majčine

dimije i škripe bikine papuče, svilom izvezene.

A ona, poput slikarke i vajarke oblikuje agar jemeke, u njenim se rukama jufka k'o listić na vjetru lahori, pa u demirli bakranoj tepsiji ukotur savijena i ispečena pita obećava neopisiv užitak. Binine „Vezirske lađe", poslužene na ovalnom sahanu, spremne su da otplove tamo negdje do Stambola, do naših muhadžira koji su tamo našli svoj vječni smiraj.

Njena „Gajtan pita" podsjeća na tanahni struk zaljubljenog djevojčurka, na njene gajtan veđe izvirjele ispod šećerli šamije. Šišarka pogača, turban dolma, đinđuh ćuftad, bunar dolma, sultan burek… - ti Binini bošnjački jemeci k'o najveći trofeji oduševljavaju gledaoce svih vjera i nacija, a bismila kojom počinje spremanje nekog jela, zaintrigirala je mnoge da saznaju njeno značenje.

Tom bismilom i nimet sofrom Binasa nas vraća u vrijeme kada smo znali ko smo i čiji smo, podsjeća nas da se trebamo ponositi gospodskim korijenima, svojim čistim obrazom i merhametom i opominje da nam zakletva budu majčina šamija i kadifeli dimije.

U ovom danas poremećenom vremenu, kada pojedini ljudi neće prstom mrdnut da vam učine uslugu bez neke koristi, rijetko je naić na one koji to rado čine u ime svoga Gospodara, pa musafira svojom toplom čehrom, tim najslađim šerbetom počaste.

Bila sam u Frankfurtu Binasin i Mitkov gost i uvjerila se u gostoprimstvo ovog skladnog para. Tom prilikom sam imala tri promocije knjiga, čiji je promotor bio gospodin Mithat Hajrović, izuzetan mumin, visokoobrazovan Bošnjak, stručnjak u svom poslu i poseban humanista. Dekoraciju za moje knjige uredila je moja Binasa, žena koju sam ja odavno nazvala "Sandžački dukat" jer ona to i jeste. Rijetko ko tako slikovito i gospodski predstavlja jela sa sandžačke sofre kao što to ona čini prikazom na You Tube u "Bininom sahanu."

U njihivom prekrasnom domu bila sam gost pet dana i za to vrijeme uživala u ljepoti njihove vedre čehre, za koju nam je otac rh stalno govorio: "Musafiru je vedro čehre najljepši ićram, a nebitno je čime će biti počašćen."

Kraj uzglavlja moje postelje zatekla sam korpu sa grickalicama, flašice sokića, vode, vlažne mahramice, bombončiće, čokoladice... Pored mog ležaja bile su nove papuče, razni parfemi, dezodoransi, sapuni, peškiri, ćebe, ogrtač, više se i ne mogu ni sjetiti čega tu sve nije bilo.

I u tuđoj zemlji u domu Hajrovića na oživjelim ćilimima dube uštirkani, razigrani vezeni jastuci i šiljteta, probeharali bijeli vez, rascvjetale minđušice, srdoni i koprivice, mirišu lezetli jemeci koje nam naša Bina u „Bininom sahanu" redovno prezentuje.

Njihov dom izgleda k'o najslađi dunjalučki muzej, sve je agar i sve mirom miriše, do perfekcije je sve blistavo, ta urednost oduzima dah. Pored tri sina, supruga i posla gdje joj je osmočasovno radno vrijeme, Binasa sve to redovno održava, sve postiže i uvijek je nasmijana.

U njihovoj kući se osjeća poseban mir, tišina, iz svakog ćoška svijetli veličanstven nur. Tri im sina, k'o tri labuda, po kući nečujno hodaju, u tišini namaze obavljaju. U njihovom domu sam prvi put vidjela prostoriju koja služi samo za abdest, ali je tako sređena da se u njoj rahat može spavati.

Na samom ulazu njihovog doma, prije nego preskočite prag, dočeka vas na tabli ispisana dobrodošlica:

"Dobro došli-Wel com!"

Na svim tim mojim promocijama u Njemačkoj ni jednu svoju knjigu nisam dotakla, jer su ih Mitko i Binasa nosili, aranžirali i skupljali. Vozili su me od svog grada do Frankfurta sto km i to nekoliko puta, zatim do Majnca i Ninberga, tako da su mi boravak u Njemačkoj učinili nezaboravnim.

Pri povratku kući, u avionu sam puno mislila o ovim divnim ljudima i shvatila da čovjek može imati sretan i ugodan život ako za prijatelje odabere dobre i plemenite ljude, tj. samo one koji znaju da vas poštuju i da vas cijene.

Zaključila sam i da je jedina Binasina i Mitkova mahana što se ne rodiše u nekoj drugoj zemlji gdje se znanje i umjeće više vrjednuju, a da jesu, oboje bi u zapećak potisnuli mnoge svjetske kuhare.

No, oni srcem nesebično sprovode misiju očuvanja sandžačke sofre, njeguju sve ono što je naše i zahvalni su svome Gospodaru što ih je počastio ovim divnim darom.

Sretni smo što će vještina i terbijet Binase Ramović Hajrović, našeg „Sandžačkog dukata" svojim neprocjenjivim darom još dugo godina obasjavati cijeli dunjaluk. ◆

SAHUDIN KAČAR Životni put od bijelog polja do sarajeva

■ **Piše:** Božidar PROROČIĆ, književnik i publicista

Sahudin-Sajo Kačar, intelektualac, profesor, promoter i erudita, predstavlja oličenje pravog borca za kulturu. Njegova riječ, sjetno izražena, nije samo sekundarna odlika ličnosti već ključna karakteristika koja plijeni i inspiriše. Kačar, poznat po svojoj izuzetnoj posvećenosti kulturi, nije samo čuvar tradicije; on je neimar iz sfere kulture čije delovanje oblikuje, čuva i nadmašuje granice kulturnog nasleđa. U ovom eseju, predstaviću dio segmenta Kačarove ličnosti, otkrivajući njegov jedinstven doprinos kulturi, umjetnosti i obrazovanju, osvetljavajući put koji je sam neumorno klesao u izgradnji mostova između prošlosti i sadašnjosti, u cilju stvaranja bolje kulturne budućnosti.

Mr.sci Sahudin - Sajo Kačar, je posebna ličnost koja nosi duh Gornjeg Bihora, postao je nezaobilazan dio ove priče jer sam imao priliku da ga upoznam u Centru za kulturu Bijelo Polje. Bio je to poseban događaj, okupljanje posvećeno kulturi i slavlju 110-godišnjici od rođenja Ćamila Sijarića, bajkovitog pisca čije je pero oplemenilo ovaj kraj. Dok smo zajedno obilježavali jubilej ovog velikana, sreo sam čovjeka čija ljubaznost, prijatna komunikacija i predanost kulturi i rodnom kraju nisu prošle neprimjećeno. Sajo Kačar nije samo nosilac kulturne baštine, već i časni insan čije vrijednosti dosežu izvan granica naše domovine. Njegova prisutnost bila je poput svijetla koje osvjetljava put ka razumijevanju i očuvanju nasljeđa. Ovi susreti su me inspirisali, nastala je želja u meni da jednu vrijednu priču o časnim ljudima podijelim sa čitaocima. Ovim esejem želim zabilježiti dosadašnji uspješan život jednog od tih izuzetnih pojedinaca, istražujući suštinu njegovog doprinosa kulturi i zajednici kojoj pripada.

O svom odrastanju u Sipanju Sahudin-Sajo Kačar kaže: „Rođen sam 10. marta 1971. godine u bjelopoljskom selu Sipanju od oca Hakije i majke Emire, drugo, od nas petoro đece. Selo Sipanje bijaše jedno od sela Gornjeg Bihora, na domak Korita, Goduše, Crhlja – rodnog sela njegove majke, Vrba, Godijeva, Šipovica... Svojim ravničarskim izgledom ukrašen sa jedne strane vitkom crnogoričnom šumom, sa druge visokim bajkovitim gajevima bukove šume, a sredinom bajkovitim livadama u kojima ne bijaše skoro pa ništa osim ljekovitog bilja ukrašenog najljepšim livadskim cvijećem, koje Sipanju daju čarobni izgled kakav se na zemlji skoro pa ne može viđeti. Sipanje je mjesto đe nikada nema magle, đe je nebo po danu plavlje od mora a noću kristalno svijetlo, ukrašeno sa bezbroj zvijezda, mjesto đe, čini mi se, zvijezde niđe na svijetu ne sijaju kao ovdje. Među njima smjestio se, i onako nadmeno nakrivio mjesec, tako da ovome kraju i ovome selu ne ostavljaše ni bogdu tame đe bi se mogao skloniti a da ne budeš i sam obasjan. Sa prvim martovskim suncem koje prosipaše svoje kristalne čarolije po još prisutnim snježnim pokrivačem, te godine, kako je moja majka znala često kazati, eto na ovaj svijet dođoh i ja. Odrastanje u Sipanju bilo je poput živopisne slike, đe svaki trenutak nosi miris četinarskih šuma i šarenilo livadskog cvijeća. U srcu tog malenog raja, u krugu porodice koja je bila moj oslonac, spoznavao sam ljepotu života i ljubavi prema prirodi. Moj otac Hakija, čvrst kao

hrast, bio je stub naše porodice. Njegova posvećenost radu na imanju i ljubav prema tradiciji prenosili su se na nas, đecu, kao neprocjenjiva baština. Učio nas je vrijednostima, odgovornosti i poštovanju prema svakom živom biću. Majka Emira, nježna poput proljećnog povjetarca, bila je srce našeg doma. Njen topli osmjeh razgaljivao je duše svih nas. Od nje sam naslijedio ljubav prema knjigama i umjetnosti, a posebno prema kulturi rodnog kraja."

ODLAZAK NA ŠKOLOVANJE U SARAJEVO I POČETAK USPJEŠNE KARIJERE

Njegov put od malenog Sipanja do Sarajeva bio je popločan željom za znanjem i istraživanjem. Odrastao je u idiličnom okruženju Sipanja, đe su mirisi planine i šuma uz šarenilo livadskog cvijeća bili dio svakodnevnog života. Završetak osnovne škole bio je prekretnica koja ga odvela u u Sarajevo, đe je nastavio svoje obrazovanje. U Sarajevu je stasavao kao student Fakulteta političkih nauka Univerziteta Sarajevo, đe je ne samo usvajao teorijska znanja već i oblikovao svoj svjetonazor. Tokom tih godina, upoznao je ne samo bogatstvo akademske sfere već i različitost ljudi koji su dijelili istu posvećenost prema znanju. O svom boravku i prvoj i jedinoj ljubavi i gradu Sarajevu Sajo Kačar govori: „Jedna osoba posebno je privukla moju pažnju - sarajka koja se izdvajala po svojoj izuzetnoj ljepoti, elokvenciji i humanosti. Kroz njen lik, osjetio sam da pripadamo istom kraju, da nas povezuje nešto dublje, gotovo kao da smo zajedno putovali kroz vrijeme. Naša veza nije bila slučajnost; ona je bila sudbinski susret dvoje ljudi čiji su korijeni duboko uvezani u sličnim pejzažima. Naša priča brzo je evoluirala izvan okvira običnog poznanstva. Njena snalažljivost, ljepota i veličina duše postali su neizostavni dio mog svakodnevnog života. Njena predanost obrazovanju, elegancija u izražavanju i velikodušnost prema drugima bili su dragocjeni darovi koje imam sreću dijeliti sa njom. Iz naše ljubavi proizišla su naša đeca Alma i Senad. Pored svoje profesorske karijere, pokazala se izuzetnom u ulozi majke. Njena istančana majčinska čula i pedagoške vještine utkale su u našu porodičnu dinamiku poseban ton. Kroz ljubav i podršku, uspjeli smo odgojiti kćerku Almu i sina Senada, koji su oboje završili fakultet, a Senad je čak izabrao i da pohađa i muzičku školu, istražujući svoje talente na različitim poljima."

Njegova priča, ispisana u susretima, ljubavi, trudu i zajedničkim radostima, odražava ne samo njegove individualne putanje, već i duboko ukorijenjenu povezanost sa našim korijenima. Bijelo Polje, Sarajevo i njihova porodica postali su splet života, neodvojivo povezanih nitima koje oblikuju njihovu prošlost, sadašnjost i budućnost. Kroz sve izazove i radosti, zajedno grade mostove između generacija, prenoseći vrijednosti koje su prenijeli njihovim potomcima. Ova priča o običnim, ali posebnim životima, inspiracija je za sve nas da cijenimo i njegujemo ljubav, obrazovanje i povezanost sa našim korijenima.

KULTURA KAO MOST POVEZIVANJA

Njegova profesionalna putanja odisala je raznolikošću i izazovima, oblikujući ga kao pojedinca i doprinoseći njegovom bogatom iskustvu. Prvo radno iskustvo stekao je u uglednom Narodnom pozorištu Sarajevo, đe se upoznao sa dinamikom kulturne scene i bogatstvom izraza umjetnosti. Nakon toga, prešao je u Gradsko preduzeće za javni saobraćaj, đe je usavršio svoje vještine upravljanja i organizacije u jednom od ključnih segmenata gradskog života. Godine 2014., imenovan je za direktora njemačke firme FRISS doo u Bosni i Hercegovini. To iskustvo donijelo mu je uvid u poslovanje međunarodnih kompanija i priliku da radi u dinamičnom okruženju globalnog tržišta. Međutim, 2016. godine odlučio se vratiti u Gradski saobraćaj Sarajevo (GRAS), đe je i trenutno zaposlen. Ova odluka proizašla je iz želje da svoje znanje i vejštine primije u lokalnom kontekstu i doprinese razvoju grada koji nosi posebnu emotivnu vrijednost za njega.

Paralelno sa njegovom profesionalnom karijerom, angažovan je kao vanredni predavač na Internacionalnom univerzitetu Goražde, đe dijeljenje znanja sa mladim generacijama predstavlja poseban izazov i zadovoljstvo. Članstvo u Asocijaciji nezavisnih intelektualaca "KRUG 99" dodatno proširuje njegove horizonte, omogućavajući mu interakciju sa različitim idejama i perspektivama. Njegov društveni aktivizam ogleda se u različitim ulogama koje je obavljao tokom godina. Dva mandata je bio predsjednik Akademskog kulturno-umjetničkog društva "Bulbul" u Sarajevu, đe su kroz umjetnost promovisali kulturnu raznovrsnot i zajedništvo. 2013. godine, angažovao se u obnavljanju rada Asocijacije "BH Folk Fest" i preuzeo ulogu direktora, doprinoseći očuvanju i promociji tradicionalne muzike i plesa u Bosni i Hercegovini. Posebno je značajna njegova uloga u RKUD "Proleter", najstarijem Kulturno-umjetničkom društvu u Bosni. Ove godine su proslavili impresivnih 118 godina postojanja, a njegovo imenovanje za predsjednika označeno je najvišim priznanjem - "Zlatnom Plaketom". Ovo priznanje nije samo simbol ličnog uspjeha, već i potvrda posvećenosti očuvanju i promociji kulturne baštine koja nadmašuje vrijeme. Kroz sve ove uloge i odgovornosti, nastoji balansirati profesionalni angažman, obavezama prema zajednici i ličnim zadovoljstvima. Svako iskustvo koje je stekao obogaćuje njegov život i podsjeća na važnost različitosti, trajne predanosti i neprekidnog učenja u svakom segmentu života.

OČUVANJE KULTURNOG NASLIJEĐA, FESTIVALI, NAGRADE I PRIZNANJA

Niz nagrada i priznanja koje je dobio tokom godina ne predstavlja samo lično priznanje, već i potvrdu posvećenosti radu, predanosti zajednici i postizanju vidljivih rezultata. Isticanje ovog doprinosa ima za cilj naglasiti da su priznanja plod kontinuiranog truda i rada a ne samo lične afirmacije. Jedno od najvažnijih priznanja koje je primio jeste ono od strane Grada Sarajeva, koje nosi poseban značaj zbog njegovog snažnog emotivnih veza sa ovim gradom. Takođe, Plaketa Akademskog KUD-a "Bulbul" dodatno je potvrdila njegov doprinos kulturnoj sceni grada, dok je kao predsjednik opštinske komisije za saradnju lokalnih zajednica u BiH i inostranstvu u Opštini Novi Grad Sarajevo, stekao povjerenje zajednice i bio nagrađen Plaketom Opštine. Posebno je značajno priznanje koje mi je dodijeljeno od strane Kantona Sarajevo 2020. godine, najvišim priznanjem koje se dodeljuje pojedincu ili kolektivu za ostvarene rezultate. Ova nagrada ne samo da je simbol njegovog truda i posvećenosti, već i priznanje za postignuća koja su doprinijela zajednici. Rad u javnim ustanovama kulture ima poseban značaj u njegovom životu. Obavljanje funkcije predsjednika Nadzornog odbora u MESS Sarajevo, jednoj od najznačajnijih kulturnih institucija u Bosni i Hercegovini, predstavlja privilegiju i odgovornost. Kroz tu ulogu, imao je priliku doprinijeti razvoju i afirmaciji umjetnosti na lokalnom i internacionalnom nivou. Imenovanje u Upravni odbor IOFF-a, najveće svetske organizacije za internacionalne manifestacije, koncerte i festivale, sa sjedištem u Bursi, predstavlja novo poglavlje u njegovom profesionalnom

Sahudin - Sajo Kačar u rodnom Bijelom Polju povodom 110. godina od rođenja Ćamila Sijarića

angažmanu. Ovo priznanje ne samo da mu pruža priliku da učestvuje u globalnim kulturnim dešavanjima, već i da se poveže sa umjetničkim svijetom na međunarodnom nivou. Sve ove nagrade i priznanja nisu samo pojedinačni trenuci slave, već podsjećanje na važnost kontinuiranog rada, odgovornosti prema zajednici i ljubavi prema umjetnosti. Kroz ova iskustva, nastavlja djelovati kao posvećeni građanin, umjetnik i lider, učestvujući u oblikovanju kulturnog pejzaža ne samo u Sarajevu već i širom Evrope i svijeta. Utemeljivač je dva internacionalna festivala u Bosni - Internacionalnog festivala horske muzike i Internacionalnog festivala folklora. Posebno je važno istaći da na oba festivala često učestvuju ansambli iz Crne Gore. Prošle godine, na festivalu horova, na kojem su imali predstavnike sa Kipra, iz Turske, Makedonije, Kosova, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Hrvatske, Bjelopoljski hor je ostvario izuzetan uspjeh osvajanjem drugog mjesta.

UDRUŽENJE GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA

Sa velikim zadovoljstvom i posvećenim srcem daje svoj nesebičan doprinos i angažman u Udruženju građana porijeklom iz Sandžaka u Bosni, đe obavlja funkciju generalnog sekretara. Ovo značajno Udruženje, osnovano 1991. godine, ima za temeljni cilj očuvanje bogate kulturne baštine, običaja i tradicije svih naših iseljenika koji su iz raznih razloga napustili rodni kraj, pronalazeći novo mjesto življenja i rada u Bosni. Ova zajednica okuplja ljude različitih profesija i iskustava, njih povezuje snažna veza sa Sandžakom, njihovim izvornim domom. Kroz godine rada, Udruženje je postalo ne samo mjesto susreta za one koji dijele iste korijene već i oaza podrške, solidarnosti i čuvanja identiteta. U tom duhu, aktivno djeluju kako bi održali živim duh rodnog kraja, prenijeli vrijednosti svojim potomcima i ostali povezani sa sopstvenim korijenima. Učestvovanje u različitim aktivnostima i projektima Udruženja pruža im priliku da direktno doprinose očuvanju i promociji bošnjačke kulture. Redovno su posvećeni obilježavanju značajnih datuma, događaja i ličnosti koje su ostavile neizbrisiv trag u istoriji Bošnjaka.

Jedan od najaktuelnijih projekata je obilježavanje 110 godina od rođenja književnika Ćamila Sijarića, čije je djelo ostavilo dubok i neizmjeran uticaj na kulturnu scenu. Tim povodom Udruženje je izdalo zbirku pripovijetki „Ram Bulja i druge pripovijetke“, koju je priredio akademik Faruk Dizdarević. **Sahudin-Sajo Kačar kaže:** „Ponosan sam na to što smo, kroz saradnju sa organizacijom Akademije nauka i umjetnosti BiH, Društva pisaca BiH (čiji je predsjednik nekada bio Ćamil Sijarić), Univerziteta u Sarajevu i Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka, 26. oktobra 2023. godine, u Rektoratu Univerziteta u Sarajevu, promovisana je pomenuta knjiga. Takođe, promocije su održane 21. novembra 2023. godine u Prijepolju, a 22. novembra 2023. godine u Tutinu. Konačno, uz veliku podršku dvije javne ustanove - Centra za kulturu Bijelo Polje i Ratkovićevih večeri poezije Bijelo Polje, te Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u Bosni, uz nesebičnu pomoć PUT GROS HG i gospodina Hasana Ramovića, knjiga „Ram Bulja i druge pripovijetke“, uz izuzetno sadržajan program i briljantne promotore, 18. decembra, na dan Ćamilovog rođenja, promovisana je u Bijelom Polju, piščevom rodnom gradu. Ova promocija bila je posebno značajna zbog bogatog programa i prisustva istaknutih ličnosti.

BIJELO POLJE I SARAJEVO UVIJEK U SRCU

Sahudin-Sajo Kačar, istaknuti promoter, kulturolog i generalni sekretar Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u Bosni i Hercegovini, neosporno predstavlja izuzetnog pojedinca čija ličnost, harizma i erudicija grade mostove između Crne Gore i Bosne i Hercegovine, ali i između Sarajeva i Bijelog Polja. Kačarova posvećenost i entuzijazam prema očuvanju kulturne baštine, tradicije i identiteta iz Sandžaka čine ga ključnim akterom u spajanju ova dva regionalna entiteta. Njegov doprinos kao promotera kulture izgradio je granice lokalnih zajednica, ostavljajući snažan pečat na regionalnom i internacionalnom nivou. Jedna od ključnih uloga koju Sahudin-Sajo Kačar obavlja je ta generalni sekretar Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH. Ovo Udruženje, osnovano 1991. godine, postalo je centralna tačka okupljanja za ljude različitih iskustava, ali s istim korijenima. Sa ciljem očuvanja i promocije kulturnog nasleđa, Udruženje je postalo nezamjenljiva institucija koja gradi mostove između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Kačarov angažman kao promotera kulture nije ograničen samo na formalne institucije.

On je ujedno i pokretač ključnih događaja i projekata koji slave i afirmišu kulturnu različitost između Crne Gore i BiH. Organizacija međunarodnih festivala, poput Internacionalnog festivala horske muzike i Internacionalnog festivala folklora, postala je platforma na kojoj se umjetnici iz obje zemlje susriječu, razmjenjuju iskustva i njeguju kulturne veze. Posebno je impresivan Kačarov doprinos u obilježavanju važnih datuma i događaja koji definišu istoriju Sandžaka. Obeležavanje 110 godina od rođenja književnika Ćamila Sijarića predstavlja samo jedan od primjera. Kačar je inicirao i podržao projekte kao što je izdanje zbirke pripovijetki “Ram Bulja i druge pripovijetke”, čime je doprinio očuvanju književnog nasleđa i podstakao interesovanje za kulturnu baštinu. Kačarov rad takođe pokazuje kako kultura može biti most između gradova. Njegova aktivna uloga u Sarajevu i Bijelom Polju uspostavlja most između ovih gradova, jačajući veze između ljudi, institucija i kulturnih izraza. Njegov rad u Udruženju građana porijeklom iz Sandžaka nije samo administrativni posao; on je istinski posvećen održavanju i izgradnji čvrstih mostova koji povezuju srca i duše ljudi. Nadalje, njegova saradnja sa relevantnim institucijama poput Akademije nauka i umjetnosti BiH, Društva pisaca BiH i Univerziteta u Sarajevu dodatno pojačava uticaj njegovog rada. Kačar nije samo pojedinac koji djeluje samostalno, već je dio šire mreže umjetnika, intelektualaca i institucija koje zajedno grade temelje kulturne saradnje. Sahudin-Sajo Kačar nije samo pojedinac koji promoviše kulturu, već je tvorac mostova koji spajaju ljude i ideje. Njegova posvećenost, vizionarski pristup i neprestano zalaganje za kulturnu različitost čine ga nezaobilaznim akterom u oblikovanju bolje budućnosti, đe će kulturni mostovi biti temelj za razumijevanje, saradnju i jedinstvo između Crne Gore i Bosne i Hercegovine.◆

U Tuzli promovirana knjiga
„Danak zaboravu – Genocid u Šahovićima“,
autora Ibrahima Čikića

ZABORAV JE OPASNOST ZA ČOVJEKA

Četvrtak 9. novembra 2023. godine, u prepunoj Sali Bosanskog kulturnog centra u Tuzli, održana je promocija romana Ibrahima Čikića „Danak zaboravu – Genocid u Šahovićima“ u organizaciji: Bosanskog kulturnog centra TK, U.G. Naučno društvo pravnika Tuzla, Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka i JU specijalna biblioteka „Behram-beg“ u Tuzli.

Promotori knjige bili su prof. dr. Mirsad Kunić, prof. dr. Edin Mutapčić, prof. dr. Isat Skenderović i autor Ibrahim Čikić, te moderator mr.sc. Sead Husić.

- Knjiga govori o strašnom zločinu koji je počinjen nad Bošnjacima Šahovića prije 99 godina, tačnije 8. i 9. novembra 1924. godine, kazao je autor Čikić. Ova knjiga je moj mali doprinos da se taj veliki zločin sačuva od zaborava, Bošnjaci nisu u stanju da sačuvaju istinu. Noćima nisam mogao spavati, opterećen mišlju o životu, nepravdi, zlu koji se desio nad Bošnjacima Vraneške doline više nikad ne ponovi u budućnosti. Zato sam napisao ovu knjigu. Ovaj zločin sa elementima genocida se desio 1924. godine kada je u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca bio mir, nije bilo sukoba niti etničkih razmirica. Brižno isplanirano ubistvo Boška Boškovića, tadašnjeg načelnika Kolašinskog okruga od strane političkih prvaka Kraljevine. Za ubistvo Boškovića su optužili Huseina Boškovića i Jusufa Mehonjića, koji

■ **Piše:** Prof. dr. Isat Skenderović

su u tom periodu bili u Skadru. Što su planeri iskoristili da pokrenu spiralu zla, da pobiju i prognaju prema određenim podacima oko 1.000 muslimana – kazao je autor knjige Čikić. Nakon tih događaja Bošnjaci ne žive više u ovom kraju.

Prof.dr. Skenderović je kazao da autor pisanjem ovog romana – ovog jakog svjedočanstva, daje puni doprinos izmjeni stanja svog naroda, kako se ne bi desio novi genocid i izmjeni stanje svih drugih potlačenih naroda u svijetu, kako i oni ne bi doživjeli slično, veliko zlo, kako se nikome, nigdje i nikada više ne bi dogodio genocid. Genocid je nevjerovatan zločin koji duboko pogađa ljudsku svijest, dodatno traumatizira preživjele i porodice žrtava odnosno narod nad kojim je izvršen taj stravični zločin.

Sandžak i Bošnjaci u njemu i danas žive posljedice tog genocida i svih drugih. Svaka nova knjiga bošnjačke književnosti koja tematizira stradanje Bošnjaka ima izuzetan značaj, a značaj je veći kada znamo za napor Ibrahima Čikića da navedena tema ne bude zatvorena u okviru bošnjačke književnosti. Autor je isprovocirao pisce da pišu o stradanjima Bošnjaka.....Zločin koji se dogodio u Šahovićima u mirnodopskom periodu predstavlja sramni period crnogorske hitorije. Ovo je jedan u nizu zločina nad Bošnjacima kao i nebrojeno puta do sada nad kojima su izvršeni masovni zločini uključujući i genocid.

Autor nam predstavlja progon Bošnjaka, ne u ratnim prilikama, nego onaj koji je dobro osmišljen i proveden u miru, uz aminovanje vlasti, a sve radi materijalne dobiti i uticaja raznih ideologija – kazao je Skenderović.

Bošnjaci su narod koji je doživio bezbroj tragedija u zadnjih nekoliko stoljeća, kazao je prof. dr. Mutapčić, ali teško je naći ovako tragičnu kao što je ova u Šahovićima.

- Zamislite vrijeme, ovakvo koje mi danas živimo, dogodi se neki incident. Pokaže se da to nema veze sa Bošnjacima, ali ona militantna govorništva koja pozivaju na osvetu nad Turcima, kreću u pokolj u jednoj civiliziranoj državi, šest godina poslije završetka rata sa uspostavljenim državnim aparatom. Sve staje na 48 sati. I događaju se najstrašniji mogući zločini – istaknuo je dr. Mutapčić.

Treći promotor prof. dr. Mirsad Kunić je naglasio da treba govoriti o zločinima nad Bošnjacima, jer njih nije malo.

- Tim prije i tim više što smo konačno dočekali slobodu govora i pisanja. Znamo o periodima iz bliže prošlosti kada se nije smjelo o tome govoriti niti pisati. No jedan narod je imao tu privilegiju, a Bošnjacima je prošlost bila zabranjena, oduzeto im je pravo da imaju svoju prošlost. Treba iskoristiti ovo vrijeme slobode govora i pisanja, bojim se da neće dugo trajati – kazao je prof. Kunić.

Osim što je ovom knjigom svojoj duši dao oduška, rekao je prof. Kunić, i čitaocima daje priliku da dio tog kolektivnog tereta osvijeste u sebi i olakšaju svoje bivanje.

- Mislim da još uvijek živimo u vremenu borbe za interpretaciju, a Bošnjaci u toj borbi moraju iskoristiti svoju priliku i sumirati sve zločine počinjene nad njima. Bojim se da idemo ka vremenu redukcije slobode govora i pisanje, štaviše ka vremenu zabrane pamćenja što bi bio povratak u prošlost – kazao je dr. Kunić.

Prisutnima se obratio muftija tuzlanski dr. Vahid-ef. Fazlović koji je istakao važnost ove knjige i poruku kazanu u njenom naslovu.

Zaborav je opasnost za čovjeka. Čovjek zaboravi Boga, zaboravi istinu te utone u samozaborav i zaboravi ono na čemu počiva njegova opstojnost. Fizička opstojnost svakoga ko je rođen u ovoj zemlji počiva na opstojnosti naše domovine Bosne i Hercegovine. Ovaj roman je prožet porukama o duhovnoj i fizičkoj opstojnosti. Svima nam je privilegija da upoznamo autora ove knjige, hrabrog čovjeka uzdignutog čela, koji je imao snage da napiše roman o Šahovićima i genocidu nad Bošnjacima koji je počinjen prije tačno 99 godina. Sloboda je velika blagodat, iskoristimo je – kazao je muftija Fazlović. Ukazao je na važnost duboke svijest o sebi i svome narodu te odgovornosti za sadašnjost i budućnost. ◆

Promociju je moderirao književnik Sead Husić.

CIKLUS ANTIRATNE POEZIJE ISMETA REBRONJE

Najznačajnija djela u sferi književnosti i umjetnosti uopšte, nastala su poslije velikih i burnih istorijskih događaja, najčešće ratova praćenih masovnim stradanjima ljudi. Bolno, surovo i tačno. Devedesete godine dvadesetog vijeka, po istom tom pravilu usmjerile su mnoge procese na jugoslovenskom prostoru. Stradanja ljudi, najsvirepiji zločini, razrušeni gradovi i kolone obezdomljenih. A onda, kad je utihnulo oružje, oglasile su se muze. Čule su se one i u vrijeme detonacija, često ih i nadjačale, ali su sada bile glasnije i jače. Štampana su značajna književna djela čija je tematika vezana za te procese, opominjuća, antiratna, optužujuća...

Rat – legalno ubijanje. Rebronja, pjesnik, bezdomnik, kako je definisao sebe, zarobljen u sopstvenom pamćenju, emociji, sopstvenom biću, suprotstavio se onako kako on jedino umije, poezijom. Gusinjski guslar Abdulah Kuč, u Bašićevoj *Kapiji bez ključa*[1], ispeo se na brdo da vidi i opiše Nokšićku bitku. Ne prihvata ponuđeno oružje od vojvode Marka, tražio je samo da ga namjeste na neku glavicu odakle će najbolje vidjeti čitav boj. Tako je i Rebronja exkomunicirao, ispeo se na svoj imaginarni Olimp, otvarajući kapije samo u najnužnijim prilikama. Ako bi uzeo oružje, pjesma mu nebi valjala, ako zaćuti ni on neće valjati. Ostalo je samo pero i hartija... Tako je nastao taj antiratni ciklus Rebronjine poezije. Bolno svjedočenje o zlu, stradanju i ljudskom, odnosno, moralnom posrnuću.

Pjesnik je za Rebronju, kao i za Muhameda Abdagića, tetrijeb, što pjeva u zoru, pjeva da najavi, ne zna ni sam zašto pjeva, ali pjeva. *Tada ga je najlakše ubiti,* kaže Abdagić, a Rebronja lamentira u sličnoj intonaciji *Čini mi se da pjesnik*

■ **Piše:** Ulvija Mušović

nije svjestan poezije, dok je tvori. I onaj tetrijeb, tetrao, nije svjestan dok pjeva u zoru. Da zna nebi dopustio lovcu da ga u tom stanju nesvjesnosti ulovi... Znam da sam morao pisati, a zbog čega ne znam... Ja sam orao svoju njivu, sijao svoje sjeme i žnjeo svoje žito. Kada će moju njivu zatrpati trnje, inje, snijeg i vrijeme, ja to ne znam. Ne znam šta mi je utisnuto na poklopcu, pa ni to da li sam jestiv uopšte.“[2]

U osnovi antiratnog stava nalazi se humanost i čovjek kao civilizovano i slobodno biće. Klicu njegovog budućeg antiratnog ciklusa pronašao sam u tinejdžerskoj pjesmi iz 1959. godine *Pokajanje*

Zgazih glavu od mrava,
Zapucketa koža
il trava
Pa streknuh ko od noža.

Nije moguće poimanje Rebronjine poezije bez etimološkog tumačenja pojedinih riječi koje ustvari čine esencijalnu karakteristiku cijele pjesme. Pa čak ni to nije dovoljno, neophodno je pronići u semantičku poruku stiha. Uočavali su to svi kritičari koji su pisali o djelu ovog autora. Faruk Dizdarević nudi sljedeću kvalifikaciju: *pjesnik amalganiše paganska i staroslovenska božanstva, rituale i mitologiju, sa običajima, vjerovanjima i shvatanjima čovjeka njegovog rodnog Bihora.*[3] Prof. Dr. Ljiljana Pešikan – Ljuštanović u recenziji knjige *Nulla insula* to definiše ovako *Etimološko poniranje u smisao, u značenje reči, izuzetno je značajna preokupacija Rebronjinog ukupnog pevanja... Upravo u tom prevashodno poetskom traganju za smislom i iskonom, ostvaruje se osobeno prelivanje učenih traganja za značenjem u sugestivnu poetsku sliku, koja taj smisao pretače u zvuk i sliku, odgoneta tajnu šifru zapretanih značenja, ali je i ponovo vaspostavlja.*

Na sličan način Rebronjinu poeziju je definisao i Almir Zalihić, urednik Antologije savremene poezije Bošnjaka iz Sandžaka. *Njeno dešifrovanje je veoma složeno i iziskuje poznavanje drevnih paganskih predanja, obreda, znamenja, onomastike i nekih tzv. para-naučnih disciplina. Osim toga nužno je dobro poznavati svakodnevnicu sandžačkih prostora da bi se tek naslutio dešifr za mnoge Rebronjine pjesme. A kad se to napokon uspije, dosežemo do čarobnog svijeta magije, fetiša, totemizma, sna, retrogradne stvarnosti, dosežemo do svijeta u kome je vidljiva veza pjesnikovog genija s demonom i u kome pjesnik manifestiranjem mistične snage traži,*

1 Bašić Husein, Kapija bez ključa, Almanah Podgorica 2000. str 219-223
2 Rebronja Ismet „Nulla insula“ Appendix II, MRZ za kulturno-prosvjetnu djelatnost Pljevlja, str. 376-378
3 Faruk Dizdarević, Ogledi, Centar za djelatnosti culture V.B. Strunjo, B. Polje, 2010. g. str. 49

nalazi i zadržava bitne riječi, smislene naglaske koji dijele i razlikuju u građi dobro od zla, humano od licemjernog, kosmičko od primitivnog. Jednostavno, pjesnik ne da sljepilu da ponovo uzme maha, kad je čovjek već jednom progledao.[4]

Uostalom, i sam pjesnik u Appendix-u II knjige *Nulla insula*, kaže: *Pojedine riječi ovdje imaju, pored savremene i etimološku semantiku. Do tog praznačenja mi je posebno stalo .. Meni je etymon, ponekad i ethietymon, klica stiha.* Na taj način on nam je predao ključeve za dešifrovanje svoje poezije, potrebno je predano čitati, tragati i odgonetati. Neće to dešifrovanje ići lako. Zapretena su značenja u debele slojeve istorije i trajanja, u neophodnosti ličnog iskušenja i doživljenja. Kao da je pjesnik upravo to htio da nam poruči u pjesmi *Tajni jezik.*

I reče mi Reka Udorica
Dok Drinu muž Drin bije
Znaćeš pismo tajni jezik
Čim poljubiš usta zmije.

Dakle, ovu poeziju treba odgonetati prevashodno iz ugla etimološkog i semantičkog značenja ključnih riječi i u njima utkane poruke. Ali ni to nije dovoljno. Potrebno je proniknuti u dubinu doživljene ratne tragedije. Potrebno je zakopati duboko u nataložene vjekove ljudskog trajanja. I napokon, potrebno je iskusiti, doživiti, ili kako to on kaže *Znaćeš pismo, tajni jezik, čim poljubiš usta zmije.* Kada pjenik pozove u pomoć Homera (Homeros), onda aludira na vjerovanje da je ovaj *Kazivač o ratovima,* tvorac Ilijade i Odiseje, ustvari, bio slijep. Slijepac sa Hija, kako ga često zovu savremenici. I da je možda bio u zabludi kada svoje vrijeme (oko VIII vijeka pne.) držao za *odista zlatno doba.* Isto tako, kada inspiraciju i potporu potraži u imenu Euripida (Eyripides), vjerovatno asocira na stoička gledišta čuvenog dramatičara i njegovo djelo koje je izvršilo deheroizaciju ljudi i antropomofriziranje bogova, dajući im ljudske vrline i mane.

„Pjesnik zaglavljen u kaljuzi jugoslovenskih dvedesetih godina XX vijeka“ tako sam htio da naslovim ovaj osvrt na antiratni ciklus Ismeta Rebronje, pa sam se ipak opredijelio za neutralnu varijantu naslova, mada se ne mogu oteti utisku da su razmjere zla čijim je svjedokom bio, opredijelile, ne samo njegovo potonje djelo, no i sam život. Već na prvo čitanje, jasno je da u poeziji ovog ciklusa dominira osjećaj bezdomlja, protjeranosti, beznađa, nemoći i tuge. *A tugu ću tuviti i zbog ovog rata kojeg sam gledao zajedno sa svojim sinom i njegovom djecom! Užasna me tuga spopala, naročito zbog bosanskog rata. Taj me rat nije iznenadio, ali rastužio jeste*. Poručuje nam pjesnik.

Beznađe, nemoć i razočaranje se očituje kada pjesnik u, veoma često citiranoj pjesmi, *Ahmed Gurbi* konstatuje.

Ovaj život prazna slama,
Pas beznogi za srnama.
- - - - - - - - - - - - - - -
Vriskom ždrala ne zgnijezdi,
Zato kreni prema zvijezdi.

Ili, u pjesmi *Gori*, na vijest o bombardovanoj i zapaljenoj Gazi Husref-begovoj biblioteci:

Čudne li su noćas ure,
Gori Hafiz i to gledam,
S Divana minijature,
I rukopis dvjesta sedam.

Gore i sarajli teke,
Istorija, rimske sige,
S Gazi Husref biblioteke,
Ostade li i list knjige.

U pjesmi *Laž,* će, ophrvan razmjerama zla, pored Ujedinjenih nacija, ambasadora, čak posumnjati i u samog tvorca. Dok u pjesmi *Suze Lejle Šehović* bolno konstatuje:

Ostalo se tako sada
I bez Bosne i bosništa,
Bez Srbije i livada,
Otvori se put u ništa.
- - - - - - - - - - - - - - - - - - -
Već je davno s neke kletve,
Il sa kobi crne vuge,
Dokapalo sa Neretve,
Ali neka: bar je tuge.

Razočarenje će pjesnika odvesti do želje da pobjegne od stvarnosti, da exkomunicira u svijet bez ljudi. Očigledno je *Otac* bio značajna ličnost, stub, zaštita, luka u životu pjesnika. Zato se u trenutku beznađa i tuge obraća njemu. Tako nastaje pjesma *Pismo ocu,* u kojoj će jesenjinovskom melodikom zapjevati:

Ja bih lego uz kučinu,
I van ljudi ljudskih prava,
Ja bih drumom uz planinu
Da se vratim krdu krava.
- - - - - - - - - - - - - - - - - - -
Ostavljam dom i ključ s dveri
Ne brini sliko za sina,
Pružiće mi azil zvjeri
Trohu hljeba sa kupina.
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
Pokraj nevestina snega
Gdje rosa oči odmara,
Biće mi kućna omega,
Zadnja pošta i adresa.

Slijede pjesme *Tranzistor, Emela, Kapi rose i Kraj kraja,* opet sa potresnim bespomoćnim vapajem i nagovještajem, možda i opšteg kraja – nestanka.

Tražim po eternoj pisti,
Dok ne vrisne ova skala,
Sevdalinku ili vijesti,
Dok ne bude noć prestala.

Zalud tražim sad su rane
Otvorene poput ruže,
Sad je Bosna kao lane,
Iznad kojeg ptice kruže.
- - - - - - - - - - - - - - - - - - -
To je skitska ona shema
Da su Nuri ručak zmija,
Da ne bude više, Ema,
Ni Mostara nit avlija.

Pjesnik čak predviđa realnu mogućnost nestanka i uništenja cijelih naroda.

4 Almir Zalihić, Antologija savremene poezije Bošnjaka iz Sandžaka, Bosanska riječ Tuzla, 2001. godine, str 94

Bio jednom jedan narod,
A sad tako više nije,
Kao kad se talas na brod
Sruči, mornare da prekrije.

Nit je putom na kolima,
Niti se po gori krije,
Niti ga na polju ima,
A bio je maloprije

Opet jesenjinovska lepršavost, čak i kada je tužna kajda. Očigledno je ovaj sanjar utisnuo svoj žig i u Rebronjinu poeziju, pa će mu se u jednoj pjesmi obratiti potvrdom da pjesniku nužno sljeduje uže.

U pjesmi *Knjiga Eyripidesu* čiji moto je pronađen u stihovima Brodskog – *A što se tiče table crne, Ona je crna i kad se obrne.* Rebronja sarkastično razgolićuje dvoličnu ulogu „civilizovane Evrope“ u stravičnom zločinu na prostoru Bosne i Hercegovine, prizivajući upomoć slavnog Homera i Herodota. Zločin je izjednačen sa *hemocidom*, u smislu smišljenog masovnog uništenja ljudi – populacije, a semantička formulacija *pečene iuvente* upotrebljena je sa ciljem naglašavanja svireposti i bezumnosti zločina (pečene, pobijene djece – mladeži.)

Homeros i Herodotos, kao i mladići,
Prevariše se kad javiše
Da su to već bivši kanibali
Ukraj krda jelena evropskih.

A još kako naivno saopšti
Lewis Morgan, sa jezera Irokeza,
Da Hemocid presta nakon
Uzgoja pitome stoke, izuma brašna.
Očito, dragi tragičaru,
Nisu uzeli u obzir Bosnu
Gdje Evropa unosi u jelovnik
Posljednje zalihe pečene iuvente

Sarkastično i cinički, što je često primjenjivana tehnika njegove poezije, narugaće se antropologu Morganu na naučno vjerovanje da, samo nedostatak hrane, navodi ljudski rod na kanibalizam.

Ovaj ciklus antiratne poezije Ismeta Rebronje nije prevashodno optužujući u smislu explicitnog imenovanja krivca – zaraćene strane. Kod njega se ne susreću *karakolji i tuđmiši,* već se zadržava na nivou formulacije rata kao opšteg zla. Okriviće on Evropu i Svijet, sluganske književnike i novinare koji su se stavili u službu zločina i zločinaca, ali će se njegov sud o vinovniku rata morati odgonetati posredno, između riječi, kako bi se to reklo.

Možda je dobar primjer za ovu konstataciju pjesma *Pužne strofe*. Pjesnik bježi od ljudskog roda, ili mu se ruga, zavideći pužu što može svoju kuću ponijeti kud god krene.

Da je meni uz seobe
Da ponesem dom kroz injak,
I da vazda nosim sobe,
Ispod krova žut osinjak.

Da je meni pužna kuća,
Ništa drugo, ništa osim,
Da je vazda kuća vruća,
Kud god idem da je nosim.

On je sklon i da povjeruje kad bi čovjek imao pužnu kuću, dom za ponijeti, da nebi bilo ni rata, pa će u jednoj strofi, praveći paralelu između savršenstva i sklada prirode i grotesknih varvarskih scena rata, zavapiti:

Da je pužno sa enklave
Podareno pužu leno,
Bi li ikad mrtve glave
Prestravile zimzeleno.

U ovo vrijeme otkopavanja bosanskih masovnih grobnica, često ćete na televizijskim ekranima prepoznati ovu scenu kad *mrtve glave prestrave zimzeleno.*

Vjerovatno je ova pjesma i tragična sudbina obezdomljenih -muhadžera – izbjeglica, nastavak potresne pjesme *GŽ 534 75.* Autobusa koji dovozi izbjeglice iz Foče, gle simbolike, na Trg Maršala Tita u Novom Pazaru. Čovjek – izbjeglica je bivši! Bivši pekar, stanar, otac, bivši Asim. (Ovaj stih svakako predstavlja vrhunac metaforike). Beznađe ljudi koji ne pripadaju nigdje. Ni da ostanu ovdje, ni da idu tamo. Pravdoljubivi, veliki crnogorski pjesnik Milika Pavlović će gledajući protestni skup građana povodom kidnapovanja i svirepog ubistva Bošnjaka, slučajnih putnika - civila iz voza u Štrpcima, zapisati potresne stihove, optužujući sve nas, obične građane, jer smo dužni da se suprostavimo zlu, čak i u uslovima represije i straha za sopstveni život, inače postajemo saučesnici:

Dolje rat –
mili mimohod ćutanja

dolje smo i mi
ne pada rat
s neba.

Svoju potresnu izbjegličku sliku Rebronja će uokviruti zadnjim stihovima

GŽ 534 75 ulazi u maglu,
Voziće dok ima nafte.
Azri na krilu Lejla, tetrapak.
Ne ostajte ovdje, ne idite tamo.

Ne pretendujući da analiziram sve pjesme ovog ciklusa, pomenuću još samo nekoliko, kao na primjer pjesmu *Poslanica* (upućena šejhu Mehmedu od Užica), svetom čovjeku o kome u narodu žive mistične priče. Samo obraćanje tom čovjeku unosi dozu nadrealnog u stvarni pjesnikov svijet. Na kraju on izražava sumnju u domet pjesničkog otpora perom i stihom:

Kada crni vakat jaše,
Zalud knjigom na vezira,
Zalud pero, uzda, haše,
Zalud glavi iz vizira.
- - - - - - - - - - - - - - - - - - -
To su oni, šejh Mehmede,
Vazda s mrakom njima ide,
Tama njima gajtan prede,
To su oni: vazda gnjide.

Ili pjesma *Urobor* (zmija samojedačica) koja za loše vladare, sa velikom dozom ironije, okrivljuje narod koji ih bira i trpi:

Nije smrt rana iz puške,
Već kad pleme, poput ara
Ponavlja ispod peruške,
Hoću cara kokošara.
- - - - - - - - - - - - - - - - - - -
Nije smrt kad ljubi zmija,
Već kad sebe samo pleme
Ko urobor ubija,
Kad se samo sruši sleme.

Ipak, vjerovatno je centralna tačka ovog ciklusa Ismeta Rebronje poema *Biva tako, o Seneka.* Naravno sama posveta upućuje na odrednice koje podrazumjeva ime ovog znamenitog rimskog filozofa, diplomate i pisca s početka nove ere. Je li to aluzija na njegovo pripadanje stoičkoj filozofskoj školi, *Pisma o moralu,* ili tragedije pune nasilja i krvoprolića? Ili je to povezano sa njegovom službom na Neronovom dvoru, koga je on podučavao i podizao, da bi ga na kraju vladar ubio, velikodušno mu dozvolivši da izvrši samoubistvo, odnosno dobije sudbinu „zaštićenog gosta“, kako su tu privilegiju nazivali stoici. Zašto traži sagovornika u liku Seneke? Moraće to da odgoneta svaki čitalac, i kroz više čitanja. Ne može drugačije sa Rebronjinom poezijom. Ustvrdiće on da je čovjek vječno raspet između dobra *(zlodobarac)* i zla *(Neron).* Odgoneta i otkuda antiratni ciklus: *-Zar da pjevaš u čast bora; il da gledaš ruj rumen; Dok ti svira đavo s mora; A njivu ti nosi flumen.* Zapisaće i sramnu, slugansku ulogu nekih pisaca i novinara upregnutih u kola *Cara kokošara. – One tame i knjgara; i novina ko iz pakla; iz dućana onih ara; Što imaju tamna stakla.*

Pjesnik želi pobjeći od te stvarnosti. *O Seneka, i bez vida; bežao bih kao Ija (princeza pretvorena u kravu); Bežao bih poput stida; Od Hemusa (Balkana), tragedija.* To beznađe ide do razmjera da pjesnik dovodi u sumnju i sam smisao daljeg življenja. *Onaj obad što je Iji; il brodovlju što je bura; ili kiša procesiji; To je meni kob purpura.*

Stid čovjeka što se u njegovom okruženju dešava takav zločin, pretače se u stihove: *Stid što gledam šibicare, i pse one iza štala; Komitete za prevare; razglavljeno sve do rala; Već je sedma slana pala; već je sedmo s kukureka; potonulo stopi s kala; Predugo je o Seneka.*

Opet nailazimo na pjesnikovu dezorjentaciju u svijetu tabora i zaraćenih strana. Ne svrstavajući se, ne znajući gdje pripada, podjeliće s nama sopstvene dileme: *Ni sam ne znaš svoje jato; Ni zašto je sve propalo; Nit što tražiš živo blato; Da zabodeš tamo ralo.* Dalje slijedi dolazak na fon prepoznat u pjesmi *Pužna kuća: Šta da radiš, moj Seneka; sa duvarom dok je kuće; Zar da skineš gleđ s opeke; I poneseš s cigle vruće.* Na kraju, završava poemu, veoma depresivno: *Previše je o Seneka; Crno sunce, crna luna; Crna lyra i lyrika; Crna luna i fortuna;* Dakle, ako u ovom ratu može biti pobjednika, biće to pirova pobjeda, *crna fortuna.*

Očigledno, ovaj ciklus antiratne poezije, svojevrsnog pjesnikovog otpora opštem zlu, je portošio snagu ovog sandžačkog gorštaka – bihorca. Neću tu tezu razrađivati i dovoditi u vezu sa njegovim, ipak, preranim odlaskom iz ovozemaljskog života, mada bi vjerovatno imalo osnova. Srećna okolnost je što i u najcrnjoj stvarnosti povremeno prođe poneki zrak života, sunca – nade. Tako je u istom periodu, srećom, nastao poneki vedriji, ili ljubavni stih, kao naprimjer *Prišla mi je, uz pudlicu; Što je nalik lemurima; Leto, lipe niz ulicu; Ona bela kao zima.* Koliko ljubavi i ljepote u samo četiri stiha.

Opet se vraćamo na temu s početka ove priče, kako zla i teška vremena porađaju velika djela. Eto, u tom periodu je nastalo, možda, najzanačajnije Rebronjino djelo, objavljeno prvi put 2002. godine u knjizi *Kad forminga ne dosvira.* Posthumno, će ova poema biti štampana i u zasebnoj knjizi *Magnet i algebra (Voleli smo mi Hedisu).* Zahvaljujući iskrenim prijateljima, štampana je ta vrijedna knjiga u izuzetnoj grafičkoj formi sa sjajnim slikama Mersada Berbera. Ova poema, naravno ne pripada antiratnom ciklusu, sem toliko koliko je ljubavna poezija sama po sebi antiratna. Smatrao sam potrebnim da je pomenem, jer predstavlja veliki doprinos svjetskoj poeziji. Nadam se da će na toj ljestvici adekvatno mjesto zauzeti cjelokupna poezija Ismeta Rebronje kada bude dovoljno istražena i afirmisana.

Neka ovaj prikaz Rebronjine poezije bude završen jednom ranom pjesmom iz davne 1972. godine To je pjesma *Kos,* koja možda nije direktno antiratna, ali svakako nagovještava taj ciklus.

Kos je pevao
Usred zelenila
Pretužno
Potom je po volji
Starešine našeg sela
Živeo u tamnim
Mestima šume
Skakutao kao okovan
Ali nikad nije zapevao
Po volji
Starešine našeg sela.

SVJETSKI POZNAT, A NAŠ JE

Poštovani čitaoci „**Damara**“ ovom prilikom Vam sa posebnim zadovoljstvom, ukratko, predstavljamo pripovjedača, romansijera, pjesnika i dramskog pisca Enesa Halilovića.

Enes Halilović, je autor širokog opisa stvaralaštva, prepoznatljiv po osobnom pristupu svog stava u vremenu i prostoru. Enesovo stvaralaštvo prepoznato je kako u Sandžaku gdje živi i stvara tako i u Srbiji te na prostoru Balkana i šire u Evropi i svijetu.

Dokaz Halilovićevog širokog aspekta stvaralaštva, su prevodi njegovih dijela na mnoge jezike te nagrade i priznanja koje je dobio za svoj rad.

Ovom prilikom vam predstavljamo pjesmu *„ZID KAO TAKAV“* i dvije kratke priče *„DVA POMAGAČA“* i *„UPAMTITI“* po izboru autora.

Ostaje nam za kraj da mu poželimo dobro zdravlje i još više da ispiše rukopisa kojim će obogatit književnu baštinu Bošnjaka u Sandžaku i svih Bošnjaka u svijetu.

■ Piše: Prof.dr. Ramo Kurtanović

ZID KAO TAKAV

Zid. Nikada nije mislio
o zastavi na pola koplja,
njemu to Ništa ne znači.

Zid ne gleda fudbalske prenose.
Pred slavljem i pred porazom zid drhti,
ne vjeruje grlatim hordama.

Zid ne ljubi bližnjeg svog.
Zid ne mrzi bližnjeg svog.
Zid i ne zna Ništa o zidu.

Postoji zid kao forma,
postoji zid kao stanje,
postoji zid kao rezultat viska i libele.

Zid nema znanje o gavranu
koji prebira po smeću,
stran mu je i gavran kao simbol.

Ljudi za ljude kažu:
Drug druga traži
i *Sličan se sličnom raduje,*

ali zidovi nisu kao ljudi -
zid ne traži zid
i zid se zidu ne raduje.

Ideja o zidu
veća je od samog zida i
možda zbog toga zid mrzi sopstveni prah.

Zidić, zid, zidina
i prazid -
otkad znaju za sebe opstaju bez hlorofila.

Sluh nastaje prije vida.
Sluh nestaje nakon vida,
ali nema zida između sluha i vida.

Kad ptice pjevaju, zid se obnavlja.
Svaki kamen u zidu stari pojedinačno,
zajedno se podmlađuju.

Zid ne opstoji sam o sebi,
i ne doziva sebe, ali ponekad
u slobodno vrijeme (a zid ga ima napretek)

zid se u sebe uvlači, u svoju suštinu,
pod svojim imenom potapa se istorijom,
sahranjuje se u ideju o sebi.

Ne postoji zid mužjak niti zid ženka.
Zid ne nastaje (kao bakterija) prostom
deobom,
pa ipak, zid se umnožava.

Pred zidom uzdišu plemkinje
i vojskovođe obaraju poglede,
rika lavova nikad ne dopire do zida.

Do zida vjetrovi stižu i ćutke se okreću.
Pred njim se sama sitni so,
mada ne zna zbog čega.

Geometrijski oblici umiru ispred zida.
Unutar zida rađaju se mitovi i teorije,
igraju se molekuli i geološki periodi.

Zid navodnjava kiša – opšta povratnica,
đubri ga pepeo vremena.
Po zidu malobrojne su puzavice.

Zid ne voli velike imenice kao:
točak, *humus* ili štit.
Zid voli prijedloge: *iza*, *ispod*, *iznad*,

i voli prirodne brojeve.
Zid uvijek broji od *jedan*
(jedan u svemu sadržan).

Zid priznaje informatički jezik:
jedan nula, nula jedan, jedan nula...
Zid zna za zid između nula i jedan.

Kad ga ponize,
zid se zainati
pa ga ni vojska ne može pomjeriti,

ali ponekad
biva nepouzdan,
ni bicikl na zid ne možeš nasloniti.

Zid ne teče, ali pritoke ima.
Zid nije plovan, a slutiš mu dubinu;
zastane bez sidra, a kreće se bez jedra.

Iz zabave, iz dosade ili iz objesti
zid se uvlači pod svoju kožu,
prebira po tkivu, svira po skeletu.

Zid je daleko od stilskih figura,
skriva se od teksta i podteksta
i opire se tumačima.

Zid se otvara kome hoće.
Zid se otvara kada hoće.
Kroz zid neće proći samo onaj koji neće.

Kad se uplaši rušenja,
sam se od sebe sruši zid, potom proklinje
one koji su ga zidali.

Tada – kada odbaci maske,
tada – kada izbaci temelje i kamenje,
tada – kada se oslobodi prostora iza i
ispred sebe,

tada,
i samo
tada,

zid se pita:
Može li nestati i ono
što neće biti sazidano?

DVA POMAGAČA

Izgubio je majku prije no što je izgovorio riječ mama. Pa ipak, Samko je u prvim godinama bio dječak veseo i rumen. Radoznao. Čuvao je kravu koju su od malih nogu muzli on i njegov brat, a otac im je bio putar, čistio odrone; nosio je lopatu i flašu. Jednog dana, Samko je čuvao kravu. Zaigrao se i izgubio kravu. Kad je došao kući, otac mu je naredio da se vrati u brda i u šume. Prvo kravu da nađe, pa onda kući da se vrati. Pala je tama, Samko je otišao u šumu, dozivao, tražio... Imao je tada možda devet ili deset godina. Svu noć je tražio. Ko zna šta se dešavalo te noći. Nije mu pamet ostala u šumama, nego u tami te noći. Kad se tama diže, pamet mu odnese. Samko je, otada, jedan od čudnih ljudi, usamljenih, dalekih, a poznat svim sugrađanima... Iako mu je otac davno otišao pod kamion, Samko i dalje luta. I dalje traži kravu. On nikom zalogaj ne ište, ni čašu vode. On skuplja upaljače, lustere, šibice, svijeće, automobilske farove, fenjere, sijalice, lampe sa bicikala... Kad ljudi čiste kuće i podrume, odvoje za Samka stare lustere ili lampe, tako uklone nepotrebne stvari, a Samko se obraduje, odnose to svojoj kući. I sve to čuva. Kad prolazi pored kafića, ljudi mu poklanjaju upaljače. Njegov dom je magacin proizvodnje svjetlosti. Sobe, hodnici, garaža, dvorište, sve to je krcato drangulijama. Ovo nije priča o njemu. Ovo je priča o njegovom bratu. Dvadeset godina je živio pored Samka, gušio se u tom kršu i lomu. Danas je odlučio da ode. U tome su mu pomogli gravitacija i jedan most

UPAMTITI

Bila je u Novom Pazaru žena po imenu Zenifa Hubanić. Nadam se da nisam jedini koji pominje njenu dobrotu.

Živjela je u bogatoj kući, udata za biznismena Šefka Alomerovića, rodila je možda sedmoro ili osmoro djece. Porijeklom je bila iz persijskog plemena Huban. Bila je čuvena kulinarka svog doba.

Kroz dom Alomerovića prošlo je možda dve hiljade izbjeglica. Tih devedetih godina XX veka, za mnoge se našla kašika, topla i čista posetelja u kući Alomerovića, obrok, topla riječ, utjeha. Šefko Alomerović je bio medijski eksponirana ličnost, ali Zeniha Hubanić, njegova supruga, bila je u kući okružena djecom i izbjeglicama. Može li čitalac da zamisli koliko strpljenja ima žena koja ugosti tolike ljude, stare i mlade, žene i djecu. Neki su prenoćili jedno veče, neki su ostali po tri godine ili više.

Predlagao sam u Novom Pazaru da neka ulica ponese ime Zenife Alomerović. Moja inicijativa još uvijek nije urodila plodom, ali nadam se da hoće. Predlagao sam jednom čoveku iz BiH, koji je na nakakvoj vlasti, da jedna ulica u BiH ponese ime Zenife Alomerović. Rekoh, toliko građana iz BiH je sačekala toplom riječju, ugostila, prinijela tanjir, oprala posteljinu, ispratila... da se ne zaboravi njeno dobro.

Da li se neko sjetio da napiše tekst o toj ženi?

Zar je teško sjetiti se nekoga ko je ponudio dobrotu i pažnju onda kad je bilo teško.

Taj mi čovjek iz BiH reče da treba pokrenuti inicijativu.

On na vlasti, može to učiniti lako, ali traži inicijativu - vjerovatno je mislio pismenu inicijativu. Zar je ovaj svijet, zar je narod spreman da zaboravi dobrotu te žene koja je mlada otišla sa ovog svijeta? Uvijek sam se pitao, gdje su u novinama pisma ljudi koji su došli u njihovu kuću? Zar nije neko napisao tekst kao sjećanje? Da li je neko došao poslije trideset godina, iz bogatog svijeta, da pokuca opet na ta vrata i donese cvijet za tu damu? Da je pokucao na vrata, saznao bi da je Zenifa Hubanić otišla na drugi svijet.

Zašto je pominjem danas i ovdje?

Imala je sluh za one koji su došli. Ugostiti, ispeglati, nahraniti, razgovoriti, oprati, utješiti... to su bili njeni glagoli.

Enes Halilović

Enes Halilović, rođen je 5. marta 1977. u Novom Pazaru.

Poezija: „Srednje slovo“(1995, 2016), „Bludni parip“ (2000, 2017), „Listovi na vodi“ (2007, 2008, 2008), „Pesme iz bolesti i zdravlja“ (2011), „Zidovi“ (2014, 2015), „Bangladeš“ (2019) i “Sekvoja” (2022).

Zbirke priča: „Potomci odbijenih prosaca“ (2004), „Kapilarne pojave“ (2006) i „Čudna knjiga“ (2017, 2018).

Drame: „In vivo“(2004), „Kemet“(2009, 2010) i “Zemlja” (2022).

Romani: „Ep o vodi“(2012), „Ako dugo gledaš u ponor“(2016, 2017, 2021, 2022) i „Ljudi bez grobova“ (2020, 2021).

Osnovao je književni časopis „Sent“ i književni web časopis „Eckermann“.

Knjige Enesa Halilovića objavljene su na engleskom, poljskom, francuskom, makedonskom, turskom, albanskom, bugarskom, ruskom, italijanskom i latinskom jeziku, a proza i poezija je prevođena na engleski, nemački, španski, ruski, arapski, turski, francuski, poljski, rumunski, ukrajinski, mađarski, slovenački, letonski, albanski, makedonski, grčki, bugarski, katalonski, romski, danski, portugalski, italijanski, beloruski, jermenski, hebrejski, japanski i latinski jezik.

Nagrade: Zlatna značka za doprinos kulturi KPZ Srbije, „Branko Miljković“, „Đura Jakšić“, „Meša Selimović“, „Ahmed Vali“, „Stevan Sremac“, „Zlatno slovo“, “Grigorije Božović”, Vitalova nagrada, “Zaplanjski Orfej”, “Kočićevo pero” i “Velika nagrada Ivo Andrić”.

Za urednički rad dobio je nagradu “Sergije Lajković”.

Komad o novorođenčadima koja govore premijerno su izveli glumci berlinskog teatra Schaubühne 10. marta 2011. godine.

Po Halilovićevom romanu „Ako dugo gledaš u ponor“ Zlatko Paković je režirao istoimenu predstavu koja je premijerno izvedena 27. decembra 2020.

Po pjesničkoj knjizi „Zidovi“ Mitar Belojica je režirao predstavu koja je premijerno izvedena 5. januara 2022. Istog dana je premijerno izveden film “Zidovi”, takođe po motivima Halilovićeve pjesničke knjige, a u režiji Adema Tutića.

Za redovnog člana Slovenske akademije nauka i umetnosti (Varna, Bugarska) izabran 2. januara 2023. godine.

Izložba

„OTETA ZEMLJA“

„Demokratija je kad bijeli čovjek pošalje crnog čovjeka da ubija žutog čovjeka, 20.000km daleko od svoje kuće, pod izgovorom da brani bezbjednost svoje zemlje, koju je oteo od crvenog čovjeka.“ Monolog iz filma „Kosa“

Davno sam rođen, još 1950., ali ne smatram se starim. Spadam u ljude zavidnog obrazovanja. Čovjek sam slobodne misli i kritičkog odnosa prema zbivanjima u svijetu, ali i kod nas. Svoju neovisnost dugujem svom biću, jer sam tu slobodu darovao sam sebi. Uživam je u potpunosti, i to smatram svojim najvećim postignućem i vrlinom. Time se veoma ponosim.

Dobro pamtim, dugo razmišljam i, onako, za sebe, često se pitam: gdje sam? U kakvom to svijetu živim? Ta moja razmišljanja nisu samo lokalnog karaktera, locirana na uži prostor moga zavičaja, pa ni šire regije. Ne, ona su globalna i sveobuhvatna. Moja razmišljanja se odnose na cijeli svijet, naročito na dio svijeta iz kojeg nam dijele lekcije iz demokracije.

Ali, ako odemo u prošlost, i samo malo zagrebemo ispod površine, vidimo duboke pukotine ispisane historije, sve ono o čemu su nas učili, i još uvijek uče. Vide se pogrešni ljudski postupci, neprijateljsko ponašanje i tragovi porobljavanja. Vide se užasna zvjerstva velikih sila prema nemoćnim ljudima. Vidljivi su i postupci koji su vodili do istrebljenja pojedinih naroda, do genocida. Do pljačke prirodnih bogatstava, pustošenja zemlje i kulturnih dobara. Sve to navelo me na razmišljanje da se trenutno dešavaju, i vijekovima su se dešavala, kontinuirana planska, bestijalna djelovanja nad nevinim čovjekom, suprotna onom humanom, ljudskom, poštenom odnosu čovjeka prema čovjeku. Nema više samilosti, ljudskosti,

■ **Piše:** Akademik Dželo Hodžić

ljubavi i dobrote. Nema iskrenog čovjeka, jer dobri i pošteni postali su incident i smetnja ciljevima oligarhija. Upravo zbog toga, na toj matrici sopstva odlučio sam se kritički obratiti vama, cijenjenoj publici i dobronamjernim građanima svijeta, da ukažem na dijelove zamućene slike o ovim pojavama u svijetu. Svoja razmišljanja sam umjetnički obradio i objedinio, sada ih nudim u ciklusu slika pod nazivom: „OTETA ZEMLJA“.

Pa da započnem.

Pojam genocid nastao je 1948. u Ujedinjenim narodima. Zato do danas postoje tri pravosnažno presuđena genocida:

- nad Jevrejima u Drugom svjetskom ratu
- nad Tutcijima u Ruandi 1994.
- nad Bošnjacima u Srebrenici 1995.

Sva ostala masovna stradanja nedužnih civila kroz historiju, ostaju u udžbenicima naknadno pisane historije. Nameće se logično pitanje: šta je sa ostalim stradanjima: Ujgura – turkijske manjine koja živi u Kini, islamske vjeroispovjesti – 2 miliona u logorima za „prevaspitavanje“; Ukrajinaca - Golodomor 1932 – 33.; Indijanaca – Sjeverna i Južna Amerika; Aboridžina; Indijaca; afričkih naroda (Konga i cijele Afrike); Palestinaca; Alžiraca; Marokanaca; šta je sa stradanjima: Rusa, Kineza, Kambodžanaca, Čileanaca i drugih ugroženih naroda širom svijeta. Jer, mnogo je zvjerstava kroz historiju činjeno. Krstaški ratovi koji su vođeni u ime boga, Džingis Kan koji je u svojim osvajanjima pogubio na stotine hiljada ljudi. A gdje su ostali osvajači? Naravno da su svi osvajači bili nemilosrdni. To im je zajednička karakteristika. Pomenut ću stradanje Jermena, neke zemlje su to proglasile genocidom, ali iste te zemlje su prećutale svoja nedjela, možda čak i veće genocide.

Površnim istraživanjem koje sam proveo i koje je dovoljno za realizaciju izložbe „OTETA ZEMLJA“ ne može se uvijek saznati ko su bili vladari i kolonizatori, jer ne postoje pouzdani izvori. Recimo, otkriće Amerike, ili osvajanje Indije koje seže u daleku prošlost: britanska istočnoindijska kompanija je bila dioničko društvo, koje je po kraljevskoj povelji iz 1600. dobilo prava trgovine s Indijom. Trgovačko društvo se pretvorilo u kompaniju koja je vladala Indijom preuzevši vojne funkcije i funkcije vladanja, sve do raspuštanja 1858.

Paradoksalno zvuči, Ameriku i Australiju osvojili su brodovi puni dojučerašnjih zatvorenika i kriminalaca. Pitam se, da li je Velika Britanija vodila rat ili nije? Isto važi i za Španiju. Jesu li domorodačka i autothona plemena, vlasnici zemlje, dobrovoljno išli u rezervate i žrtvovali se za dobrobit došljaka kako navode neki izvori.

Zna se, da su novi vlasnici tuđe

zemlje sa sobom donijeli bolesti, pohlepu, otimačinu i smrt. Domorodačka populacija bespomoćno se povlačila pred beskrupuloznom silom osvajača. Ponuđeni su im rezervati u koje su se „dobrovoljno“ naselili.

Skrenuo bih pažnju i na pljačku kulturnog bogatstva i umjetničkog blaga. Primjere otimanja i prisvajanja kulturnog blaga možemo vidjeti u svim većim muzejima u Evropi. Primjer je karijatida koja nedostaje iz kolonade u Atini i koja se sada nalazi u Britanskom muzeju. Osim stradanja i porobljavanja autothonog stanovništva stradale su životinje i ptice. Narušena je prirodna i ekološka ravnoteža.

Za realizaciju ove izložbe koristio sam meni dostupne i vjerodostojne materijale iz različitih naučnih enciklopedija, leksikona, časopisa, knjiga i druge literature. Koristio sam fotografije objavljene u časopisima i na internetu, pri tome vodeći računa o izvorima, autorskim pravima.

Za izložbu slobodno – autorski, po istraživanju navedene građe, odabrao sam ove ličnosti: Leopold – Belgija; Kortez – Španija; Hitler – Njemačka; Mao Ce Tung – Kina; Staljin- Rusija; Pol Pot – Kambodža; Pinoče – Čile; Milošević - SR Jugoslavija; Netanjahu – Izrael.

Možda bi neki drugi autor odabrao druge, ali ovo je moj izbor.

Samo po sebi, nameće mi se pitanje: kuda ide ovaj svijet? Pitam se sve češće i češće! Hoće li se roditi, i kada, novi Halifa Omer, i biti primjerom dobrote. Postoji li negdje na ovom planetu još jedan: Gandi, Mendela, Martin Luter King, Dezmund Tutu, Majka Tereza.

Ili ćemo živjeti u demokraciji sile, snage i mišića, demokraciji jačega. Sada živimo:

- Laž kao istinu.
- Zločin kao pravdu.
- Genocid kao pravo jačega!
- Pravdu kao utopiju!

Definitivno živimo veliku laž u vidu demokracije, gdje su zapostavljeni svi postulati života: prava, istine, humanosti i ljubavi. Pravo postoji u nadmoći, istina u licemjerju i interesima. Ovo sam shvatio kasno, kada je izbio rat u Jugoslaviji. U Bosni se desilo da su dva naroda potpomognuta matičnim državama u vidu naoružanja i ljudstva, a Bošnjacima je uveden embargo da se brane. I zbog toga, nemogućnosti odbrane, došlo je do etničkog čišćenja Bošnjaka, do genocida u Srebrenici i to pod budnim okom Ujedinjenih nacija i ostatka svijeta.

Nakon Drugog svjetskog rata i holokausta rekli su: „Nikad više!“ - Ponovili su to i poslije genocida u Srebrenici.

Nedavno se desila Ukrajina, da Bogdo nije, i šta se desilo? Skočio je cijeli svijet. Svi bi da im pomognu. Bilo moralnom podrškom ili kroz razne programe: sakupljanje novca, hrane, odjeće, prihvatanje izbjeglica

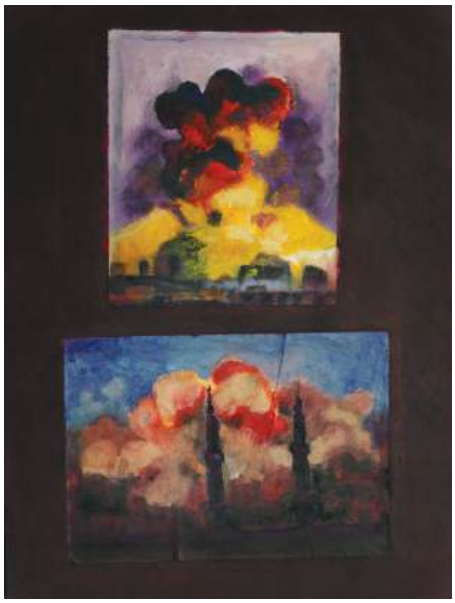

koje su napuštali svoje domove. Ovaj segment dobro razumijem, jer sam i sam bio prognanik, prvo u Sloveniji, pa u Njemačkoj. Hvala im na pomoći. Ako napravim paralelu, za rat u BiH svijet nije bio spreman, a sa Ukrajinom to je već bilo drugačije. Probudila se humanost, pomislio sam, podignuta je na viši nivo ljudskost da se ugroženima pomogne.

Opet sam se prevario i postao skeptičan, jer se počinje pričati o profitima i interesima velikih sila. Plin, nafta, žito, energenti i geopolitika su izbili u prvi plan. To razumijem, ali ne mogu da shvatim oružje i trku u naoružavanju Ukrajine. Znači, i ovdje se sva priča svodi na profit, ko je koliko zaradio, ko se obogatio još više. Za njih, poginuli, hiljade i hiljade grobova su kolateralna šteta. Mrtvi su svedeni na suze porodice i prijatelja.

„Nikad više“ ponovilo se opet u Palestini i Gazi. Bol duga 75 godina odvija se, ponovo, pred očima Ujedinjenih nacija i lobija moćnika. Ponovo se demonstrira moć i pravo jačega da ubija nedužne i nemoćne. Dešava se da demokracija sile, demokracija laži, „demokracija“ suprotna načelima svakog normalnog čovjeka, suprotna vjeri i svim Božijim zapovjedima, vlada svijetom. Dešava nam se da nas ubjeđuju, da ne vjerujemo onom što vidimo svojim očima i da vjerujemo onom što nam se servira od strane manipulatora. I to vješto rade gebelsovski utrenirani mediji i prateća propaganda. Svoje mišiće u Gazi bildaju najjači svjetski igrači, oni kojima bi mi trebali vjerovati i imati u njih povjerenje.

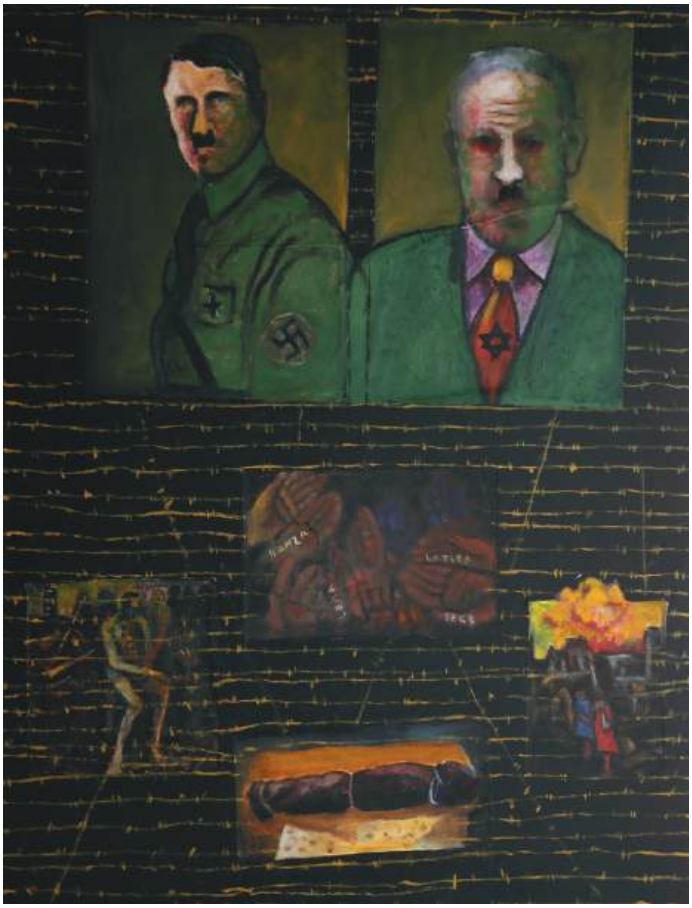

Amerika, Engleska, Njemačka, Francuska i mnoge druge zemlje podržavaju tu silu i ubijanje civila i djece. Opravdavaju rušenje vjerskih objekata, bolnica, izbjegličkih kampova, prekid struje, vode. Podržavaju nemogućnost dostave humanitarne pomoći. Jedini izgovor Izraela za napade na Gazu jeste parola: imamo pravo na odbranu. Slažem se da svaka zemlja treba da se brani od neprijatelja, ali se ne slažem da to pravo koriste kao izgovor za ubijanje nedužnih civila, devastaciju grada, rušenje i uništavanje svega što im se nađe na putu. „Branjeni“ su brzo prešli u napadače. A svrstavanje i navijanje za bilo koju stranu, vodi u još veći konflikt i stanje neizvjesnosti sa tragičnim posljedicama.

Svi ti razlozi, izgovori za ubijanje nedužnog stanovništva Gaze me pogađaju. Nevjerovatno mi zvuči stav „velikih, nabildanih demokracija“ o dogovoru prekida dejstava, tj. djelimičnom prekidu da bi se dostavila humanitarna pomoć. Ortodoksna laž! Manipulacija! Pitam se, kako dostavljate oružje za ubijanje, i kome? Sa kojim ciljem? Prestanite! Nemojte misliti da se ne vidi šta je na djelu.

Jedina pozitivna stvar u svemu ovome, nesreći i genocidu, jeste da je obični, slobodoumni čovjek počeo da se budi, razmišlja i shvata sve te laži. Potvrda tome je podrška Palestincima i demonstracije širom svijeta. Čak i u zemljama koje su „demokratski“ zabranile okupljanja, okupljanja se dešavaju.

I kao čovjek, i kao umjetnik, ja sam protivnik rata. Saosjećam sa izraelskim nevinim žrtvama, žao mi je svakog poginulog ljudskog bića bez obzira sa koje strane bio, i na kojem dijelu svijeta živio. Na strani sam mira i ljubavi jer, ko ubije nevinog čovjeka kao da je ubio cio svijet.

I na kraju, ako ste pročitali ovaj tekst i pitate se „za koga ste“, „na čijoj strani“? Jeste li za Palestince ili za Izraelce, ili pak za Izraelce i Palestiince?

Moj odgovor je: za Palestince i Izraelce! Ja sam za mir, protiv rata i ubijanja. Ja sam za dobro koje se bori protiv zla, za vraćanje dostojanstva čovjeku, onom čovjeku koji voli život iznad smrti i profita.

Zaključak je moj osobni stav, stav slobodnog umjetnika koga će mnogi osuditi, ali isto tako i pohvaliti. Možda nisam u pravu, ali mislim svojom glavom i nisam pod uticajem velikih politika i medijskih natpisa koji su sluganski.

Ako pitate ko sam?

Ja sam onaj mrav iz priče kada su gasili požar i upozorili ga da se skloni da ga neko ne zgazi. Odgovorio je: neka, hoću da se vidi da sam i ja tu!

„Uzmete mi vodu, zapalite masline, uništite kuću, uzmete moj posao, ukradete moju zemlju, zatvorite mog oca, ubijete moju majku, bombardujete moju zemlju, izgladnite nas sve, ponizite nas sve, ali ja sam kriv kada ispalim raketu nazad.“ (Noam Čomski)

Iz zbirke pripovjedaka „Bihorske mjesečine“

KOSIDBA U MEĐUSTENU

Piše: Prof. Reho Ramčilović

Livade u Međustenu stasale, po nekim brežuljcima žutnule, najavljujući da je vakat da se kose. Ne mogu više da čekaju.

Potrebno je što prije završiti sa kosidbom, jer će trava sazreti, još više očvrsnuti pa će postati tvrđa za košenje. Dano Rastoder, postao mladi gazda, odijelio se skoro od oca i amidže, ostao sâm sa majkom Šehom, rodom Ramčilović, iz Lagatora, da se o svemu stara, da se nanovo kući.

Daščorečani kose od sabaha do akšama, čuju se odjeci čekića i nakovanja, razliježu se dolinama reski zvuci kosa, reko bi čovjek, da su to taktovi nekog uvježbanog orkestra, a sa drugog brda odjekuje eho kosača Kruščičana, trudeći se da što više pokose i budu bolji od Daščorečana.

Ptice od svanuća po žbunovima i obližnjim šumarcima cvrkuću, pjevaju svoje pjesme stapajući glasove sa zvucima kôsa, pa ti se čini da to svira muzika na saboru, a ne kosidba po brdima Međustena.

Dano poranio da obiđe svoju livadu, merka je da li je stasala. Ona nabujala, zelena, vjetar je njiše, čini se ko da je more koje se talasa u valovima. Kipti u njemu velika želja da je što prije pokosi, poplasti, ali sam je, nokosan je, pa duboko uzdahnu ne znajući šta mu je činiti.

Zaboravio je on da ima daidže Ramčiloviće u Lagatorima, no oni njega nijesu, spremaju se da pođu da pomognu kositi sestriću. Čuo to i Bido koji je poznat u kraju kao veliki humanista, odluči i on da pođe na mobu odiviću. Obrati se rođacima: Hafizu, Šabanu, Ćamilu i Rahimu tražeći od njih spremnost da se sjutra rano spreme i upute ka Daščoj Rijeci, odnosno Međustenu. Rahim, Šaban i Ćamil odmah pristaše, a Hafiz mu odgovori: “Brate Bišo, halal ti bilo i sevapom što kupiš mobu da pomognu mladom gazdi, ali ja sam nešto bolešljiv, ne smijem se nafatit, a gore će biti dobri kosači pa ću se obrukati.” - Dobro, dobro reče mu Bido, ni ja ti ne bih rekao, no da mi daš sinovca Haćifa da povedem sa sobom u kosače.

Hafiz će na to: „Kako Bido, to od mene tražiš, on je dijete, tek je završio osmi razred, malo se protegao, ali je bogami još veretizan, ne smijem ga poslat ni za živu glavu.”

Ovaj razgovor sluša Bajra, majka Haćifova, te ne moga više da ćuti, progovori: “Hafize, ako se ja što pitam za moga sina, poslala bih ga sa Bidom kad ovoliko ima u njega povjerenja.”

Nemade Hafiz kud, prista da sinovac Haćif sjutra ide da kosi u Međusten, duboko uzdahnu, jer zna šta znači biti u velike kosače. Haćif se obradova više no da će u svatove, srce mu zaigra, neka ga toplina obli i kradom pogleduje Bida i majku ko da zahvaljuje što uspješe da ubijede amidžu.

Savjetuje Hafiz Haćifa kako da čuva kosu, posebno od kamena skača, jer on brzo zatupi kosu, a skriven je u travi, teško ga je primijetiti dok kosiš, i kako da tjera mah.

Haćif sav uzdrhtao od radosti što će ići u kosače, naročito da bude u društvu sa amidžama koji su priznati kosači nadaleko. Malo je i uzbuđen, osjeća se manja doza straha da se ne obruka, da ne izgubi povjerenje kod starijih, a srce mu trepti, duša puna topline, čini mu se sav je svijet njegov.

Osvanu posljednji julski dan, Ramčilovići u cik zore ustali, spremili se, pa se uputiše prema Međustenu u blizini Dašče Rijeke. Usput savjetuju Haćifa kako da se ponaša, kako da barata kosom, a on samo potvrđuje, hoću, ne brinite.

Po brdima iznad Međustena sunce već granulo, proviruju prvi zraci kao da nešto žele da ukradu, najavljujući lijep sunčan dan. Zvono na ovcama, gazde Jakupa zveči, zvonko je, glasno odliježe planina, stado prileglo na pašu, jer će ih kasnije sunčana jara poslati u duboku hladovinu.

Ubrzo okupi se Danova moba. Došli ljudi iz raznih krajeva, a najviše njegovi rođaci iz sela da pomognu mladom gazdi, selame se, daju se hođeldije, posebno prijateljima iz Đerekara.

Dano služi mobenaše, dijeli cigare, zahvaljuje se, milo mu radi rođaka i komšija što se ovoliki broj kosača okupio, ističe evo stigli su i daidže iz Lagatora. Drago mu je što ga nijesu zaboravili i što će mu pomoći kad je najpotrebnije.

Napokon, prionuše kosači da klepaju svoje kose, tanje ih ili samo malo popravljaju, jer jedino oštrim kosama može se posjeći tvrda trava u Međustenu. Slušajući sa strane klepanje kosa, rekao bi neko da je to dobro uvježbana muzika u jednoličnom taktu koja odliježe dolinama gubeći se u obližnjim šumama i visokim brdima.

Kosač iz Đerekara, krupan, div od čovjeka, ide od kosača do kosača i posmatra kako ko tanji kosu. Pogled mu zastade na momka Haćifa iz Lagatora, učini mu se da je dijete, pa ga upita: „Jesi li dijete, došao da nam vodu nosiš i da nas pojiš, jer ne vidim ovdje mlađega od tebe”? Haćif ćuti, samo ga pogleda.

Bido, amidža Haćifov, sve to sluša, krivo mu, ali mudro sačeka da vidi šta sve namjerava pa mu se obrati: „Prijatelju, to dijete će danas kositi cio dan sa nama, i to ispred tebe ili za tobom, pa

vidi kako voliš”!

On mu na ovo obrecnu: „E, prijatelju Bido Ramčiloviću, čuo sam da si dobar čovjek, i dobar kosač, pa me čudi što si doveo ovo dijete da se šega sa nama, ja sa djecom ne kosim, a njega bih vala mogao i nositi i kositi”.

Bido: „Dobro, dobro, kosiće sa nama, vodu neće nositi.”!

Na ovaj malo neprijatan razgovor nadoveza se Smajo Škrijelj iz Dašče Rijeke, najstariji među kosačima, neka te toga ljudi. No, Bido, znam da si i dobar kosač pa bujrum ti danas budi kosbaša, tebi to i pripada. Svi povikaše - taman, taman, neka bude Bido.

Bido se zahvali na ponudi, pa im odgovori: „Ja neću, neka bude ko hoće, meni je sve jedno, samo da se što bolje pokosi trava.”

Poslije dugog uvjeravanja i nagađanja, prista Smajo da bude kosbaša, ali pod uslovom da za njim bude Bido iz Lagatora, svi se složiše. Smajo raspoređuje kosače kojim će se redom zakošavati, uz pitanje da li se slažu. Složiše se, počeše se kosači uređivati na mah, negdje ih je oko dvadeset.

Na čelu je Smajo, padaju prvi otkosi trave, izgledaju kao valovi rijeke, cvijeće bijelo ih prekriva pa ti se čini da su to pjenušavi talasi rijeke, a skakavci zriču, skakuću ispred kosa, žaleći za prvim poleglim travkama. Sunce ogrija, toplim zracima miluje ozarena lica kosača, pa je atmosfera puno prijatnija i lakše se kosi.

Otegnu se dugi red ljudi niz livadu, svi su u bijele košulje, a sjajne britke kose povremeno zabljeskaju pa izgledaju kao da je niska bijelih đerdana položena niz dolinu. Nakon dugog košenja, stade kosbaša da naoštri kosu, ostali kao po komandi za tili čas i oni oštre svoje belegije. Fijuci, zvuci brusova odjekuju dok ih po kosi namiču, te se uhu čini da to svira uvježbani orkestar neku muziku. Bido mimikom pita sinovca Haćifa može li, hoće li mu kosa, a on mu potvrdi da slobodno može i brže ići.

Đerekarac u stopu prati Haćifa, još mu kosa dobro sječe travu, navalio na njega, dok skakač kamen često bljesne pred njim, a on u zanosu i ne primjećuje ga. Rahim također, uzastopice prati ga, kosa mu ide kao podmazana. Sunce sve više peče, vjetar pirka sa Haništa i planine Vlahova, hladeći kosače i brišući im znoj sa čela i očiju.

Odjednom se začu i pjesma:

„Kosači travu kosili
i mladu Bihorku prosili...”

Haćif ćuti, zadovoljan je, ohrabrio se, ne osjeća da kosi, lagana mu kosa kao pero, oštra, ravnja travu milina pogledat njegov otkos.

Počeše se kosači povraćat uz livadu, da povrate mahove-otkose. Smajo, Bido, Mujo i Haćif odmiču od ostalih. Đerekarac izostao, češće oštri kosu, znoji se, košulja mu sva kvasna, zalijepila se za leđa i izgubila onu bjelinu. Rahim već se poravnjao sa njim u mah i govori mu; hajde, što čekaš ono ni dijete ode daleko ispred nas! On ćuti, nešto u sebe progovori, a onda se obrati Rahimu za sobom: „Polako prijatelju, meni se kosa istupila”. Raško će njemu - Jok, jok ti si kosač kojeg ravna nema, a pogledaj ono dijete što bi ga nosio i kosio ode daleko. Šaban se grohotom nasmija pa dobaci: „Haćife, kosiš li ti, ili se samo šetkaš ispred nas”!

Mujo, vidi da mu brat posustaje pa ga upita: „Šta je brate?” On mu odgovori - Zatupila mi se kosa, neki kamenčići samo izlaze iz trave i po brisu sipaju.

Kosbaša Smajo vidi da neće ovo izaći na dobro pa zamoli Bida da stanu da se odmore, prije nego će izaći na vrh livade i završiti otkos. Bido ga posluša, stadoše, odmaraju se prislonjeni na kose i posmatraju ostale kosače. Haćif kosi ni oznoio se nije pa se obrati kosbaši – „Zbog mene tjerajte, ja ovu kosu ne osjećam u rukama, a mogao bih ovako kosit do sjutra.” Bidu bi milo, kad ču ove riječi sinovca, pa mu reče: „Halal ti bilo, sinko, bolji si od mnogih starijih kosača, bićeš ti pribran i čuven udaleko, a bogme i kosače voditi”. Smajo se samo nasmija i potvrdno klimnu glavom da je zaista stasao u pravog kosača.

Kosač do Haćifa čudi se, pa ga zamoli da mu pogleda kosu i brus. Dozvoli mu da je pogleda, a kosa oštra, istanjena, nenazubljena ko da tek sad počinje njome da kosi. Momče, hoćeš li mi dat da jednom naoštrim tvojim brusom?

Haćif pogleda Bida, on mu dade znak da mu poda. Evo daću ti, ali samo jednom. Tako i bi. Sa sviju strana čuju se frule čobana, rasprostiru se umilni zvuci svirala, poneko zalutalo jaganjce i zableji čineći ambijent življim, dok kosači bacaju pogled slušajući te umilne zvuke. Nastavlja se kosidba uz livadu, padaju svežnji trava, ptice preletavaju iznad njih, kao da prekoravaju kosače što remete mir u ovoj planinskoj oazi, a sunce već odskočilo, podobro, opeklo, sve se teže izdržava. Vrijeme je i ručku pa kosači jedva čekaju da istjeraju mahove. Oblaci se sakrili iza homora, hlada nema ko zainat, te im je sve teže istjerati otkos do samog vrha livade.

Napokon, svi kosači istjeraše svoje mahove, sjedoše da se odmore, ručak se servira, miris omamljiv od birijana, pite i ostale

pripremljene hrane prijatno se širi otvarajući veći apetit za jelo. Šale se kosači među sobom, pričaju razne dosjetke.

Bido se obrati kosaču koji je pratio Haćifa, jesi li baš mnogo umoran?. On će mu zajedljivo, neprosto ti bilo, što ovo dijete dovede da kosi.

Vala prijatelju, ja nijesam ništra kriv, a ovo dijete će akobogda na jesen u srednju školu i biće, ja vidim i dobar čovjek i kosač.

„Da ćutiš, obrati mu se brat, hoćeš ti pa ti da si." Kosbaša pozva svi da prionu ručku, jelo je servirano, kosači ga odmah poslušaše, posijedaše oko postavljene sofre na poljani.

Odavno je prevalilo podne dana, sunce se prebacilo na zapadnoj strani, zraci iskosa miluju lica kosača, sušeći im znoj sa košulja, a oni sad su već odmorni i orni za kosidbu. Neki predlažu da malo više odmore i odspavaju tako su i naviki, ali valja do kraja dana cijelu livadu pokositi. Čuje se sve više blejanje ovaca, zvona još jače odjekuju, jecaju, rasplandovale se ovce, zapasoše se po obližnjim brežuljcima Međustena, pa kad ih pogledaš odozdo ko da je obijelio snijeg po zelenoj travi ili se bijeli oblaci stuštili po Međustenu. Jarebica prhnu iz grma, podjari i usnulu ženu, zakriještiše glasno pa odletoše pravac u homar ka Vlahovima.

Kosbaša Smajo se zakosi, pozva i ostale da prionu mahu. Čuje se sve više fijukanje kosa, odmorili se ljudi, čuje se i poneka kratka šala propraćena smijehom, a mlađi zapjevaše umilnu ljubavnu pjesmu: „Hajro, Hajrija, curo najmilija..."

Kad bi na pola livade, kosbaša primjeti da nema kosača što je pratio Haćifa, pa upita gdje je?

Rahim mu kroz smijeh reče - eno ga đe spava u hladovini i sanja ono dijete kako ga nosi i kosi. Svi se grohotom nasmijaše. Haćif kosi ko tek da je počeo, mah mu širok, čist ko najboljem kosaču i sve više se primiče kosaču ispred sebe.

Sunce na vidiku zapada polako čili, još po neki zračak sunca se istrgne, proviri kroz guste grane homara. Padaju posljenji metri livade, kosači jedan po jedan izlaze iz mahova, sijedaju da se još malo odmore, proćaskaju pa valja se vraćat kući, a naročito za Lagatore jer je daleko. Dano sav srećan zahvaljuje se mobenašima, nudi ih po cigaru i osvježavajuće piće da okvase svoja sušna grla.

Kosači se između sebe halališe, selamiše, pa svako svojoj kući.

Smiraj je dana, akšam polako neopaženo se prikrada, tama se sve više rasprostire iz homara i dolina poliježući po livadama kao da se povali neki veliki tamni tepih. Sunce je odavno zaspalo, Ramčilovići prevališe put do Savina Bora, sve ih više sustiže tama, oni se već primiču selu Boru. Usput razgovaraju o današnjoj kosidbi, o umješnosti što se ne obrukaše kod velikih kosača iz planine, a posebno Đerekaraca koji su nadaleko čuveni kao dobri kosači. Najviše pričaju kroz smijeh i šalu o Haćifu koji je briljirao u košenju.

Mrkla noć zagospodari, kao da su crni medvjedi prekrili sav kraj, a mobenaši već pristižu u svom selu, gdje se uočava jedva svjetlost na prozorima njihovih kuća.

Lagatore mirno spava, ništa se ne čuje, samo po neka ptica prhne iz šumarka i zacvrkuta, tražeći svoje mladunce u gnijezdima.

Napokon, stigoše mobenaši svojim kućama, ispiše po kahvu, malo se okrijepiše, ukratko popričaše o današnjoj kosidbi svojim najbližim. Naročito su pričali o glavnom junaku događaja, mladom Haćifu. Noć gluha kao top, sve više steže svojom tamom, kosači zapadoše u slatki san.

Samo Bog zna šta je te noći sanjao novopečeni kosač i gdje je stigao, možda i na zvjezdano nebo, gledajući odozgo kako se mnogi kosači muče dok obaljuju prve travke svojih livada? Samo on zna! ◆

I ŠUTNJA JE ZLOČIN

Priredila: Ajša Zejnelović, učenica prvog razreda Sinan-begove medrese

27. 12. 2023. godine, mladi iz Novog Pazara, imali su priliku argumentovano govoriti na zadatu temu „I ćutaje je zločin“ na Takmičenju besjedništva Kulturnog centra Novi Pazar. Među 25 autorskih besjeda, učenica prvog razreda Sinan-begove medrese Ajša Zejnelović, prema ocjeni tročlanog žirija, čiji je predsjednik glumica Lemana Bećirović, osvojila je drugu nagradu na ovom takmičenju. Njezin mentor je Amela Bjelak, profesorica bosanskog jezika i književnosti. Ovo takmičenje se održava svake godine, a mogućnost učešća imaju učenici svih srednjih škola, kao i studenti.

Prođoh ulicom lipa, kao i svake večeri poslije našeg uobičajenog druženja u ranim večernjim satima. Gledam lica prolaznika i nekako mi sva liče jedno na drugo. Koja je to sličnost među njima, pitam se sve vrijeme. Jedno je nesumnjivo – na njima se ogleda život koji teče bez većih nedaća, koje se itekako znaju okomiti na čovjeka. Nastavih koračati poznatom ulicom, pogledom tražih nešto što će opravdati moje čvrsto uvjerenje da živim u najboljem gradu, da živim u gradu gdje su ljudi plemeniti; ljudi koji stoljećima stoje uspravno, ne povijajući leđa ni pred kim; ljudi koji će se uvijek suprostaviti nepravdi; ljudi koji neće ćutati ni pred kim!

Međutim, nakon pažljivog traganja zaključih da se s vremenom i ljudi mijenjaju. Možda ne svi, ali dobra većina nije svjesna stanja našeg društva. Znam jedno – ne smije se šutjeti - ni ja, ni ti, ni onaj onamo što bezrižno sjedi za stolom u kafiću, ni ona učiteljica koja niti jedan djelić svog časa ne odvoji, kako bi učenicima govorila o njihovim vršnjacima, koji trenutno proučavaju najstrašniju priču ikada zabilježenu na našoj planeti! Ne smije šutjeti ni onaj ko zarad svog položaja u društvu šuti, kako se ne bi kome zamjerio... Šuti se na najveću nepravdu, koja se sada, u ovom trenutku, nanosi jednom narodu. Šutimo kao mumije pred ogromnim ekranima, na kojima se emituje horor film, koji publici ledi krv u žilama. Svijest o tome da se to dešava nekom drugom, daje nam spokoj. Tada percepciju smrti gledamo kao Ivan Galeb u bolničkoj sobi – uvijek se dešava nekom drugom, nikada nama. Postajemo sebični i u mukloj tišini posmatramo svijet. To nije samo odsustvo riječi. Neki to definiraju kao stanje neutralnosti, međutim, razmislimo li malo dublje, zar naša pasivnost ne postaje saučesništvo u nečijoj patnji? Znajući to, možemo li sebi dozvoliti šućenje?

U svijetu gdje se Palestinci suočavaju sa nepravdom i ograničenjima svakodnevno, to prerasta u zločin. Ružna slika, zar ne? Možda pomoću nje shvatimo važnost suprostavljanja nepravdi i pružanja podrške narodu Palestine. Kako ne osjetiti bol i pomiriti se s tim da djeca neprestano umiru? Kako mirno zaspati znajući da neko noćas neće imati sna? Kako ne osjećati grižu savjeti zbog topline svog doma znajući da su palestinskoj djeci odavno dom postale hladne ruševine...

Možda ne možemo mnogo pomoći, ali moramo biti glasni kada govorimo o Palestini. Možemo glasno osuditi zločinca koji besomučno, bez imalo samilosti prema žrtvama, ubija svaku nadu u bolje sutra. Kada su samo ljudi postali ovako nesavjestni i bezdušni?

Ko je pomogao narodu Palestine, djeci koja priželjkuju imati samo jedan sunčani dan na nebu? Djeci koja priželjkuju izaći na slobodu, udahnuti svjež zrak jer im je postalo nelagodno i zagušljivo ispod ruševina; djeci koja samo žele da dobiju pravo na život... pravo na ljubav i slobodu; djeci koja priželjkuju da se samo jedno jutro probude uz cvrkut ptice, a ne bombe... Da se probude ili ne probude uopće, jer usljed bezizlaza u kom su se našli, nerijetko priželjkuju smrt koja će za njih značiti izbavljenje…

U tišini se često čuje najglasniji odjek istine, odnosno, u ovom slučaju, to je odraz kukavičluka. Zato, neka naš glas bude snažan i dosljedan, jer genocid je nešto što ne možemo ignorirati i moramo se boriti protiv njega! Samo zajedno možemo raditi na sprečavanju takvih strašnih zločina i stvaranju svijeta u kojem se poštuje svako ljudsko biće! ◆

Predsjednica žirija Lemana Binjoš prilikom uručivanja plakete Ajši Zejnelović

O pjesmi

SANDŽAČKA LJUBAVNA

Piše: Faruk Međedović

Sanela Halković

Književnica Sanela Halković rođena je u porodici Sinanović u Sjenici 1971. godine. Osnovnu i srednju kulturološko-informativnu školu, završila je u rodnom gradu. Studirala je na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.

Dugogodišnja je novinarka, autorica brojnih TV i radio priloga, novinarskih tekstova, fotografija.

Dobitnica je nekoliko književnih nagrada. Objavila je dvije zbirke priča *Jama* (2013) i *Boje tragova* (2016), koja je iste godine nominovana za nagradu Meša Selimović. Historijski roman *Ilir Autarijatski*, objavila je 2019. godine i prva je Sjeničanka romanopisac. Zbirku poezije za djecu Šećer na gurabije, objavila je 2023. godine.

Članica je Odbora za kulturu u Bošnjačkom nacionalnom vijeću u Novom Pazaru i odbornica u lokalnom parlametu u Sjenici.

Udata je i majka dvoje djece, živi i radi u Sjenici.

Kada sam prije par mjeseci na portalu "Bošnjaci net", pročitao ne jednom, stihove pjesme - SANDŽAČKA, LJUBAVNA - autorice, Sanele Halković, bio sam oduševljen, poput astronoma, kada otkrije nepoznatu planetu. Rekao sam tada sebi: "Bože! - ovo je zaista veličanstveno. Ovo je svojevrsna oda našem Sandžaku, prva i prava himna u njegovoj povijesti, ako iko to razumije, ovo je nevjerovatno!" Analizirajući potom motive i poruku ovog svojevrsnog književnog djela, bilo mi je više nego jasno, da ono u sebi nosi recepciju kao svojevrsna sandžačka himna i da kao takva predstavlja našu prepoznatljivu identifikaciju, te da u sebi ima nečeg magičnog, nadvremenog, koje će, nadam se, biti, snažno akceptirano od svih budućih naraštaja.

Po svojoj artikulaciji, književnoj ljepoti, ova sandžačka himna, ne posustaje ni malo, za globalno poznatom ilahijom iz perioda života poslanika Muhammeda a.s. Taleal bedru alejna / Puni mjesec nas obasja, kao ni za legendarnom "Odom radosti", koju je Friedrich Schiller napisao 1785., a koja je našla mjesto u završnom dijelu Betovenove Devete simfonije. Da je kojim slučajem ova sandžačka himna stvorena u davna vremena, zasigurno bi bila inspiracija i Bahu i Mendelsonu, Mozartu, Wagneru i mnogim drugim genijalnim muzičkim stvaraocima. Pitam se: Dali postoji, neki nadareni sandžački kompozitor, koji bi bio duboko inspirisan ovakvim jednim remek djelom!!!?

A, onda daljom analizom sam došao do zaključka, da veliki umjetnici, tokom povijesti imaju skoro identičan inspirativni duh i ideje, kada prilaze nekoj temi, što ću dokazati na sledeća dva primjera:

Friedrich Schiller: ODA RADOSTI *„An die Freude"* - izvorna verzija na njemačkom jeziku. citiram prva dva stiha:

> Radost divni dar Božanstva dijete
> polja nebeskih,
> Tvojim žarom opijeni
> stupamo do hrama tvog.

Sanela Halković:
SANDŽAČKA, LJUBAVNA
citiram prva dva stiha:

> Pred Bogom se zarekoše dvoje,
> milim Bogom i pod nebom plavim.

Zar se ne radi o podudarnosti misli dva genijalna umjetnika, i ako su stvarali u različitim vremenskim razdobljima.

Johan Kristof Fridrih Šiler je bio njemački pjesnik, dramaturg, filozof i historičar, i Odu Radosti je napisao 1785. godine, da bi je 1985. EU prihvatila za himnu Evrope.

Sanela Halković, sandžačka književnica, je napisala nenadmašnu Odu o Sandžaku 2020. god. Oba ova umjetnika su svoju himnu započela prilaskom hramu Božijem i pod nebeskim svodom. Za genijalnu umjetnicu, baš kao i za Friedricha Schillera, samo zaruka, zakletva, dvoje mladih, pred Božijim hramom, pred Allahom, i pod nebom plavim, kao veličanstvenim zdanjem, Uzvišenoga Stvoritelja, može biti validna i ne smije se kršiti. Dvoje mladih, tvrdi Bihor i Pešter zelena, to jest, zapravo, sjeverni i južni Sandžak, neće rastaviti niko, snažna je i emotivna poruka, književnice Sanele Halković, svim budućim mladim naraštajima, za razliku od svih do sada sandžačkih političara, koji su se kleli, ko zna koje kakvim kumirima, te pocijepaše Sandžak na dvoje.

Većina patriotskih pjesama i himni, su direktno inkorporirane u politiku, dok to u ovoj veličanstvenoj odi o Sandžaku, nije slučaj. Sve je na maestralan, svečan miroljubiv način: bez slavljenja herojstva, junaštva i bitaka, poziva na ustanak i prolijevanja krvi.

- Ako uzmemo za primjer tobože daleko najčuveniju francusku himnu

"Marseillaise", te pogledamo samo dio njenog teksta, primijetit će se, kako je ona i te kako posebno "krvoločna".

Dio njenog teksta glasi ovako:

> "Na oružje, građani, formirajte trupe. Marširajmo, marširajmo! Neka se nečista krv prospe preko rovova."

Sanelina himna SANDŽAČKA, LJUBAVNA je po svojem miroljubivom tonu, najsličnija švajcarskoj himni, koja glasi:

> "Kad se zacrvene vrhovi Alpa molite se, slobodni Švicarci, molite."

Zato moji drage Sandžaklije, kada se zaželite Pešterskih zeleni i Sjeničkih jezera, sa rukom na srcu, zapjevajte SANDŽAČKU, LJUBAVNU, koju možete naći pod linkom: Bošnjaci.net .

Sandžačka, ljubavna

Pred Bogom se zarekoše dvoje,
milim Bogom i pod nebom plavim.
Mahrem su im rijeke iz Gusinja,
biljeg šalju rožajske mahale,
Varošani šerbe sa Prkosa.

Pred Bogom se zarekoše dvoje,
ogleđu se k Sjeničkom jezeru,
pazarski im Bedem besa tvrda.
Bjelopoljke zlatno ruho vezu,
s Lima Priboj boščaluke sprema.

Pred Bogom se zarekoše dvoje,
iz Tutina stiže ašik slovo,
a pljevaljski pjevaju bulbuli.
U jenđuluk Prijepoljke ljepojke,
a iz Plava dilber djeverovi.

Pred Bogom se zarekoše dvoje,
tvrdi Bihor i Pešter zelena,
da ih niko rastaviti neće.
Iz Petnjice muštuluci stižu,
a Beranke hurmašice mijese.

Pred Bogom se zarekoše dvoje,
Baščaršija belenzuke niže,
Sandžak junak bajraktare diže!

Sanela Halković

USTANOVLJENA REGIONALNA KNJIŽEVNA NAGRADA "ĆAMIL SIJARIĆ"

Piše: Jasmin Ćorović

Nedavno je u Bijelom Polju, u Crnoj Gori, Savjet Centra za kulturu, na prijedlog direktora Centra Jasmina Ćorovića, ustanovio književnu nagradu "Ćamil Sijarić".

Javna ustanova Centar za kulturu „Vojislav Bulatović Strunjo" je osnovana 1960. godine, kao ustanova od javnog interesa za oblast kulture. Centar za kulturu „Vojislav Bulatović Strunjo" je kompleksna i najvažnija ustanova kulture u Bijelom Polju, ujedno je i glavni nosilac njegovog kulturnog života, koji za cilj ima unapređenje svih kulturnih sadržaja kako bi se odgovorilo na sve zahtjevnije kulturne potrebe savremenog društva, čuvajući autentičnost tradicije stanovništa Bijelog Polja. Njegujući i unapređujući kulturnu baštinu, kulturnu djelatnost i sveukupan kulturni život u Bijelom Polju, s posebnim akcentom na značaj svijesti o očuvanju i unapređivanju kulture za buduće generacije, Centar za kulturu „Vojislav Bulatović Strunjo" nastoji da svojom programskom koncepcijom bude prepoznat, ne samo na lokalnoj već i na državnoj kulturnoj mapi, razvijajući, oplemenjujući i afirmišući kulturni identitet grada - u skladu sa principima multikulturalnosti, što je svih ovih godina i uspijevao. Takođe, jedan od njegovih prioritenih ciljeva je i ostvarivanje i jačanje saradnje sa drugim institucijama kulture u Crnoj Gori i van nje, jer jačanje raznolikosti kulturih izraza, putem međusobne saradnje, ima značajnu ulogu u unapređenju kulture u svrhu opšteg društvenog napretka.

Njegujući umjetnički senzibilitet, a vodeći računa o potrebama lokalne zajednice, organizovanjem i realizovanjem različitih programa i sadržaja Centar za kulturu „Vojislav Bulatović Strunjo" reprezentuje ne samo bjelopoljsko i crnogorsko, već i kulturno i umjetničko nasljeđe država iz kojih dolaze učesnici njenih programa. Manifestacije koje imaju festivalski karakter državnog i međunarodnog učešća, a koje organizuje i realizuje ova ustanova, poseban su vid djelatnosti i predstavljaju jedan od najljepših vidova promocije i brendiranja Bijelog Polja, ali i Crne Gore, što ih čini poželjnim kulturnim turističkim destinacijama. Prethodno navedeno ide u prilog

Jasmin Ćorović
Direktor JU Centar za kulturu Vojislav Bulatović Strunjo, Bijelo Polje

činjenici da je Centar za kulturu „Vojislav Bulatović Strunjo" vodeća ustanova kulture i nezaobilazno mjesto u kulturnom životu Bijelog Polja - što je mnogo puta potvrdio organizacijom mnogobrojnih i raznolikih kulturnih sadržaja kao što su: tradicionalne pozorišne i muzičke manifestacije, bibliotečke djelatnosti, promocije književnog stvaralaštva, pozorišne predstave, izložbe likovnih umjetnika, folklorni programi, koncerti, projekcije filmova, smotre besjedništva, recitatora i dramskog stvaralaštva, edukativni kulturni projekti itd. Pored navedenog, učestvuje u realizaciji programa drugih lokalnih i državnih kulturnih i obrazovnih institucija, doprinoseći afirmaciji kulturnog života Bijelog Polja i Crne Gore.

„Centar za kulturu „Vojislav Bulatović Strunjo" se trudi da na najbolji način promoviše ne samo svoju djelatnost već i kulturnu politiku Bijelog Polja, usaglašenu sa nacionalnom strategijom razvoja kulture. U skladu sa ovako postavljenom vizijom prošle godine je potekla ideja i inicijativa, a nedavno i pretočena u realnost, koja se odnosi na ustanovljenje regionalne književne nagrade „Ćamil Sijarić". (citat: **Jasmin Ćorović**).

Pošlo se od Zakona o kulturi koji utvrđuje načela ostvarivanja i razvoja kulture, koji obavezuje državne i lokalne organe, samim tim i javne ustanove kulture, da podstiču, afirmišu i rade na zaštiti i očuvanju kulturne baštine, da ravnopravno čuvaju i unapređuju sve kulturne identitete u poštovanju kulturne različitosti. Stim u vezi Centar za kulturu je u čast velikog pisca i pripovjedača iz Bijelog Polja Ćamila Sijarića, ustanovio književnu nagradu koja će nositi njegovo ime, a koja će se dodjeljivati za najbolja prozna djela, roman ili priču (pripovijetku), svake godine u Bijelom Polju, 18. decembra na dan rođenja ovog velikog pisca.

"U Crnoj Gori ne postoji književna nagrada koja nosi ime ovog bjelopoljskog, crnogorskog, jugoslovenskog, evropskog i svjetskog pripovijedača Ćamila Sijarića, čija djela su prevođena na brojnim svjetskim jezicima, te smatram da se na ovaj način Centar za kulturu i Bijelo Polje moraju odužiti piscu ovakvog formata." (citat: **Jasmin Ćorović**).

Ćamil Sijarić je rođen u Šipovicama kod Bijelog Polja 1913. godine. Završio je Gimnaziju u Vranju a Pravni fakultet u Beogradu. Među najznačajnijim djelima su mu romani „Bihorci", „Konak", „Kuću kućom čine lastavice", „Mojkovačka bitka", knjige pripovijedaka „Ram Bulja", „Bunar", „Kad djevojka spava, to je kao da mirišu jabuke", te knjige poezije „Lirika" i „Koliba na nebu". Ćamil Sijarić je dobitnik najznačajnijih književnih nagrada u bivšoj Jugoslaviji, a njegova djela prevedena su na dvedesetak svjetskih jezika. Bio je član Crnogorske i Bosanskohercegovačke akademije nauka i umjetnosti.

"Svaki grad bi poželio da ima pisca poput Ćamila Sijarića. On je slavu svoga Bihora i Bijelog Polja pronio kroz svoja djela. Najmanje čime mu se Bijelo Polje može odužiti jeste ustanovljenje književne nagrade koja će nositi njegovo ime, i koje će slaviti umjetnost pisane riječi." (citat: **Jasmin Ćorović**).

"Benifiti ustanovljenja književne nagrade „Ćamil Sijarić" biće višestruki. Nagrada „Ćamil Sijarić" obogatiće kulturni prostor Bijelog Polja ali i Crne Gore i učiniti da i Ćamil Sijarić dobije mjesto u tom prostoru koje mu pripada. Jer, književna kritika ondašnje Jugoslavije okarakterisala je Ćamila Sijarića kao „slikara ljudske čežnje, neodoljivih spiritualnih drhtaja, fluidnih emocija, pisca koji nosi i uznosi priču iznad vremena i iznad miljea u kojem se odvija". Takođe, obzirom da se radi o regionalnom karakteru književne nagrade, ova Nagrada omogućiće da se objedini širi književni prostor i uspostavi multikulturni dijalog svake godine 18. decembra, na dodjeli nagrade „Ćamil Sijarić", u Bijelom Polju, a pisci sa prostora Crne Gore, Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske imaće priliku da razmijene svoja književna iskustva, što će znatno obogatiti književnu i kulturnu scenu Bijelog Polja, Crne Gore i regiona" (citat: **Jasmin Ćorović**) .

Pisci su mostovi između ljudi, gradova i država. I baš kako je to i Ćamil činio, ova Nagrada će spajati i povezivati ljude iz Crne Gore, Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske. ◆

HERMENEUTIČKI OGLED O BOSANSKOM I SVJETSKOM ROMANU FERIDA MUHIĆA

"PUTOVANJE U TAJAN"

Apstrakt

Autor u ovom radu "Hermeneutički ogled o bosanskom i svjetskom romanu „Putovanje u Tajan" Ferida MUHIĆA (Sarajevo, 2021.) se bavi estetsko-aksiološkim pitanjima analize smisla i razumijevanja ovog osobenog postmodernog književnog djela. Zadatak i cilj autora ogleda, jeste da olakša čitateljima, kritičarima i drugim pasioniranim ljubiteljima knjige omogući svrsishodnije razumijevanje piščevog djela, imajući u vidu da se stvaralaštvom akademika Muhića (prvi predsjednik BANU), bavi punih pet decenija. Jednostavno, ogledom se otvara pitanje: Kako čitati Muhićev roman "Putovanje u Tajan"? Zacijelo, ulazak u svijet djela zahtjeva temeljna znanja, jer je nastavao kao plod dugo rabljene ideje života i traganja pisca za fenomenološkim odgonetanjem smrtovanja, bliskih srodnika, bez kojih esencija života pisca romana - ne bi bila moguća. Tako je nastajalo djelo, koje u biti predstavlja nadahnuta prozna ispovjest jednog desetodnevnog samotnog putovanja (pješačenja oko 650 km) od Skopja do Tajana (planine između Zavidovića, Zenice i Travnika) u srcu Bosne. Pisac kritičko-estetski ulazi u misanu strukturu romana, koji je vješto umjetnički i perfektno jezički napisan iz dva dijela, čija *radnja je manifestirana kroz tri plana: 1. predmetno-prikazivački, 2. duhovno-metafizički i 3. povjesno-psihološki plan. Ovdje se hermeneutički odslikavaju likovi koji izviru iz autorove veoma kompleksne samospoznaje i duhovne biografije. Tako je autor tolkujući hermeneutički ovo djelo, pravio zapis na marginama ovog velikog romana sa ciljem da ponudi svoje tumačenje piščevog pisanja, koji je stvaran okom, korakom, srcem i umom. Dalje, brojnom argumenracijom ova hermeneutička analiza u tematskom smislu upućuje da se radi o veoma kompleksnom proznom djelu koje daje istinsku sliku egzistencije ličnosti, s jedne i duha Bosne, s druge strane.*

Ključne riječi: Muhić, roman, hermeneutika, Put, putovanje, filozofija planinarenja, Skopje, planine, rijeke, jezera, ličnosti, Tajan, Mahoje, Zavidoviće, Bosna, rat, tragedije, individua, identitet, egzistencija.

■ **Piše:** Akademik Šefket KRCIĆ, Američki univerzitet - BiH

Remek djelo bošnjačke književnosti[1]

" Tražeći Bosnu, našao sam sebe; tražeći sebe, našao sam Bosnu."
F. MUHIĆ

Da je acc. erid MUHIĆ (Mahoje, BiH, 1943.), nemjerljivo obrazovan erudita, poligota i kosmopolita, jedan od vodećih filozofskih mislioca suvremenog svijeta je fenomen i nesumnjiva činjenica. Riječ je o piscu koji je autor preko 50 djela iz oblasti filozofije, esejistike, poezije i drugih književnih žanrova. Poput Umberta Eca, koji je svoje filozofsko djelo unaprijedio i proslavio objavljivanjem romana "Ime ruže", tako i F. Muhić svojim proznim djelom "PUTOVANJE U TAJAN" (iz dva dijela), objavljeno u tišini na koncu minule godine – u kojem je opisao svoju originalnu romanesknu duhovnu biografiju, filozofiju putovanja, života i egzistencije u kojem još osmišljava svojevrsnu anatomiju identiteta Bošnjaka i Bosne mnogo više i podrobnije od stotine drugih stvaralaca koji konformistički trpe teror nad Bosnom a pisac opisuje svoju golgotu kroz brojne tragične situacije. Ovim se djelom autor vinuo u same stvaralačke

1 Acc. Ferid Muhić: PUTOVANJE U TAJAN", Connectum, Sarajevo, 2021. str. 276.

ne samo bosanske, makedonske vrhove već se i potvrdio kao originalni pisac individualne slobode i originalnih visoko kreativnih potencijala.

Djelo je nastalo kao jedinstveni, unutrašnji nagovor na putovanje na kojem je sokratovski rečeno "porodio" sportski i kreativno književni podvig, kojim je autor jednog žarkog juna prepješačio za deset dana i noći prostor od Skopja (gdje se pisac školovao, stekao najveća akademska zvanja, objavio elitna filozofska i pjesnička djela u univerzitetskoj karijeri, bez ijedne mrlje u svojoj bogatoj duhovnoj biografiji i gdje živi i stvara), lično sàm, sa drenovim štapom, bez prtljaga, prošao kroz surovi balkanski prostor preko drumova, livada, planina, šuma, rijeka, izvora, jezera, klisura, sela i gradova oko 650 km. Putovao je, izlažući se raznim rizicima i iskušenjima, te višeslojnim noćnim sjećanjem, brižljivo i razgovjetno bilježio, svoj dijalog sa ljudima i prirodom. Stvarajući svoju filozofiju putovanja, kroz neobičnu radoznalost i principijelnost, oslobađajući se raznih oblika straha, pitao se kako je etika i njeni principi najslavnijeg mislioca Planete legendarnog SOKRATA, odvela u smrt. Tim činom autor je konstruisao svoju jedinstvenu poetiku traženja prirode. Doista, jedinstven podatak u svjetskoj literaturi. Bezbeli, podatak za Ginesa. Samo da bi došao do svog zavičaja Mahoja na Rudinama (grad Zavidoviće) na planini TAJAN velikom ishodištu i simbolu autorove vizije dunjaluka u svom umjetničkom traženju matičnog vatana Bosne.

Da pojasnimo bliže autorovu poziciju Puta, planine i smisla potovanja drugi renomiranim piscima. Jasno, ono što je brdo OBROV za jednog pjesnika AVDA, zatim brdo MAKONDO za pisca MARKESA, tako i slično značenje za F. MUHIĆA ima planina TAJAN, koja predstavlja zagonetku i odgonetku njegove životne egzistencijalističke fenomenologije duha.

Autor sokratovskom metodom je ispisivao i kritički preispitivao svoju filozofiju planinarenja i traženja identiteta, čiji put i metod kazuje setencom: "Tražeći Bosnu, našao sam sebe; tražeći sebe, našao sam Bosnu." Bez obzira što je, gotovo čitav život živio i proživio van Bosne, ničeanski je, poput B. Šćepanovića, usta su mu ponosno puna zemlje Bosne, na čijem je tlu rođen i kojoj se poput Odiseja vrlo rado vraća, kao svojoj kvintesenciji i vječitoj inspiraciji. Tako je autor izrastao kao literarni gorostas svjetskog formata.

Bosna i Tajan – paradigme stvaralačkog čina

Roman je nastajao u dužem vremenskom periodu iz raskoši lepeze ljepote planinarenja i meditiranja na visovima, epikurejski rečeno, ovaj filozof i pjesnik vječito osta mlad, o čemu najbolje svjedoče briljantni opisi kojima obiluje njegov romaneskni postupak. Iznad svega, Bosna i Tajan su bile i ostale paradigme autorovog stvaralačkog čina.

Autor je u posljednja tri dana dramatičnog puta bio u opasnosti da od naoružanih progonitelja bude meta, da bude uhvaćen i doveden u stanje kao svojevremeno Platon na Siciliji, kada je pokušao da ostvari svoju ideju utopijske države, u kojoj će najmudriji vladati. Za uzvrat, bio je pretvoren u roba i prodat (na sreću Platona je tada otkupio neki njegov savjesni učenik iz Akademije). U ovom Muhićevom slučaju, vremena su se promijenila, za mogući otkup u rođenoj Zemlji Bosni da li bi se našao tako hrabi učenik da otkupi svog profesora, pitanje je da su ga velikog Putnika uhitili lovci i policajci, šumska gerila, kojima je veliki putnik na sreću izmakao. Upravo zbog takvih situacija, ne usuđujemo se da prepričavamo ovo djelo, da bi čitateljima bilo interesantnije. Ali, želimo naglasiti da je veliki putnik. Psihološkom intuicijom je nadmudrio progonitelje ostavivši im vješto svoju jaknu na stijeni, a on pošao sa svojim unutrašnjim kompasom na drugu stranu. Ipak, na koncu je stigao uspješno na cilj, na svoj Tajan, gdje su ga čekali istinski prijatelji.

Sam pojam "TAJAN", kao planina i kao sinonim za zemlju Bosnu je u autoru romana, kroz stvarna i imaginarna putošestvija, je izronio iz SJEĆANJA, kako naglašava prije svih sjećanja, tj. prije nastanka vremena, kroz stanje egzistencije i transcendencije. Ta riječ, "Tajan" ima veliku snagu svih planina, koje su autora tijekom života privlačile, kao pjesma sirena što je osvojila slavnog Odiseja. U samom putovanju u realnosti i imaginaciji pisac je kroz samo proviđenje prepoznao vlastite konture svjetonazora, kroz prostore intelektualnog beskraja. Zacijelo, pisac, nošen Tajanom, kao magičnim imenom, ocrtao je obrise destinacija, raznih destinacija kroz koje je danonoćno prolazio i osmišljao tajanstvene prostore.

U toku dogog putovanja, autor je ostvario inspirativne zapise o predjelima, koje su vidjele njegove oči, poput falco peregrinusa, te susrete sa brojnim slučajnim insanima, dihanijama i hajvanima svih vrsta. Ovdje želimo istaći jednu moralnu-etičku paradigmu, da nismo u literaturi naišli na mislioca i čovjeka koji više voli životinje (posebno pse i konje), kao što je to demonstrirao u ovom djelu, opisujući i doživljavajući prirodni ambijent, odnosno, pokazujući svoju prvrženost prirodi kao što je to filozof i pisac F. Muhić. Zacijelo, Muhićev roman se čita, dinamično sa grčom u dahu. Slike se velikom brzinom pomjeraju i raskošno stvaraju kao na filmskom platnu, gdje se prepliću naizmjenično imaginacija i stvarnost (posebno snovi leta Dječaka), kao i brojnih događaja, platonski rečeno gdje se rađaju u čitatelju čuđenja, što je znak i smisao filozofskog nadahnuća.

Ideja romana filozofa i pisca ujedinila egzistencija

Kao u svojim ranijim djelima, posebno u ovom romanu Muhić bitiše snagom i duhom originalnog suvremenog filozofa. U tom smislu, mislilac u ulozi hroničara svog života i rada, narativnim putem, želi kroz drugi Tom romana, da oživi svoju prošlost i da svojim planinarskim putovanjima nadvisi stare grčke filozofe, koji su bili okrenuti prirodi i tumačili svojim različitim pranačelima nastanak dunjaluka. U tom pravcu, pisac Muhić svojim, ne samo filozofskim promišljanjem, već i narativnim pripovjedačkim smislom ukazuje na vlastito samopostojanje jednog živućeg bivstvujućeg, koji je egzistencijalistički

osmislio namjeru svog Puta, polazeći da otkrivanjem Bosne, otkriva sebe, otkrivajući sebe nalazi Tajan, odnosno, Zemlju Bosnu. Za razliku od klasičnih egzistencijalista Fridriha Šelinga i Serena Kjerkegira, koji su na putu nastojali da otkriju apsolut Boga, Muhić, za razliku od svojih slavnih prijethodnika u osmišljavanju egzistencije, ne ide preko posrednika, Muhameda a.s. ili Hazreti Isa, božjih poslanika (kao što su svoju putanju egzistencije tražili i razvijali se spomenuti Šeling i Kjerkegor, koji preko I. Krista, traže smisao egzistencije), već direktno uz Božju pomoć otkriva Bosnu, i najzad, sokratovski dolazi do sebe. Na taj način, nalaženje Bosne i Sebe samog, predstavlja najveći fenomen egzistencije, a to je očovječenje. Jasno, kod Muhića se javlja očovječenje kao vrhunac egzistencije i potvrđivanje identiteta. Zato, roman "Putovanje u Tajan" traži filozofski obrazovanog čitatelja, kao što to, bezbeli, traže vodeći svjetski romani Serevantesa, Dostojevskog, Kafke, Orvela, Zamjatina, Selimovića, Kamija i drugih.

Jasno, u pitanju je individualno putovanje glavnog junaka, koji Traži svoj Put, preko svog unutrašnjeg kompasa, aristotelovski preko entelehije (bića u stanju svog samozavršetka), gdje se prevladavaju prostor i vrijeme. Ovdje se egzistencija čovjeka kreće na putu vječnosti, kroz složenu misaonu strukturu ovog doista složenog umjetničkog djela, kojim autor, kroz "borbu" junaka u izgradnji svojih identiteta, gdje se demonstrira jedna specifična egzistencijalistička dijalektika kao misaona igra kroz razne susrete u nepredvidivim destinacijama prirode, gdje, glavni junak nalazi nepredvidljive sugovornike, za razliku od Sokrata, koji je poznavao svoje kolege sofiste, kako oponente, tako i poštivaoce. To nije slučaj u razvoju događaja i ideja u Muhićevom romanesknom djelu. U takvim neobičnim i nepredvidivim susretima autor je stvarao vlastitu eristiku i logiku, koje razvija, kao intelektualno posredovanje u razvoju misaone igre, kao inspiracija za dalji tok Puta prema Tajanu.

To je stvarni egzistencijalistički PROCES putovanja, kao jedinstvo specifičnog putovanja prema cilju. Ovdje se suočava realnost, sa apstraktnim opsesijama k vječnom egzisteriranju. Jasno, ovdje se egzistencija ostvaruje u kretanju. U tom pravcu, PUTOVANJE se javlja kao najveći interes duha, na to autor svjesno ne problematizira u svojim nadahutim prilozima Romanu, Prologu i Epilogu, jer bi objašnjenjem ili zahtjevom, zbunio čitatelja, da krene s njim na Put. U suprotnom, morao bi istaknuti, Stav, kao što je to na početku, podnaslovu djela "Tako je govorio Zaratustra" napisao legendarni F. Niče - Knjiga za svakog i ni za koga.!

Bezbeli, Muhić egzistenciju doima kao imanentni interes duha Puta, kao individua, koji je nošen idejom slobode egzistencije ideje u traženju identiteta. Ovdje se glavni junak predstavlja kao visoko misleći subjekt vlastite egzistencije i esencije, gdje se ispoljava na djelu promatranje, opažanje i osjećanje svijeta i samog sebe. Ovdje se kao najuzvišenije javlja slobodno mišljenje kao izazov egzistencije. Tim činom, glavni junak proizvodi sopstevno biće, kroz konstituent sveobuhvatnog identiteta, gdje se demonstrira jedna fantastična induvidualnost.

Filozofija planinarenja

Romanom „Putovanje u Tajan", Muhić je sa stanovišta filozofije utemeljio jednu specifičnu filozofiju planinarenja. U nekim diskusijama među kritičarima i piscima, koji nisu ni primaknuti prosedeu filozofa egzistencije, kao što je to slučaj sa Muhićem, jednim novim Jaspersom ili Kamijem, njegov roman pogrešno nazivaju putopisom, a da sami oni koji to kažu ne znaju za smisao filozofovog puta, niti, pak, onog mota kazanog na početku u duhu Sokrata o traženju Bosne, odnosno nalaženja sebe, kako bi to rekao Buber, Ja- Ti. Oni koji su živjeli i žive u Bosni, oni ne znaju šta je Bosna i ne znaju kroz koje srebrenice je ona prošla, tj. ne znaju ono imanentno vrijeme uništavanja njenog bića. Takvi pisci i da im prođe netko od haških osuđenika, oni se ne bi ni obazirali. U ovom romanu, Muhić za pravog čitatelja objašnjava tragičnu sudbinu Bosne i kako treba čuvati Bosnu! Zato je on (autor) kao filozof i pisac Bosnu tražio fizički, prelazeći svojom snagom (preko 10 dana), ali snagom uma i duha, on u toku noći traga za svojim identitetom dosanjavajući mezar svog rahmetli baba, koji nitkad nije nađen, a koji je dao život za slobodu Bosne...

Roman za *đačku* i studentsku lektiru

U pitanju su autorovi Zapisi na marginama Velikog romana, koji je pisan, okom, korakon, srcem i umom.

Muhićeva romaneskna fenomen-ološko identitetska FILOZOFIJA PLANINARENJA objelodanjena u lirsko refleksivnom romanu PUTOVANJE U TAJAN ispisana dramsko-lirskim iskazom.

Autor se, shodno naslovljenoj temi, odlučio da kroz tri dimenzije da problematizira svoju duhovnu filozofsko – književnu biografiju, koja se tiče identiteta i tragičnog gubitka svog Oca u vihoru Drugog svjetskog rata braneći Bosnu od okupatora. U tom smislu Pisac traga kroz realne događaje osmišljavajući preko glavnog junaka Dječaka, gdje ispituje svoje teme i rješava dileme duboko iz sebe, koje razvija u daljem tekstu kroz tumačenje svojih ideja. Na taj način, autor ponire u tokove radnje, čimešto pisanje ne ide po određenom scenariju već razne scene nastaju kao svojstvo njegovog uvijek iznenađujućeg temperamenta i jedinstvenih životnih vidika, kroz razumijevanje putovanja kao jedini način borbe sa životom i sa smrću svog Oca, čiji mezar nikada nije otkrio, koji mu se javlja u noćnim pohodima kao opservacija da potvrdi još jednom svoj identitet kroz put molitve, koji dolazi kao utjeha života kroz koji dramatično prolaze razna svjedočanstva kroz koje su prolazili ljudi kroz vijekove poput Don Kihota u Servantosovom djelu. Na taj način, autor kroz razne, dobro registrirane geografske tačke-toponime nalazi smisao života i smrti kroz epohe, da bi u drugom tomu romana našao oslonac u liku, koji je imao moć da svjedoči kako je došla fotografija sa dvoje djece u bunkeru kod ratnika. Tim činom, autor izaziva katarzu i pokazuje put do drugog čovjeka.

Muhić jedinstven pisac

Bez sumnje, filozof Muhić je duboki srodnik potpisnika ovih redova. On je jedinstven pisac duboke metafizičke promisli, za razliku od filozofskih studija i eseja gdje je u ovom romanu svaki red razumljiv čitatelju srednje klase odnosno širem krugu čitatelja gdje se autor predstavlja razumljiv za širi krug čitatelja koji je neophodan svakom pojedincu u Bosni već i na Balkanu kao i na širim europskim prostorima za šta ovom autoru treba odati specijalno priznanje kojim se relaksira čitatelje gotovo svih dobi i života što do sada nismo imali priliku da osjetimo kod pisaca nobelovaca. Tim činom, Muhić je zaslužio da uđe u školsku i studentsku lektiru, ne samo u Bosni, već i regionu kao univerzalni pisac visokih etičko-estetskih kriterija i izrazito i kreativnog jezičkog iskaza.

Kao takav ovaj ROMAN autora akademika Ferida MUHIĆA zaslužuje opću bosansku nominaciju za laureata Nobela za književnost, pod uvjetom da ovaj pisac ne postupi kao legendarni suvremenik Sartr 1964. kada se za djelo "Mučninu" odrekao tog svjetskog priznanja.

Autorovo savršeno idejno i umjetničko oblikovanje likova u romanu

Čitatelj je fascinantno opsjednut autorovim savršenim idejnim i umjetničkim oblikovanjem, glavnih i sporednih likova, koji tvore esenciju romana, da ide iz scene u scenu i ne ostavlja ga ravnodušnim. Jasno, za pasioniranog čitatelja ovaj roman, čija struktura je rabljena i brižiljivo sačinjena iz dva dijela, posebnu dimenziju čine kako glavni, tako i sporedni likovi koji drže jedinstvenu dramatizaciju događaja Muhićevog romana "Putovanje u Tajan". Svom mladalačkom zanosu i podvigu autor se vraća u vremenu pandemije (sveopće izolacije), kada roman dobija završnu stvaralačku vizuru. Imajući u vidu estetski doživljaj našeg pažljivog čitanja, nije nam namjera da kritički sažimamo fabulu djela, kako to zbog brzine življenja zahtijevaju američki književni programi, čime se direktno vrši atak na kreativno umjetničko djelo, zato smo se odlučili da ukažemo na neke literarne osobenosti likova koji čine kičmu i temelj ideja Muhićevog romana "Putovanje u Tajan". Mi ne želimo da sputavamo čitatelja, već želimo da i on doživi Muhićevo traženje puta, kao svoj Put. Na taj način se čitatelj uvodi u mišljenje putovanja do Sebe samog, odnosno do zemlje Bosne, vjerujući da je to do sada i najbolji odgovor pjesniku Šantiću, na njegov humani apel Bošnjacima na početku XX stoljeća, "Ostajte ovdje". Jasno, trebalo je da prođe čitavo stoljeće, da netko kao što je to ùčinio filozof i pisac Muhić da ponudi odgovor! Zato o ovoj temi treba dublje i šire razmišljati, kad je u pitanju sudbina likova u ovom romanu, koji nas je ostavio bez daha.

Svakako, među likovima izdvajuju se :

Dječak, po pronicljivosti, lucidnosti i prodornosti osvajanja Puta, na svom jedinstvenom putešestviju - putujući samotono za Tajan planinu, tražeći da nađe svoj vatan, svoju zemlju BOSNU. Zatim, jedinstven ženski lik požrtvovane majke Jaranović S. (Sabrija), koja je izrazito viteški i stoički podnijela tragičnu sudbinu, kada je u vihoru rata izgubila svoju braću, supruga i brojnu familiju i herojskim podvizima uspješno podigla svoja dva sina, koji su rođeni u ratu pod padinama Tajana, u Mahoju kod Zavidovića u srcu Bosne. Tu su i ostali jedinstveni likovi Ismet M. (koji ostavlja ratnički amanet, borcu u rovu), Ilija Orben, savršen borac (moralna paradigma) iz rata (čija je rodbina doživjela nemjerljive gubitke), simbol čvrstine, požrtvanosti i poštenja, katolički Župnik, paradigma ljubaznosti, razumijevanja i dijaloga za Putnika namjernika, Krsto brko, sa ničeanskim mustacima simbol poslovnosti i ubjedljivosti. Najzad, lik Vahida Vatreše, koji je sinonim i metafora spasa i humanosti i drugi likovi koji navim vraćanjem romana zaslužuju da budu navedeni i opisani. Jasno, svi ovi likovi, bezbeli, doprinose, da je autor upravo preko njih dominantno, došao do otkrivanja svog filozofskog, pjesničkog, književnog i nacionalno-kulturnog identiteta. Pored spomenutih likova, pažnju čitatelja privlače likovi Mehmed, Husein, Krsto i drugi.

Prema tome, neophodno je i psihološko-filozofsko poniranje u dubine strukture romana, kao i u otvaranju njegovih likova koji zrače ljudskošću i iskrenošću, bez obzira kroz koje su patnje prošli, svi oni su sačuvali ljudsko dostojanstvo, po čemu će ovaj roman biti prepoznatljiv u suvremenoj bosanskoj, makedonskoj, balkanskoj i da otvoreno naglasim europskoj literaturi. Njegova posebnost je u tome, da će svaki putnik za vikend, ili za svoje putovanje uzeti. Muhićev roman "Putovanje u Tajan" za svoje druženje i podsjećanje, da i sami naprave svoj zapis o smislu putovanja.

Primjera radi, brojni su muslimani, odvojili znatna sredstva za obavljanje Petog šarta, tj. odlaska na HADŽ. Mali broj vjernika je ostavio zapis o hadžiluku. U tom smislu, bez obzira što je autoru ovih redova poznato, da je pisac i filozof F. Muhić obavio hadž, možemo reći, pouzdano da je ovim romanom on uspješno obavio jedan doista veliki hadž, jer je svoje jedinstveno desetodnevno putovanje, kroz prizmu svojih odabranih likova, ispisao najljepše stranice, nakon Platona, Kjerkegora, Ničea, Kafke, Jaspersa, Kamija, Sartra, Selimovića i drugih velikana najljepše stranice svjetske literature. Zato se Muhićevom romanu i njegovim plemenitim likovima treba i valja vraćati kako bi sačuvao insan sebe i sačuvao od apsurda koji kruži ovim pobjesnelom dunjaluku, gdje hobsovski rečeno svud oko nas kruži "belum omnia contra omnes" (rat svih protiv svih). U tom kontekstu Muhić nas podstiče sokratovskim pokličem, da putovanjem nađemo Sebe, što je istinski cilj ne samo filozofije već i istinske humane literature.

Muhićev postmodernistički roman - Susret realnosti i imaginacije ideja

Gledajući u cjelini, književni kritičari i estetičari koji budu sistematski proučavali Muhićev roman "Putovanje u Tajan" će biti pred velikim izazovom, kako odrediti i vrijednovati ovo dragocjeno djelo!? Jasno, u prvi plan čitatelju dolazi ideja putovanja, a nije putopis, već jedna svježa postmodernistička forma romana,

koja nije stvarana po tradicionalnom modelu. Jer, pisac prikazuje jedan složen trodimenzionalni tok ideja, prošlih događaja i doživljaja s ciljem da čitatelja podstakne na osmišljavanje tokova budućnosti, gdje dominiraju do perfekcije jezički oblikovana objektivna i subjektivna osjećanja likova. Jasno, putovanje, kao način egzistencije, se odvija kroz svijet ideja koje dolaze iz svojevrsnog, hegelovski rečeno, apsolutna sjećanja, porađanja ideja. Bez sumnje, u žanrovskom smislu i obliku, autor svoj roman izvodi iz neobičnog stvaralačkog "putopisa", kojem daje nove kreativne tonove misaonog diskursa, koji se manifestuje kroz ključne motive putovanja, kao načina ostvarivanja egzistencije i potvrđivanje identiteta. Zato, ovdje dolaze do izražaja kategorije vremena i prostora, koje su značajne za razvoj ideje romana, kao što su iste kategorije došle do izražaja u epovima, posebno "Ženidbe Smailagić Meha" - slavnog bošnjačkog i sandžačkog Homera - Avda Međedovića (1866. - 1953.), gdje tokovi radnje pjesme traže širinu djelovanja. Ovdje ta širina u Muhićevom kontekstu dobija, umjesto epske raspjevanosti - nastaje postmodernistička romaneskna forma. Poznata je činjenica iz historije i teorije književnosti da, nakon završetka epohe epova, nastaje doba romana. O tome svjedoče ideje kako se kreću junaci, prvo u epu, zatim u romanu. U ovom konkretnom slučaju, imamo pred sobom piščevu osobenu izražajnu sposobnost spontanog kombinovanja esejističko-novelističkog, s jedne i filozofsko-pjesničkog stila u jeziku dočaravanja raznih situacija kroz razne ideje osjećaja i opise raznih pejzaža kroz koje je glavni junak prolazio povezujući sve te doživljaje sa vlastitim idenditetom egzistencije, gdje dolazi do izražaja suvremena forma pripovjedanja, kojom autor vrlo uspješno i originalno opisuje svoju ideju, kojom je nošen tokovima putovanja, kroz događaje, ljude, životinje i utiske koje je spontano sreo, a sve do perfekcije imaginacijom dovedeno u red, kao u netkom savršenom orijentalnom filmu. Tako da je to zamišljeno i ostvareno putovanje izraslo u otvorenu formu postmodernističkog romana iz kojeg se mogu izvoditi, teorijski rečeno, egzistencijalistički tipovi diskursa. Iz tih razloga, ovo djelo postaje opće obrazovna literatura, u kojem se putovanje transfirmira u post modenističku romanesknu formu, kojom se u mnogo čemu nadvisuju čuvena djela, primjera radi, Bajronova "Hodočašća Čajlda Harolda", te Dž. Sviftova "Guliverova putovanja", Volterov "Kandid", Steronovo "Sentimentalno putovanje po Francuskoj i Italiji", Ž. Verna " Dvadeset hiljada milja pod morem", E. Alan Poa "Avanture Gordona Pima", M. Crnjanskog "Ljubav u Toskani" i drugi spisi.

Jasno, Muhićev roman potrebno je jedno normalno vrijeme, vrijeme mira i sigurnosti da se shvati. Jer, naše čitanje je nastalo i teklo u teškim trenucima kada bijesni rat između Rusije i Ukrajine, kada insan ne može biti izolovan i ostati ravnodušan na ispoljavanje javnog zla. Posebno nam te okolnosti stvaraju teškoće u osmišljavanju zaista sjajnog Muhićevog romana "Putovanje u Tajan", čiji nadahnuti tekst nas je čuvao od krstarenja ratnih raketa i riječi prijetnji i presije na sve strane dunjaluka. U takvoj situaciji sjetismo se temeljnog studiranja Hartmanove kultne "Estetike" (prije pet decenija), kao i okolnosti da je filozof ovo djelo pisao u podrumskom skloništu za vrijeme Drugog svjetskog rata, kao i mnogo vakta ranije Rene Dekart je svoj legendarni spis "Riječ o metodi" pisao pod vojnin šatorom, dok je kao mobilizirani ratnik "vojevao" za ratne ciljeve Francuske. Zato, se nadamo boljim vremenima, da se ponovo vratimo, s dužnom pažnjom, Muhićevom inspirativnom romanu "Putovanje u Tajan", koji po svemu sudeći postaje prologomena za poimanje njegove filozofske slike svijeta, kroz koji se mogu tumačiti tokovi modernog društva, kojim se otvoreno zagovara novi način mišljenja tj. postmodernističkog prevrednovanja fenomena identiteta, čije duhovno obzorje smo nazirali u autorovim ranijim snažnim djelima "Štit od zlata", "Kapi kiše", "Islamski identitet Evrope" i drugim.

Bezbeli, pisac u svom romanu, raskida sa paradoksalnom tradicijom trpljenja, i otvoreno zagovara historijsko ostvarivanja identiteta Bosne, ukazujući na istinu kroz živi govor svojih junaka romana. U tom kontekstu, kao i kod Selimovića, Kiša, Pekića, Pavića i drugih pisaca koji imaju međunarodnu reputaciju ovdje konkretno filozifija, historija, antropologija, psihologija ostvaruju svoje tragove u suvremenoj književnoj literaturi, što možemo nazvati postmidernističkim autorovim postupkom.

Roman u tri estetska plana

Da bi čitatelje podstakao na čitanje ovog djela, želim istaći da Muhićev roman PUTOVANJE U TAJAN je plod identitetske realnosti i imaginacije, koji se estetski i kritički može tolkovati i sagledavati, kroz tri dimenzije: 1. Predmetno-prikazivački, 2. Duhovno-metafizički i imaginarni i 3. Povijesno-psihološki aspect.

Jasno, u svojim estetskim planovima uvijek ima na umu kategoriju vremena. Putujući i meditirajući prema Bosni i Tajanu, on je svjestan da se ne može vraćati nazad. Jedino je to moguće sjećanjem i imaginacijom tijekom noćnih magnovenja. Tu nalazimo otkrića bića umjetničkog djela. U trećem planu, dolazi do izražaja putovanje, kroz prostor i imanentno vrijeme, kao kultura življenja i sjećanja. Romanom se, kroz likove junaka, odvija fenomen puta i putovanja kao način egzistiranja. Time se stvaraju i otvaraju pitanja o stvaranju doživljaja. To je način da čitatelj osjeti bit umjetničkog autorovog pregnuća u osobenom jednostavnom jezičkom iskazu. Tom činu je doprinijelo životno iskustvo, da se velika priča može jednostavnim i pitkim izrazom može predstaviti. O tome svjedoči jednostavna ali ozbiljna i misaona komunikacija glavnih junaka, čime se prvi prikazivački plan podiže na viši umjetnički nivo. Time se vizija života i egzistencija junaka predstavlja kao moguća realnost. Zacijelo, prisutni estetski planovi se ne odvijaju po utvrđenim kritičkim zakonitostima, već je došla do izražaja apsolutna sloboda ispoljavanja umjetničkog djela.

Umjesto završnog razmatranja
Prijedlog za Nobelovu nagradu

„Čovjeku koji je intelektualno viši od drugih,
samoća pruža dvostruku korist;
prvu, što ***je sam, i drugu,*** što ***nije sa drugima.”***
Arthur Schopenhauer (1788-1860)

Promišljaući na kraju ovog ogleda o Muhićevom romanu, „Putovanje u Tajan” da bi što jednostavnije objasnili smisao autorove usamnjene ideje o jednom neobičnom putu, ne samo u bosanskoj književnoj, već i u svjetskoj povijesti, pala nam je na um misao njemačkog uglednog filozofa Artura Šopenhaiera iz kraja osamnaestog i početka devetnaestog stoljeća, koji je izrekao gornju misao: „Čovjeku koji je intelektualno viši od drugih, samoća pruža dvogubu korist; prvu, što je sam, i drugu, što nije sa drugima”, koja nam otkriva i najavljuje dolazak na svijet dvojice velikana ljudskog duha, Fridriha Ničea (sa kojim je bio i kratko vrijeme suvremenik) i Ferida Muhića.

Da je kojim slučajem živ legendarni gazija Zmaj od Bosne (Husein kapetan Gradaščević), bi skočio sa svog ata sedlanika i čestitao filozofu Muhiću, i rekao bi: Aferim, bolje si vidio moju Bosnu, nego aktualni članovi Predsjedništva na Baščaršiji Ishak bega Ishakovića danas.

Jasno, autor je u više planova svog djela osmišljavao i propitivao svoje originalne hipoteze i sučeljavao ih sa brojnim misliocima, dok je razmišljao putujući pješke prema Tajanu, a moralna i vremenska poruka za novo doba i budućim naraštajima bi bila: kako živjeti i koliko oprezno treba vjerovati ljudima i kakvu unutrašnju strukturu Bosne.

Ovo Muhićevo djelo pripada literaturi Bosne. Kao takvo, ono svjedoči, da iako je autor najviše vremena života proveo u Skopju, on nikada nije otišao iz Bosne. Zacijelo, djelo je sazrijevalo u autorovom bitisanju i kao takvo ono je plod velikog životnog stvaralačkog nadahnuća.

Roman “PUTOVANJE U TAJAN” je ozbiljno umjetničko djelo, koje kao takvo zaslužuje jednu briljantnu estetsku analizu i studiju. Koliko smo u tome uspjeli nije moje da prosuđujemo, ali svakako svesrdno druge kritičare, interprete i čitatelje da podstaknemo da se temeljno bave ovom tematikom.

Poruka ovog romana jeste, da je prijateljstvo najveće etičko pregnuće. Brojni prijatelji koji su se našli u prilici da spase živote na Drinskom mostu, gdje su glave letjele i obojile rijeku. Takvih primjera ima više u djelu.

Zacijelo, Muhićev roman PUTOVANJE U TAJAN, je originalno literarno djelo koje posjeduje relevantne univerzalne umjetničke, estetske, etičke i kritičko-aksiološke kvalitete raskošne leksike i stvaralačke kreacije. Kao takvo, ovo umjetničko djelo zaslužuje da bude nominovano, ako blagovremeni bude prevedeno i objavljeno na engleskom i arapskom jeziku, za najveća književna priznanja.

Pisac je nošen Kafkinim idejama povjerenja, kao i postojanju skrivenih pitanja, koja su nosila glavnog junaka, koji putuje od Skopja preko najvećih vrhova Šare i drugih planina donkihotovski, pri čemu je za deset dana do Tajana, kao osamljeni putnik prešao golemi Put. To je jedan sjajni argument u potrazi za zlatnim runom, kako sam priznaje. Zatim, kroz deset noći imaginarnih putovanja, u snovima reminisencija, imaginirnih putovanja, kako bi se vinuo do znanja o sebi. Iz tih pra-sjećanja izrastao je Tajan i junakova Odiseja.. Jasno, razvila se perfektno razvina fabula romana, koju čitatelj treba da doživi samim činom pažljivog čitanja, gdje se planina Tajan javlja kao istinski cilj, a to je Bosna, kao smisao podizanja svijesti o identitetu. Tako je nastalo djelo “Putovanje u Tajan”. Pisac na kraju djela svjedoči “... TAJAN - moje putovanje otkrilo mi se kao alegorija cijelog mog života. Nadraslo je ne samo okvire jedne avanture, nego i proporcije putovanja do mog vlastitog izvora, prepoznatog kao TRAGANJE ZA BOSNOM! ...” I dalje “da je ...putovanje u Tajan bilo paradigma cijelog mog života, odgonetka smisla svih mojih putovanja i svih mojih traganja. Život jeste putovanje u TAJAN, u to nepoznato, nezapamćeno, ali i nezaboravljeno područje iz koga smo svi došli, sve do onih najtanjih žilica naših korijena!

Sve što nastaje, sve što se rađa, dolazi sa istog mjesta, iz onog zajedničkog tajnog svijeta iz koga potiče sve na ovom svijetu, pa i sam ovaj svijet, i svi svjetovi! Na kraju, i na početku svega jeste TAJAN, iz koga smo svi došli i u koji ćemo se jednom svi vratiti.” - Zaista, izazov da se vratimo knjizi i dovoljno je razloga da čitate i tumačite Muhićev roman “Putovanje u Tajan”.

Prema tome, zapamtite, ako je 1961. godine, pripalo najveće svjetsko priznanje jugoslavenskom piscu, za krivu sliku o Bosni. Na potezu su književna i umjetnička udruženja iz BiH, ukoliko su posvijećena pregnuću da se čuje glas Bosne u svijetu i da prepoznaju istinske vrijednosti ovog djela i da istaknu relevantnu nominaciju. Prema tome, evo prilike da nagrada pripadne Muhiću za djelo PUTOVANJE U TAJAN, kao prava književna slika o Bosni. Tko je skeptičan na ovaj stav, nek pročita ovo sjajno djelo. Nama predstoji da napišemo hermeneutički spis - Kako čitati Feridov roman. Zato, čestitamo autoru i izdavaču za ovaj veliki poduhvat, nadajući se da ce uskoro biti objavljeno i međunarodno izdanje ovog remek djela bošnjačke i europske literature. Nastavićemo sa daljim promišljanjem Feridove egzistencijalističke fenomenologije i hermeneutike romana, jer to obavezuje njegov kompleksan opus. Za sada smatramo dovoljnim razlogom da se čitatelji i kritičari ozbiljno posvijete promišljanjem autorovim porukama u romanu PUTOVANJE U TAJAN. Oni koji budu shvatili ovo djelo, imaće razloga da promišljaju istinsku viziju Bosne. Za sada, Bosna je samo Tajan-tajna u ogledalu i sjećanju Ferida Muhića. ◆

HAMAD, ŠAMPION KOJI DOLAZI

Svi znamo koliko je vrsnih sportista dao Sandžak. Maltene nema sportske discipline gdje nisu ostvarili svjetske rezultate. Međutim, svijet tenisa je nekako bio izuzetak, sve do nedavno, kada Novopazarac Hamad Međedović osvaja ATP svjetski turnir najboljih igrača u konkurenciji svojih vršnjaka dvadesetjednogodišnjaka, pod nazivom Next Gen. (Nekst džen – Sljedeća generacija).

Ovaj turnir se igra od 2017. godine a osvajali su ga i dva najbolja mlada igrača na svijetu Janik Siner (Jannik Sinner) i Karlos Alkaraz (Carlos Alcaraz) koji su trenutno broj tri (3) i dva (2) na top listi najboljih igrača svijeta. U Dždi je 3. decembra 2023. godine, potvrdio svoj vanserijski talenat iako je po prognozama bio plasiran na šestoj poziciji, međutim, nadigrao je sve protivnike u finalu, pobijedio Francuza Artura Fisa, 36. tenisera svijeta i najavio ulazak u 100 najboljih tenisera svijeta. Treba napomenuti da je turnir odigran u izmijenjenim propozicijama, igralo se na četiri dobijena gema po setu i postao rekorder sa 69 asova na pet mečeva. Koliko je servis jak govori podatak da konstantno servira preko 220 kilometara za čas. Novčana nagrada za pobjednika Hamada je bila 514 tisuća dolara što je najviša zarada do sada u karijeri i što će omogućiti da lagodnije igra bez opterećenja i da zajedno sa svojim stručnim timom planira i bira turnire. Sada je najveći izazov u karijeri jer svaki prelazak iz juniorske u seniorsku konkurenciju je maltene filter, posebno je teško u indivudalnom sportu, ne može se sakriti, spasiti loš potez, grešku ispraviti kao u ekipnim sportovima. Karakter, mentalna snaga, koncentracija dolazi do izražaja jer tehnički elementi se mogu ispraviti, korigirati, usavršiti ali najteže je napraviti balans i pobijediti samog sebe.

Hamad Međedović je rođen u Novom Pazaru 18 jula 2003. godine i kao dijete gledajući tenis na televiziji Rolan Garos,

■ **Piše:** Ekrem Ferhatović

zavolio sport svog života i počeo trenirati u dvorištu ispred kuće, besomučno lupajući lopticu po zidu, kasnije i u dnevnom boravku. Roditelji, brat i sestre su prepoznali ogromnu strast i svi su mu pomagali i počeo je trenirati u lokalnom klubu odnosno u školi tenisa kod Edisa Fetića. Ubrzo se čulo u Srbiji da ima jedan talentovani klinac i trener i dugogodišnji selektor Srbije u tenisu, Bogdan Obradović je pozvao Hamada u svoj kamp u Beogradu, desetogodišnji poletarac sa svojom majkom kreće u iskušenje svog života. Treninzi su trajali po cijeli dan i kada bi došao u stan, umoran zaspao bi i čekao novi dan da nastavi borbu. Majka je uostalom ko sve majke na svijetu htjela poštedjediti sina i pitala ga ako mu je naporno i teško da se vrate kući, međutim, Hamad je odgovorio da nema povratka i nastavio vrijedno trenirati. Cijela porodica je prešla živjeti u Beograd, otac Eldin majka Nermina, dvije sestre i brat su odlučili biti podrška svom Hamadu.

Hamad je potvrdio talenat i u konkurenciji do 14 godina, bio je vicešampion Evrope, u 2018. godini je osvojio ITF turnir u konkurenciji do 18 godina u Subotici. U 2019. osvojio je bronzu za Srbiju na Svjetskom ekipnom prvenstvu do 16 godina, također je osvojio ITF turnir u Nju Delhiju i ITF turnir u Berlinu. Sve ove uspjehe je nemoguće ostvariti bez podrške, porodice, prijatelja, općine Novi Pazar i onda je prvi reket svijeta Novak Đoković prije par godina odlučio da snosi sve troškove nastupa Međedovića uz jedan uslov da Hamad u dogledno vrijeme kad bude u situaciji da pomogne i sponzonira nekog mlađeg igrača. Novak je znao koliko su njegovi roditelji imali finansijskih problema da prate njegovu karijeru, pozajmljivali su novac i od kamatara, ostala je priča da su se obratili Bobi i Breni, mada su bili u situaciji, odbili su nema nekog logičnog objašnjenja jer je to bila prilika za profitabilnu investiciju. Novak je maltene preuzeo ulogu i mentora, druga, jer kad vas pozove prvi reket svijeta, po statistici najbolji teniser svijeta svih vremena, da zajedno trenirate i družite se, to je nevjerovatno priznanje za talenat i rad.

Plavokosog bombardera visokog 185 cm su trenirali Edis Fetić, Rejhan Gicić Novopazarci, kasnije Bogdan

Obradović, Ilija Bozoljac i aktuelni trener Viktor Troicki trenutno selektor teniske reprezentacije Srbije. Hamad je imao sreće da su ga u svijet tenisa vodili i trenirali vrsni treneri i odlični bivši teniseri.

Koliko je teško izfinansirati karijeru tenisera imao sam priliku vidjeti godinama jer moj prijatelj Dado s kojim se družim preko trideset godina ima kćerku koja igra tenis skoro 20 godina i dugi niz godina je Dea Herdželaš najbolje plasirana BH teniserka, 280. na svjetskoj rang listi. Dado je imao kafić „Palmu“, preko puta BBI šoping centra u centru Sarajeva i svakodnevno ispijanje kafe i druženje sa Dadom i njegovom suprugom Ozrenkom mi je omogućilo da imam uvid u tantalove muke kako omogućiti Dei treninge, adekvatne trenere, odlaske u kampove, turnire. Od uzimanja kredita, prodaje vikendice i svi ti napori su bili isprekidani povredama, infekcijama i kao kulminacija negativnosti je neprimjereno ponašanje kondicionog trenera koji joj je po godinama mogao biti djed. SMS poruke i ostale gadosti, sve je prijavljeno policiji, trener napasnik je dobio zabranu prilaska ali je dalje pokušavao stupiti u kontakt sve do jednog dana kada ga je Ozrenka slučajno srela i istukla kišobranom, drugačije se nije moglo sa idiotom čiji su raniji aferimi zataškani zbog reputacije izvrsnog trenera. U „Palmu“ su navraćali i očevi Damira Džumhura i Mirze Bašića i razgovori sa njima su dokaz kako je teško finansirati karijere tenisera u državi koja nije sistemski riješila finansiranje sporta, posebno na početku karijere kada je pomoć najpotrebnija. Kada je Damir ušao u prvih pedeset tenisera svijeta onda su institucije i državne firme sponzorirale i olakšale proboj do 26. mjesta. Međutim narodna mudra izreka kaže da je teško doći do trona ali još teže ostati, slučaj Džumhura to svjedoči, karijera je u slobodnom padu, nesportski život, starlete, prelazak u Beograd, sve to zajedno stagnacija. Nije čudno da su zbog ovih navedenih razloga Marin Čilić i Ivan Dodik svoje odlične karijere realizirali u Hrvatskoj.

Što se tiče tenisa u ženskoj konkurenciji jedna dama, čija je majka iz Prijepolja, odbojkašica Dženita Helić, je ostvarila izuzetne rezultate, riječ je o Kristini Mladenović, koja je rođena u Francuskoj i ima njihovo državljanstvo. Prvi trener joj je bio otac, bivši rukometaš Dragan Mladenović rodom s Kosova. Kristina je napravila fenomenalnu karijeru posebno u dublu, najbolji plasman je 10. mjesto na VTA rang listi u pojedinačnoj konkurenciji 2017. godine a 2019. u konkurenciji parova je došla do prvog mjesta i osvojila više od 20 trofeja, uključujući tri Grend slem turnira, dva u mješovitim parovima a zajedno sa Rišarom Gaskeom donijela Francuskoj titulu na Hompan kupu 2017. godine. Ostaje žal što njen dajdža, čuveni bosanskohercegovački radijski i TV voditelj, Tarik Helić nije mogao i uživo gledati njene nastupe zbog korone, moj prijatelj je umro, srčani udar, prije tri godine.

Postoje dvije verzije odakle potiče tenis, jedna verzija je da se Grci i Rimljani imali igre loptom, kasnije su nastavili Francuzi i nazvali je Jeu de Paume što je preteča današnjeg tenisa. Drugi kažu da je ova igra nastala i igrala se kod Arapa u Egiptu i Perziji. Za tenis kažu da je kraljevska igra, jer su francuski i engleski kraljevi pokazivali veliko interesovanje za ovu igru. Prvi put se tenis kao ime igre javlja u knjizi objavljenoj 1400 godine. Henrik VIII engleski kralj je 1529. godine sagradio tenisko igralište u Hamptom Courtu, na kome se i danas igra tenis. Moderni tenis je nastao između 1859. i 1865. godine, kada su Harry Gem i Aguiro Perrera izumili igru s reketima, koja je ličila badmitonu. Njih dvojica sa par prijatelja su osnovali prvi teniski klub u svijetu dok se prvi teniski turnir spominje 23. jula 1884. godine u Shrubland Hallu. Ipak moderni tenis potječe iz Velike Britanije krajem 19. vijeka, prvobitni naziv je bio lawn tennis u prevodu tenis na travnjaku. Veliku popularnost je stekao u Evropi a kasnije u cijelom svijetu.Takođe tenis je olimpijski sport a veoma je pristupačan svim generacijama. Pravila tenisa su izmijenjena 1970. godine, novo pravilo tie breaker za određivanje pobjednika seta i uvođenje shallenga, nova tehnologija koja omogućava igračima da pregledaju ponovni snimak kretanja loptice na terenu ukoliko smatraju da je udarac bio ispravan. Tenis je jedan od najpopularnijih sportova na svijetu najviše zahvaljujući mnogobrojnoj publici na turnirima a posebno veliku gledanost su donijeli tv prenosi koji su omogućili i sponzorima svjetsku popularnost. Najprestižniji teniski turniri su Grand Slam, otvorena prvenstva, Australije Australian Open, Francuske French Open ili Roland Garros, Velike Britanije Wimbledon i Sjedinjenih Američkih Država US Open. Pobjednici dobijaju ogromne novčane nagrade, milioni dolara, funti, franaka, eura i po 2000 poena na rang listi. Muški teniski turniri ATP dijele se na sljedeće kategorije, osim navedenih Grand Slamova imaju ATP World Tour Masters 1000, ATP World Tour 500, ATPWorld 250 i Challengeri i Features, najniže kategorije.

Ženski teniski turniri WTA se dijele na Grand Slam, WTA Premier, WTA Internacional, Challengeri i Features.

U timskim takmičenjima timovi i države, Davis Cup, Fed Cup, ARAG World Team, Champiionship i Hompan Cup. Podloge terena su pješčane, tvrde, travnate i unutrašnji tereni.

Tenis sam počeo pratiti od 1976, odlično sam zapamtio mečeve Borga, Mekinroa, Konorsa, Kris Evert, kasnije Martina Navratilova, Ivan Lendl, Mats Wilander, Stefan Edberg, Boba Živojinović, Andre Agasi, Boris Beker, Monika Seleš, Štefi Graf, Serena i Venus Vilijams, Ivan Ljubičić, Goran Ivanišević i onda od 2005. do prošle godine apsolutna dominacija Federera, Nadala i Đokovića trika Raftera koji su zajedno osvojili 66 Grand Slamova, Novak 24, Rafa 22 i Roger 20.

Apsolutno najljepša priča iz tenisa za mene je osvajanje Wimbledona Gorana Ivaniševića 2001.godine Došao je na turnir na osnovu pozivnice, u to vrijeme je bio na 125. poziciji i redom rušio favorite i u finalu sa 3:2 u setovima pobijedio Patrika Raftera a prije toga je izgubio 3 finala i to 1992. od Agasija i dva puta od Samprasa 1994. i 1998. 1994. je ostvario najbolji plasman, drugoplasirani na svijetu, ukupno je osvojio 20 titula a među njima posebno mjesto imaju dvije bronzane medalje na olimpijadi, jedna u singlu, druga u dublu 1992. g. u Barseloni kada je Hrvatska prvi put kao samostalna i nezavisna država nastupila na OI. Kakav je doček imao u Splitu posije pobjede u Wimbledonu, to je takva radost, euforija, gorio je Split, preko 100 tisuća navijača, bakljade, vatrometi na cesti, zgradama, brodicama, čamcima, ne znam da je neki sportaš imao takvu dobrodošlicu, Goran zauvijek.

Druga priča je izuzetno tužna, radi se o Moniki Seleš, koja je kao djevojčica, osvajala turnire, rušila rekorde, 9 Grand Slam titula, najmlađa tenisačica u historiji koja je osvojila Roland Garos. Blistavu karijeru je u Hamburgu, na teniskom terenu u meču protiv Magdalene Maleeve, prekinuo frenetični navijač Steffi Graf, 30. aprila 1993.godine, ubodom nožem u leđa. Pokušala je da se vrati ali povreda stopala 2008. je završila karijeru. Tenis ima toliko priča a ja želim da Hamad ispriča jednu od najboljih.◆

ćevabdžinica

ZMAJ

ĆEVABDŽINICA ZMAJ STANICA SARAJEVO

Ul. Put života, telefon: 033 616 969

www.zmajcevabdzinica.ba

Hotel Hills Sarajevo

Hotel Hollywood Sarajevo